

ДЪРЖАВЕН УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КИРИЛ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКИ“ — ВАРНА
ФОНД НАУЧНИ ИЗДАНИЯ

№ 56

ЛЕКЦИИ
ПО
ГРАЖДАНСКО ПРАВО
(ИЗВЛЕЧЕНИЕ)

ОТ

Д-Р КАРОЛ ТЕЛБИЗОВ

редовен доцент във Варненския държавен университет

ВАРНА

1947

УНИВЕРСИТЕТСКА ПЕЧАТНИЦА

ДЪРЖАВЕН УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КИРИЛ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКИ“ — ВАРНА
ФОНД НАУЧНИ ИЗДАНИЯ

№ 56

ЛЕКЦИИ
ПО
ГРАЖДАНСКО ПРАВО
(ИЗВЛЕЧЕНИЕ)

ОТ

Д-Р КАРОЛ ТЕЛБИЗОВ

редовен доцент във Варненския държавен университет

ВАРНА
1 9 4 7

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Стр.

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Определение на Гражданското право	1
2 Източници на българското Гражданско право	2

СЕМЕЙНО ПРАВО

Предмет и източници на Семейното право	5
I. Образуване на семейството	6
II. Прекратяване на брака	11
III. Законни деца и родителска власт.	15
IV. Извънбрачни деца, тяхното припознаване и търсенето на бащата	23
V. Осиновяване	25
VI. Родство	27

НАСЛЕДСТВЕНО ПРАВО

Предмет и източници на Наследственото право	29
Откриване на наследството и способност за наследяване	30
I. Наследяване по закона.	31
II. Наследяване по завещание	36
а) Съдържание на завещанието.	42
б) Завети	45
в) Тълкуване, отменяване и изпълнение на завещател- ните разпореждания	46
III. Приемане и отказ от наследството. Незаето наследство. Иск за наследство	49
IV. Делба на наследството	54

ВЕЩНО ПРАВО

1. Определение, източници и предмет на Вещното право.	58
2. Деление на вещите	60
3. Видове вещни права	68
I. Владението	69
II. Собствеността	75
а) Първични начини на придобиване на собствеността	80
б) Производни начини на придобиване на собствеността.	93
в) Изгубване на правото на собственост и на правата върху чужда вещ.	96
Съдебната защита на собствеността	96
Съсобствеността	100
III. Вещни права върху чужда вещ. I. Полуползуването	104
2. Употреблението	110
3. Обитаването	111
4. Сервитутите	111

5. Суперфицията	117
IV. Вещни права за обезпечение	118

ОБЛИГАЦИОННО ПРАВО

1. Предмет и източници на облигационното право	121
2. Обща теория на задълженията	121
I. За задълженията	122
1. Изпълнение на задълженията	124
2. Вреди и загуби	128
3. Непреки действия на задълженията	134
II. Естествени задължения	140
Различни видове задължения. I Условни задължения	141
2. Срочни задължения	148
3. Задължения с право на избор	152
4. Солидарни задължения	155
5. Делими и неделими задължения	161
Погасяване на задълженията	165
1. Плащане	165
2. Подновяване	177
3. Прихващане на насрещни дългове	179
4. Сливане	181
5. Погасителен срок	182
6. Опрощаване на дълга	182
7. Погиване на дължимата вещ	183
8. Прекратително условие	184
9. Унищожение на договорите	185
10. Погасителна давност	188
Източници на задълженията	189
I. За договорите	190
1. Условиата за действителността на договорите	195
2. Действия на договорите	212
3. Тълкуване на договорите	215
4. Разваляне на договорите	216
II. Полудоговорите	217
III. Престъпленията	221
IV. Полупрестъпленията	223
Отделни договори. I. Покупко - продажба	225
2. Замяна	238
3. Наем	238
4. Дружество	246
5. Спогодба	249
6. Заем	250
7. Пълномощие	253
8. Дарение	255
9. Влог	257
10. Залог	259
11. Поръчителство	261

Въведение

1. Определение на гражданското право

От лекциите ни по Увода в правната наука знаем, че правото се дели на два големи дяла: на публично и на частно право. Публичното право, казахме, е съвкупност от ония норми, които уреждат отношенията, при които една от страните е държавата или някоя друга организация — носител на власт. Частното право е съвкупност от нормите, които уреждат отношенията, при които страните са частни лица, или ако участвуват в такива отношения и организации носители на власт, те участвуват не в качеството си на носители на такава власт, а наравно с частните лица. Напр. държавата или някое държавно-автономно учреждение сключва договор с едно частно лице за покупко-продажба на някоя вещь, отношенията, които произлизат от този договор ще се уреждат от частното право. Или с други думи, частното право урежда онези отношения, при които единият от субектите влиза в правна връзка с друг субект, обаче и двамата се намират в положение на равноправие един към друг. Частното право от своя страна, както ни е известно, се подразделя на: гражданско право, търговско право и международно частно право. Търговското право е съвкупност от онези правни норми, които уреждат търговските сделки и другите отношения от частно-правен характер, свързани с търговията. Международното частно право се занимава с въпросите за действието на законите по място. Най-важното обаче от тази част на правото е Гражданското право. То обхваща всички онези правни норми на частното право, които не влизат, нито в търговското, нито в международното частно право. Гражданското право може да се определи като съвкупност от правните норми, които уреждат правоотношенията произлизащи било от гражданския обмен, било от кръвните връзки на лицата.

Гражданското право в действителност е самото частно право. Дълго време тези две наименования са били синонимни. Едва в миналия век, след обособяването в отделни правни дисциплини на търговското и международното частно право, се появи това различие. Днес под Гражданско право се разбира пак частното право, но без търговското, международното частно право и обособяващите се в отделни клонове на правото: трудово право, кооперативно право и земеделско право.

¹⁾ По-подробно тази материя се разглежда от проф. Д-р Й. Фаденхехт, в „Българско гражданско право“ I. Обща част и от проф. Д-р Л. Диков „Курс по българско гражданско право“. Том I. Обща част.

В рамките на нашите лекции по Гражданско право, ние ще изучаваме онези гражданско-правни норми, които са във връзка със стопанските дисциплини застъпени в Стопанския факултет. Това са нормите, които регламентират стопанския обмен, каквито са тези, съставлящи Вещното право и Облигационното право. Ето защо, ние ще се спрем съвсем на кратко на Семейното и Наследствено право, толкова само, колкото да имате общи познания по някои от въпросите разглеждани от тези части на Гражданското право и ще се спрем по-подробно на Вещното и Облигационното право.

2. Източници на българското гражданско право

Източници на действащото в България Гражданско право са ония средства, чрез които се създават правните норми, уреждащи гражданско-правните отношения. От тях, както знаем от лекциите ни по Увода в правната наука, съдилищата, когато имат да решават граждански дела, са длъжни да черпят за дадения случай приложимите правоположения. Тия източници са указани в чл. 9 от Закона за гражданското съдопроизводство, според който „съдилищата са длъжни да решават делата според точния разум на действащите закони. Ако тези последните се непълни, неясни или противоречиви, те постановяват решенията си според общия смисъл на законите; при липса на закон по дадена материя, те основават решенията си върху обичая, а при липса на такъв, върху справедливостта“. Така че, източници на българското гражданско право са: законите, обичаите и справедливостта. Тези три източника на правото обаче нямат еднаква стойност: законът е най-главният източник; след закона следва обичаят, ако законите са непълни, неясни, противоречиви и не може да се постанови решение въз основа на тях, а справедливостта иде на трето място—ако не може да се постанови решение, поради липса и на установен правен обичай, приложим към дадения случай, защото на съда е забранено „да отказва решаването на делата под предлог, че няма закони, или че законите са непълни, неясни или противоречиви. За неизпълнение на това правило, виновните отговарят за отказ на правосъдие“ (чл. 10 от Закона за гражданското съдопроизводство).

Законите знаем, че са създадени от държавната законодателна власт в правни норми, по реда установен от основния закон - Конституцията. Подробностите по издаването на законите, тяхното действие по време, място, по отношение на лицата и пр. сме ги изучавали в Увода в правната наука, затова няма да се спирам на този въпрос.

За нашите граждански закони трябва да знаем само, че те са най-важният източник на Гражданското ни право и че те не са резултат на самотитно българско законодателно твор-

чество, а са заемствувани от чужди страни. Заети са в по-голямата си част от италианския Граждански законник от 1865 година. Някои отделни правила са заети от испанския Законник и само съвсем малко положения са чисто български, вмъкнати при въвеждането на законите, или при измененията. Такова е напр. положението в чл. 21 от Закона за наследствата, според което имотите извън чертите на градовете и селата се наследяват така, че мъжките низходящи наследници получават двойно по-големи дялове от женските (вмъкнато в закона при изменението му от 6 февруари 1906 година) и др.

След Освобождението, до въвеждането на новите граждански закони у нас бяха в сила турските граждански закони. По-главните от тези турски закони бяха: Меджелето (кодификация на мюсюлманското свещенно гражданско право, извършена между 1869 и 1876 година). Законът за земите от 1858 година, Шестокнижието на Арменопулос и Кърмчая книга (византийското семейно право действащо за християнските народи) и др. Тези закони останаха и действаха по силата на правилото, че частноправните закони в една държава остават и продължават да действуват и след като се промени политическата власт над дадена територия.

Турските граждански закони се отменяваха постепенно с издаването на закони за отделните области на гражданското право. Последните турски законоположения се отмениха в 1904 година, с влизането в сила на Закона за имуществата, собствеността и сервитутите. Днес турските закони се прилагат само за отношенията, които са породени в минало време до деня на влизането в сила на новите наши граждански закони и по силата на чл. 26 ал. 3 от Закона за имуществата, собствеността и сервитутите,—наредбите на чл. чл. 97, 98 от Закона за земите, за условията за ползуване на обществените имуществва на общините (мерите и балталъците).

Както е известно, ние нямаме един общ граждански законник, подобен на френския, италианския, швейцарския и др., в който да е кодифицирана цялата материя на Гражданското право. Нашето гражданско право се съдържа в отделни закони, в които се урежда част от материята на Гражданското право. Ето някои от по-важните закони по реда на влизането им в сила:

1. Закон за наследството от 1889 година (съкр. 3 Насл.)
2. Закон за настояничеството от 1889 година (съкр. 3 Наст.).
3. Закон за припознаване на незаконородени деца, за узаконяването и осиновяването от 1889 година, заменен с Закона за извънбрачните деца и осиновяването от 1889 година, заменен с Закона за извънбрачните деца и осиновяването от 1940 година (съкр. ЗИДО).
4. Закон за задълженията и договорите от 1892 година. (съкр. ЗЗД).

5. Закон за давността от 1897 година (съкр. ЗД).

6. Закон за българското поданство от 1904 година, заменен с нов Закон за българското поданство от 1904 година (съкр. ЗБП).

7. Закон за имуществата, собствеността и сервитутите от 1904 година (съкр. ЗИСС).

8. Закон за лицата от 1907 (съкр. ЗЛ).

9. Закон за привилегиите и ипотеките от 1910 година (ЗПрИп).

10. Закон за водните синдикати от 1920 година.

11. Закон за юридическите лица от 1933 година (съкр. ЗЮЛ).

12. Наредба-закон за етажната собственост от 1935 година (съкр. ЗЕС).

13. Наредба-закон за брака от 1945 година (съкр. ЗБ).

14. Закон за трудовата поземлена собственост от 1946 година (съкр. ЗТПС) и др.

Като система, нашите граждански закони следват романската система, възприета чрез италианския кодекс от латинските страни — Франция и Италия и др. Гражданското право на тези страни, както се знае, има за основа предимно старото римско право, легнало в основите на френския Граждански законник (Code Civil), създаден през епохата на Наполеона, промулгиран през 1804 година. Италианският граждански законник, който послужи непосредствено като образец при създаването на повечето от гражданските ни закони, е едно подобро копие на френския. Днес, обаче, и в Италия има нов Граждански законник.

Обичаят е вторият по степен и ефикасност източник на Гражданското право. Както знаем от лекциите по Увода в правната наука, обичаят е един от най-старите източници на правото изобщо. Обяснихме образуването на обичайното право с подражанието и навика. Остава да припомним само отношението на това право към закона, т. е. към т. н. писано право и нещо за приложението му. Във връзка с отношението на обичая към закона, трябва да се отбележи, че докато в областта на частното право обичаят може да се приложи само при липса на закон, в някои части на публичното право (международното публично, конституционно) обичаят стои наравно с закона и дори може, при противоречие с него, да го измести, а в други части на публичното право (наказателно, административно) не може изобщо да се образува обичай. Във връзка с приложението на обичайното право пък, трябва да се припомним, че страните, които се позовават на обичая, трябва да го докажат в съда. В противен случай те губят правото, което претендират да имат основано на обичая, защото съдът трябва да знае само законите, не и обичаите.

Справедливостта. За съдържанието на справедливостта като понятие на правото се води спор в правната нау-

ка. Спорът е, какво се разбира под справедливост, към която трябва да прибегне съдията, за да извлече норма за приложение за даден конкретен случай, т. е. когато трябва да запълни една празнина в законодателството? Ние няма да се впускате в разглеждане резултатите на проучванията по този въпрос, а ще се задоволим да подчертаем само, че справедливостта в някой случай не е субективна преценка на съдията за „справедливо“, „правда“, а напротив, една обективна преценка на „справедливо“, „право“, направена въз основа на господстващото схващане в момента в обществото за „справедливо“, „право“.

Справедливостта е субсидиарен източник на правото. Тя се прилага само когато нито закона, нито обичая дават някакво решение на спорния въпрос. Само в такъв случай съдията може да реши делото според справедливостта, т. е. така както би се схванало за справедливо решението на спора от обществото.

След тези кратки уводни бележки, ние пристъпваме към разглеждане основните начала на действащото българско гражданско право. Ще разгледаме първо накратко Семейното и Наследственото право, след което ще преминем към имущественото право: Вещното и Облигационното право.

С е м е й н о п р а в о ¹⁾

Предмет и източници на Семейното право

Семейното право е съвкупност от онези правни норми, които уреждат правоотношенията произлизащи от семейните връзки на лицата. Семейството, както се знае, е основната клетка на обществото, затова законодателят се счита овластен да се намесва във всичките му проявления, — доколкото разбира се е необходимо за запазване от една страна интересите на обществото, а от друга страна—тези на лицата свързани със семейни връзки.

Семейството се определя в правната наука като съвкупност от физически лица, свързани помежду си чрез брак, родство или осиновяване. С оглед на произхода, различаваме три вида семейства: 1) гражданско естествено семейство, създадено чрез законен брак; 2) естествено семейство, основано на кръвния произход (на раждането извън брак) и 3) чисто гражданско семейство, при което се създават семейни връзки чрез осиновяване. От тези три вида семейства най-добре е закриляно законното семейство. Макар извънбрачните деца да са приравнени към законните, все пак нито раждането извън брак,

¹⁾ По-подробно Семейното право се разглежда от проф. Д-р Л. Диков, Курс по българско гражданско право. II. Семейно право. Библиография на проучванията по Нар. зак. за брака дава А. Кожухаров в „Граждански закони“, към съответните разпореджения на Нар. зак. за брака.

ните осиновяването могат да създадат отношения между родители и деца, каквито създава раждането от законен брак.

Правоотношенията, които произлизат от семейните връзки се делят на правоотношения от личен характер и правоотношения от имуществен характер. От личен характер са напр. задълженията на децата да уважават родителите си, задължението на последните да се грижат за възпитанието на децата си и пр. От имуществен характер са напр. задължението за взаимна издръжка на родители и деца, задълженията на съпрузите за взаимна издръжка и др. Въпросите около образуването и прекратяването на семейството, правоотношенията произлизащи от семейните връзки и положението на децата в брака — това е предметът на нашите лекции по Семейно право и на Семейното право изобщо.

Нормите, които регламентират семейните правоотношения, се съдържат в различни закони, за разлика от другите страни, където тези норми съставляват част от гражданския кодекс и боравенето с тях е много по-опростено. От друга страна, у нас Семейното право до скоро е съставлявало част от църковното ни право и за много правоотношения, които произлизат от бракове сключени под режима на църковното право, важи все още последното. Източници на българското семейно право са следните закони:

1. Закон за настойничество от 1889 година (съкр. ЗНаст.)
2. Закон за припознаване на незаконородени деца, за узаконяването и осиновяването от 1889 година, заменен с Закон за извънбрачните деца и осиновяването от 1940 година (съкр. ЗИДО).
3. Закон за лицата от 1907 година (съкр. ЗЛ).
4. Наредба-закон за брака от 1945 година (ЗБ).

Последният Наредба-закон за брака урежда днес изключително материята за брака. Той отмени Екзархийския устав, който до влизането в сила на Наредбата-закон за брака уреждаше тази материя. Екзархийския устав е изработен в Цариград още в 1871 година, като Устав на българската православна църква, (утвърден след Освобождението от законодателната власт) и уреждаше въпросите свързани с църковния брак. С новата Наредба-закон за брака и у нас се въведе гражданския брак като задължителен, а черковното благословение остана факултативно.

I. Образуване на семейството

Законното естествено семейство се създава чрез брак. Наредба-закон за брака, който урежда материята за формата на брака, условията за встъпване в брак, извършване на бракосъчетанието и пр. не дава една дефиниция на брака. Спор се води в правната наука относно правния характер на брака.

Общо може да се каже, че бракът е един строго формален договор между две лица от различен пол за съвместно съжителство.

Много време трябваше да мине, докато бракът от религиозно тайнство се превърна в чисто правно явление. Както знаем от историята на правото, съгласието между мъжа и жената за постоянно съжителство винаги е било съпроводено с религиозни обреди. Църквата си беше запазила правото да определя кои бракове заслужават зачитане и кои не. Църковните правила бяха изключително меродавни за брачните отношения. Недостатъците на този режим се проявяваха особено при смесените бракове, когато лицата не принадлежаха на едно и също вероизповедание. Реформата на брака се наложи главно от необходимостта да се даде на тази институция едно уреждане, съобразно с новите идеи за свободата на личността. Особено движението за еманципиране на жената, движението за даване права на младежта и др. наложиха да се постави семейния съюз на нови основи. Докато в другите държави това стана отдавна, у нас идеята за гражданския брак се осъществи едва преди две години с поменатата Наредба-закон за брака. Тя именно дава на брака характер на договор между мъж и жена, при който обаче и двамата си запазват и след встъпване в брак както личната свобода, така и личните имущества.

1. **Годеж.** Бракът обикновено се предшества от годеж. Тази материя не е уредена от Нар. зак. за брака. Наредбата-закон за брака изобщо не предвижда годеж. Материята за годежа се регламентира от обичайното право. По обичай, сключващите брака почти винаги се свързват първо чрез годеж.

Годежът е съглашение между мъж и жена за бъдещо сключване на брак. И правната природа на годежа е спорна в правната наука. Спорът е—дали годежът е договор, или друг някакъв правен акт, или пък един прост факт. Не може в никой случай да се приеме, че годежът е договор, защото при евентуално неизпълнение обещанието за сключване на брак съдът би трябвало да издаде решение—страните да встъпят в брак, което нещо би нарушило принципа на личната свобода. За правото, годежът представлява интерес само когато по една или друга причина се развали. Тогава се поставя въпросът за даянията между годениците и за разноските във връзка с годежа. Когато договорът се развали от едната страна, без да има за това важна причина, то за виновната страна за развалянето настъпва задължение да плати обезщетение за т. н. негативни вреди и загуби (за разноските направени във връзка с годежа). Обезщетение за морални вреди може да иска само годеницата и то при условията на чл. 223 от Наказателния закон. (Чл. 223 Нак. закон гласи: „който лиши от моминство мома, навършила шестнадесет годишна възраст с предварително обещание, че ще я вземе за жена, а от после не направи то-

ва . . . *) Кожкото за подаръците, по начало всеки от годените е длъжен да върне на другата страна получените с оглед на бъдещия брак подаръци.

2. Встъпване в брак. Семейството се образува чрез встъпване в брак на мъжа и жената. За встъпване в брак Нар. зак. за брака изисква лицата да отговарят на известни условия.

Условия за встъпване в брак. Условията за встъпване в брака:

1. Бъдещите съпрузи да са навършили изискваната брачна възраст. Не могат да встъпят в брак, мъж, който не е навършил осемнадесет години и жена, която не е навършила седемнадесет години. Ако много важни съображения налагат, то председателят на областния съд може да разреши да встъпи в брак мъж, който е навършил седемнадесет години и жена, която е навършила шестнадесет години (чл. 3 ЗБ)

2. Да не страдат от болести пречещи на встъпване в брак. Не може да встъпи в брак лице, което страда: а) от душевна болест, която е основание за поставянето му под пълно запрещение, или е поставено под запрещение, поради същата причина (слабоумието е причина за поставяне под запрещение); б) от болест, която би изложила на сериозна опасност здравето на другия съпруг или на поколението от брака, като гениуинна епилепсия, ендемичен кретинизъм, неизлекувани венерически болести, открита туберкулоза, проказа, наследствена хорея и хронически алкохолизъм. (чл. 4 ЗБ).

3. Да не са свързани с друг брак. Не може да встъпи в брак лице, което е свързано с друг съществуващ брак (чл. 5 ЗБ).

4. Да не са сродници. Забранено е встъпването в брак с роднини по права линия без ограничения, с роднини по съребърна линия до четвърта степен включително, даже ако родството и в двата случая с извънбрачно и с роднини по сватовство до трета степен включително (чл. 6 ЗБ).

Извършване на бракосъчетанието. Бракът се сключва с взаимното съгласие на встъпващите в брак, дадено лично от тях пред длъжностното лице по гражданско състояние. Счита се сключен пред длъжностното лице по гражданското състояние и бракът извършен пред лице, което публично е изпълнявало службата на длъжностно лице по гражданско състояние, макар и да не е имало това качество (чл. 8 ЗБ). Бракосъчетанието се извършва публично в кметството в присъствието на двама свидетели. Когато някой от встъпващите в брак обаче не може да се яви в кметството поради болест, бракосъчетанието може да се извърши и другаде (чл. 9 ЗБ). Само гражданският брак сключен в тази форма поражда правата и задълженията, които законите свързват с брака (1 ЗБ). Църковният брак не е задължителен. Но, ако бракосъчетаните желаят да получат и черковно благословение на сключения вече граждански брак, свещено-

служителят извършва обреда само след като му се представи препис от акта за женитба (чл. 2 ЗБ); следователно, гражданският брак трябва да предшества черковния.

Преди да пристъпи към извършване на бракосъчетанието, длъжностното лице по гражданското състояние е длъжно: а) да се увери в самоличността на встъпващите в брак; б) да им посочи установените чл. 3 до 6 от Наредба-закон за брака пречки за встъпване в брак и да изиска от тях декларация, че не съществува някоя от тези пречки, като ги предупреди за наказателната отговорност за лъжлива декларация; (чл. 10 ЗБ). Ако длъжностното лице по гражданско състояние откаже да извърши бракосъчетание, всеки от желаещите да встъпят в брак може да обжалва отказа пред надлежния околийски съдия (чл. 12 ЗБ).

Последствия от сключването на брака. Сключилите брака лица стават съпрузи. Като съпрузи, те са длъжни да обезпечат чрез съгласие и общи усилия благополучието на семейството (чл. 14 ал. 1 ЗБ). От брака, както казахме, произлизат редица права и задължения и на двамата, както от личен, така и от имуществен характер. Някои от по-важните лични последствия на брака са:

а) Съпрузите си дължат взаимност. Това произлиза от предназначението на брака: да се раждат законни деца.

б) Те имат пълна свобода на избор на своето занятие. Жената може да упражнява и търговия и да сключва и трудови договори, което нещо по-рано само при известни условия можеше да извършва.

в) По-начало, съпругата придобива местожителството на мъжа. Промяната на местожителството на един от съпрузите обаче, не създава задължение за другия съпруг да го следва (чл. 14 ЗБ).

г) Относно името на съпругата, тя не трябва непременно да носи името на мъжа си; при съставянето на акта за женитба жената заявява, ще запази ли и след брака своето име, ще носи ли името на мъжа си, или пък ще прибавя последното към своето име (чл. 15 ЗБ).

д) Съпрузите са длъжни да се грижат за възпитанието на децата (чл. 14 ал. 1 ЗБ). и др.

Имуществено-правни последици от сключването на брака:

а) между съпрузите съществува пълно разделение на имотите. Всеки от съпрузите запазва след сключването на брака имуществото си, управлението му и ползуването от него (чл. 16 ЗБ). С това у нас се потвърди и от Наредба-закон за брака съществуващия до сега принцип на пълна разделност на имотите на съпрузите. Имотите на съпрузите и след встъпването в брак остават напълно разделени и всеки един може да разпорежда с тях както си ще и да си ги управлява, ако желае отделно. Но, както обикновено се постъпва, имотите на двамата

съпрузи се управляват от единия съпруг, обикновено от мъжа. Когато управлението на имота на съпругата му бъде отнето, било поради прекратяване на брака, било поради друга причина (напр. поради лошо стопанисване), ако съпрузите не са уговорили друго, мъжът управител дължи само плодовете, които са на лице, а не и тези, които е събрал, или би могъл да събере в миналото.

Във връзка с това, трябва да се определи и положението на чеиза и зестрата, които по обичай у нас жената носи със себе си в семейството. Чеизът, или още прикята, са онези вещи, като покъщнина, дрехи и други домакински потреби, които жената носи в къщата на мъжа. Жената получава чеизът било от родителите си, било от трети лица, с предназначение да служи за нуждите на семейството. Чеизът е лична собственост на жената. Мъжът няма никакво право върху него, а също и кредиторите на мъжа не могат да посегнат на чеиза за удовлетворение на вземанията си. Зестрата е недвижим или движим имот или сбор от имоти, които родителите или други лица дават на жената, за да служи за поддържане на семейството. Зестрата може да бъде дадена и на мъжа в собственост. Ако от договора не личи подобно намерение на страните, счита се, че зестрата е собственост на жената и че мъжът няма върху нея никакви особени права, освен да иска приходите за издръжката на семейството, за което е и предназначена зестрата. При прекратяването на брака, зестрата подлежи на връщане. Тя се връща и в други случаи, напр. при несъстоятелност на мъжа и др.

б) Друга имуществено-правна последица от сключването на брака е задължението на съпрузите във връзка с издръжката на семейството. Както казахме, съпрузите са длъжни да обезпечат чрез съгласие и общи усилия благополучието на семейството, като всеки от съпрузите да участва съразмерно с възможностите си в разносните за издръжка на семейството, включително и възпитанието на децата. Терминът „съразмерно с възможностите си“ не трябва обаче да се разбира математически. Законът има пред вид не толкова имуществените възможности, колкото личните възможности на съпрузите и заради това, в ал. 2 от същия чл. 18 на Нар. зак. за брака където е постановен този принцип, се добавя че „ако един от съпрузите е изразходвал за тая цел повече отколкото му се припада, той няма право да иска разликата“. И справедливо е да е така, защото често пъти единият от съпрузите може да бъде възпрепятствуван да участва по една или друга причина в семейните разходи и тогава, ако би се дало право на иск на другия за разликата, би се нарушила желаната общност между съпрузите. Пак във връзка със задължението за издръжка на семейството, законът предвижда и солидарност на съпрузите за задълженията поети за текущите нужди. Чл. 17 пос-

тановява: „за задълженията, които един от съпрузите е поел за текущите нужди на домакинството, отговаря солидарно и другият съпруг“. Така че, когато съпругата купи на кредит напр. продукти за нуждите на семейството, то и тя и мъжът ѝ ще отговарят солидарно за изплащането на цената на продуктите.

II. Прекратяване на брака

Бракът се прекратява със смъртта на единия от съпрузите и поради развод. При наличността обаче на известни причини бракът може да бъде обявен и за недействителен и тогава също се туря край на отношенията между мъжа и жената встъпили в недействителен брак.

Недействителност на брака. Бракът се обявява за недействителен:

1) ако един от съпрузите е бил в брачни връзки по време на бракосъчетанието;

2) ако един от съпрузите по време на бракосъчетанието е страдал от душевна болест, която е основание за поставянето му под пълно запрещение, или е поставен под пълно запрещение поради същата причина, или страда от болест, която би изложила на сериозна опасност здравето на другия съпруг или на поколението на брака, като: генуинна епилепсия, ендемичен кретенизъм, неизлекувани венерически болести, открита туберкулоза, проказа, наследствена хорей и хронически алкохолизъм;

3) ако съпрузите са във връзка на родство и сватовство, по права линия без ограничение, по сребърна линия до четвърта степен включително и по сватовство до трета степен включително;

4) ако един от съпрузите при извършване на бракосъчетанието не е имал изискваната брачна възраст (за мъжа осемнадесет години, а за жената седемнадесет години) и не е получил разрешение от председателя на областния съд да встъпи в брак;

5) ако един от съпрузите при извършване на бракосъчетанието е бил неспособен да разсъждава, поради временна причина;

6) ако при извършване на бракосъчетанието един от съпрузите се е намирал в погрешка относно акта, който сключва или относно лицето, с което встъпва в брак и

7) ако един от съпрузите е бил принуден да сключи брак поради заплашване с тежка и предстояща опасност за живота, здравето или честта — негови или на негови близки (чл. 21 ЗБ).

Недействителността на брака се обявява от съда, по искането, в случаите 1—3 от всеки един от съпрузите, от про-

курора и от всяко трето лице, което има правен интерес. В случай на двубрачие, съдът не може да постанови недействителността на брака, ако по-раншният брак е прекратен или обявен за недействителен и съпругът на двубрачния е бил добросъвестен и той в едногодишен срок от прекратяване на първия брак не предяви иск за обявяване недействителността на втория брак (чл. 23 ЗБ). В случаите 4—7 искът за обявяване недействителен брака може да бъде предявен само от засегнатия съпруг (чл. 22 ал. 4 ЗБ).

Последниците от недействителността на брака. Те са същите, както тия при развода, като недобросъвестността на единия от съпрузите, на което се дължи недействителността на брака, се приравнява с вината на страната, поради която се прекратява брака в случай на развод (чл. 27 ЗБ). Обявеният за недействителен брак обаче до влизането на решението в законна сила има действието на законен брак спрямо лицето, което добросъвестно го е свършило и по отношение на децата (децата родени от недействителен брак се считат законнородени деца) (чл. 26 ЗБ).

Развод. Бракът, освен поради смъртта на единия от съпрузите, се прекратява още и поради развод. Разводът у нас е допустим поради следните причини:

1) По взаимно съгласие. За да се прекрати брака поради развод по взаимно съгласие, законът изисква щото взаимното съгласие на страните да е неколебимо;

2) Поради прелюбодееяние. Под прелюбодееяние се разбира полово съвкупление на единия от съпрузите с лице чуждо на брака. Съпругът може да иска развод, ако другият съпруг е извършил прелюбодееяние. Искът за развод поради тази причина може да се предяви до изтичане на една година от деня, в който съпругът е узнал за прелюбодееянето, но не по-късно от три години от извършването му. Съпруг, който е дал съгласието си за прелюбодееянето, или чрез поведението си съзнателно го е направил възможно, улеснил го е или го е опростил, не може да предяви иск за развод против другия съпруг. (чл. 31 ЗБ).

3) Поради посягане върху живота на съпруга. Съпругът може да иска развод, ако другият съпруг посегне на живота му. Срокът за предявяване на този иск е до една година от узнаването за посягането, но не по-късно от три години след извършването му. Ако е последвала прошка, искът не може да се предяви. (чл. 32 ЗБ).

4) Поради осъждане на строг тъмничен затвор не по-малко от пет години. Съпругът може да иска развод, когато другият съпруг е осъден на строг тъмни-

чен затвор, но не по-малко от пет години. Ако обаче той е одобрил извършването на деянието, за което е последвало осъждането, или ако осъждането е станало преди брака и той е знаел за това, не може да иска развод. Също, ако осъденият е освободен, разводът не се постановява (чл. 33 ЗБ).

5. Поради отсъствие в неизвестност на единия съпруг, което е продължило поне две години. Съпругът може да иска развод, ако другият съпруг е в неизвестност и отсъствието е продължило поне две години. Съдът обаче може да откаже развода, ако счете, че отсъстващият е бил възпрепятствуван да се обади поради война, революция или други извънредни причини (чл. 34 ЗБ).

6. Поради болест. Съпругът може да иска развод, ако другият съпруг страда от болест, която би изложила на сериозна опасност здравето му, или здравето на поколението (чл. 35 ал. 1 ЗБ).

7. Поради безплодие и полова неспособност. Съпругът може да иска развод поради полова неспособност или петнадесет годишно безплодие на другия съпруг, ако искът в последния случай бъде предявен не по-късно от двадесет години от сключването на брака (чл. 37 ЗБ).

8. Поради грубо нарушение на брачните задължения. Съпругът може да иска развод, ако поради изтезание (физическо или морално), тежко оскорбление, позорно престъпление, пиянство по навик, разточителство, безчестен живот или изобщо поради грубо нарушение на брачните задължения от другия съпруг не може да се иска продължаването на семейния живот (чл. 37 ЗБ).

9. Поради дълбоко разстройство на брака. Всеки от съпрузите може да иска развод, ако поради дълбоко разстройство на брака не може да се иска продължаването на семейния живот. (чл. 38 ал. 1 ЗБ). Кога е на лице дълбоко разстройство на брака е фактически въпрос и съдът решава по същество, преценявайки доказателствата с оглед общественото положение на съпрузите, културата им, възпитанието им и пр. Ако разстройството е предизвикано по изключителна вина на единия от съпрузите, съдът постановява развод по негова вина (чл. 38 ал. 2 ЗБ).

Това са допустимите от Нар. Зак. за брака основания за да се иска развод. Те се отнасят и за бракове, сключени преди влизането в сила на Наредбата - закон за брака, т. е. сключени при режима на черковния брак. В случай че за последните бракове е възникнало основание за развод, допустимо от действащото тогава право, разводът се допуска само ако то е основание за развод, или за обявяване недействителност на брака и по Наредбата - закон за брака. (чл. 69 ЗБ).

Исковете за развод са подсъдни на областния съд, в района на който е обикновеното жилище на ответника. Брач-

ните дела, висящи пред духовните съдилища при обнародването на Наредбата-закон за брака, не се разглеждат от тях, а от съответните областни съдилища, ако са били висящи пред първоинстанционен съд и от съответните апелативни съдилища — ако са били висящи пред по-горен съд (чл. 72 ЗБ).

Съдът действа въз основа на молба, подадена от съпруга. Непълнолетни, ограничено запрети и поставени под пълно запрещение, поради осъждане съпрузи, могат сами да предявят брачни иски и да отговорят по такива иски. Съпрузи под пълно запрещение, поради слабоумие, се представляват от законния си представител (чл. 49 ЗБ). В молбата за развод по взаимно съгласие съпрузите трябва да изложат и постигнатото съгласие относно упражнението на родителската власт, издръжката на децата и отношенията на всеки от родителите към тях (чл. 61 ЗБ).

Последици от развода. С постановяване на развода, страните престават да бъдат съпрузи. От това положение произлизат редица правни последици както от личен, така и от имуществен характер. Така: разведената жена не може да носи името на мъжа си, когато последният се противопостави на това (чл. 40 ЗБ); даренията, които съпрузите са си направили през време на годежа или на брака, се отменяват, доколкото подареното е на лице (чл. 42 ЗБ); бившите съпрузи престават да бъдат законни наследници един на друг и губят всички изгоди произтичащи от разпорежданията по случай на смърт, направени преди развода (чл. 41 ЗБ); родителската власт върху децата принадлежи на оня родител, на когото съдът я опъдели, и др.

Както се знае, съпрузите макар и формално да си имат имуществата отделно, те ги стопанисват общо. По тия съображения не са от малко значение последиците на развода за създадените имуществени отношения между съпрузите. Наредбата-закон за брака прави едно нововъведение относно придобитото от единия от съпрузите имущество през време на брака. Съгласно с чл. 43, когато бракът се прекрати поради развод, всеки съпруг има право да получи част от това, което другият е придобил през време на брака, като се държи сметка за това, доколкото той е съдействувал за тези придобивания с труда си, със средствата си, с работата си в домаќинството или изобщо с помощта си. Тази част обаче не може да надвишава дяла, който съпругът би имал в наследванията на другия съпруг по закона.

Колкото се отнася до издръжката, въпросът се урежда не от Наредбата-закон за брака, а от особения Наредба-закон за задълженията за издръжка от 1937 година, допълнен през 1942 година. Съгласно този закон, съпругът, по чиято вина бракът е разтрогнат, унищожен или признат за недействителен, дължи на съпругата издръжка, ако тя не може да се

издържа от доходите си. В случай, че бракът се разтрогне или обяви за недействителен по вина на съпругата, то последната дължи на съпруга издръжка, ако той не може да се издържа от имуществото си или от труда си. При разтрогване или унищожаване на брака по вина на двамата съпрузи, между тях не съществуват задължения за издръжка. При разтрогване или унищожаване на брака без вина, издръжка се дължи само, ако то е последвало поради душевна болест на единия съпруг. В такъв случай здравият съпруг е длъжен да издържа болния, ако той не може да се издържа от имуществото си или от труда си. Издръжката във всички тези случаи престава да се дължи ако този, който е имал право на нея, е встъпил в нов брак (чл. 4 от Наредба-закон за задълженията за издръжка).

Въпросът за издръжката, когато бракът е разтрогнат по взаимно съгласие, не е уреден нито от Наредба-закон за задълженията за издръжка, който е издаден преди Наредба-закон за брака, (с който се позволи развода по взаимно съгласие), нито пък от Наредба-закон за брака. В този случай страните могат да уредят този въпрос със съглашение. Ако няма съглашение, трябва да се приеме, че не си дължат издръжка.

III. Законни деца и родителска власт.

Законни деца — Назначението на брака е създаването на потомство. От законния брак произхождат законни деца, от незаконен брак — незаконни деца. Между децата и родителите се създават връзки, които до известна степен зависят от обстоятелството дали произхождението е от законен брак или не. Ето защо, трябва да се знае при какви условия се счита едно дете за законородено и при какви условия то е незаконородено, а също и отношенията между родителите и законните деца, както и положението на незаконородените. Материята за отношенията на родителите към законните им деца е уредена от Закона за лицата от 1907 година.

Кои деца имат според този закон законно произхождение? Законно произхождение има това дете, което произхожда от баща и майка в законен брак и е заченато през граенето на брака. Това правило се основава на две презумции: 1) че между съпрузите е имало полови отношения през времето, когато е било заченато детето и 2) че през същото това време майката не е имала полови отношения с чужд мъж.

Предполага се заченато през граенето на брака детето, което е родено не по-рано от сто и осемдесет дни подир бракосъчетанието и не по-късно от триста дни подир прекратяването или унищожението на брака (чл. 43 ЗЛ). (Тук се изхожда от опита и науката, че за да може да се роди жизнеспособно едно дете, трябва да живее в утробата на майката най-малко 6 месеца и най-много 10 месеца, и от предпоставката

че жената е вярна на своя съпруг). Ако обаче детето е родено по-рано от 180 дни от сключването на брака или по-късно от 300 — ния ден от прекратяването на брака, то смята се че не е заченато през време на брака и съпругът на майката не е баща на детето. Но, в известни случаи, макар и детето да се е родило преди 180-тия ден от сключването на брака, съществува предположение, че съпругът на майката е баща на детето и той или подир смъртта му неговите наследници не могат да отказват произхождението от бащата на детето, родено преди да са изтекли 180 дни от брака. Тези случаи са следните:

1) Когато мъжът е имал известие за бременността преди брака. Тогава се предполага, че щом той е знаел за бременността на жената и въпреки това встъпва в брак с нея, жената е забременяла от него. Въстъпването в брак при такива обстоятелства се счита за един вид припознаване на заченатото преди брака дете;

2) Когато се вижда от акта за раждане, че мъжът е присъствувал при съставянето на този акт било лично, било чрез друго лице, специално натоварено от него, чрез авторитетен документ. Това разпореждане на закона се обяснява с предположението, че щом мъжът присъствува при регистрацията, той признава, че е баща на детето, и това го припознава.

3) Когато детето е обявено за нежизнеспособно. В този случай се има предвид обстоятелството, че детето е живяло в утробата на майката по-малко от 180 дни и следователно е заченато след бракосъчетанието. (чл. 44 ЗЛ).

Предположението, че мъжът е баща на детето, което е заченато през траенето на брака, както повечето от предположенията, може в известни случаи да бъде оборено. Така:

1) Мъжът може да откаже да признае детето, което е заченато през траенето на брака, като докаже, че през изтеклото време от трисотния ден до сто и осемдесетия ден преди раждането на детето той е нямал физическа възможност да живее съвместно с жена си, по причина на отдалечаване или вследствие на друга случка; (чл. 45 ЗЛ)

2) Мъжът може още да откаже да признае детето, което е зачената през траенето на брака, ако през изтеклото време от трисотния до сто и осемдесетия ден преди раждането той е живял законно отлъчен от жена си (чл. 46 ЗЛ).

Мъжът обаче не може да откаже да признае детето, като се домогва със своята неспособност към съпругеско съжитие, освен ако е въпрос за очевидна неспособност (чл. 47 ЗЛ). Такава очевидна неспособност според съдебната практика е на лице не само когато тя е резултат на външна причина — материална повреда, повреда на органите за оплодяване, вследствие рава, хирургическа операция и пр., но и при вътрешна болест, причиняваща безплодие, напр. боледуване в миналото от три-

лер, който, като е запазил способност за сношаване, е унищожил способността за оплодяване и др.

Мъжът така също не може да откаже да признае детето по причина на прелюбодеяние, освен ако раждането е било укрито от него. В този случай, допуска се той да доказва с всяко доказателствено средство, както събитията на прелюбодеянието и на укриването на раждането, така също и всички други събития, които са насочени да изключат произхождението от бащата (чл. 48 ЗЛ).

Във всички случаи, в които мъжът има право да оборва произхождението на детето, той трябва да предяви иск за това в съда, наречен иск за отказване на бащино произхождение. Този иск се предявява в следните срокове:

а) в два месеца, ако мъжът се намира в мястото, гдето се е родило детето;

б) в три месеци след завръщането си в мястото, гдето се е родило детето, или в мястото, гдето се намира съпружеското местожителство, ако е бил отсъстващ;

в) в три месеци след откриването на измамата, в случай на укриване на раждането (чл. 49 ЗЛ).

Искът се предявява против детето, ако е пълнолетно, а ако е непълнолетно или запретено, против назначения попечител от съда, пред който е възбудено делото. При разглеждането на делото майката във всеки случай се призовава (чл. 51 ЗЛ). Ако мъжът умре без да предяви иск, но преди изтичането на дадения срок, наследниците могат да оборват законното произхождение на детето в продължение на два месеци от деня, в който то е влязло в владението на имотите на умрелия, или от деня, в който наследниците са били обезпокоявани от детето в това владение (чл. 50 ЗЛ.) Законното произхождение на детето, което е родено триста дни след прекратяването или унищожението на брака, може да се оспорва от всекиго, който има интерес от това (чл. 52 ЗЛ).

Ако искът на мъжа за отказване бащино произхождение успее, то детето ще се счита извънбрачно.

Доказване на законното произхождение. Лице, което при спор претендира че има законно произхождение, трябва да докаже това. Законното произхождение се доказва: а) с акта за раждане, вписан в книгите за гражданското състояние; б) в отсъствие на такъв документ — чрез непрекъснато ползуване от званието на законно дете. (чл. чл. 53 — 54 ЗЛ); в) в отсъствие и на документ и на ползуване от званието на законно дете — със свидетели.

Когато законното произхождение се доказва с акт за раждане, не може да се оспорва законното произхождение на оня, който има ползуване от състояние, съгласно със своя акт за раждане. От друга страна и той не може да иска състояние

противно на онова, което му дава неговият акт за раждане и ползуването, което е съгласно с този акт (чл. 56 ЗЛ).

Когато едно лице няма акт за раждане вписан в регистрите за гражданско състояние, то може да доказва своето законно произхождение като се позовава на своето ползуване от званието на законно дете.

Кога едно лице има ползуване от званието на законно дете? Ползуване от званието на законно дете има едно лице тогава, когато то произлиза от редица събития, които в своята съвкупност са годни да установяват отношенията на произхождение и родство между него и семейството, към което то казва, че принадлежи. Според закона такива събития са: а) лицето да е носило всякога името на бащата, на когото то казва че принадлежи; б) бащата да го е имал като свое дете и в това качество да се е грижил за неговото издържане, възпитание и настаняване; в) да е било признавано постоянно за такова в обществото и г) да е било признавано в това качество от семейството (чл. 55 ЗЛ).

В отсъствие на акт за рождение и на ползуване от състояние на законно дете (а също така, ако детето е записано под лъжливо име, или ако е родено от неизвестни родители, или има подхвърляне, или заменяване на дете — в тези последни два случая, макар и да има акт за рождение, съобразен с ползуването от състояние) доказването на произхождението може да стане със свидетели. Това доказателство обаче се допуска само когато има начало на писмено доказателство, или пък предположенията и уликите, които произтичат от събития вече известни, се намерят за доста важни, за да основат допускането на това доказателство (чл. 57 ЗЛ). Начало на писмено доказателство се счита че има, когато то произтича от семейните документи, от домашните регистри и книжа на бащата или майката, от официални или частни актове, излезли от една от страните, участващи в спора, или от оная, която би имала интерес, ако да беше жива (чл. 58 ЗЛ). Във всички тия случаи трябва да се предяви иск за търсене на законен произход. Този иск е личен, принадлежи само на детето и не се погасява с давност. Той може да се предяви от наследниците или низходящите на детето, което не е предявило иска, освен ако е умряло непълнолетно или в пет години от достигането на пълнолетието. Когато искът е бил придявен от детето, той може да се продължава от наследниците или низходящите, освен ако е имало отказване от иска или унищожаване на производството в инстанцията (чл. 61 ЗЛ).

Родителска власт. Родителската власт е съвкупност от права и задължения на родителите по отношение на техните законни деца. През траянето на брака, тази власт се упражнява от бащата и ако той не може да я упражнява — от

майката. Подир прекъсването на брака, родителската власт се упражнява от преживелия съпруг. В случай на развод, родителската власт принадлежи на тоя от съпрузите, комуто, според бракоразводното решение, детето е оставено на попечение.

Съдържание на родителската власт. Правата и задълженията, които съставляват родителската власт се делят на права и задължения от чисто личен характер и права и задължения от имуществен характер. Правата и задълженията от личен характер съставляващи родителската власт се свеждат до следното:

а) детето на каквато и да бъде възраст е длъжно да почита и уважава своите родители. То се намира под тяхната власт до своето пълнолетие, или до своето еманципиране (чл. 62 ал. 1, 2 ЗЛ).

б) детето не може без позволение да напусне родителската къща или оная, която му е определена от бащата, освен когато доброволно постъпи в войската. Ако се отдалечи от нея без позволение, бащата има право да го върне в нея, като прибегне, ако стане нужда, до председателя на областния съд. Само при уважителни причини, по искане на родните или прокурорския надзор и по разпореждане на областния съд, детето може да бъде отдалечено от родителската къща (чл. 63 ЗЛ).

в) родителите имат дисциплинарна власт над детето. Тази тяхна власт стига до там, че могат да го отдалечат от семейството, като му обезпечат според средствата си необходимата прехрана. Бащата може също така, ако е нужно, да се отнесе до председателя на съда, за да го постави в такава къща, в такова възпитателно или поправително заведение, което намери за най-подходящо за неговото поправяне (чл. 64 ал. 1 ЗЛ).

Правата и задълженията от имуществен характер на родителите по отношение на техните законни деца са следните:

1) Бащата, а в случай на смърт на бащата, или ако родителската власт се упражнява от майката, то последната е законен представител на малолетните си деца във всички граждански актове и упражнява техните имоти, т. е. извършва всичко необходимо, което е във връзка с редовното и правилното стопанисване на имотите на малолетния, като напр. събиране на вземанията му, завеждане на дела и пр. За сделки, които излизат вън от рамките на обикновеното управление (т. н. разпоредителни сделки), необходимо е бащата да получи разрешение от областния съд (чл. 66 ал. 1, 2 ЗЛ). Такива са сделките за отчуждаване, ипотекиране, залагане имотите да детето, сключване на заеми от името на детето и пр. Ако, въпреки изискванията на закона, бащата респ. майката сключват сделки на разпореждане, без разрешение от съда, то тия сделки няма да

бъдат нищожни, а само унищожяеми. За цялата тази дейност на родителя, последният дължи сметка, като управител на чужд имот, макар и да има плодоползуването върху имотите на детето. За събирането на капитали или за продажба на движимите вещи, подлежащи на развала, не е необходимо разрешение от областния съд, разрешението на околийския съдия е достатъчно в тоя случай под условие, че त्या действията целят едно ново оползотворение на тези имущества, сигурността на което се признава от самия околийски съдия (чл. чл. 66, 67 ЗЛ).

Наследствата, които се падат на децата, подчинени на родителска власт, се приемат от бащата респ. майката под опис. Приемането на наследство е също акт на разпореждане. Ако бащата не може или не иска да приеме едно паднало се на детето наследство, съдът по искане на детето, или на едного от роднините, или даже по искане направено по длъжност от прокурора, може да разреши присването му, след като назначи особен попечител и изслуша бащата (чл. 68 ЗЛ).

2) бащата, респ. майката има право на плодоползуване от имотите, които детето е придобило по наследство, дарение или друг безвъзмезден начин и запазва това право до еманципирането или пълнолетието на детето (чл. 70 ЗЛ), при следните тежести: 1) разноските за поддържането, възпитанието и образованието на детето; 2) изплащането на годишните платежи или на лихвите на капиталите от деня, в който плодоползуването е започнало; 3) всичките други задължения, на които са подчинени плодоползувателите (чл. 72 ЗЛ): да запазят имотите както по състав така и по форма, да ги стопанисват като добър домакин и пр. Не подлежат на това установено от закона плодоползуване:

1) имотите, оставени или подарени на детето, с условие щото бащата да няма плодоползуването;

2) имотите, оставени или подарени на детето, за да захване някоя кариера, някое изкуство или някоя професия;

3) имотите, които са преминали на детето по наследство, завет или дарение и които са приети, в интереса на детето, въпреки волята на бащата;

4) имотите, които са придобити от детето на военна, гражданска или каква да е друга служба, или с упражнението на една професия, или изкуство, или с помощта на своя личен труд, или от една своя отделна промишленост (чл. 71 ЗЛ).

Плодоползуването на бащата (респ. на майката, ако бащата е починал или е лишен от родителска власт, по причини, които са лични за него) се прекратява със смъртта на детето и с встъпването на родителя в втори брак (чл. 74 ЗЛ.) Също, прекратява се и поради лишаване изцяло или отчасти от плодоползуването: това става ако родителят злоупотреби с родителската власт чрез лошо управление на имотите на детето; в такъв случай съдът, по искане на най-близки-

те роднини или на прокурорския надзор, може да назначи един попечител на имотите на детето и да лиши родителя изцяло или отчасти от плодоползуването и да вземе всички други мерки, които намери за нужни в интереса на детето (чл. 75 ЗЛ). Лишаването от плодоползуването не е лишаване от родителската власт. Лишаването от родителска власт става поради други причини и при друга процедура, които ще изложим по-долу.

Изгубване на родителската власт. Родителите изгубват по право спрямо всичките деца родителската си власт с всичките права, които са свързани с нея:

1) ако са осъдени по чл. чл. 221 и 228 от Наказателния закон. (По чл. 221 се осъжда онзи, който се съвъкупи с възходящ или низходящ сродник, или с лице, което се намира под властта или надзора на виновния; по чл. 228 се осъжда онзи, който свожда към блудство или към съвкупление: а) лице ненавършило шестнадесетгодишна възраст; б) шестнадесет до двадесет и една годишна девойка, за която сводникът знае, че е мома; в) шестнадесет до двадесет и една годишна ученичка или нему подвластна или поднадзорна девойка; г) лица, между които съвкуплението се счита за кръвосмешение (между възходящи или низходящи сродници, между братя и сестри, първи братовчеди, както и между сродници по сватовщина до втора степен); д) своя законна жена, както дъщеря или храненица);

2) ако са осъдени на строг тъмничен затвор за не по-малко от пет години, било като непосредствени извършители, подбудители или помагачи за едно престъпление, извършено над личността на едно или на няколко от своите деца, било като непосредствени извършители, подбудители или помагачи в престъпление, извършено от едно или няколко от техните деца;

3) ако са осъдени два пъти на строг тъмничен затвор за по-малко от пет години или на затвор, като непосредствени извършители, подбудители или помагачи за престъпление, извършено върху личността на едно или на няколко от своите деца;

4) ако са осъдени на два пъти за възбуждение на непълнолетни към разврат (чл. 83 ЗЛ).

В тези случаи родителската власт се изгубва по право, с влизането в законна сила на присъдата на наказателния съд, без да е необходимо за това да бъде сезиран от ново съдът и да се иска да издаде решение за лишаване родителите от родителската им власт, за разлика от долните случаи, при които след влизането на присъдата в сила, необходимо е да бъде отделно занимаван съда с въпроса за лишаване на родителя от родителската власт.

Лишение от родителската власт. Лишават се от родителската власт:

1) родителите, които са осъдени като непосредствени извършители, подбудители или помагачи на доживотен или временен строг тъмничен затвор за не по-малко от пет години, с изключение на ония, които са осъдени за престъпленията предвидени в Нак. закон в чл. чл. 98 — 108 (измяна), 138 — 143 (престъпление против властта) и 175 (за подбуждане и предвождане на тълпа събрана да нападне отделни разреди от населението, отделни народности, вероизповедни общества, или отделни лица);

2) родителите, които са осъдени два пъти за едно от деявията предвидени в наказателния закон в чл. чл. 208 (престъпление против гражданското състояние), 281 (злепоставяне) 284 (умишлено напускане на малолетното си дете), 290 (за лишаване от свобода и настаняване и задържане в лудница здрав човек, под предлог че е душевноболен, в блудна къща лице от женски пол, незаписано между блудниците), 292 (ал. 1 който грабве или скрие чрез сила, заплашване или измама чуждо дете, ненавършило двадесетгодишна възраст) чл. чл. 293 — 294, (който самоволно прибере или задържи при себе си чуждо дете, ненавършило четиринадесетгодишна възраст и против изричното настояване от страна на неговите родители, застъпници или надзорник не го върне; който прибере подхвърлено или заблудено дете на възраст по-малко от седем години и след две седмици от както го е прибрал умишлено не съобщи за това на местната милиция, или на родителите, или на техните застъпници);

3) Родителите, които са осъдени един път за възбуждане на пълнолетни към разврат;

4) макар да няма осъждане, родители, които поради постоянно пиянствуване, общоизвестно лошо и скандално поведение, или поради лошо отнасяне, турят в опасност било здравето, било сигурността, било нравствеността на своите деца (чл. 84 ЗЛ).

Молбата за лишение от родителска власт се подава в оня областен съд, в областта на който се намира местожителството или местопребиваването на бащата или на майката от един или няколко роднини на пълнолетния до четвърта степен, или от прокурорския надзор (чл. 85 ЗЛ). Последница от лишаването от родителската власт е, че родителят изгубва властта на детето, което се придава на родителя, който не е лишен от родителска власт. Ако и двамата са лишени от тази власт, учредява се настойничество. Изгубването на родителската власт не прекратява обаче задължението за прехрана, което съществува, между детето и родителите, които са изгубили родителската власт (чл. 83 ЗЛ ал. последна).

IV. Извънбрачните деца, тяхното припознаване и търсенето на бащата

Родените извън брака деца се наричат незаконородени или още извънбрачни. Положението на извънбрачните деца се урежда сега от Закона за извънбрачните деца и за осиновяването, който отмени стария Закон за припознаване на незаконородените, за узаконяването и осиновяването от 1889 година. Под режима на стария закон, положението на незаконороденото дете беше доста неблагоприятно, защото то нямаше право на иск за дирене на извънбрачния баща по съдебен ред, освен това, докато не беше припознато, нямаше никакви наследствени права спрямо своите извънбрачни родители и др. Новият закон, (който важи само от момента на влизането му в сила), промени това положение, като позволи да се обявява бащинство и по съдебен ред, а Нар. Закон за брака приравни децата родени от нищожен брак с законните деца, и в наследствено правно отношение премахна всяко различие между законни и извънбрачни припознати деца.

Извънбрачни са децата родени: а) от неомъжени жени; б) от разведени жени или вдовици по-късно от триса дни след прекратяване на брака, освен ако се докаже, че са заченати през време на брака; в) от омъжени жени, които имат деца от извънбрачно произхождение, установено по съдебен ред.

Семейните връзки между извънбрачното дете и неговите извънбрачни родители се създават чрез припознаване.

Припознаване. Припознаването е едностранен акт, чрез който едно лице признава, че дадено дете, родено извън брак, произхожда от извънбрачните му връзки. Припознаването може да бъде извършено от двамата извънбрачни родители на извънбрачното дете, или само от единия. Когато се извършва само от единия родител, създават се семейни връзки само между него и извънбрачното му дете. Припознаването бива доброволно и съдебно. Доброволно признаване има тогава, когато даден извънбрачен родител припознае доброволно, по своя воля едно свое извънбрачно дете. Недоброволно или съдебно припознаване има, когато припознаването се обявява от съда въз основа на иск за търсене на майката или бащата.

Докато по отношение на майката извънбрачното произхождение се установява сравнително лесно, (извънбрачното произхождение спрямо майката се установява с факта на раждането, чл. 2 от Закона за извънбрачните деца и осиновяването), по отношение на бащата, положението е по-друго. Медицината още не е в състояние да установи от факта на раждането произхождението от бащата и заради това припознаването остава единствения начин за установяване произхождението от извънбрачния баща.

Доброволното припознаване от бащата става: 1) когато обяви роденото извън брака дете пред чиновника за гражданското състояние, като произхождащо от него; 2) когато го припознае с акт, съставен преди или след раждането, на който подписът и съдържанието са заверени по нотариален ред; 3) когато го припознае с завещание (чл. 6 Закон за извънбрачните деца и за осиновяването).

Търсене на бащата. Ако бащата не иска да припознае едно свое дете, бащинството може да бъде обявено по съдебен ред. Установяване бащинството по съдебен ред се нарича търсене на бащата.

Допуща се търсенето на бащата, т. е. доказването, че едно незаконородено дете е на дяден баща, при условие:

1) че бащата се е грижил или участвувал в издръжката и възпитанието на детето като за собствено дете или

2) че бащата и майката са били в явно съжителство в продължение на законния период на зачеване или

3) че бащата в писма или в други писмени документи, изходящи от него, е признал недвусмислено своето бащинство или

4) че зачеването съвпада с изнасилване или отвличане по чл. 220 от Нак. зак. (лице от женски пол лишено от възможност за самоотбрана и то без негово съгласие, като го принуди към това с насилие над личността му, или с заплашване, че ще го умъртви, или ще му нанесе тежка телесна повреда, или пък ще направи това някому от неговите близки, като предварително го унесвести било сам или чрез друго), по чл. 296 от Нак. зак. (като грабне с измама, заплашване или насилие лице от женски пол с блудствена цел, ако лицето не е навършило шестнадесетгодишна възраст, без неговото съгласие или макар и с неговото съгласие, но без да разбира то значението на това, за което си е дало съгласието), извършено от бащата, независимо от обстоятелството дали наказателното преследване е почнало или почватото е било прекратено, поради причина, изключващи вината или наказанието (чл. 11 ЗИДО).

Съдебното установяване на бащинството, или наречено недоброволно припознаване, става въз основа на иск за търсене на бащата. Този иск може да бъде предявен от майката против бащата или неговите наследници, преди раждането или най-късно 2 години след раждането. Ако искът не е бил заведен през непълнолетието на детето, той може да бъде заведен от последното най-късно до три години от навършване на пълнолетието му (чл. 13 ЗИДО). Искът за търсене бащата може да бъде предявен и от особен попечител на детето, който се назначава от околийския съдия по молба от майката или по заявление на трети лица (чл. 14 ЗИДО).

Искът за бащинството се отхвърля ако се установи:

1) че майката през законния период на зачеването е била

с неморално поведение, или е имала полови сношения с другиго, освен ако бащата не се противи;

2) че лицето, което се сочи като баща през същия период се е намирало във физическа невъзможност да бъде родител, било поради отдалечност, било поради личен негов недостатък (чл. 12 ЗИДО).

Иск за майчинство. Искът за майчинство се предявява против жената, която се посочва за майка на извънбрачното дете. Детето трябва да докаже, че то именно е детето, което е родено от нея. Този иск не се покрива с давност.

Последици от припознаването. Всички извънбрачни деца, произходът на които е установен било чрез доброволно припознаване, било по съдебен ред, имат във всяко отношение качеството на законни деца (чл. 26 ал. 3 Нар. зак. брака). Това е едно ново въведение в нашето законодателство, прокарано с Наредба - закон за брака. До влизането в сила на Наредбата-закон за брака, припознаването не беше достатъчно, за да бъде едно дете приравнено към законните деца на родител, който припознава. Припознаването под режима на Закона за припознаване на незаконнородените деца, за узаконяването им и за осиновяването им от 1889 година има за последствия само, че припознатото дете носеше фамилията на родител, последният му дължеше издръжка и взаимно се наследяваха, обаче припознатият не наследяваше така, както наследяваха законните деца, а получаваше от наследството на своя родител половината от това, което би получил, ако беше законно-роден. Едно припознато дете, за да заеме положението на законно, трябваше да бъде законно. Това положение се запази и в новия закон за извънбрачните деца и за осиновяването. При режима на Наредбата-закон за брака обаче, щом извънбрачното дете е с установен произход, добива във всяко отношение качеството на законно дете, то няма вече нужда от узаконяване, така че разпореденията на Закона за извънбрачните деца и за осиновяването относно узаконяването трябва да се считат отменени.

V. Осиновяване

Чрез осиновяването се създава чисто гражданско семейство. Осиновяването създава отношения между родители и деца по такъв начин, че едно чуждо дете ще получи спрямо лицата, които поради една или други причина нямат естествено потомство, правно положение, близко до положението на същинското тяхно дете. Предвид голямото значение на този акт, както за осиновения, така и за осиновителя, законът е предвидил известни условия, при които то трябва да става:

1) Осиновителите да са най-малко 15 години по-стари от осиновения. Ако осиновителите са двама съпрузи, достатъч-

но е единият от тях да е по-стар от осиновения с 15 години, а другия — с 10 години.

в) да нямат повече от едно законно, узаконено или осиновено дете (чл. 33 ЗИДО);

3) осиновяемият да не бъде осиновен от друго лице; никой не може да бъде осиновен от няколко лица, освен от двама съпрузи (чл. 34 ЗИДО);

4) да има съгласие за това, както от осиновявания, така и от осиновителя. Ако осиновеният и осиновителят имат баща, майка или съпруг, изисква се тъй също и тяхното съгласие. Ако родителите на осиновителя или осиновения, когато той е пълнолетен, откажат неоправдано съгласието си, последното може да бъде заместено с разрешението на председателя на областния съд, по местожителството на родителя, който не е дал съгласието си. Съгласието на съпруга и на родителите не се изисква, ако те не са дееспособни, или ако местопребиваването им не е известно. Също така, не се изисква и съгласието на родителите на осиновителите, ако те не живеят в едно семейство с последните (чл. 35 ЗИДО). Ако осиновяемият е освободен от настойничеството, или се намира под ограничено запрещение, нужно е съгласието на попечителя му, одобрено от роднинския съвет. Ако е непълнолетен или запретен, изисква се съгласието на родителите, или одобрено от родителския съвет съгласие на настойника. Ако непълнолетният е навършил 14 годишна възраст, изисква се и неговото съгласие (чл. 37 ЗИДО). За осиновяването на деца, на които родителите са неизвестни, или които са взети за отглеждане в обществени учреждения или заведения, достатъчно е съгласието на управителя на учреждениято или заведението (чл. 39 ЗИДО). Настойникът може да осинови лицето, което се намира под негово настойничество, само след като даде сметка за управлението на имотите на непълнолетния (чл. 38 ЗИДО);

5) осиновителът да се ползува с добро име и

6) осиновяването да бъде от полза за осиновявания.

Производството по осиновяването. Осиновителят и осиновяемият, а ако последният е недееспособен, неговият законен представител, се явяват лично пред един от околийските съдии в страната, който съставя нужния акт. Този акт се изпраща от околийския съдия служебно на областния съд, по местожителството на осиновителя, за да бъде утвърдено осиновяването. Областният съд от своя страна проверява: 1) изпълнени ли са всички изисквани от закона условия; 2) дали този, който иска да осинови, се ползува с добро име; 3) дали осиновяването ще бъде полезно за осиновяемия (чл. 42 ЗИДО). Съдът в разпоредително заседание, без да излага мотиви, се произнася със следните изрази: „осиновяването се допуска“ или „осиновяването не се допуска“. Това определение

не подлежи на обжалване и се обнародва в Държавен вестник (чл. 43 ЗИДО).

Действие на осиновяването. Допуснатото от съда осиновяване има действие от деня на акта за съгласието; до произнасянето на съда, осиновителят и осиновяемият могат да оттеглят съгласието си (чл. 14 ал. 1 ЗИДО). Осиновеният приема семейното име на осиновителя и добива качеството на негов законен наследник. Родителските права и задължения преминават върху осиновителя. Ако той бъде лишен от родителска власт, тя отново преминава върху рождения баща или майка (чл. 46 ЗИДО). Осиновителят обаче не добива качество на законен наследник на осиновения, защото приема се, че осиновяването е акт, създаден в полза на самия осиновен (чл. 47 ЗИДО). Осиновяването не създава и никакви гражданско-правни отношения между осиновителя и роднините на осиновения, нито между осиновения и роднините на осиновителя (чл. 48 ЗИДО). Обаче, осиновеният запазва всичките си права и длъжности спрямо семейството, към което приналежи по рождение (чл. 49 ЗИДО).

Отмяна на осиновяването. Осиновяването може във всяко време да бъде отменено по взаимно съгласие. То може да бъде отменено и от съда по искане на осиновения или на осиновителя, ако се докаже, че другата страна с поведението си или с обноските си така се е провинила спрямо морала или спрямо задълженията си към него, че по-нататъшното запазване на осиновяването би било несправедливо или непоносимо за ищеца. Отменението премахва всички действия на осиновяването за в бъдеще. Повторно осиновяване между същите лица не се допуска. Осиновеният може да иска на общо основание обезщетение от осиновителя, ако е допривесъл за увеличението имотното състояние на последния (чл. 50 ЗИДО).

VI. Родството

Връзката, която свързва лицата, които произхождат от един и същ родоначалник, се нарича родство. Родството има извънредно голямо значение в различните клонове на правото, така: то е пречка за сключване на брак (забранено е встъпването в брак с роднини по права линия без ограничение, с роднини по съребърна линия до четвърта степен включително), определя реда на наследството по закона, създава задължения за издръжка, съставлява пречка за свидетелстване за лица в родствени връзки до известна степен, пречка е те да бъдат членове на надзорните и управителните съвети на дружествата, пречка е в един съд да служат съдии роднини и др.

Според това, дали лицата, които произхождат от един родоначалник, произхождат един от друг или не, различаваме родство по пряка линия и родство по съребърна линия. По

пряка линия са роднини: бащата, синът, внукът; по сребърна линия са роднини: братята, братовчедите, които макар и да произхождат от един общ родоначалник (от един баща, когато се касае за братя, или от един дядо, когато се касае за братовчеди), не произхождат един от друг. Пряката или права линия се разделя на низходяща и на възходяща. Низходящата линия свързва родоначалника с ония, които произхождат от него (сина, внука); възходящата свързва едно лице с ония, от които той произхожда (баща ми, дядо ми, прадедо ми и т. н.)

Изчисление на близостта на родството. Близостта на родството се изчислява по степени. Всяко раждане представлява една степен. В правата линия има толкова степени, колкото има поколения, без да се смята раждането на родоначалника. Напр. дядото и внукът са роднини втора степен, защото между тях има две раждания: раждането на сина и на внука, без да се смята раждането на дядото. В сребърната линия се броят степените по поколенията, като се възлиза от едно от роднините до общия родоначалник и се слиза от този последния до другия роднина, без да се брои така също общия родоначалник. Напр. двама братя са роднини втора степен по сребърна линия, защото между тях има две раждания: раждането на единия брат и раждането на втория брат, а раждането на бащата, техния родоначалник, не се взима под внимание. За да се определи близостта на родството между децата на двама братя, трябва също да се броят всички раждания, докато се стигне до общия родоначалник. Раждането на единия син на брата е едно раждане, раждането на бащата второ раждане, раждането на дядото, който е родоначалник не се смята, раждането на чичото е трето раждане и раждането на чичовия син е четвърто раждане. Така, че синът на единия брат ще бъде по отношение на сина на другия брат роднина по сребърна линия четвърта степен, т. е. първите братовчеди са помежду си роднини четвърта степен по сребърна линия, пречка за сключаване на брак. Между осиновителя и осиноения обаче не съществува никакво кръвно родство.

Сватовството е връзка, която съществува между съпруг и роднините на другия съпруг. В линията и степента, в която едно лице е роднина с единия съпруг, е сват с другия съпруг. Сватосването не се прекратява със смъртта на съпруга, от когото то произлиза, с изключение на някои последствия в точно определените от закона случаи (чл. 11 ЗЛ). По сватовство са роднини жените на двама братя, баджанаците и др., затова съвкупяване между зет и балдъза (или снаха и девер) се наказва съгласно чл. 225 п. 1 от НЗ. дори и след смъртта на единия съпруг.

Наследствено право

Предмет и източници на Наследственото право

Наследственото право е съвкупност от онези правни норми, които уреждат преминаването на имотите на починалите лица върху други лица. Това право е тясно свързано със семейното право, затова ние ще го разгледаме непосредствено след семейното право.

Както се знае, със смъртта на едно лице неговите имуществени права и задължения по начало не се погасяват, а се наследяват от неговите наследници. Погасяват се само правата, свързани с личността му, каквито са напр. семейните му права, политическите права и др.

Наследяване значи преминаване имотите на едно починало физическо лице върху други физически лица или юридически лица. Лицето, на което имотите се наследяват, се нарича наследодател. Лицето, което наследява се нарича наследник. Имотите, които преминават от наследодателя върху наследника се наричат наследство, а самото преминаване на имотите се нарича наследяване. С оглед на това, как преминават правата и задълженията върху наследника, като съвкупност от права и задължения или по единично, като отделни права, различаваме универсално правоприемство и частно правоприемство. Лицето, което наследява имотите на наследодателя като съвкупност от права и задължения, се нарича универсален наследник или правоприемник, а лицето, което наследява единични имоти, се нарича частен правоприемник или заветник.

Предмет на нашите лекции по Наследствено право ще бъдат именно отношенията, които се създават вследствие на преминаването на наследството върху наследниците.

Източник на наследственото право е Закона за наследство от 1889 година. Този закон е заимствуван от италианския граждански законник от 1865 година, книга III с някои приспособления изисквани от нашия бит. Законът за наследството е влязъл в сила през 1890 година. Преди влизане на този закон в сила, наследствените отношения у нас са били уреджани от турските закони, с изключение на наследството на движимите вещи и имотите от категорията „мюлк“ (земи, чиято собственост е принадлежала по най-безусловен начин на частни лица), които се наследяваха от православните християни по реда установен от Кормчията. Земите „мирие“ (земи чиято собственост е принадлежала на държава-

¹⁾ По-подробно Наследственото право се разглежда от проф. Петко Венедиков, в „Система на българското наследствено право“.

та, а частните лица имали само право на владение и ползуване, каквито бяха по-голямата част от полските имоти) се наследяваха по реда установен от турските закони. Редом със Закона за наследството у нас се прилагаха за лицата от мюсюлманско вероизповедание, съгласно чл. 344 от Закона за наследството, отменен с чл. 2 от Закона за органичаване компетентността на мюфтийските съдилища от 20 юли 1936 година, предписанията на свещения закон, Шерията. Днес и за мюсюлманите е в сила Закона за наследството и постановленията на особенните закони, които го допълнят или отменят някои от разпореденията му (напр. Наредба-закон за брака отдел IV от книга първа „За наследството на незаконородените“, които, съгласно чл. 26 ал. 3, един път установен техния произход, наследяват както законните деца.)

Откриване на наследството и способност за наследяване

За да може един имот на едно лице да премине в наследство върху друго лице, необходимо е да съществуват следните две предпоставки: 1) да има открито наследство и 2) лицето, върху което следва да премине имотът или съвкупността от имоти, да бъде способно да наследява.

Откриване на наследството. Откриването на наследството е моментът, в който едно лице престава да съществува и имуществата му преминават върху неговия наследник или наследници, които се считат за продължители на имотноправната му личност. Този момент е смъртта на наследодателя. Чл. 182 от Закона за наследствата е категоричен в това отношение: „наследството се отваря в минутата на смъртта в мястото на последното жителство на умрелия“. Законът не позволява имуществата на наследодателя да останат нито за миг безстопанствени, затова постановява, щото смъртта на наследодателя и откриването на наследството да се съвпадат. Друг е въпросът, дали наследникът ще приеме или не наследството, защото съгласно чл. 187 „никой не е длъжен да приеме едно наследство, което му се е паднало“.

Може да се случи понякога, щото две лица, които съгласно разпореденията на закона се наследяват един друг, да починат наедно, (при една катастрофа напр.), без да се знае, кое по-напред е починало. Тогава, щом не може да се установи, кое лице е умряло първо, не може да се определи, върху кого е преминало наследството. За такива случаи законът установява презумцията, че всички са умрели едновременно и не може да става никакво пренасяне права от едно лице на друго. Който поддържа, че някое от тях е умряло по-напред, длъжен е да докаже това (чл. 138 ЗНасл.)

Способност за наследяване. По начало всяко лице е способно да наследява, стига само да е преживяло наследо-

дателя, т. е. да е родено живо и жизнеспособно и да съществува в момента на откриването на наследството. По изключение, могат да наследяват и неродени още деца, ако са били вече заченати в момента на откриването на наследството, при условие да се родят живи и жизнеспособни. Не могат да наследяват лица, които не са заченати по време когато се отвори наследството, родените, но нежизнеспособни, както и недостойните.

Неспособен да наследява, като недостое: 1) този, който умишлено е убил, или се е опитал да убие лицето, за наследството на което е въпроса, а така също и съучастникът в тия престъпления;

2) този, който го е обвинил в престъпление, наказуемо с окови, което е припознато за клеветническо. (Нужно е значи, наследникът да е обвинил наследодателя в извършването на едно престъпление, което не е извършил и което е наказуемо със смърт или със строг тъмничен затвор);

3) този, който го е принудил да направи завещание, или да го измени. (Насилието трябва да има за цел да въздейства на наследодателя да състави, измени или отмени завещанието, макар и да е упражнено и от друго лице, подбудено от недостойния);

4) този, който му е въпрепятствувал да направи завещание или да отмени направеното вече, или който е унищожил, скрил или изменил направеното подир това завещание (чл. 6 ЗНасл.).

Неспособността за наследяване поради недостойнство настъпва по право със самия факт на пораждаването ѝ, без да е необходимо да бъде установена в особено производство чрез осъждане. Един недостоеен обаче, все пак може да наследява, ако наследодателят го е признал за достоен, или чрез удостоверен акт, или чрез завещание (чл. 7. ЗНасл.).

Щом наследникът е недостоеен, той не може да наследява. Обаче неговото недостойнство не е пречка за неговите низходящи да наследят неговия наследодател направо или по представителство (чл. 9 ЗНасл.). Ако въпреки недостойнството си един недостоеен наследник се е добрал до наследството, то той е длъжен да го върне заедно с всичките плодове и приходи, с които се е ползувал от времето на отварянето на наследството.

I. Наследяване по закона

Наследството по системата на нашето наследствено право се предава по закон или по завещание. Наследството по закона става само в случай, когато няма завещание за всичкото имущество или само за част от него (чл. 1 ЗНасл.). Така че, нашето право дава предпочитание на наследяването по завещание и само ако наследодателят не е оставил завещание, с

което да разпорежда със своите имоти, последните се наследяват по закона. Възможно е, щото наследодателя да се е разпоредил със завещание само с част от имотите си. В такъв случай останалата част ще се разпредели съгласно разпореденията на закона.

Законът определя известен ред на лицата, върху които ще премине наследството, основан на роднински връзки между наследодателя и лицата, които са повикани да наследяват. Тези лица, с оглед на реда на наследяването, се делят на класи. Класите, на които са разделени роднините на наследодателя са четири:

- 1) в първата класа влизат законните низходящи на наследодателя и неговите осиновени;
- 2) във втората класа влизат родителите на наследодателя;
- 3) в третата класа влизат останалите възходящи на наследодателя и неговите братя и сестри и техните низходящи;
- 4) в четвъртата класа влизат останалите роднини на наследодателя в миналото до 10-та степен включително, а сега със Закона за многодетните български семейства от 31 март 1943 година -- до 5-та степен включително.

На последно място иде държавата, когато няма и роднини от пета степен включително, в лицето на фонда за многодетните семейства (чл. 24 от Закона за многодетните български семейства от 31 март 1943 год.)

Наследниците от всяка класа не наследяват едновременно. Наследниците от една класа изключват от наследството наследниците от следващата класа. Напр. ако един наследодател има наследници от първа класа (законни низходящи или осиновени), то наследниците от втора класа няма да наследят.

Редът на наследяване на законните роднини. В една и съща класа могат да влизат няколко лица роднини в различни степени с наследодателя. В такъв случай наследството ще бъде предложено според степената на родството, като по-близката по степен на родство група роднини изключва тая, която се намира в по-далечна степен на родство с наследодателя. Напр. синът на наследодателя изключва от наследството внука на наследодателя и пр. От това правило обаче, съществува изключение, когато се наследява по право на представителство.

Наследяване по право на представителство. Правото на представителство се състои в това, че представляващите заемат мястото и стъпят в степената и правата на представляемия (чл. 14 З Насл.) Напр. умира наследодателя и оставя син Петър и внук Димитър от сина Васил, починал преди наследодателя. Внукът Димитър ще се яви като наследник на дядо си в същата степен и същия ред, в който би наследил баща му, ако беше жив и ще получи частта, която би се паднала на покойния му баща.

Представителството се допуска само: а) от роднините по пряка низходяща линия неограничено, във всички случаи, било че чедата на починалия сънаследяват с низходящите на едно чедо преди умряло (горния пример), било че всичките чедата на починалия са умрели преди него и низходящите на тия чедата се намират помежду си в степени равни или неравни, било че при равенство на степените има разлика в числото на лицата, които принадлежат към някое коляно, (напр. от единия син има пет внука, от другия двама; те представляват две колена и тримата внука от едното коляно ще получат общо, колкото двамата внука от другото коляно); б) по съребърна линия представителството се допуска в полза на чедата и низходящите на братя и сестри на починалия, било че те дохождат да наследяват наедно с вуйки и лели, било че всички братя и сестри на починалия са умрели преди него, а наследството се намира прехвърлено на техните низходящи в степени равни или неравни (чл. 17 ЗНасл.). Не се допуска представителство в полза на възходящите: най-близкият от тях изключва всички други (чл. 16 З. Насл.). Във всички случаи, когато представителството се допуска, дележът става по коляно (в горния ни пример внуците от единия син са едно коляно, а внуците от другия син са друго коляно). Ако едно и също коляно е дало няколко стълба, то дележът помежду им се прави по числото на колената във всяко стъбло, а членовете на същото стъбло делят помежду си на глава (чл. 18 ЗНасл.).

Представяването се допуска само за лица, които не са вече живи (когато напр. някой или всички деца на наследодателя са умрели), за лица, които са отсъстващи (изчезнали от последното си местожителство или от последното си местопребиваване, без да се има известие за тях) и за лица неспособни да наследяват. Наследниците по представителство наследяват по свое собствено право и затова те си остават наследници и ако са се отказали от наследството на лицето, чието място заемат (ако внуците са се отказали от наследството от баща им (чл. 20 ЗНасл.) Не може да има представителство когато лицето, което следвало да бъде представявано е живо и способно да наследява, се откаже от наследството. Само починали, неспособни и отсъстващи могат да бъдат представявани.

Наследственото право на низходящите. Низходящи роднини са децата, внуците, правнуците и др. на наследодателя. Низходящите наследяват на степени и на глава. Правилото е, че по-близкото до наследодателя коляно изключва по-далечните. Ако наследодателят е оставил деца и внуци, то децата му ще изключат внуците от наследството, защото децата са по-близка степен роднини на наследодателя от внуците. Ако едното от децата му е отсъстващо или е починало и има низходящи, тия последните го заместват по право на представителство. Всеки наследник от дадено коляно наследява на глава. При двама сина напр. всеки един син ще получи по половината; ако обаче

единият е умрял и е оставил и той двама сина, живият брат ще получи половината от наследството, а другата половина, частта на починалия брат, ще получат неговите двама сина общо (по половина от половината). Внуците се призовават направо само, когато всички живи и способни да наследяват деца на наследодателя са се отказали от наследството и няма други деца на наследодателя, умрели преди последния, или неспособни да наследяват. В такъв случай те наследяват по равно.

Във връзка с дяловете на низходящите, които са призвани да наследяват по закона направо, когато те са от различен пол, дяловете са в зависимост от състава на наследството. Те наследяват покритите недвижими имоти (т. е. недвижимите имоти, които влизат в строителната част на едно населено място) и движимите, които не се считат принадлежност на земеделското стопанство, без разлика на пол и по равни части на глава, когато всички са в първа степен родство с наследодателя и са повикани да наследяват самостоятелно; а по коляно, когато всички или някои от тях наследяват по право на представителство. Непокритите недвижими имоти (полски имоти) и движимите, които се считат принадлежност на земеделското стопанство, се наследяват по същия ред, когато всички са от мъжки или женски пол. Когато низходящите са от мъжки и от женски пол, тогава частта на низходящите от мъжки пол е два пъти по-голяма от частта на низходящите от женски пол (чл. 21 З.Насл.). Освен това, до влизането в сила на Закона за трудовата поземлена собственост, съгласно чл. 240 ал. 1 низходящите от мъжки пол, всички или някои от тях, можеха да задържат за себе си дяловете на своите сънаследници от женски пол, които вече са омъжени, върху непокритите имоти, като заплащат стойността на тия дялове по оценение. С влизането в сила обаче на този закон (Д. в. 81 от 9. IV. 1946 год.), с забележка към чл. 18 се отмени това положение и за сега остава само горното разпореждане, което прави разлика в пола, когато се касае за дялове от непокрити недвижими имоти и движимости, принадлежащи на земеделското стопанство.

Наследственото право на родителите. Ако починалия или починалата не е оставил деца, ни низходящи от тях, наследството се дели на половина между бащата и майката, или остава на тогава от тях, който е жив (чл. 23 З.Насл.) Под родител се разбират законните родители и извънбрачните такива, които са припознали детето. Осиновителят не се смята за родител, когато се касае за наследяване на осиновения. Родителите изключват всички възходящи и съребърни роднини на наследодателя, освен това, при наследяването на родителите, представителството не се допуска и най-близкият от тях изключва всички други.

Наследственото право на братя и сестри и други възходящи. В тази класа са включени две групи, които си конкури-

рат една на друга: групата на възходящите, освен родителите, и групата на брагята и сестрите. Ако починалият не е оставил ни деца, (роднини от първата класа), ни родители (роднини от втората класа), ни брат, ни сестра, или низходящи от тях, то наследяват на половин възходящите (дядото, бабата, прадядото, прабабата), без да се гледа на рода, от който е останало имуществото. Но, ако възходящите не се намират в равни степенни, то наследяват най близките от тях, без разлика на линиите (чл. 24 З Насл.); следователно, ако наследодателят е оставил дядо и прадыдо, дядото изключва прадыдото. Когато починалият не е оставил подир смъртта си деца, ни родители, ни други възходящи роднини, то наследяват братята или сестрите на глава и техните низходящи по коляно (чл.26 ал. 4 З Насл.) Ако обаче починалият не е оставил ни деца, ни родители, а наследяват само братя и сестри или техни низходящи, заедно с възходящи по бащина или майчина линия, то първите получават две трети ($\frac{2}{3}$) от имота, а останалите — една трета ($\frac{1}{3}$) част, която се дели помежду им по на половина на възходящите по бащина и майчина линия. Еднокръвните и едноутробните братя и сестри получават само половината от частта, която се пада на родните братя или сестри, било че първите наследяват сами или заедно с родните. Низходящите от брата или сестрата наследяват по коляно (чл. 25 З Насл.).

Наследственото право на останалите роднини на наследодателя. Ако умрелият не е оставил ни деца, ни родители, ни възходящи, ни братя или сестри, ни техни низходящи, наследството се пада на най-близкия роднина, или на най-близките роднини на умрелия, без разлика на майчина или бащина линия. Тези роднини съгласно Закона за наследството не наследяваха по-горе от десета степен. С влизането в сила на Закона за многодетните български семейства от 31 март 1943 година, наследници по закона са само роднините до пета степен включително.

Наследственото право на съпруга. Преживелият съпруг на наследодателя винаги наследява и конкурира с наследниците от първите три класи и със съребърните до 6 степен, а изключва съребърните в 7 - ма и по-далечна степен (виж, обаче, цитирания по-горе Закон за многодетните български семейства). Неговата наследствена част се определя по следния начин: а) когато подир умрелия съпруг са останали три и повече законни деца от еднакъв пол, тя е равна на частта на всяко дете, а при две и по-малко деца, частта на преживелия съпруг е равна на половината от частта на всяко дете. Когато децата са от различен пол, тогава: в първия случай (при три или повече деца) тази част е равна на дете от мъжки пол, а във втория случай (при две и по малко деца) на частта на дете от женски пол (чл. 38 З Насл.). Ако няма законни деца, но са останали възходящи роднини, или братя и сестри, или низходящи от тях,

то преживелият съпруг получава една трета част от цялото наследство, когато смъртта на умрелия съпруг е последвала преди навършването на десет години от встъпването в брак. Ако смъртта на умрелия съпруг е последвала подир изтичането на този период, тогава преживелият съпруг получава половината от цялото наследство (чл. 39 ЗНасл); в), ако подир умрелия са останали други роднини, които имат право на наследство, то съпругът получава две трети от цялото наследство. Той получава цялото наследство, ако подир умрелия не са останали такива роднини до шеста степен включително (чл. 40 ЗНасл).

Наследственото право на държавата. Когато няма лица, които имат право да наследяват на основание на установените от Закона за наследството правила за наследството по закона, наследството се дава на държавата (чл. 43 ЗНасл). Също държавни са и наследствата, неприети до изтичането на срока за отказ от наследство, съгласно чл. 5 от Закона на държавните имоти от 1941 година.

Трябва да споменем още, че до влизането в сила на Наредбата-закон за брака, незаконородените деца, на които произхождението е припознато или обявено, вземаха, когато наследяваха със законните деца на баща им, само половината от частта, която би им се паднала, ако да бяха законни. При това, законните деца или техните възходящи имаха правото да заплатят попадащата се на незаконородените деца част с пари или наследствено недвижимо имущество, по справедлива оценка. Когато наследяваха с възходящи, или пък със съпруга, те вземаха две трети от наследството, а останалата част се даваше на възходящите или на съпруга. Те обаче не можеха да наследяват роднините на бащата и на майката: тъй също тези последните не можеха да наследяват имуществата на незаконородените и др. Тия разпореждания на Закона за наследството сега са отменени от Наредбата-закон за брака (чл. 26 ал. 3), която постановява, че извънбрачните деца, чийто произход е установен, имат във всяко отношение качеството на законни деца. Ако произхождението им от бащата не е установено, те нямат никакво право на наследство спрямо него.

II. Наследяване по завещание

Казахме, че по системата на нашето наследствено право наследството се предава по закона или по завещание. Наследяването по закона става само в случай, че няма завещание или с други думи, нашето право дава предпочитание на наследяването по завещание и само ако наследодателят не е оставил завещание, с което да разпорежда със своите имущества, последните се наследяват по реда установен от Закона за наследството.

Определение на завещанието. За в е щ а н и е т о е отменяем акт, чрез който някой си се разпорежда, по установените в

закома правила, за в бъдеще от деня на своята смърт, с всичкото си имущество или с част от него, в полза на едно или няколко лица (чл. 44 ЗНасл.). То е едностранен акт, защото за неговата действителност е достатъчно само волеизявлението на една страна, на завещателя. То е и твържествен акт, защото, за да бъде валидно, трябва да се извърши във формите, определени от закона. Освен това, завещанието е и отменяем акт, защото завещателят може до деня на своята смърт да го отменява или изменява. От друга страна, то е и безвъзмезден акт, което означава, че завещателят не получава никакъв еквивалент срещу онова, което завещаваша в полза на едно лице. Най-после, то е чисто личен акт, защото не може да бъде направено от никого друго (напр. пълномощник), освен от собственика на имуществата.

Способност за завещаване. Всяко лице, което по закон не е обявено за неспособно, може да разполага с имуществата си чрез завещание (чл. 47 ЗНасл.). А обявени за неспособни да завещават са следните категории лица:

1) които не са навършили осемнадесет години. Както се вижда, тук има едно отклонение от правилата относно способността на разпореждане с правата, според които само лица навършили 21 годишна възраст могат да извършват актове на разпореждане. Това отклонение се обяснява с особения характер на завещанието, което от една страна е безвъзмезден акт и следователно за извършването му няма нужда от някаква практическа опитност, от друга страна често пъти извършването на едно завещание се налага от нуждата да се изпълнят известни морални задължения. Освен това, завещанието е акт на разпореждане с имуществата за след смъртта, когато завещателят не може да бъде вече увреден в имуществените му интереси:

2) които са запретиени по причина на слабоумие. Запретиени поради слабоумие са ония пълнолетни и еманципирани непълнолетни, които се намират обикновено в състояние на слабоумие, което ги прави неспособни да се грижат за своите интереси. Слабоумието обхваща всички форми на накърнени интелектуални и изобщо душевни способности, каквито са напр. идиотите и др. Обаче, слабоумият трябва да бъде напълно запретиен. Ако е само ограничено запретиен, както се постъпва напр. със слабоумните, на които състоянието не е така разстроено, за да могат да се турят под пълно запрещение, то те ще могат да съставят завещание.

3) които макар и да не са запретиени, не са били в здрав ум, когато са правили завещанието. Изисква се умствената ненормалност да е съществувала по време на съставяне на завещанието. Не е необходимо липсата на здрав ум да е трайна, а също е без значение и причината за липсата на здрав ум (пиянство, душевно разстройство, хипвоза и пр.). Ако, оба-

че, едно завещание е съставено от лице, което се е вамирало при съставянето му в здрав ум, но след това е изгубило умствените си способности, завещанието не е опорочено.

Липсата на здрав ум у завещателя при съставянето на завещанието, независимо от това, дали е било поставено под запрещение или не и дали личи от самото завещание или не, прави завещанието недействително.

Форма на завещанието. Завещанието е строго формален акт и ако не се спазят формалностите предвидени в закона за съставянето му, то е нищожно. Законът познава две обикновени форми на завещанието: саморъчна и нотариална форма. А като особени завещания, законът познава: завещанието на военни лица: на лица в места, с които всяко съобщение е прекъснато (карантинирани местности), завещания при пътувания по море и завещания на българи в чужбина.

1) Саморъчното завещание е онова, което е написано изцяло с ръка от завещателя с обозначение левя, месеца и годината, когато е направено (чл. 60 ЗНасл.). Неозначаването на датата на съставянето на завещанието го прави недействително. На края завещанието трябва да бъде подписано от завещателя. То може да бъде предадено за пазене и у нотариуса (или у околийския съдия, там гдето няма нотариус), но обикновено то остава за пазене у самия завещател. В такъв случай, след неговата смърт, наследниците или лицето у което се намира завещанието, трябва да го предаде на нотариуса. Предаването на завещанието на нотариуса, било от самия завещател, било от лицето у което се намира след смъртта на завещателя, става в присъствието на двама свидетели, които заедно с нотариуса приподписват всяка страница от завещанието и се съставя протокол. Това завещание се отвързя след смъртта на завещателя по искането на заинтересованите.

2) Нотариалното завещание бива публично и тайно. (чл. 61 ЗНасл.) а) Публичното завещание се съставя от нотариуса в присъствието на четири души свидетели (чл. 62 ЗНасл.). То се диктува от завещателя и се написва от нотариуса, тъй както е диктувано. След написването му се прочита на завещателя, в присъствие на свидетелите, което изрично се отбелязва върху завещанието (чл. 63 ЗНасл.). Написването на завещанието трябва да стане под страх на недействителност от нотариуса, а не от друго лице, напр. от завещателя. Също и прочитането трябва да се извърши от нотариуса, а колкото за забележката, че завещанието е прочетено в присъствието на свидетелите, тя може да се напише където и да е в текста на завещанието, но преди подписа на завещателя, на свидетелите и на нотариуса. На края, завещанието трябва да е подписано от завещателя; ако той заяви, че не знае или не може да пише, неговото заявление се отбелязва изрично в акта, заедно с причивата, която му препятства да подпише (чл. 64 ЗНасл.).

Завещанието трябва да е пописано тъй също от свидетелите и от нотариуса. Подписът на нотариуса трябва да бъде последен. Това дава автентичност на завещанието.

б) **Тайното завещание** е завещание написано от завещателя или от едно трето лице под диктовката на завещателя, което се предава затворено на нотариуса за пазене, без да му се съобщава съдържанието. То остава у нотариуса до смъртта на завещателя и се отваря след неговата смърт. Във връзка с предаването на завещанието, законът разпорежда следното: хартията, която съдържа завещанието или хартията, която служи за плик трябва да е склучена и запечатана с печата по такъв начин, щото завещанието да не може да се извади без повреда. Завещателят я предава на нотариуса, така склучена и запечатана в присъствието на четири души свидетели най-малко, или изисква да се склучи и запечати в присъствието на нотариуса и свидетелите. При това, той заявява, че съдържанието на тая хартия е неговото завещание, написано и подписано от него, или написано от друго и подписано от него. Върху хартията, на която е написано завещанието или с която то е обвито, нотариусът извършва един надпис, в който означава: предаването на пазене и заявленията на завещателя, че това е негово завещание; числото и съдържанието на печатите и присъствието на свидетелите при извършването на всичките гореозначени формалности. Тоя надпис се подписва, както от завещателя, тъй и от нотариуса, заедно със свидетелите. Всичко се извършва без прекъсване и без извършване на други актове. И в случай, че завещателят по причина на някое препятствие, появило се след подписването на завещанието, не може да подпише надписа, отбелязва се и това обстоятелство (чл. 68 ЗНасл.).

Ония, които не знаят или не могат да четат, а тъй също и слепите, не могат да правят тайни завещания (чл. 69 ЗНасл.) Глухонемият или немият може да прави завещание саморъчно или тайно, прието от нотариуса. Той може да извърши тайно завещание, при условие, че то ще бъде цяло написано, датирано и подписано с негова ръка, че той ще го представи на нотариуса и на четири други свидетели и че отгоре на хартията гдето ще се тури надписът, той ще напише в тяхно присъствие, че хартията, която представя, е неговото завещание; след това, нотариусът написва надписа, в който се споменава, че завещателят е написал тия думи в присъствието на нотариуса и на свидетелите и др. (чл. 70 ЗНасл.). Съвършено глухите, ако са грамотни, при съставянето на публични завещания, освен спазването на установените формалности, длъжни са сами да прочетат завещанието, за което се упоменава в самото завещание-

Особените завещания. Особени завещания са онези завещания, за които поради редица съображения не се изиск-

ва спазването на ония формалности, които са присъщи на обикновените завещания.

Завещанията на военните и на лицата служещи във войската, които се намират във военен поход, или на квартири, или на гарнизон във от територията на България, или в плен при неприятеля, или в местност обсадена от неприятеля, или в крепост, или други места, с които съобщенията са прекъснати по причина на война, могат, в която държава и да се намират те, да се приемат от командира на отделна част, или от всеки друг офицер, имащ по висок чин, в присъствието на двама свидетели, а ако завещателят е болен или ранен, да бъдат приети от военния лекар, в присъствието на двама свидетели. Тези завещания се предават при първа възможност в главната квартира, а от нея — на военния министър, който прави разпореждане за изпращането и запазването им у нотариуса, гдето е било местожителството или последното местопребивание на завещателя. Такова завещание, ако не умре завещателя, се счита недействително след шест месеца от завръщането на завещателя в мястото, гдето той има възможност да направи завещание по обикновените форми.

Завещанията в местата, с които всяко съобщение е прекъснато по причина на чума или друга заразителна болест, могат да се правят пред членовете на общинските управления, или пред един свещеник, в присъствието на двама свидетели, независимо от това, дали завещателят е заразен от такава болест или не. Те се подписват от лицата, които са ги приели и написали и ако обстоятелствата позволяват — от завещателите и от свидетелите. При всичко това, завещанието е действително и без тия последни подписи, стига само да се отбележи в акта причината, по която тая формалност не се е изпълнила. За свидетели при такива завещания могат да бъдат лица по-големи от седемнадесет години (чл. 78 ЗНасл.) И тези завещания се считат за недействителни, ако не умре завещателя след като минат шест месеца след възстановяването на съобщенията в мястото, гдето се намира завещателят или шест месеца след неговото отиване в мястото, гдето те не са никак прекъснати. (чл. 80 ЗНасл.)

Завещанията направени по море по време на пътуване, било от военни, било от обикновени пътници, могат да бъдат извършени както следва: а) върху корабите от военната флота — от офицера, който е началник на кораба (или ако такъв няма, от оня, който го замества според реда на службата от единия или другия наедно с офицера), който завежда администрацията или оногова, който изпълнява неговите обязанности. Завещанието пък на капитана, или онова на офицера, който завежда администрацията, може да бъде извършено от оня, който идат след тях по реда на службата. Завещанието се прави в двоен оригинал в присъствието на двама сви-

детели, подписва се от завещателя, от лицата които приемат завещанието и от свидетелите и се пази в числото на най-важните документи на кораба и за съставянето им се записва в корабния дневник; б) върху търговските кораби завещанието се извършва от писаря на кораба (или от оня, който изпълнява неговата длъжност, единия или другия), заедно с капитана, господаря или стопанина, или в тяхно отсъствие от ония, които ги заместват. Редът на съставянето на завещанието върху търговския кораб е същия, както при военния кораб (чл. чл. 81 - 85 ЗНасл.) По-нататък, с завещанието се постъпва по следния начин:

Ако корабът спре в едно чуждо пристанище, където има български консул, или дипломатически агент, ония, които са извършили завещанието са длъжни да предадат един от оригиналите, склучен и запечатан, в ръцете на консула или дипломатическия агент, който го препраща на надлежния министър, а тоя последния — на нотариуса на мястото, гдето се намира местожителството на завещателя. При завръщането на кораба в България, било в пристанището на съоръжението му, било в друго, лвата оригинала на завещанието, тъй също склучени и запечатани. или оригиналт, който би трябвало да остане, ако другият е бил предаден по време на пътуването на български консул или дипломатически агент, се връчват на местните флотски власти. Тия последните ги препращат на надлежния министър, който ги препраща на нотариуса на мястото, гдето се намира местожителството на завещателя. В корабния дневник се отбелязва отстрана името на завещателя, предаването на оригиналите по принадлежност, било на консул, било на пристанищни власти в България (чл. 86 З Насл.).

Завещанията направени по море в тази особена форма са действителни само когато завещателят умре на море. или в течение на три месеци след стъпването си на сухо и в място, гдето би могъл да го преработи и направи по обикновените форми (чл. 87 З Насл.)

В чужбина, българин може да направи своите завещателни разпореждания било чрез саморъчно завещание, като го напише изцяло с ръка и го подпише с обозначение деня, месеца и годината, когато е направено, било чрез официален акт по формите употребяеми в мястото, гдето се съставя акта (чл. 88 З Насл.)

Способност за получаване по завещание. Припознатите за неспособни да наследяват по закона не могат да получават наследство и по завещание (чл. 49 З Насл.). А такива са, както знаем, а) тези които не са още заченати, когато се открие наследството. Заченатите, обаче, по време на откриването на наследството, макар и да не са били заченати по време на съставянето на завещанието, могат да наследяват по завещание; б) нежизнеспособните и в) недостойните.

Освен тези, неспособни да наследяват по завещание са още и настойникът, нотариусите, свидетелите, тези, които са писали завещанието, както и подставените лица, за каквито се считат: бащата, майката, низходящите роднини и съпругата на неспособния да наследява.

Настойникът не може да се ползва от завещателните разпореждания на находящото се под настойничество лице, които са направени преди даването на окончателната сметка, макар завещателят и да е умрял след даване на сметката. Впрочем, действителни са разпорежданията, които са направени в полза на настойник, който е от възходящите или низходящите роднини на завещателя, на брат му, сестра му или съпругата му (чл. 54 ЗНасл.).

Установленията и заветите, направени в полза на нотариусите и други граждански, военни, морски и консулски чиновци, които са приемали публично завещание, или в полза на едного от свидетелите на завещанието, са недействителни, (чл. 56 ЗНасл.).

Тъй също са недействителни установленията и заветите направени в полза на лицето, което е писало тайното завещание, освен ако, такова разпореждане е утвърдено с ръката на самия завещател, или, последният упомене за това в акта за даването му да се пази (чл. 57 ЗНасл.).

Колкото за втория съпруг, той не може да получава повече от най-малката част, която се пада на децата от първия брак (чл. 55 ЗНасл.).

а) Съдържание на завещанието

Когато определихме завещанието казахме, че то е отменяем акт, чрез който някой си се разпорежда по установените в закона правила за в бъдеще, от деня на своята смърт с всичкото си имущество или с част от него, в полза на едно или няколко лица. Завещателните разпореждания за цялото имущество на завещателя се наричат универсални или общи. Те придават на получаващия наследството или част от него качество на наследник. Само разпореждания, които се отнасят до цялото имущество на завещателя или до определена част от него правят лицето, в полза на което са направени, наследник и продължител на имотната личност на наследодателя, и такъв наследник участва в изплащането на наследствените дългове, съразмерно с дяла на наследствения имот и в делбеното производство. Всичките други завещателни разпореждания се наричат частни и придават на получаващия част от имуществото, качество на заветник (чл. 45 ЗНасл.). Така че заветниците в правния смисъл на думата не са наследници, а са по-скоро кредитори на наследниците (на лицата, в полза на които са направени завещателни разпореждания, отнасящи

се до цялото имущество или до определена част от него, за имотите които им са завещани). Те не могат да участвуват в делбеното производство, защото завещаните им имоти са преминали с откриване на наследството в тяхна собственост, а също не са и длъжници за наследствените задължения, освен ако дългът тежи въъху самия завещан имот.

Завещателят по начало може да разпорежда чрез завещание с всичкото си имущество. Завещателят обаче не може да разпорежда неограничено със всички своите имоти, когато след смъртта му останат известна категория наследници. Законът определя тази категория наследници, в полза на които трябва да се запази една част от наследството. Те са: низходящите, възходящите и съпругата на наследодателя. Тази част от наследството, с която наследодателят не може да разпорежда, се нарича законна част, а останалата част, свободната част, с която той може да разпорежда неограничено, се нарича разполагаема част. Роднините, в полза на които се запазва законната част се наричат наследници с резервирана част, или резерватери. Целта на това ограничение на наследодателя да разпорежда с цялото си имущество свободно, когато оставя след смъртта си роднини, на които той дължи издръжка, е, да му се попречи именно да не ги остави без никакви средства, като остави имуществата на далечни роднини или изобщо на лица, с които той не се намира в никакви роднински връзки.

Законна част и разполагаема част. Законна е онази част от наследството, която се пада на децата, низходящите и възходящите в пълна собственост и завещателят няма право да налага върху нея каквито и да са тяжести или условия (чл. 93 З Насл.)

а) **Законната част на низходящите.** Ако завещателят остави подир смъртта си едно дете (или низходящи от него) не може да завещава повече от половината: ако остави две или повече деца или низходящи от тях,—една трета част (чл. 90 З Насл.) Следователно, при наличиността на едно дете (или низходящи от него) законната част на това дете е половината от имотите на завещателя, с която той не може да разполага, а разполагаемата част е останала половина, с която той може да разполага свободно, като я остави на когото си иска. Ако наследодателят е оставил повече от едно дете (или низходящи от тях) той разполага само с $\frac{1}{3}$ от имотите си. Разпорежданията надвишаващи разполагаемата част не са недействителни по право, а може да се иска само сързмерното им намаление или унищожение до размера на разполагаемата част.

б) **Законната част на възходящите.** Ако завещателят не е оставил ни деца, ни низходящи от тях, а само възходящи, той не може да завещава повече от две трети от своето имущество. Законната част или едната трета от имуществото остава по равно на бащата и майката, или само на преживелия

от тях, ако другият е умрял. Ако след завещателя не е останал ни баща, ни майка, но само възходящи роднини по бащина и майчина линия, то законната част се дели между тях по половина, ако те се намират в равни степени на родство; ако ли пък те не са в равни степени на родство с умрелия, то всичкото имущество се дава на най-близките роднини от едната или другата линия (чл. 92 ЗНасл.).

в) Законната част на съпруга. Законната част на преживелия съпруг, при три и повече законни деца от еднакъв пол, е равна на законната част на всяко дете, а при две и по-малко, тя е равна на половината от законната част на всяко дете. Когато децата са от разен пол, тогава: в първия случай, тази част е равна на частта на всяко дете от мъжки пол, а в втория случай—на частта на детето от женски пол (чл. 97 ЗНасл.) Ако завещателят не е оставил низходящи роднини, но само възходящи, то законната част на преживелия съпруг се равнява на една пета част от неговото имущество (чл. 98 ЗНасл.). Ако завещателят не е оставил ни низходящи, ни възходящи роднини, които имат право на законна част, съпругът има право на една трета от имуществото на завещателя (чл. 99 ЗНасл.). Припадащата се на съпруга част не намалява законната част на законните низходящи или възходящи роднини; тя се вади от разполагаемата част (чл. 103 ЗНасл.). Но, на съпруга се прихваща в законната част всичко, което е получил по брачен договор (чл. 105 ал. 2 ЗНасл.). Наследниците могат да изкупят правата на преживелия съпруг: или срещу установяване на една пожизнена рента, или срещу предоставяне му право да събира приходите от недвижими имоти или от наследствени капитали, които се определят или по взаимно съгласие или от съда, като се държи сметка за особените обстоятелства за всеки случай (чл. 104 ЗНасл.).

Завещателните разпореждания, които на д м и н а в а т разполагаемата част, по искане на заинтересования се н а м а л я в а т до размера на последната при отваряне на наследството. Този, който иска тяхното намаляване следва да докаже превишаването на разполагаемата част. За да се определи това намаление, постъпва се по следния начин: образува се една маса от всичкото имущество на завещателя по време на смъртта му, като се и вадят от нея дълговете. След това към тази маса се присъединяват мислено подарените имоти, движимите, според цената, която са имали във време на подаряването, а недвижимите — според тяхното положение във време на подаряването и цената им във време на смъртта на дарителя. Върху тази маса, така образувана, пресмята се с каква част завещателят е могъл да разполага, според качеството на наследниците, които имат право на законна част (чл. 107 ЗНасл.).

Когато стойността на даренията надминава или е равна на разполагаемата част, всички завещателни разпореждания се

смятат за недействителни (чл. 108 ЗНасл.). Когато завещателните разпореждания надминават било оная нейня част, която би останала след изваждането стойността на даренията, намалението се прави сързмерно, без никаква разлика между наследниците и заветниците (чл. 109 ЗНасл.). При всичко това, във всички случаи, когато завещателят е изрично заявил, че той желае един завет да се изплати преди другите, това предпочитание трябва да се направи и заветът до който това, се отнася, намалява се само тогава, когато стойността на другите не би запълнила запазената от закона част (чл. 110 ЗНасл.)

б) Завети

Заветът е завещателно разпореждане върху конкретно определен имот, което дава на заветника едно право върху имотите, които са му завещани различно от това на наследника. Заветникът е по-скоро един вид кредитор на наследниците, които единствени се считат за продължители на имотната личност на завещателя. Предмет на завета може да бъде не само едно определено право върху едно имущество, но и освобождение от едно задължение, или от една тягост върху имущественото право. Напр. може да се завещае на заветника една вещ, може да му се завещае едно вземане, което има по отношение на него завещателят, може да му се опрости едно задължение, да се откаже от ипотеката, която завещателят има по отношение на един недвижим имот и др.

С откриването на наследството, правото на заветника се поражда. Когато предмет на завещанието е имот, последният не се включва нито за чиг в наследствената маса на универсалните наследници, която подлежи на делба между последните. За да получи завещания имот, заветникът трябва да яска да бъде въведен във владение от наследниците. Завещаният имот се предава с необходимите принадлежности в това положение, в каквото той се е намирал в деня на смъртта на завещателя (чл. 147 ЗНасл.). Доходите или лихвите от имота или вземането, предмет на завета, могат да се искат само от деня на подаването молба в съда, или от деня на обещанието да му се предаде завещания имот (чл. 136 ЗНасл.). Ако обаче завещания предмет е един пожизнен доход или пенсия, то тя почва да тече от деня на смъртта на завещателя (чл. 138 ЗНасл.).

Може естествено, един завет да бъде направен в полза на няколко лица. Ако частите им не са определени, то тогава се прилагат правилата на съсобствеността, в смисъл, че всеки заветник придобива по равна част от завещания предмет. Ако един от съзаветниците умре преди завещателя, или се отрече от завета, или е припознат за неспособен, или ако не се е изпълнило условието, от което зависи завета в неговата полза, то неговата част се дава на съзаветника или съзаветниците, когато те са установени всичките заедно в едно и също

завещание, с едно и също разпореждане, или с разни разпореждания, без да има определена от завещателя особена част за всекиго, като приемат върху си всичките обязанности и тежестите, на които той би подлежал. Това правило намира приложение не само за завещите, а и за наследствената част между сънаследниците, когато някой от установените наследници умре преди завещателя, или се отрече от наследството, или излезе неспособен да наследява, при тази разлика, че при наследниците се иска да са установени всичките заедно с едно и също разпореждане, докато при завещите не се иска завещниците да са назначени с едно и също разпореждане.

Завещанието, както и другите сделки, може да бъде съставено както под прекратително, така и под отлагателно условие, т. е. действието му може да се постави в зависимост от съдването на едно бъдеще несигурно събитие, стига условието да е възможно, законно и да не противоречи на добрите нрави и обществения ред. Невъзможните, противозаконните и противонравствените условия се считат за несъществуващи в завещанието (чл. 130 ЗНасл.). Те не опорочават завещанието: завещанието си остава валидно в останалата му част. Противозаконно е условието, което запрещава оженването на наследника, или с което се назначава някой за наследник под условие, че ще се разведе и др. Такива условия се смятат за неписани. Завещанието обаче не може да бъде направено под срок. Не може да се назначи наследник нито с начален, нито с краен срок. Ако такъв срок има, той също се счита за неписан (чл. 132 ЗНасл.). Срокът е допустим само за завещите, както началния, така и крайния. От друга страна, завещателните разпореждания могат да бъдат направени и под модус. Модусът, както ще видим, е тежест наложена на наследника от наследодателя във връзка с изпълнението на завещателните разпореждания. Напр. оставям на Варненския университет сумата 500,000 лв., от лихвите на които да се награждават бедни студенти. В това разпореждане модусът е клаузата, с която налагам на наследника да извърши известни действия във връзка с изпълнението на завещанието. (С условието, срока и модуса ще се занимаем по-подробно в лекциите ни по Облигационно право).

в) Тълкуване, отменяване и изпълнение на завещателните разпореждания

Тълкуване на завещателните разпореждания. За тълкуването на завещателните разпореждания важат по начало правилата за тълкуване на волята на лицата в правните актове: издирване истинската воля на завещателя, с помощта на всички доказателствени средства. Освен това, Законът за наследството установява и някои особени тълкувателни разпореждания относно симулираните разпоредби, разпоредбите в полза на не-

пределено лице, в полза на бедни и др. Така; а) не се приемат никакви доказателства за това, че разпорежданията, направени в полза на означеното в завещанието лице са само видими и че в същност те се отнасят за друго лице, без да се гледа даже, че в завещанието има такива изражения, които го показват, или по които може да се предполага за това (чл. 114 ЗНасл.); б) недействително е всяко разпореждане в полза на лице, което не е означено точно и определително в завещанието, или с други думи не може да се дири истинската воля на завещателя с данни извън тези, които се съдържат в завещанието; в) разпорежданията в полза на бедните и други подобни, направени в общи изражения, без да са определени употреблението на имуществата, благотворителната цел или самото учреждение, в полза на което са направени разпорежданията, или когато назначеното за това определение или назначение от завещателя лице не може или не желае да приеме върху себе си тази длъжност, предполагат се да са направени в полза на бедните на това място, гдето е живял завещателят по време на смъртта си и се предават на местните благотворителни учреждения (чл. 116 ЗНасл.); г) когато лицето на наследника или заветника погрешно е забелязано, то разпореждането има сила, ако от самия текст на завещанието, или от други документи, или от известни обстоятелства е явно: кое лице именно е желал завещателят да назначи. Същото е и когато заветът е означен или описан погрешно, но от завещанието е очевидно: какъв предмет именно завещателят е искал да завещае (чл. 119 ЗНасл.) и др.

Колкото за пороците на волята при завещателните разпореждания, то и завещанието, както и всеки друг правен акт, може да бъде засегнато от пороците на волята при правните актове изобщо: грешката, измамата и насилието, които по начало имат същото значение и за завещанието.

Отменяването на завещанията. Като отменяем акт, завещателят винаги може да отмени както изцяло, така и отчасти завещанието си. Завещанието може да се отмени по два начина: с едно последващо завещание и с нотариален акт, извършен от нотариуса, в присъствието на четири души свидетели и съдържащ изявление от страна на завещателя, че той променява всичките или част от своите първи разпореждания (чл. 176 ЗНасл.). Последващото завещание може да бъде както публично, така и тайно. Отменението може да бъде изрично и мълчаливо. Последващите завещания, които не отменяват изрично предшестващите, унищожават в последните само ония разпореждания, които са несъвместими с новите или противоречащи тям (чл. 179 ЗНасл.). Специално за заветите, те се отменяват още и чрез отчуждаване на завещаната вещ. Всяко отчуждение, което завещателят направи на целия завет или на част от него, даже посредством продажба с из-

купуване, отменява завещанието относително отчужденото имущество, макар отчуждението и да е недействително или макар отчуждения предмет да се е върнал във владението на завещателя. Същото правило важи и ако завещателят е пресобразувал завещания предмет, тъй щото той е изгубил първата си форма и първото си назначение (чл. 162 ЗНасл). Освен това отменяват се заветите и ако на завещателя се родят деца. Завещанията, общи и частни, направени от лице, което, когато е съставяло завещанието, не е имало или не е знаело, че има деца или низходящи, се отменяват по право, щом се узнае съществуването или рождението на дете или законен низходящ роднина на завещателя, даже посмъртен законен или основен (чл. 158 ал. 1 ЗНасл). Това последното е отменяване по силата на закона.

Може ли да се възобнови едно отменено завещание? Може, обаче само с ново завещание. Отмененото завещание не може да се възобнови чрез отменяване на отменяването му.

От отмененото завещание трябва да различим нищожните, унищожаемите и кадуцираните завещания. Нищожно е онова завещание, което страда от порок, който го опорочава още в момента на неговото съставяне, така щото да не породи своите правни последици. Такова е завещанието което не е съставено в формите предвидени в закона, напр. нотариалното публично завещание не е написано от нотариуса, а от някое друго лице. Унищожимо е онова завещание, което страда от пороци съществуващи също в момента на съставянето му, но тези пороци не го правят нищожни, а само дават право на заинтересованите да искат по съдебен ред унищожението. Могат да се унищожат напр. завещанията съставени при измама, погрешка, насилие и др. Кадуцираните завещания имаме, в случаите, когато завещанието при самото му съставяне е било напълно действително, но след това са настъпили такива обстоятелства, които, ако са били на лице в момента на съставянето му, биха били основания за нищожност или унищожаемост. Отричането от завещание на облагодетелствувания, недостойнството на облагодетелствувания и др. са причини за кадуциране на завещанието. Но, ако в случай, че при недостойнството има място за наследяване по представителство, то тогава няма кадуциране. Кадуцирането, както и нищожността настъпва по право, без съдебна намеса.

Изпълнение на завещателните разпореждания. Обикновено, завещателните разпореждания се изпълняват от наследниците на наследодателя. От значение е да се знае кой е изпълнител на едно завещание в случаите, когато с завещанието се назначават заветници. Последните имат право да се обърнат към изпълнителя на завещанието и да искат изпълнение на заветите.

Завещателят може да назначи един или повече изпълнители на завещанието си (чл. 165 З Насл.). Всеки обаче не може да бъде изпълнител на завещание; за такъв може да се назначи само лице, което може да сключва договори на разпореждане, защото изпълнителят има право и да продава вещи от наследството. Предназначението на изпълнителите е да осигурят правилното изпълнение на завещанието. Дейността им се състои в залавянето, управлението на имотите и постъпване със същите съобразно с разпорежданията в завещанието. В този кръг на действие: а) запечатват имуществата, ако има наследници непълнолетни, запрети, или отсъстващи, или юридически лица; б) изискват съставяне на опис за имотите на наследството, при което присъствува и предполагаемият наследник, или поне се поканва по надлежния ред да присъствува; в) предизвикват продаването на движимия имот, в случай, че готовите пари не достигат за изплащане на заветите; г) бдят щото завещанието да бъде изпълнено и могат, в случай на препирня за неговото изпълнение, да се намесят в процеса, за да поддържат неговата действителност. Те са длъжни, в течение на една година след смъртта на завещателя, да дадат сметка за своите действия (чл. 168 З Насл.).

Когато завещателят е назначил няколко изпълнители, те ще бъдат солидарно отговорни относително сметката за имотите, освен ако завещателят не е разделил помежду им работата и ако всякой не се е ограничил в онова действие, което му е било определено (чл. 170 З Насл.).

III. Приемане и отказ от наследството. Незаето наследство. Иск за наследство

С откриването на наследството, (което се съвпада със смъртта на наследодателя), владението на имуществото на умрелия преминава по право върху наследника, без да е необходимо никакво възвеждане във владение. От този момент, наследникът става носител на правата и задълженията на наследодателя, които влизат в наследството. Всички права и задължения от имуществен характер на наследователя по начало преминават върху наследника. Личните права, както знаем, не преминават с наследството; те се погасяват със смъртта на наследодателя. Не преминават и някои имуществени права, като напр. тези, които произлизат от договор за наем на работа, пълномощия, плодopolзуване и др. Това обаче не означава, че наследникът по необходимост трябва да задържи наследството. Законът, като му предава наследството по право, без да изисква дори съгласието му за това, все пак му дава възможност, след като е станал вече наследник, да приеме или не наследството. Ако го приеме, то той се счита, че го е приел от момента на смъртта на наследодателя, а не от момента на приемането.

Приемането е едноностранен акт. Този акт прави наследник окончателен притежател на наследените имущества и му отнема възможността да се откаже от наследството. За да може да се извърши приемането на едно наследство, изисква се: а) наследството да е открито. Никой не може да приеме наследство, което не е открито; б) наследникът да е способен да приеме наследството. Когато наследникът е лице недееспособно, приемането се извършва от законния му представител. Ако лицето е под настойничество, настойникът трябва да получи разрешение от роднинския съвет, за да приеме наследството и т. н. Пълнолетните, които са под попечителство, присмат наследството само по опис и със съгласието на попечителя. Юридическите лица също могат да приемат наследството само по опис.

Приемането на наследството може да бъде изрично и мълчаливо.

Изрично приемане има, когато приевшият вземе названието или качеството на наследник в официален или домашен акт, (191 З Насл.) т. е. писмено заявява, че приема наследството, чрез нотариален или обикновен акт, (напр. писмо). Изисква се обаче, актът да бъде непременно писмен.

Мълчаливо приемане на наследството има тогава, когато наследникът извършва действие, което несъмнено предполага неговото намерение да приеме наследството и което действие той не би имал право да прави, освен в качеството на наследник (чл. 191 З Насл.). Такива действия са: а) дарението, продажбата или отстъпването на своите наследствени права, което прави един от наследниците, било на чуждо на наследството лице, било на всичките сънаследници, било на някого от тях; тези действия се считат за доказателство за приемане на наследството (чл. 193 З Насл.); б) като доказателство за приемане законът счита тъй също и 1) отричането, дори безвъзмездно, което прави един от наследниците за в полза на одного или на неколцина от своите сънаследници; 2) отричането, което някой прави, дори в полза на всичките си сънаследници, безразлично срещу каквото и да е възнаграждение (чл. 194 З Насл.), Чисто охранителните действия, наследнически и временно управителни действия, не означават приемане на наследството, ако те са извършени не в качеството на наследник (чл. 192 З Насл.). Такива са напр. събирането на реколтата, наемите от наследствените имоти и др. Също, така, ако в наследството има предмети, които не могат да се запазят, или за запазване на които ще трябва големи разноси, то наследникът може да иска в предвидените от закона срокове разрешение за продаването им по начин, определен от съда. Тази продажба не влече подире си предположение за приемане на наследството (чл. 219 З Насл.). Укриването на наследствени имущества или невключването в опи-

са, когато наследството е прието по опис обаче, съставлява мълчаливо приемане на наследството.

Приемане по опис. Освен обикновеното, просто приемане на наследството, наречено приемане направо, при което имотите на наследодателя и имотите на наследника се смесват и наследникът отговаря за всички задължения на наследодателя, независимо от това, дали наследствените имоти са достатъчни за покриване на тях дългове, различаваме още и приемане по опис, което има това преимущество пред приемането направо, че прави наследникът отговорен за дълговете на наследодателя само до размера на актива на наследството.

Наследството може да бъде прието по опис от всеки наследник, който не го е приел направо. За известна категория наследници законът изисква непременно да приемат наследството по опис. Те са: държавата, юридическите лица, пълнозапретените и ограниченозапретените. Освен това, когато наследниците са няколко души, ако един само от тях поиска наследството да бъде прието по опис, то наследството трябва да бъде прието по опис и от останалите наследници.

За да може да се приеме наследството по опис, наследникът трябва да подаде за явление за това в областния съд, в района на който е открито наследството, което се вписва в книгата, която е предназначена за записване отричанията от наследствата. За да има сила това заявление, трябва да се приложи към него и опис на наследствените имоти, съставен от околийския съдия, по реда установен от Закона за гражданското съдопроизводство, или от общинския кмет. Срокът, в който трябва да се състави описът, е различен в зависимост от това, дали наследникът владее или не владее наследството.

а) Ако наследникът владее наследството, длъжен е да направи опис в течение на три месеци от деня на отварянето на наследството или от деня, когато са получени сведения за отвореното в негова полза наследство. Ако в течението на този срок той е захванал да съставлява опис на имуществото, но не е можал да го свърши, то той може да поиска от съда, в областта на който се е отворило наследството, нов срок, който не трябва да бъде по-голям от три месеци, освен при особени важни обстоятелства, които изискват по-голям срок (чл. 214. 3 Насл.). Ако наследникът не е започнал да прави опис в течение на трите месеци, или не го е свършил в този срок, или в течението на продължения от съда срок, той се счита че е приел наследството направо (чл. 215 3 Насл.); б) За наследник, който не владее наследството и не се е бъркал в делата му, но който е призван пред съда, като ответник по наследството, сроковете за съставяне опис и за размислюване върху приемане наследството, се изчисляват от деня, когато е назначен за тази цел от съда. Ако той не е призван пред съда, като ответник, той има право да направи опис в течение-

на цялото време, догдето трае давността за отричането на наследството (чл. 217 ЗНасл.).

Законните изгоди от приемане наследството по опис, както казахме, са: 1) че наследникът не е длъжен да плаща дълговете и заветите на наследството, освен до размера на стойността на имотите, които е получил; даже може да снесе от себе си тежестта на заплащането на дълговете, като изостави имотите на наследството върху заемолавците и върху заветниците; освен това 2) наследникът не е длъжен да смесва своите лични имоти с имотите на наследството и си запазва против наследството правото да иска заплащането на своите вземания, когато той е кредитор на наследодателя (чл. 222 ЗНасл.).

След приемането на наследството, наследникът по опис се счита натоварен да управлява имотите на наследството и е длъжен да даде сметка за своето управление на заемолавците и на заветниците. Понататъшната функция на наследника по опис ще бъде да изплати дълговете и заветите и ако остане нещо от актива на наследството, да го задържи за себе си. Но той може и да изостави наследството. В такъв случай, той се освобождава от задължението да го управлява. С това, обаче, не изгубва качеството си на наследник и ако след ликвидацията остане нещо, то ще принадлежи нему.

Отделяне на наследството от имуществото на наследника. Тази мярка се различава от приемането на наследството по опис по това, че тя съществува в интереса на кредиторите на наследодателя и има за цел да се избегне смесването на имотите на наследството с тези на наследника, за да могат да бъдат запазени за предпочително удовлетворение на кредиторите на наследодателя преди тези на наследника. Защото, при приемането на наследството направо, и по опис, кредиторите на наследника могат да се удовлетворяват както от личните, така и от наследствените имоти на наследника, и ако наследникът е несъстоятелен, кредиторите на наследодателя ще трябва да конкурират с кредиторите на наследника. вследствие на което, възможно е, да получат само частично удовлетворение.

Отделянето на наследствените имоти от тези на наследника може да се иска само от кредиторите на наследодателя и от заветниците (чл. 285 ЗНасл.). Срокът за искаване на отделянето е три месеца от деня на отваряне наследството (чл. 287 ЗНасл.). Искането се предявява в съда (чл. 289 ЗНасл.). От отделянето се ползват само тези кредитори и заветници, които са го искали (чл. 290 ЗНасл.). Действието на отделянето, както казахме, се състои в това, че то създава привилегии за този, който го е упражнил в случай на принудително изпълнение. Ако той конкурира при принудителното изпълнение с кредиторите на наследника, тогава от получената цена ще се удовлетвори първо той и само ако остане

нещо — ще дойде редът на личните кредитори на наследника. Но, ако той конкурира с други кредитори или заветници на наследството, които също така са упражнили правото на отделияне, те ще се удовлетворят съразмерно.

Отказ от наследството. Въпреки постановлението на закона, че имуществата на умрелия преминават по право върху наследника, то никога не е длъжен да приеме едно наследство, което му се е паднало и което той не иска да приеме. Всеки може да се откаже от наследството, което му се е паднало. Отричането или отказът от наследство е едностранен формален акт, с който наследникът заявява, че се отказва от наследството.

Отричането не може да се прави мълчаливо. То никога не се предполага. За да има отричане от наследство, трябва да се подаде молба до областния съд, в района на който се е открило наследството и отказът се записва в особената книга за отричанията от наследството при съда. Способни да се отказват са лицата, които са способни и да приемат наследство. Правото за отказване от наследство се погасява с изтичането на 20 годишна давност, която тече от откриването на наследството. Действието на отказа е, че отказаният се счита че не е имал никога право върху наследството и наследството се предлага на сънаследниците му, като им се уголемят деловете, или ако той е сам, наследството минава в следващата след него степен (чл. 201 ЗНасл). Наследството по представителство е недопустимо при отричането от наследството (чл. 203 ЗНасл). Заемодавците обаче на тогава, който се е отрекъл в ущърб на техните права, могат да добият разрешение от съда да приемат наследството, което се пада на длъжника им, от негово име и вместо него. В този случай, отричането не се унищожавя за в полза на отреклия се, а за в полза на заемодавците и то до такъв размер, доколкото е вземането им (чл. 204 ЗНасл.).

Отказът не е неотменяем акт. Наследниците, които са се отрекли да приемат едно наследство, могат до просрочването, пак да го приемат, стига то да не е било до тогава прието от други наследници. Приемането може да бъде изрично или мълчаливо, като произлезе от обстоятелствата, напр. заявление по делбеното производство или прехвърляне на наследствения дел. Щом обаче наследството е прието от друго, отказът не може да бъде оттеглен. В случай на оттегляне на отказа, уважават се правата, придобити от трети лица, било по давност, било чрез актове, правилно извършени с попечителя на незаетото наследство (чл. 206 ЗНасл.).

Незаето наследство. Когато наследниците на едно наследство не са известни, или наследниците по завещание и по закона са се отрекли от него, наследството се счита незаето и се назначава попечител, за да пази и управлява наследстве-

ното имущество (чл. 233 ЗНасл.), защото правата и задълженията свързани с незаетото наследство не бива да останат нереализирани, а от друга страна, имуществата не бива да останат без никакъв управител. Попечителят се назначава по искане на заинтересованите лица, по предложение на прокурора, или по служебен дълг от околийския съдия, в околията на когото наследството се е отворило. Назначението на попечител се обнародва в „Държавен вестник“. Попечителят е управител и представител на незаетото наследство. Преди всичко, той е длъжен да направи подробен опис; той защитава правата му, предявява исквете му, отговаря на предявените против него искания; той го управлява под задължение да внася в Българска народна банка парите, които се намират в него, както и парите, които произхождат от цената на продадените движими и недвижими имоти; той е задължен да даде сметка, комуто трябва, като срещу това, получава възнаграждение определено от околийския съдия (чл. 235 ЗНасл.) и др. Изобщо, той може да извърши всичко онова, което може да извърши и наследникът по опис и е задължен за всичко онова, за което е задължен и последният (чл. 236 ЗНасл.). Попечителството се прекратява по право, щом стане известен наследникът, комуто то принадлежи.

Иск за наследство. Искът за наследство е иск на наследника срещу всяко трето лице, което държи вещи влизащи в наследството, или което му пречи да упражнява права влизащи в наследството, понеже му оспорва качеството на наследник. Ишец по иска за наследството е всеки наследник, който има това качество било по закона, било по завещание. Ответник е всяко лице, което владее наследствени вещи, като си приписва качеството на наследник. Този иск е подсъдим на областния съд, в района на който се е отворило наследството.

IV. Делбата на наследството

Когато наследник е само едно лице, цялото наследство преминава върху него, с всичките вземания и дългове на наследодателя. Често пъти обаче наследството преминава върху няколко наследници и тогава се поставя въпроса: по какъв начин ще разпределят те помежду си наследствените имоти. Делимите вземания се разделят по право между сънаследниците с откриването на наследството, а за делимите задължения и завети наследниците отговарят съразмерно с дяловете си. Обаче останалите права и задължения, които не са делими, създават особени отношения между сънаследниците, на които се туря к. ай чрез делба, или разделяне на наследството. До момента на делбата, тия права и задължения са общи за всички наследници, като всеки отделен имот на наследството принадлежи общо на всички и всеки отделен дълг на наслед-

ството тежи общо върху всички наследници. Върху тях се установява следователно съсобственост. (Виж за съсобствеността във Вещното ни право).

Сънаследниците могат да прекратят общността, която съществува между тях по отношение на наследството с дялба всякога, макар и да има противни запрещения и условия от завещателя. Те могат да искат делба дори когато един от сънаследниците би се ползвал отделно от някой наследствен имот, ако не е доказано, че делбата е станала, или че владението е покрито с даваост. Никой не може да се привуждава да стои неделен. Законът допуска да се уговаря между сънаследници да не се делят най-много до десет години, това обаче не е пречка те да извършат доброволна делба и преди изтичането на десетте години; подобно съглашение пречи само да се иска съдебна делба в този срок от време.

Делбата между сънаследниците бива доброволна и съдебна.

Доброволната делба. Доброволната поделба е договор, с който наследниците разделят помежду си наследствените имоти. Ако наследствените имущества не надвишават 10,000 лв. и ако между тях няма недвижими имоти, договоят не се нуждае от никаква форма. Ако обаче в наследството има недвижими имоти, каквато и да е стойността на цялото наследство, или ако в него няма недвижими имоти, но стойността му е над 10,000 лв., делбата трябва да се извърши в писмена форма с нотариално заверени подписи на наследниците. Когато в делбата участват недееспособни или отсъстващи лица, необходимо е тя да бъде одобрена от съда, който ще я одобри ако е явно полезна за недееспособния. Иначе делбата е унищожима. Тази унищожимост може да се предявява само от малолетния, в срок от три години от пълнолетието му. Тя обаче може да бъде и допълнително одобрена. Страните са свободни чрез доброволна делба да разделят помежду си наследствените имоти както намерят за добре. Кои имоти, кой от сънаследниците ще получи, зависи от тяхното споразумение. Обикновено, делбата се извършва в натура: всеки получава реални части от движимите и недвижимите имоти от наследството. Ако обаче наследствените имоти са неподелими реално, те се продават и наследниците делят получените суми.

Тъй като с делбата се ликвидират съществуващи права, необходимо е да участват всички наследници. В противен случай, делбата няма да може да произведе своето действие: да прекрати общността между сънаследниците.

Съдебната делба. Тази делба, както и самото ѝ наименовани показва, се извършва от съда. До съдебна делба се прибегва, когато сънаследниците не се разделят доброволно. Ако доброволната делба не може да бъде направена, всеки сънаследник може да иска съдебна делба, която се извършва съобразно правилата на Закона за гражданското съдопроизвод-

ство. Искът се предявява, без оглед на стойността на поделената маса, пред околийския съдия.

Преди да пристъпи съдът към разпределение на имуществата между сънаследниците, наследниците трябва да направят привнасянията на даренията направени им от наследодателя, когато наследниците са низходящи, както и привнасяне на задълженията на наследниците към наследодателя и на наследниците помежду им, ако са възникнали във връзка с общността между тях. Децата или низходящите, които получават наследство, макар по опис, заедно със своите братя и сестри или техните низходящи, са длъжни да привнесат (възвърнат) на своите сънаследници всичко, което са получили от умрелия като дар, както непосредствено, тъй и посредствено, с изключение на случая, когато дарителят е направил друго по този предмет разпореждане (ако дарът е направен с освобождение) (чл. 251 З.Насл.) В последния случай, когато дарът е направен с освобождение от привнасяне, детето или низходящият може да го задържи само до размера на разполагаемата част; излишекът се привнася (чл. 252 З.Насл.). Също така, до размера на разполагаемата част може да задържи дара и оня наследник, който се отрече от наследството. Право да искат привнасянето на даровете имат само низходящите. Привнасянето не се дължи нито на другите наследници, нито на заветниците, нито на заемодавците на наследството, освен ако има противни за това разпореждания от дарителя или завещателя (чл. 264 ал. 1. З.Насл.) Прави се, по желание на привносителя или в натура, или се прихваща цената на предмета върху дела му (чл. 265 З.Насл.).

Колкото за привнасяне на задълженията на наследниците, също така, всеки от наследниците може да иска от своите сънаследници при делбата да внесат в наследството това, което дължат. Тези задължения подлежат на привнасяне веднага, макар и падежът им да не е настъпил. Освен това, както казахме, подлежат на привнасяне и задълженията, които един от сънаследниците е поел към останалите във връзка с общността, която съществува между тях с откриването на наследството, напр. задълженията за участие в необходимите разноски направени за вещта, задълженията за плащане съответна част от доходите, събрани изцяло от един от сънаследниците и др.

Едно особено задължение за обезщетяване пълнолетните низходящи на наследодателя установява нашият Закон за наследствата в чл. 242 ал. 2, съобразяването с което също е предпоставка на съдебната делба. Отнася се до следното: пълнолетните низходящи, които при живота на наследодателя са спомогнали за увеличение на стопанството, което са повикани да наследят, със свои средства или със своя труд, като са работили

задружно с наследодателя, могат, ако не са били възнаградени от последния по друг начин, при делбата да искат да се пресметне това увеличение в тяхна полза, стига само да не са се отказали писмено от това си право (чл. 242 ал. 2). Това право може да се упражнява само срещу пълнолетните сънаследници, които приживе на наследодателя са се отделили от домакинството (чл. 242 ал. 3). Изисква се във връзка с това обезщетение, щото увеличението да бъде на лице при откриването на наследството, освен това, ищецът да е работил заедно с наследодателя и да бъде правото на обезщетение предявено в производството по делбата.

След това вече, съдът пристъпва към подялбата на имотите. Законът изисква всеки от сънаследниците да получи дела си в натура. Когато обаче това не е възможно, напр. недвижимите имоти не могат да се разделят удобно, те се продават на публичен търг и се разделя получената сума.

Действието на доброволната или съдебната делба е това, че туря край на общността между сънаследниците. Тя не създава никакви нови права на наследника, а само обявява (декларира) тия права, възникнали още в момента на откриването на наследството. За това се казва, че делбата има декларативен характер.

Делбата доброволна или съдебна е нищожна или унищожяема във всички ония случаи, когато са нищожни или унищожяеми договорите по причина на насилие (виж Облигационното право). Освен това, делбата е унищожяема и поради чрезмерна повреда. За чрезмерна повреда делбата се унищожавя, когато един от наследниците е увреден при делбата с повече от $\frac{1}{4}$ от стойността на своя дял.

Делба направена от наследодателя. Законът позволява на родителите и други възходящи да разделят имотите си помежду своите чада и низходящи. Възходящият може да разпредели в такъв случай деловите по своя воля, като далее напр. някому само недвижими имоти, другиму движимости, а на трети пари. Тия делби могат да бъдат направени чрез актове приживе или чрез завещания, като се съблюдават формалностите, условията и правилата, предписани за даренията и завещанията. Тази делба се допуска само между наследодателя и неговите низходящи наследници. Делбата ѝ е да се избегне общността, която се създава след смъртта на наследодателя. За разлика от доброволната и съдебната делба, делбата направена от наследодателя има транслативен, а не декларативен характер, защото с нея се създават нови права и няма обратно действие.

Вещно право

1. Определение, източници и предмет на Вещното право

Вещно право наричаме онази част от гражданско-правната наука, която изучава нормите, които уреждат правата върху вещите. Последните, както ще видим по-нататък, са съвкупност от правила, които дават на една личност власт да използва една вещь непосредствено и по един абсолютен начин. Те се съдържат в следните закони: Законът за имуществата собствеността и сервитутите от 1904 година, който урежда вещните права на собствеността, владението, плодopolзуването, употреблението, сервитутите и правото да се държи постройка или растение върху чужда земя; Законът за привилегиите и ипотеките от 1908 година (урежда вещното право на обезпечение ипотеката); Законът за задълженията и договорите от 1892 година (урежда вещното право на обезпечение залога); Законът за давността от 1898 год. (урежда материята за придобиване вещни права по давност); Законът за нотариусите (урежда материята за нотариалните актове); Законът за горите, Законът за водните синдикати и др. специални закони.

За определянето на вещното право в субективен смисъл има главно два възгледа: 1. първият възглед схваща, вещното право като отношение между едно лице и една вещь и според него вещно право имаме, когато една вещь се окаже подчинена изцяло или отчасти под властта на едно лице, по силата на едно непосредствено отношение, което може да се противопостави на всяко друго лице. Това е по-старото схващане за вещното право и днес е напълно изоставено, защото общоприето е, че правоотношение между лице и вещь не може да има; правоотношение може да има само между лице и лице—аксиома, върху която се гради цялата правна наука. 2. Според втория възглед, вещното право е едно правоотношение не между едно лице и една вещь, а между едно лице, носителя на правото, което има властта над вещи и всички други лица, неограничени по число, които се въздържат да извършват действия, с които би се попречило на спокойното владение, което законът обезпечава на носителя на правото. Така че властта, която правото признава на едно лице върху една вещь в същност се изразява в това, че забранява на всички останали лица да вършат нещо с неговата вещь и тази власт съществува само дотолкова, доколкото съществува и запрещението до другите лица да пречат на упражняването на тази власт. Затова някои автори с право определят вещното право като право да се иска от всички други правни субекти въздържане от

¹⁾ По-подробно Вещното право се разглежда от проф. П. Венедиков, „Система на българското вещно право.“

въздействия върху определена телесна вещ (виж подробна библиография по този въпрос у Венедиков, Система на бълг. вещно право, стр. 35).

Наличността на пасивната страна при вещноправното отношение, с неограниченото число хора, заставени да се въздържат да вършат каквото и да е безпокоителни действия напомня за облигационното право, което, както ще видим, има за предмет отношенията, при които също различаваме един активен субект (кредитор) и един пасивен субект (длъжник), задължен да спазва известно поведение установено в интереса на активния субект, което може да бъде: да даде нещо, да направи нещо, или да се въздържа да направи нещо, но при които пасивният субект е едно или няколко определени лица, а облигаторната връзка, която свързва двата субекта, се явява не прикрита, както е при вещното право, където тя се проявява едва след като се наруши. В това се състои и разликата между вещното и облигационното право. При правото на собственост напр., което е вещно право, задължени са всички други лица, освен собственика, да се въздържат от каквото и да е действия, които пречат на собственика да се ползува и да разпорежда с вещта, предмет на правото му на собственост, докато при заема напр. задължен към кредитора е само лицето или лицата, които са получили заема и облигационната връзка при заема е явна, проявява се от самото начало, докато при собствеността, тази връзка е прикрита и се проявява едва в момента, когато някое от лицата, неограничени по число, задължени от закона да се въздържат от безпокоителни действия, наруши своето задължение и тогава собственикът може да иска осъждането на нарушителя.

Предмет на вещните права са вещите. Вещ е всяко нещо, което може да бъде предмет на обществена или частна собственост, т. е. което може да бъде подчинено на волята на човека. Не са вещи само лицата; те са субекти на правото.

На първо място, предмет на вещното право са телесните неща, т. е. ония части от физическата природа, които могат да бъдат възприети чрез осезанието. За да бъдат те предмет на вещното право, изисква се да имат самостоятелно съществуване и да са от такова естество, че над тях да е възможна правна власт. Така напр. не е вещь една тухла вградена в една сграда, защото тя няма самостоятелно съществуване; не е вещь и слънцето, защото не е достъпно на правната власт на човека. Освен телесни неща, различаваме още и нетелесни вещи. Такива са правата, всичките лични или облигационни права, а между вещните права, всички права, освен правото на собственост, които нямат материално съществуване и не могат да бъдат възприети чрез осезание. Различieto между тези две категории вещи е имало голямо значение в

римското право. В древния Рим, собствеността върху телесните вещи се придобивала по друг начин, отколкото върху правата. Днес обаче тази разлика не съществува вече и, заради това, делението на вещите на телесни и нетелесни няма почти никакво значение.

2. Деление на вещите

Всички неща, които могат да бъдат предмет на обществена или частна собственост, са недвижими или движими имущества — постановява чл. 1 от Закона за имущества, собствеността и сервитутите. Законът за имущества, собствеността и сервитутите се занимава обстойно с делението на вещите на движими и недвижими, защото с това деление са свързани много важни правни последици. Ето някои от тях: 1) Според това, дали се касае за движим или недвижим имот, е уреден различно начина за прехвърлянето на собствеността или каквото и да е вещно право. Чл. 219 ЗЗД постановява, че актовете между живи за прехвърляне на вещни права върху недвижими вещи трябва да бъдат извършени в нотариална форма. За актовете, с които се прехвърля правото на собственост върху движими вещи, по начало не се изисква никаква форма; 2) Различно се придобива по давност собствеността върху недвижими вещи от тази върху движими вещи. За движимите вещи важи принципа, че добросъвестното владение замества юридическото основание. Също и погасителната давност за недвижимите права е по-дълга, отколкото за движимите; 3) Владението на недвижимите вещи се защитава срещу всяко нарушение, докато владението върху движими вещи се защитава само срещу нарушение по насилствен или скрит начин; 4) Само върху недвижими вещи може да се учреди ипотек, а върху движимите вещи залог, които са уредени различно в правото; 5) и закупуването по закон се допуска само при продажба на недвижими имоти, не и на движими; 6) при наследяването на непокрити недвижими имоти, частта на мъжките низходящи е два пъти по-голяма от частта на женските; 7) Даренията на недвижимите имоти трябва да стават винаги с нотариален акт, а даренията на движими вещи могат да стават и без писмен акт, само чрез простото връчване на подарените предмети; 8) Исковете за недвижими имоти са подсъдими на съда в местожителството на имота, а исковете за движими имоти по начало са подсъдими на съда в местожителството на ответника; също и редът на принудителното изпълнение е различен за двете категории вещи и др.

Произходът на това деление на вещите датира от средновековието и представлява остатък от феодалното право. В феодалното право, схващането, че земята е съществен

елемент на патримониума, наложи на законодателя да обгради с гаранции и пречки недвижимата собственост и да пренебрегне движимата собственост, презряна от феодалния строй. При тежаването и разпореждането с движимите вещи е било свободно. Великата френска революция премахна много от категорията на недвижимите имущества, но делението все пак си остана и влезе в Code civil от където чрез италианския Codice civile премина и у нас, макар и с нищо да не е оправдаво преминаването му. Днес, както е известно, движимите вещи представляват не по малка стойност от недвижимите и заслужават същото покровителство, което е установено за недвижимата собственост. Ето защо, по-новите законодателства (германското и швейцарското) не дават голямо значение на това деление. В тези закони, плодopolзуването, сервитутите и пр. са поставени в едната или другата категория вещи, според това, дали е движимо или недвижимо естеството на вещите до които се отнасят. Стремешът на всякъде е да се изравнят в покровителствено отношение движимите с недвижимите вещи. Така напр. у нас, Законът за уреждане собствеността и залога на земеделски и превозни машини от значителна стойност от 1931 година, в чл. 2 предвижда всички прехвърляния и залози на машини, които са движими по природата вещи, посочени в чл. 1 от същия закон, трябва да се извършват с нотариален акт, който подлежи на вписване по местожителството на приобретателя или залогоприемателя, под страх на недействителност и наказание с глоба от 500 до 2000 лв. (чл. 12).

Недвижими имущества. Имуществата са недвижими — постановява чл. 2 от ЗИСС — или по природа, или по назначение, или по предмета до който те се отнасят. Следователно, различаваме три вида недвижими имущества:

а) недвижими по природа. Това са единствените недвижими вещи, които отговарят на понятието недвижима вещь. Те са вещите, които по естеството си не могат да се местят от едно място на друго. Останалите две групи — недвижимите по назначение и по предмета до който се отнасят, не са никакви недвижими вещи — първите, както ще видим, са същински движими по своето естество вещи, а вторите, права, които законът приравнява в правно отношение към недвижимите по природата вещи. Недвижими имущества по природа са: земите, сградите, мелниците и другите постройки, които са укрепени върху стълбове в земята, или съставляват част от една сграда (чл. 3 ЗИСС): мелниците, баните и всичките други плаващи постройки, когато са и трябва да бъдат вързани здраво на един бряг с въжя или вериги и когато върху този бряг се намира постройка, която е предназначена нарочно за тяхното употребление (чл. 4 ал. 1 ЗИСС). Тези мелници, бани и пла-

ващи постройките се считат за едно цяло с постройката, предназначена за употреблението им и с правото, което има собственикът да ги държи дори във води, които не му принадлежат (чл. 4 ал. II ЗИСС). Недвижими имущества са и дърветата, докато не са отделени от земята (чл. 5 ЗИСС). Недвижими имущества са също земните произведения и плодовете на дърветата, които още не са отделени от земята или обрани; те стават движими с отделянето от земята или обирването, макар и да не са пренесени на друго място, освен ако законът другояче разпорежда (чл. 6 ЗИСС). Изворите, водохранилищата и течещите води, също недвижими имущества са и водопроводите, които прекарват вода в едно здание или в една земя и съставляват част от зданието или земята, на които водата служи (чл. 5 ЗИСС). Изобщо, недвижими вещи по природа са земите, сградите и всичко, което е свързано физически с тях.

б) недвижими по назначение. Недвижими вещи по назначение са ония, които по своето естество са движими, но законът по силата на една фикция ги счита като недвижимости, като принадлежности към една недвижимост, с която те се свързват. Фактически и след това те запазват своето движимо естество и само юридически и фиктивно са недвижими. Законодателят приравни тези движими вещи към недвижимите, водим от чисто практическото съображение: да се избегне, щото движимите вещи, които прислужват един недвижим имот да бъдат отделени от него в ущърб на доброто му обслужване. Този институт също води произхода си от феодалното право, където, както казахме, тенденцията беше да се разширява категорията на недвижимите имущества, като всичко, което обслужва един недвижим имот, се счита за недвижимост.

Съгласно чл. 8 ЗИСС, недвижими имущества по назначение са вещите, които собственикът на едно имение е турил за служенето и експлоатацията на това имение. Такива са: добитъкът предназначен за обработването; земеделските оръдия; сеното и смето, дадени на наемателите или на изполичарите на имението: храната на добитъка, сламата и тората; стискалата за грозде, казаните, ламбиците, корабите за грозде и бъчвите; оръдията, които са нужни за експлоатацията на ковачници, фабрики, мелници и други индустриални заведения. Недвижимите имущества по назначение са също всичките други вещи, които собственикът е предал на наемателя или на изполичара за служенето и експлоатацията на имението.

Условията при които може да се превърне една движима вещь в недвижима по назначение, са следните: 1. недвижима-

та вещь и движимите да принадлежат на същото лице и 2. движимата вещь да бъде поставена за експлоатацията на недвижимия имот за постоянно и с придобивна цел. От това следва, че един наемател или един плодopolзувател на едно имение напр. не могат да превърнат едни свои движими вещи по своята природа в недвижими по назначение на имението, което държат и второ, че не обслужват ли тия движимости експлоатацията му с една придобивна цел (напр. собственикът е поставил тия вещи за свое лично обслужване), то тези движими вещи не могат да се смятат за недвижими вещи по назначение.

Недвижимите вещи по назначение представат да бъдат такива и стават пак движими вещи по своята природа, когато престанат да обслужват имота, към който са били припадени (когато напр. бъдат разделени от имота или собственикът е премахнал предназначението им да обслужват имота).

Практическото значение на законната фикция, по силата на която движимите вещи, поставени за обслужването на едно имение се превръщат в недвижими по назначение, е следното: 1) когато се прехвърля един недвижим имот, към който има недвижими вещи по назначение, ако не е уговорено друго, трябва да се приеме, че недвижимият имот е прехвърлен заедно с недвижимите по назначение свои части; 2) същото важи и за ипотеката: ипотеката върху имота се простира и върху недвижимите вещи по назначение; 3.) когато принудителното изпълнение се насочва върху недвижимия имот, то обхваща и недвижимите по назначение вещи и др.

Законът счита за недвижими вещи по назначение освен движимите вещи, които собственикът на едно имение е турил за служенето и експлоатацията на това имение. още и всичките движими предмети, които той е прикрепил към земята или към зданието за винаги. Такива са според чл. 9 ал. II ЗИСС предметите, които са прикрепени с гвоздеи, с гипс, с вар, със цимент или с друго, или които не могат да се отделят, без да се счупят или повредят, или без да се разкопае или повреди мястото на земята или частта на зданието, към които са прикрепени. (Огледалата, картините и другите украшения се считат за всякога прикрепени към зданието, когато те съставляват едно цяло с пода, със стените или с тавана—чл. 9 ал. III ЗИСС). Считат се за недвижими имущества по назначение и статуите, когато те са поставени в нарочно направени за това вдлъбнатини, или когато съставляват част от зданието по начин показан по-горе (чл. 9. ал. IV ЗИСС). Тази категория движими вещи, за да могат да се считат недвижими по назначение, се иска щото те да бъдат поставени за винаги, така, че да не могат да бъдат отделени

без повреда. Някои автори смятат, че тези вещи са недвижими по природа. Ако приемем, че те са недвижими по природа, то следва, да се считат за недвижими винаги, от когото и да е извършено съединяването със зданието, не само когато е извършено от собственика. (Библиография по въпроса виж у Венедиков, цит. съч. стр. 11).

в) Недвижими по предмета до който се отнасят. В тази категория недвижими вещи влизат само правата, които като нетелесни са извън пространството и не са нито движимости, но по силата на закона се смятат за недвижимости, когато имат за предмет един недвижим имот. Такива са, съгласно чл. 10 ЗИСС правата на плодородуване, ползуване и обитаване върху недвижими имоти, поземлените сервитути и исковете за връщане на недвижими имуществва или на права, които се отнасят до тях.

Движими вещи. Имуществата са движими по своята природа или по определение на закона (чл. 11 ЗИСС).

а) Движими по природа. Движими имуществва по своята природа са всички телесни вещи, които могат да се местят от едно място на друго, било че сами се движат, като животните, било че не могат да се движат, освен чрез действието на една чужда сила, като неодушевените вещи, които не са недвижими по назначение. Чл. 14 ЗИСС пояснява, че и „ладните, саловете, корабите, мелниците, баните върху ладии и изобщо плаващите постройки, които не са споменати в категорията на недвижимите по природа вещи, са движими имуществва“. А чл. 15 ЗИСС добавя, че „материалът, който е добит от развалянето на едно здание или който е събран, за да се построи едно ново здание, е също движимо имущество, докато не е употребен за някоя постройка“. Това последно пояснение е полезно, защото ни показва, кога строителните материали се считат за недвижими и кога за движими вещи.

б) Движими имуществва по определение на закона. Тези не са никакви вещи в материален смисъл на думата, а права, задължения и искове, които имат за предмет парични суми или движими имуществва, акции или дялове в търговски дружества, макар тези дружества да са собственици на недвижими имуществва (недвижимостта им трае, докато съществува юридическата личност на дружеството). Движими имуществва се смятат също и пожизнените или вечните ренти (чл. 13 ЗИСС). Доктрината прибавя към тези и правата на литературна, артистична и индустриална собственост, по които се обозначават правата на автора, на артиста, на изобретателя на някое умствено творение, което са създали,—привременен монопол, за извличане всяка материална полза от последното, който зако-

нът признава на авторите и изобретателите. Тук трябва да споменем, че правата, които имат за предмет парични суми, са облигационни права и се изучават в Облигационното право.

Друго деление на вещите. Вещите биват още изупотребяеми и неизупотребяеми, заместими и незаместими, делими и неделими, прости и сложни: вещи, които могат да бъдат присвоявани и такива, които не могат да бъдат присвоявани, главни вещи, допълнителни вещи и принадлежности, майчини вещи и плодове, общи и безстопанствени вещи и др.

Изупотребяваеми са ония телесни вещи, които, веднаж употребени според стопанското им назначение, се унищожават. Изупотребяването бива или материално, което се състои в едво физическо унищожение на вещта, какъвто е случая напр. с употреблението на хранителните произведения, напитките—или юридическо, което се състои в едно отчуждение, какъвто е случая напр. с плащането на една сума пари. Неизупотребяеми вещи са тия, използването на които не се състои в тяхното унищожение, и могат да служат за едно продължително употребление, каквито качества имат много вещи, напр. къщите, дрехите, покъщината и др. Това деление има значение при плодopolзуването и при договора за заем. Плодopolзуване не може да се учреди върху вещи изупотребяеми, напр. върху парите: дрехите, хранителните продукти, защото плодopolзувателят има право да си служи с вещта, предмет на плодopolзуване, като собственик, при задължение да я пази както по форма, така и по съдържание и на края на плодopolзуването да я върне. Вместо плодopolзуване върху изупотребените вещи се учредява квазиплодopolзуване, един вид плодopolзуване, при което се позволява изупотребяването на вещите—предмет на правото на квазиплодopolзуване. При договора за заем пък, когато предметът на заема е една изупотребяема вещь, заемателят ще се освободи от задължението си, като върне вещь от същото количество и качество, като тая която е получил и изупотребил, не и същата вещь, какъвто би бил случая, когато вещта не би била изупотребяема.

Заместими помежду си са вещите, когато при две вещи, било порази своето естество, било поради волята на страните, едната от тях може да бъде заместена от другата при едно плащане. Пример: две монети с еднаква тежест и цена; и едната и другата може да изпълни същото плащане. Заместими вещи само вещите, които могат да бъдат определени по брой, мярка или тегло. Те се наричат още родово определени вещи. Незаместими вещи са тия, които, било поради своето естество, било поради волята на страните, не могат да бъдат заместени.

ни едни с други. Напр. конят, волът и др. Те са индивидуално определени вещи, защото се определят не по количество, качество и вид, а по индивидуалните признаци на всяко едно тяло. Върху това различие на вещите на заместими и незаместими — е поставена класификацията на задълженията на индивидуално определени и родово определени престации, с които ще се занимаем при изучаването на Облигационното право. Между заместими и потребими вещи има известна близост. Всички потребими вещи са заместими, но не всички заместими са потребими.

Друго деление на вещите, което в правото има известно значение е делението им на делими и неделими вещи. Докато физически всички телесни вещи са делими, в правото само онези вещи са делими, които могат да бъдат разделени на части, без да се изменя тяхната стопанска същност или да изгубят нещо от своята стопанска стойност. Ако отделните части, събрани в едно, не биха били равностойни на цялата вещь от преди делбата, тогава подобна вещь се смята за неделима. Така напр. един кон, една картина са неделими. Заместимите вещи, които се определят по количество, са по своето естество делими, и всички незаместими вещи (индивидуално определени) по начало са неделими. Освен от тяхното естество, неделимостта на известни вещи произтича и от постановленията на закона. С тези въпроси ще се занимаем в лекциите ни по Облигационно право, където делението на вещите на делими и неделими има значение във връзка с изпълнението на задълженията.

Вещите се делят още на прости и на сложни. Прости са тези вещи, които, според схващанията на живота, не могат да бъдат разчленени на части, без да изгубят своята индивидуалност. Проста вещь е напр. животното. Сложни са тия вещи, които могат да бъдат разчленени на техните съставни части, като всяка част запази своята индивидуална особеност, както е напр. случая с една библиотека, една машина. Когато връзката между отделните съставни части не е физическа, каквато е напр. при машината, а само формална, каквато е напр. библиотеката, където всяка една книга си запазва самостоятелното си съществуване, имаме съвкупност на вещи (*universitas facti*). Такова е всяко обединение на отделни вещи, с трайно икономическо или културно предназначение. Значението на това деление се състои в следното: отчуждението и залагането на една съвкупност от вещи е отчуждение или залагане на отделните вещи, които я съставляват. Изключение прави само стадото, което по отношение на плодopolзуването се счита за една вещь. За разлика от вещната съвкупност, имаме правна съвкупност (*universitas iuris*), която се разглежда от правото като нещо единно. Такава съвкупност е напр. наследството,

което е съвкупност от правата и задълженията, които оставя наследодателя на наследниците си.

Вещи, които могат да бъдат присвоявани и вещи които не могат да бъдат присвоявани. Правилото е, че вещите могат да бъдат присвоявани, т. е. вещите могат да бъдат предмет на граждански оборот, а само по изключение някои се намират вън от гражданския оборот. Вещите, които се намират вън от гражданското обръщане са т. н. общи вещи. Последните не биват да се смесват с обществените вещи на държавата, защото тяхното употребление не принадлежи изключително на никого, а е общо на всички. Общи вещи са въздухът, течащата вода, морето. Те не могат да бъдат присвоявани поради естествени причини. Не могат да бъдат присвоявани поради правни причини вещите, които се считат за обществени имущества на държавата и на общините и служат за общо ползуване или за някоя обща цел.

За главни и допълнителни вещи говорим при сложните вещи. Вещта, от която зависи другата вещь, се нарича главна вещь, а зависимата вещь се нарича допълнителна вещь. Значението на това деление изпъква главно при учението за придобиването на правото на собственост чрез приращение, което почива на правилото, че допълнителната вещь споделя правната участ на главната вещь. Освен това, с прехвърлянето на главната вещь се смята за прехвърлено и правото върху допълнителната вещь, без да е необходимо това да е изрично уговорено. Принадлежностите са такива вещи, които са независими от главната вещь и служат за използването на последната. Те имат самостоятелно съществуване и запазват своята индивидуалност. Пример: добитъкът в едно земеделско стопанство.

Майчини вещи са всички вещи, които произвеждат нови вещи. Такива напр. са женските животни, дърветата и др. Плодовете се смятат за принадлежност на вещта, която ги е произвела и получават самостоятелно правно съществуване едвам когато се отделят от майчината вещь, напр. плодовете от дървото, когато узреят и бъдат откъснати от дървото. Плодовете, произвеждани от майчините вещи биват два вида: естествени и граждански плодове. Естествени плодове са тези, които самата вещь непосредствено произвежда (рожбите на животните, плодовете на дърветата и др.), а граждански плодове са приходите, които вещите дават, напр. наемът и др.

Безстопанствени са вещите, които по своето естество могат да бъдат присвоявани и да бъдат предмет на частна собственост, за разлика от общите вещи, които никому не принадлежат. Такива са: богатствата от дъното на морето, коралите, водораслите и рибата в морето и реките и др. Тези

вещи, както ще видим при учението за придобиването на правото на собственост, могат да бъдат завладени от всекиго и всеки, който ги завладее, става техен собственик.

Най-после, вещите се делят на настоящи и бъдещи вещи. Собствеността и други вещни права могат да се учредяват само върху настоящи вещи. Плодовете напр. докато не се отделят от майчината вещ, не могат да бъдат предмет на самостоятелно право на собственост. Договорът за прехвърляне правото на собственост върху такива вещи е договор за бъдещи вещи. Този въпрос ще бъде разгледан по-късно.

Най-важното деление обаче на вещите е делението им на движими и недвижими вещи.

3. Видове вещни права

Правата върху вещите, според нашата правна система са следните: собствеността, плодopolзуването, употреблението, обитаването, сервитутите, правото да се държи постройка или растение в чужд недвижим имот, злогът и ипотеката. Други вещни права няма и отделните лица не могат да учредяват вещни права със съдържание, каквото не е определено от правния ред. Не могат напр. да учредят вещно право на ползуване, което произлиза от вечно или полу-вечно наемане (емфитевзис), познато в римското право и във френското обичайно право от преди Великата революция.

Вещните права от своя страна се групират в следните категории: 1) собственост — най-общото и най-пълното вещно право. При собствеността вещта, предмет на правото е напълно подчинена на непосредственото въздействие на собственика; 2) вещните права върху чужда вещ, каквито са: плодopolзуването, употреблението, обитаването, сервитутите, правото да се държи постройка или растение върху чужда земя, при които носителите на правото имат по-ограничена власт върху вещта; 3) вещните права на обезпечение, (ипотеката и злогът), са също вещни права върху чужда вещ, но добавъчният им характер ги прави по-особени.

Вещните права са абсолютни права. Те могат да се противопоставят на всички. Те не се отнасят до едно само или до няколко определени лица, като облигационните права напр., а проявяват действието си по отношение всички лица изобщо. Собственикът на една вещ може да иска от когото и да е да се въздържа от всяка намеса по отношение на неговата вещ и ако въпреки това някой извърши някакви действия на намеса, напр. отнеме вещта, то собстве-

никът може да иска връщането ѝ, и изобщо, ако вещта му бъде отнета, той може да иска връщането ѝ от всеки, у когото тя се намира, макар той и да не му я е отнел.

I. Владението

Владението се определя като фактическо положение, което се състои в държанието на една вещь по един изключителен начин и извършването над нея на материални действия на употребление, независимо от правото на владелеца върху вещьта—предмет на владението. Прочее, владението се явява винаги като един факт, който може да бъде в съгласие с едно право на този който владее, а също и да не бъде в съгласие с неговото право (напр. владелец може да бъде както собственикът, който по силата на своето право на собственост може да упражнява фактическа власт върху своята вещь, а също и крадецът, който има фактически вещи, макар и да няма право да я държи). Особеното при владението е, че владелецът, който владее без право, се приравнява с тоя, който упражнява едно действително съществуващо право.

Владението е възможно както върху движими вещи, така и върху недвижими, стига само да могат те да бъдат предмет на частна собственост. Нито общите, нито обществените вещи не могат да бъдат предмет на владение. Могат да се владеят също и права, обаче само вещни права, които дават власт върху самата вещь, не и вещни права, които дават власт да се придобие или отчужди вещьта. Владението на правата се нарича квазивладение. Могат да бъдат владени: правото на плодopolзуване, употребление, суперфиция и сервитути.

Елементи на владението. Владението има два елемента: един външен, материален, наречен *corpus*, който се състои в държанието на вещьта и другият вътрешен, *animus*, чисто психичен, който се състои в намерението да се държи вещьта в собствен интерес. Държанието, корпусът, е сбор от материалните действия на държане, употребление, ползуване и др. Вътрешният елемент, намерението да се държи вещьта, се предполага у всекиго. Намерението може да бъде—да се държи вещьта като собствена или само в собствен интерес. В зависимост от това, с какво намерение се държи вещьта, имаме държане или законно владение. Ако тя се държи само в собствен интерес, имаме държане наречено още прекарно владение. Наемателят напр. който държи вещьта само в собствен интерес е държател. Той не държи вещьта като своя собствена, а само в свой собствен интерес, който се състои в използването на вещьта, съгласно договора за наем. Собственикът обаче, освен че държи вещьта в

собствен интерес, държи я още и като собствена. Той се счита за законен владелец. ЗИСС в чл. 303 създава презумцията за съществуването на намерението да се държи вещта в собствен интерес (за законно владение), като постановява, че „всякога се предполага, че всякой владее сам за себе си и като собственик“.

Законно владение. Освен държанието и намерението да се държи вещта като собствена, за да имаме законно владение, законът изисква още вещта да се държи и постоянно, непрекъсвано, спокойно, явно и несъмнително (чл. 302 ЗИСС). Постоянно е държането, когато владелческите действия (действия, целящи пазенето и използването на вещта) се извършват редовно, без аномално прекъсване. Напр. постоянно е владението на една нива, когато тя се оре, сее, жъне през обикновеното за тези работи време. Непрекъсвано е владението, когато не са извършвани действия от трети лица върху вещта, с които да препятствуват ползуването от последната. Напр. някой изорава нивата. Спокойно е владението, когато то не се основава на морално или физическо насилие. Явно е владението, когато владелецът действува без да се крие. Ако той се стреми да скрие действията си от тия, които биха имали интерес да ги знаят, то ще имаме скрито владение. Напр. ако владелецът жъне нивата нощно време. Несъмнително е владението тогава, когато не може да имаме съмнение относно основанието на действията извършвани върху вещта. Пример: при неразделна собственост всеки от съсобствениците извършва владелчески действия върху цялата вещ. Докато не се установи, каква е частта на въпросния съсобственик от съсобствената вещ, неговото владение ще бъде съмнително.

Прекарно владение. За разлика от законното владение, прекарното владение, наречено още просто държание, се състои във владението на една вещ с позволение то и за сметка на собственика ѝ. Прекарният владелец прилича на законния владелец, защото и той може да извършва почти същите материални действия върху вещта, предмет на държанието, каквито може да извършва и законният владетел, обаче законът не го признава като истински владелец и не го защитава като такъв, понеже той държи вещта от името и за сметка на собственика, владее прекарно, както още се казва. Така, държатели или прекарни владетели са: наемателят, кредиторът, залогоприемател, влогоприемателят, управителят на чужд имот, заемателят и др. Прекарното владение не е никога противоправен факт, докато истинското владение (законното владение) може да бъде и противоправно, напр. в случай на кражба. Който владее прекарно, държи вещта по силата на едно законно основание, било по силата на един договор, било по силата на закона, при задължение да я

върне. Истинският владелец тук е лицето, за сметка на което се държи вещта и то е, което е защитено от правото, защото владее макар и чрез посредничеството на друго. Прекараният владелец се намира само под владелческата защита против насилствено или скришно отнемане по чл. 311 ЗИСС. От друга страна, това владение не може да послужи за придобиване на собствеността, както може да послужи законното владение.

Придобиване и изгубване на владението. За да се придобие владението, необходимо е у владелеца да има намерението да държи вещта като собствена. Това намерение по начало трябва да се прояви в самото лице, което ще владее. Волята на едно трето лице не може да ни направи владелци, без нашето знание. За съществуването на това намерение, законът установява споменатата вече презумция, че всякога се предполага, че всякой владее сам за себе си и като собственик, докато не се докаже противното. Ако напр. се установи, че едно лице е неспособно да има изобщо намерение, поради запрещение, то това лице не може да придобие владение, или ако се докаже, че владелецът е почнал да владее за друго, също не може да придобие владение. Както в този случай, така и в първия случай (в случай на деца или умоповредени), владението се придобива по волята на друго. Това е за вътрешния елемент. За осъществяването на външния елемент (corpus, държанието), важи принципът, че никога не е необходимо материалните действия на владението да бъдат изпълнени лично от владелеца. Тези действия могат да се извършат от който и да е пълномощник, доброволен управител и др. От момента, в който пълномощникът ни напр. влезе в владението на вещта от наше име, с намерението да я придобие за нас, владението се придобива от нас, стига да сме имали намерението да го придобием за нас.

Владението се изгубва на първо място, когато изчезнат и двата му съставни елемента в едно и също време. Напр. в случай на отчуждение, изоставяне (владелецът продава, респ. изоставя вещта с намерението да се откаже от нея). На второ място, владението се изгубва и когато се изгуби само корпуса и се запази анимуса, напр. ако е животно, избягали или ако едно трето лице фактически туря ръка на вещта, или, ако вещта се загубва. В тези случаи, изгубвайки фактическата власт над вещта, намерението не е достатъчно, за да се запази владението. Третият начин за изгубване на владението е изгубването само на анимуса. Това става напр. когато продавачът остава във владението на продадената вещ, като я владее в името на друго. Квасивладението пък се придобива и изгубва по следния начин: придобива се щом е започнало упражняването на съдържанието на

някое вещно право. И тук е необходимо владелецът да има намерение да упражнява съдържанието на правото за себе си и важи законното предположение, че има такова намерение. Изгубва се, щом се прекрати трайното упражняване на съдържанието на вещното право.

Правните действия на владението. Владението, макар и като факт само, произвежда редица правни последици. На първо място то се защитава посредством предположението установено в чл. 303 ЗИСС, че всеки който владее е собственик и посредством специалните владелчески иски, които го защитават против известни нарушения. Освен това, то води до придобиване от страна на владелеца на собствеността на плодовете на вещта, която владее и до придобиване на самата вещ посредством придобивната давност. Един владелец, за да може да придобие плодовете от вещта, която владее или самата вещ, се изисква той да бъде добросъвестен. Законът постановява, че добросъвестен е онзи владелец, който владее като собственик на такова юридическо основание, което може да прехвърля собствеността и на което недостатъците не са му били известни (317 ЗИСС) по време на придобиването. Два са елементите които се съдържат в тази дефиниция: юридическо основание годно за прехвърляне на собственост, напр. продажбата, дарението, замяната (тия сделки прехвърлят собствеността) и незнанието на порока, който му е попречил да стане собственик. Добросъвестността всякога се предполага и този, който указва на недобросъвестност, е длъжен да я докаже (чл. 318 ЗИСС). (Въпросът за придобиването на самата вещ вследствие на десетгодишното добросъвестно владение ще бъде разгледан при придобиването на собствеността). Във връзка с придобиването на плодовете, трябва да споменем само, че добросъвестният владелец в случай че трябва да върне вещта на истинския ѝ собственик, е длъжен да върне само плодовете, които е събрал след завеждането на иска (чл. 320 ЗИСС). Освен това, само добросъвестният владелец има право да задържи вещта за подобренията, които действително е направил и които още съществуват, стига искът за това да се предяви додето се разглежда делото за връщането на имуществото и да има някакво доказателство за съществуването на подобренията изобщо (чл. 322 ЗИСС). И още едно важно последствие на добросъвестното владение: по отношение на движимите вещи по своето естество и на ценните книжа на предявителя, владението произвежда в полза на трети добросъвестни лица същото действие, както юридическото основание, т. е. прави добросъвестния владелец веднага собственик на движимата вещ,

Защита на владението. Нашият закон за имуществата, собствеността и сервитутите, по подобие на своите първоизточници, дава на владелеца специални владелчески иски, които защищават фактическото му положение на владелец, независимо от това дали е собственик или не, когато той е изгубил своето владение или е обезпокоен. Тези иски имат характера на вещни иски, предявяват се пред околийския съдия при специална процедура. Те са следните:

1. Иск за запазване на нарушено владение. Този иск се допуска за защита на владение на недвижими имущества и съвкупност от движими вещи, когато то бъде нарушено, ако владението е продължило повече от шест месеца (чл. 310 ЗИСС). Допуска се само за защита на законното владение, тъй че държателят не може да се възползува от него (каквото напр. наемателят). Нарушаване на владението съставляват ония действия, които накръняват фактическата власт на владелеца, било като му пречат да си служи с вещта, било като му я отнемат напълно. Този иск е вещен, може да се предяви срещу всекиго, който накрънява владението или го е отнел. С него се иска прекратяване на нарушението или пък възстановяване на отнетото владение. Срокът е шест месеци от деня на нарушението. Искът за запазване на нарушено владение може да бъде съединен и с иск за вреди и загуби.

2. Иск за възстановяване на отнето по скрит или насилствен начин владение. Може да се предяви за защита не само на законното владение, но и за защита на държането срещу отнемане по насилствен начин на движима или недвижима вещь (не и на съвкупности от движими вещи). Следователно, този иск може да бъде предявен и от един наемател, влогоприемател и др. Искът е личен и може да се предяви само срещу лицето, което е действувало насилствено или по скрит начин за отнемането на вещта. Исква се с него връщането на владението, и ако ответникът не владее вече, — обезщетение. Срокът за предявяване на този иск е също шест месеци от деня на нарушението. Не е необходимо 6 месечно владение, предшествуващо отнемането. Този иск е уреден в чл. 311 ЗИСС.

3. Молба за възстановяване на владението по административен ред. Тази материя е уредена в чл. 26 ЗГС. Въпросът се състои в следното: когато едно лице е лишено по насилствен или скрит начин от владението, каквото и да е било то, законно или просто държание на недвижим имот, то може, вместо да предяви иск за възстановяване на отнето по скрит или насилствен начин владение по чл. 311 ЗИСС, да подаде молба до околийския съдия за възстановяване на владението по административен ред. Молбата трябва

ва да бъде подадена най-късно един месец след извършването на нарушението. Тя може да бъде подадена и тогава, когато нарушителят е неизвестен. Околийският съдия най-късно в седемдневен срок от получаването на молбата проверява, по какъвто начин намери за добре, изложените в нея обстоятелства, като взема по тях и обясненията на нарушителя, ако той е известен, и като се увери в истиността им, издава заповед за възстановяване на владението, която незабавно се привежда в изпълнение чрез административните органи. Със същата заповед, околийският съдия може да наложи на нарушителя глоба от 500 до 2.500 лв. Преимуществата на този начин на възстановяване на владението са следните: съдията не се ръководи от правилата на гражданското съдопроизводство, вследствие на което възстановяването на владението става бързо. Освен това, заповедта на съдията за възстановяване няма сила на съдебно решение и ако бъде отхвърлена, молителят може да предяви и владелчески иск според случая, или за възстановяване на отнето по скрит или насилствен начин владение (по чл. 311 ЗИСС) или за запазване на нарушено владение по чл. 310 ЗИСС.

4. Иск за преустановяване на новозапочната работа. Този иск е уреден в чл. 314 ЗИСС. Може да бъде предявен от всеки законен владеец на недвижим имот или на вещно право върху недвижим имот, който има основание да се страхува, че една новозапочната работа от едно друго лице, било върху собствена, било върху чужда земя, може да причини повреда на неговото недвижимо имущество или на вещното право върху друг негов предмет. Простият държател не може да предявява този иск. Новозапочнатата работа трябва да бъде свързана с земята, да не бъде завършена, да представлява опасност, че ще причини вреда на някоя вещ на владелеца, и да не са изминали шест месеци от когато е била започната. Съдът по повод исквата молба, след като бързо изучи факта, може да забрани или да разреши продължаването на новозапочнатата работа, като постанови да се вземат нужните обезпечения, в първия случай (когато забрани продължаването на новата работа) за плащането на вредата, която е причинена от спирането на работата, когато се признаят за неоснователни възраженията за нейното довършване, а във втория случай (когато разреши продължаването на новата работа)—обезпечение за разваляне на работата и за плащане на вредите, които заявявившият може да претърпи от това, ако добие окончателно в негова полза решение, макар и да е било решено да се продължава работата.

5. Иск за събаряне на постройки и предмети, клонещи към падане. Този иск е уреден от чл. 315 ЗИСС. Той няма голямо приложение, защото, съгласно Закона за благоус-

тройството, администрацията е длъжна служебно да следи за отстраняване на опасността от падане на сгради, които биха причинили повреди на някоя земя или на някой предмет. Той може да бъде предявен от всеки владелец на недвижим имот, когато има основателна причина да се страхува, че някое здание, дърво или един друг предмет застрашава със сериозна и близка опасност да повреди негова земя или предмет, който той владее. Предметът на иска е да се вземат мерки, за да се избегне опасността, или да се задължи съседа да даде поръчителството за възможните вреди. Предявява се срещу законния владелец на заплашващия имот.

Владелческите искове са подсъдни на околийските съдилища, в района на които се намира имотът, в защита на който се предявява. Решенията на околийския съдия по тия искове се обжалват въззивно пред областния съд, като подлежат на предварително изпълнение. Тези искове не могат да бъдат съединени с искове за собственост. Ако е предявен владелчески иск, не може да се предяви и иск за собственост и обратно, докато не се изпълни решението по владелческия иск.

II. Собствеността

Определение. За определението на собствеността съществуват много и разнообразни дефиниции. Ние няма да се впускаме в разглеждането на тези дефиниции, а ще се задоволим да подчертаем само, че за сега собствеността все още е най-пълното вещно право, което дава най-значителната власт над телесните вещи. Това иска да каже и описателното определение на меродавния чл. 29 ЗИСС: „собствеността е право на ползуване и на разпореждане с вещите по най-безусловен начин, стига само да не се прави с тях някое употребление, което законите или правилниците забраняват“ или с други думи, според чл. 29 ЗИСС, собственикът на една вещь има правото да се ползува от нея, да извлича всичката полза, която може да даде тази вещь, по един изключителен начин, в рамките на законите и на правилниците. Така, той може да обработва своята нива, да обитава своята къща, да я пренебрегва, да я унищожава, да я подарява на други и пр. Изобщо, действията на собственика по отношение на неговата вещь са неизброими, освен ако не се определят отрицателно, като се каже, че той може да извършва всичко, което не е забранено от законите и правилниците. Някои автори за по-прегледно разделят тия действия в две категории: материални актове и юридически сделки.

Към материалните актове спадат актовете на ползуване изобщо, каквито са напр. обработването на нивата, обитаването на собствената къща и др. Към правните актове спадат всички действия на собственика, с които той се разпорежда със своята вещ, (отчуждаването ѝ, подаряването ѝ, ипотекирането ѝ, унищожението ѝ, изупотребяването ѝ и пр.) Естествено, собствеността, въпреки изричното постановление на чл. 29 ЗИСС, няма абсолютен характер — право на ползуване и разпореждане с вещите по най-безусловен начин. . . каквото имаше в древното римско право. Правото на собственост, особено правото на недвижима собственост, търпи многобройни ограничения, които в днешното време все повече се увеличават. В правната наука собствеността отдавна се разглежда не като абсолютно право, а по-скоро като една гарантирана от положителното право ограничена правна възможност на относително най-пълна пряка власт на едно лице върху една вещ (Ханга). Впрочем и самият чл. 29 към края си прибавя, че „стига само да не се прави с тях (вещите б. н.) някое употребление, което законите или правилниците забраняват“. Защото да се облеche в един вид монопол собственикът в използването на една вещ, която той има благодарение на обществения ред, би било в вреда на обществото изобщо. Така че за собствеността може да кажем само, че тя е най-широкото и най-пълното от всички вещни права, но не и безусловно право. Друг въпрос е, че тя е вечно право, че се увековечава, като се предава по наследство. Но и този характер на собствеността днес е силно оспорван.

Ограниченията на собствеността. Нашето законодателство съдържа многобройни ограничения на правото на собственост. Едни от тези ограничения са установени в обществен интерес, други в частен интерес. Тези ограничения засягат изключително недвижимите имоти, но има и такива, които се отнасят и до движимите имоти (виж напр. специалното законодателство за домашния добитък).

а) **ограничения в обществен интерес.** Тук спада на първо място правото на държавата да отчуждава недвижимите имоти за припознатата и обявена по законен ред обществена полза срещу заплащане на справедливо обезщетение, което се урежда от специален закон. На второ място, тук спадат многобройните ограничения, отнасящи се до застрояването на недвижимите имоти, ограниченията във връзка с височината на постройката за спазване на определени строителни линии и др. Ограниченията в обществен интерес са и разните реквизиции за нуждите на войската, както и режимът на разпределението на повечето от търговските сто-

ки, установен от специалните закони, създавани през време на войната.

б) ограничения в частен интерес. Това са ограниченията установени предимно в интереса на доброто съседство. Ето някои от тези ограничения:

1) ограничения за прозорците и балконите. Собственикът на една стена, която се намира на граничната линия с чужд недвижим имот, може да отвори в нея само прозорци с неотваряеми стъкла, снабдени с решетки, на които дупките да не бъдат по-големи от един дециметър (чл. 147 ЗИСС). Тези прозорци не могат да се отварят на една по-малка височина от два метра и половина от пода и повърхността на мястото, което се иска да се осветли, ако прозорецът се отваря в първия кат и по-малка от два метра, ако това става в един от по-горните катове (чл. 148 ЗИСС). Ако стената не е на граничната линия, то собственикът може да отваря криви прозорци, ако са на разстояние най-малко 0.50 м. от граничната линия, мерено от частта на прозореца, която е най-близка до граничната линия (чл. 152 ал. II ЗИСС). (Криви прозорци са тези, перпендикулярът от които не се пресича със съседния имот). Правите прозорци трябва да бъдат най-малко на 1.50 м. от граничната линия. (Прави прозорци са тези, на които тегленият перпендикуляр се пресича със съседния имот). Разстоянието и в този случай се мери от външната страна на прозореца или от изпъкналостта, когато се касае до балкони и други подобни изпъкналости, за които се иска също един метър и половина разстояние между собствеността на съседа и стената.

2) ограничения за саденето на дървета. Съгласно чл. 142 ЗИСС, не се позволява да се саят дървета на границите на имота на съседа, освен като се оставят предписаните от местните правилници или обичаи разстояния. В отсъствие на местни правилници и обичаи, законът установява следните разстояния: а) три метра за високите дървета. (Законът счита за високи дървета тези, на които стволът, цял или разделен на клонове, се издига до една значителна височина, като: орехите, кестените, дъбовете, боровете, платаните и другите подобни); б) един метър и половина за невисоките дървета, като за невисоки се считат дърветата, на които стволът издигнат до една незначителна височина се разделя на клонове, като: крушите, ябълките, черешите и изобицо овощните дървета, които не са показани в предишния пункт; в) половина метър за лозите, за дръвчетата, живите плетове, както и за овощните дървета с нисък ствол, на които височината не надминава два и половина метра (чл. 142 ЗИСС). Съседът може да иска да се изкоренят дърветата и растенията, които са посадени, или които са израстнали на по-малки

разстояния от горните, също може да принуди съседа си да отсече клоновете на дърветата, които се простират върху неговия недвижим имот (чл. чл. 144, 145 ЗИСС) и сам даже да отсече корените, които влизат в неговата собственост. Не е нужно да се пазят горните разстояния, когато недвижният имот е отделен от съседния с частна или обща стена, стига само растенията да се държат по такъв начин, щото да не надминават височината на стената (чл. 142 ЗИСС). Тези правила се прилагат само за растения, растящи до имот съседен с дворно място или гора. За останалите недвижими имоти (полските имоти, които не граничат нито с дворно място, нито с гора) важат постановленията на Закона за подобрене на земеделското производство и опазване на полските имоти. Чл. 45 от този закон установява следните разстояния: 7 м. за дървета със широка корона; 4 м. за дървета със средна корона; 2 м. за сливи в балканските места, праскови, мушмули, дюли черници, които се режат ежегодно; 0.50 м. за лози, храсти и храстовидни дръвчета.

3) ограничения относно възможността да се строи. Собственикът на един недвижим имот може, ако иска, да строи върху своя недвижим имот. Тази негова възможност е подложена на редица ограничения от публично — правен характер, за които поменахме. Тя търпи ограничения и от частен характер, в интереса на доброто съседство. Съгласно чл. чл. 133 134 ЗИСС всеки може да построи къща или само заградителна стена върху своя недвижим имот по два начина: 1) на самата гранична линия и 2) на разстояние най-малко 1.50 м. от тая линия. Може да се строи на самата гранична линия само ако постройката на съседа е или на самата гранична линия така, щото на двете сгради стените да се допират, или на поне три метра от нея, т. е. помежду двете здания да има разстояние от 3 метра. Така напр., ако постройката на съседа се намира на разстояние от 2 м. от граничната линия, собственикът в никой случай не може да строи на самата гранична линия, защото трябва да има разстояние от 3 м. между двете сгради. Същото е и ако съседът е построил порано една стена на разстояние от 1.50 м., защото няма да има между нашата и съседната стена нужното разстояние от три м., а ще трябва или да се спази по-голямо разстояние, или пък да се долепи стената до тази на съседа, като се присвои мястото. Разпореждането за разстоянието от три метра е от публичен ред и то не може да бъде намалено по съгласие на страните. За столицата важат други разстояния, предвидени в Наредбата-закон за застрояването на София.

4) ограничения по отношение на копаенето на кладеници, ями, нужници и др. Този, който иска да изкопае кладенец, щерна, помиена яма, нужник или дупка за тор, близо до чужда или обща стена, е длъжен,

ако няма противни разпореждания в местните правилници, да пази разстоянието от два метра между границите на допирания се съседен имот и най-ближната точка от вътрешната окръжност на стената, на кладенеца, на щерната, на помиената яма и на нужника или на дупката за тор (чл. 136 ЗИСС). Това разстояние не трябва да се спазва, когато между стената на съседа или общата стена и кладенеца, щерната и пр. има стена принадлежаща на собственика на имота, в който се копае кладенеца, щерната и пр. Колкото за тръбите за нужник, водник или тези, които са предназначени да събират дъждовната вода от покривите, или които изкачват вода в толумба или всяка друга машина, разстоянието трябва да бъде най-малко един метър от разделителната линия (136 ал. II ЗИСС). За изкопаването пък на трапове или вади, законът изисква едно разстояние равно на тяхната дълбочина, с изключение на по-големите разстояния, които биха определили местните правилници (138 ЗИСС). Разстоянието се мери от най-близкостоящия до разделителната линия горен бряг на трапа или вадата (139 ЗИСС).

б) Други ограничения на собствеността, установени в интерес на добротосъседство са тези, които се отнасят до общността на разделителната стена. Те се състоят в следното: всеки собственик, на когото имотът граничи със стена, има право да иска стената да бъде обща на него и на неговия съсед, като заплати половината от разноските по постройката на стената и половината от стойността на земята върху която е построена стената, ако стената е построена върху мястото на съседа и на разноските на съседа. Подробностите по този въпрос са уредени от Закона за имуществата, собствеността и сервитутите в гл. VII отделение първо, където е регламентиран въпросът за общите окопи, плет и дървета, които растат в общия плет, които се предполагат общи на двамата собственици.

Това са по-главните ограничения на собствеността, установени в частен интерес, с които е обременена собствеността върху недвижими имоти. Характерното за тези ограничения е, че на всяко ограничение отговаря съответно право на собственика на имота в полза на който е установено. На запрещението да се отварят обикновени прави прозорци на разстояние по-малко от 1.50 м., отговаря правото на съседа да не допуска съседът му да отваря такива прозорци на разстояние по-малко от 1.50 м. от граничната линия и др. Тези права обаче се считат не като самостоятелни права, а само като правни възможности, които произлизат от правото на собственост.

Начини за придобиване на собствеността. Начините за придобиване на правото на собственост върху една вещь могат да се класират в различни групи, според това, от каква

гледна точка ги разглеждаме: а) според обема на придобиването — придобиване на общо основание, (когато се придобива правото на собственост върху едно цяло имущество, напр. по наследство) и придобиване на частно основание (придобиване на отделни вещи, напр. в случай на завет, покупко-продажба и др.); б) според равноцеността която се дава — по възмезден (когато се дава каквато и да е равностойност) и по безвъзмезден начин (когато не се дава нищо срещу придобитата собственост); в) според момента в който придобиванията се извършват — в случай на смърт (наследство) и между живи (чрез който и да е акт между живи) и най-после, г) според това, дали правото се поражда направо у приобретателя или се придобива чрез преминаването му от един предшествуващ притежател — имаме първични начини на придобиване на собствеността или оригинерни и вторични начини или производни. Ние ще разгледаме този въпрос под светлината на последното различие, което ни се вижда по-прегледно.

а) Първични начини на придобиване на собствеността

Те са както казахме, ония начини, при които правото на собственост (също и другите вещни права) се поражда направо у приобретателя, без то да произхожда или да зависи от един предшествуващ притежател. Тук спадат: завладяването, присъединението и придобивната давност.

I. Завладяването (occupatio). Завладяването е средство за придобиване на една вещь, която никому не принадлежи. То е един едностранен акт, защото е необходимо волепроявлението само на едно лице. Този способ на придобиване е имал голямо значение в първобитното общество, днес обаче той има малко приложение, защото той се прилага само по отношение на вещите без собственици, които, както се знае, са съвсем малко. У нас, според действащото сега право, безстопанствени вещи са само някои движими вещи, а недвижимите вещи, изоставени от собствениците им принадлежат на държавата. Безстопанствени движими, вещи са животните, които са предмет на риболовство, съкровището и другите изоставени вещи. Дивечът и рибите ще принадлежат на този, който ги улови с намерение да ги заладее, независимо от това, дали има право на риболов или на лов според особените закони за лова и риболовството. Уловените диви животни ако избягат, стават пак безстопанствени и годни за завладяване. Опитомените диви животни обаче стават безстопанствени с изтичането на 20 дена

от деня в който са избягали. Законът за пчеларството от 1942 година съдържа особени разпореждания за завладяването на безстопанствените рояци. Съгласно чл. 8, безстопанствените рояци, заседнали в частни неоградени земи или обществени такива, стават собственост на лицето, което ги е намерило. То може да постави собствен знак и същия ден да осведоми местната общинска власт (чл. 9). Рояци, навлезли в чужд, пълен с пчели кошер, стават собственост на стопанина на пълния кошер, дори и когато стопанинът на кошера, от който са излезли, ги е проследил (чл. 6). Домашните животни (коне, крави, овци, волове, свине и др.) не престават да принадлежат на собствениците си, ако избягат. За особените разпореждания относно изгубения добитък виж чл. 161 ал. 2 от Закона за подобрене на земеделието и опазване на полските имоти.

Съкровището по начало принадлежи на собственика на земята, в която е намерено. Съкровище, според определението на закона, е всеки движим предмет, скрит или закопан, за който не може да се докаже, че принадлежи някому. Ако съкровището е намерено случайно в чужда земя, то принадлежи половината на собственика на земята, в която е намерено, и половината на тогава, който го е намерил (чл. 67 ЗИСС).

Изоставените вещи (изхвърлени напр.) се придобиват чрез завладяване по същия начин, както безстопанствените. Изоставянето е едностранен акт за отказ от собствеността, придружен от изгубването на владението. Само изоставени движими вещи могат да бъдат завладявани, не и недвижими, защото последните се придобиват от държавата.

Намерените по бреговете на морето вещи също не могат да се завладяват. Съгласно специалното законодателство за корабоплаването, те се предават на пристанищните власти, които ги продават, ако след изтичането на една година от датата на обявлението за намирането им не бъдат потърсени от собственика им. Получените от продажбата суми остават в полза на държавата, ако не бъдат потърсени в тригодишен срок от обявлението за намирането, като на намиращите се плаща от тях възнаграждение, определено от закона за търговското корабоплаване.

Особено е положението на откритите старини. За старина законът за старините от 1911 година счита всеки предмет, който има произхождение от преди освобождението на България и същевременно има историческо, археологическо, художествено или палеонтологическо значение. Старини, открити в държавни или общински места, принадлежат на държавата. Откривателят има право на възнаграждение, ако ги е открил случайно. Откритите другаде старини трябва да бъдат съобщени и предадени на най-близкия музей или на админи-

страцията. Държавата има право да ги откупи. Цената им се определя от органите посочени в Закона за народното прощвление.

Изгубените вещи не са годни за завладяване. Сегашната дефиниция на изгубената вещь е следната: изгубена е онази движима вещь, която принадлежи на някого, обаче не се намира във владение на никого. Съгласно чл. 68 ЗИСС този, който намери един изгубен движим предмет, е длъжен да го върне на предишния му владеец и ако не го знае, длъжен е да го предаде незабавно на полицейското или общинското управление в това място, дето го е намерил. Ако не предаде вещта в седмичен срок, наказва се съгласно чл. 334 от наказателния закон с тъмничен затвор до 3 месеца или с глоба до 2,500 лв., ако пък я присвои, наказанието е тъмничен затвор до 6 месеца (чл. 335 п. 1 НЗ). Полицейското или общинското управление, на което е предадена вещта, съобщава за това намиране и предаване с обявление, което повтаря след една седмица (чл. 69 ЗИСС). Ако собственикът се укаже и се яви и си поиска вещта, той е длъжен да заплати за награда на тогава, който я е намерил, ако последният иска такава, десетата част от обикновената цена на вещта. Ако тази цена надминава две хиляди лева, наградата за повечето цена е само една двадесета част (чл. 71 ЗИСС) и разноските, които тя е причинила. Ако две години след второто обявление собственикът не се яви, вещта или нейната цена, когато обстоятелствата изискват нейното продаване, принадлежи на тогава, който я е намерил, който е длъжен, като приеме вещта или нейната цена, да заплати разноските, които тя е причинила (чл. 70 ЗИСС.) Колкото пък за изгубения добитък, важи чл. 161 от Закона за подобрене на земеделското производство и опазване на полските имоти. Според този текст, намереният добитък, когато стопанинът му не е известен, се предава на общината и се пази в общинския обор. Кметът е длъжен да уведоми съседните общини чрез околийския изчалник и обявява в Държавен вестник, че 20 дни след еднократното публикуване, ако не се яви стопанинът, добитъкът ще бъде продаден на търг. След изтичането на горния срок, ако не се яви стопанинът, добитъка се продава на търг и от получената сума се задържа обезщетението и разноските по храненето и обявлението, а остатъкът се внася във фонда за подобрене на скотовъдството, ако в продължение на три месеци от деня на продажбата не се яви стопанинът на добитъка, за да си получи остатъка. С други думи, изгубеният добитък не може да се завладява.

II. Придобиване на собствеността чрез приращение. Под приращение се разбира приобщението, присъединението на една вещь към друга вещь. Когато този факт настъпи, съгласно чл. 73 ЗИСС, собственикът на вещта придобива право на собственост върху чуждата вещь

която се съединява с неговата вещ. Така напр. собственикът на един недвижим имот придобива правото на собственост чрез приращение върху материалите, употребени в издигането на постройките върху неговия имот и др.

Ако присъединената към нашата вещ по-рано не е принадлежала никому, (безстопанствена), то собствеността върху нея се придобива чрез завладяване, а не чрез присъединяване. Присъединяването има значение в случая, когато двете вещи, които се съединяват, са принадлежали по-рано на различни собственици. Тогава, по начало всеки има право да иска отделянето и.м. Но това отделяне не е винаги възможно без повреждането на едната или на двете вещи, заради това законодателят се намесва, като постановява, че собствеността и на двете вещи да остане върху един собственик. Обаче кой да бъде той? Собственикът на главната вещ. Собственикът на допълнителната вещ има само право на обезщетение. Принципът значи е, че при сложните вещи допълнителната вещ споделя правната участ на главната вещ.

Главната вещ, в полза на която може да се осъществи фактическия състав на приращението, може да бъде движима или недвижима. Също и допълнителната вещ (която се присъединява) може да бъде движима или недвижима. От друга страна, присъединението може да бъде резултат на едно събитие, а така също и на едно действие. В първия случай имаме естествено приращение, а във втория — изкуствено приращение. Към първото спадат приращението поради действието на водите, като: наносът, образуването на островите, оттеглянето на реките и др., към второто, наречено индустриално, тези поради действието на човека, като: постройките, смесването, спецификацията и др.

1) Присъединение на една недвижима вещ с друга недвижима. Този вид присъединение е винаги естествено присъединение.

а) Н а н о с ъ т. Под това название законът разбира насипите и нарастванията, които се образуват постепенно и незабелязано по крайбрежните земи на реките или потоците. Тия насипи или нараствания стават собственост на собствениците на крайбрежните на реката или потока земи, към които се наслояват, по силата на приращението. Това правило не се прилага по отношение на езерата и блатата. Собственикът на езеро или блато всякога запазва земята, която се покрива от водата, когато тя е на височината на изтичането на езерото или блатото, макар обемът на водата да се намали.

б) Оттегляне на водното течение. Изоставеното място от течещата вода, която неусетно се е оттеглила от единия бряг и е отишла към другия, принадлежи по приращение на собст-

веника на открития бряг, без да може там собственикът на противоположния бряг да иска изгубеното място (чл. 87 ЗИСС). Това право не се простира върху изоставените места от морето (чл. 67 ЗИСС ал. II), което принадлежи на държавата.

в) Привличане на видим къс от недвижим имот. Ако една река или един поток откъсне с внезапна сила значителна и разпознаваема част от една крайбрежна земя и я занесе към една по-доле стояща земя или към противоположния бряг, собственикът на земята, към която откъснатата част се е пресъединила ще придобие правото на собственост върху последната по право на приращение, ако собственикът на откъснатата част не изиска нейната собственост в течение на една година. След изтичането на този срок, искането му не се уважава, освен ако собственикът на земята, към която откъснатата част се е пресъединила, още не я е завладял (чл. 89 ЗИСС).

г) Изоставеното корито. Ако някоя река си образува ново корито, като остави старото последното принадлежи на пограничните собственици по двата брега. Те си го разделят до средата, според дължината на крайбрежната страна на всяка земя (чл. 94. ЗИСС).

д) Новообразувани острови. Островите и островчетата, които се образуват в неплавателните и несплавни реки или потоци, принадлежат на крайбрежните собственици от страната на линията, която се предполага теглена в средата на реката или потока. Ако островите и островчетата се простират от двете страни на тази линия, то последната разграничава собствеността на крайбрежните собственици от две страни. Частта от острова или островчето, която принадлежи на всеки от собствениците на единия бряг, се определя от перпендикулярите, които излизат от предположено теглената линия в средата на реката или на потока и падат върху тяхната земя, която граничи с реката (чл. 91 ЗИСС). Това разпореждане не се отнася до островите и островчетата, които се образуват в коритата на плавателните или на сплавните реки или потоци. Те, съгласно чл. 90 ЗИСС, принадлежат на държавата, ако с документ или с давност не се установява противното. Също и когато островът се образува от един отделен от брега къс земя с внезапна сила и завлечен в реката. Собственикът на земята, от която късът земя е отделен, запазва собствеността върху него, само че ако реката е плавателна или сплавна, държавата има право да отнеме собствеността върху острова срещу заплащане на справедливо обезщетение (чл. 92 ЗИСС). Също и когато една река, като образува нов ръкав, преминава и загражда по начин да образува остров от земята на един крайбрежен собственик, последният запазва собствеността върху земята. В такъв случай не се прилага

правилото, че островите и островчетата принадлежат по приращение на крайбрежните собственици (чл. 93 ЗИСС).

2. Присъединение на движима към недвижимията вещ. Този вид присъединение е изкуствено. Има го, когато собственикът на земята направи постройка, посадения или работи с чужд материал. Материалът, употребен за постройката, посадения материал и др., става част от недвижимия имот и не може да бъде предмет на отделна собственост (освен в случай на суперфиция), и собственикът му няма право да го вдигне, освен ако собственикът на земята е бил недобросъвестен и чуждия материал може да бъде отделен, без да бъде развалена постройката или без да бъде унищожено посадения (чл. 78 ЗИСС). Във връзка с това правило, съществува обривното предположение, че всички постройки, посадения и работи, които са направени отгоре или от доле на земята, се предполага да са направени от собственика на земята с негови средства и принадлежат нему, докато не се докаже противното. Достатъчно е следователно някой да може да докаже че е собственик върху земята, за да може да се възползва от това предположение.

Във връзка с придобиването на собствеността на чуждите строителни, посадени и др. материали, различаваме следните ипотези: а) постройки, посадения и посеви направени от собственика на недвижимия имот с чужд материал. В този случай собственикът на недвижимия имот е длъжен да заплати на собственика на материалите стойността им; б) Постройки, посадения и посеви извършени от трето лице с негови материали. В този случай законът прави разлика, дали третото лице е било добросъвестен владеец или не. Ако третото лице е било добросъвестен владеец (владяе на юридическо основание земята) собственикът на земята може да задържи постройките, посевите или посаденията, като предварително заплати обезщетение, чиято размер е по-малката от двете суми: сумата на действително направените разности и сумата на увеличението на стойността на имота, произлязло от това, че в него е направена постройка, посадение или посеване (чл. 321 ЗИСС), или да принуди онзи, който е построил или посадил, да му заплати цената на земята, а онзи, който е посеял, да му заплати следващия се наем (чл. 80 ЗИСС). Ако третото лице е недобросъвестен владеец, собственикът може или да задържи постройката, посаденията или посевите, като заплати обезщетение за тях на недобросъвестния владеец в същия размер, в който би платил в случай че третото лице би било добросъвестен владеец (чл. 82 ЗИСС), или пък иска събарянето на работите, изкореняването на посаденията или изкубването на посевите и възстановяването на

нещата в предишното състояние за сметка за онзи, който е направил тези работи (чл. 81 ЗИСС). в) Постройки, посаждения или други работи направени от трето лице с чужд материал. Собственикът на тези материали изгубва правото си върху последния и може да иска само обезщетение от третото лице, което си е послужило с него. От собственика на земята той не може да иска друго, а само обезщетението за материалите които му дължи третото лице и то само в размер на това, което той още дължи на строителя (чл. 84 ЗИСС).

3) Съединение на движими вещи с движими. Законът различава три случая на такова съединение. а) съединение в тесен смисъл на думата, б) смесване и в) преработване.

а) Съединение на движими вещи. Този въпрос е уреден подробно в чл. чл. 97 - 100 ЗИСС, за това ще се задоволим да изложим само текстовете на закона. Състои се в следното: когато две вещи, които принадлежат на разни собственици се съединят по начин, за да образуват едно цяло и ако двете вещи не могат да се отделят без значително повреждане на едната от тях, цялото принадлежи на собственика на вещта, която съставлява главната негова част, със задължение да заплати на другия стойността на вещта, която влиза в цялото (чл. 97 ЗИСС). Законът определя като главна вещ оная, на която другата е присъединена за употребуване, украшение или допълнение (чл. 98 ЗИСС) и в случай че едната от двете вещи не може да се счита като принадлежност на другата, то тази се счита главна, която има по-голяма стойност или по-голям обем, ако стойностите са почти еднакви (чл. 100 ЗИСС). От това правило законът установява следното изключение: ако присъединената вещ е много по-ценна от главната и е употребена без съгласието на собственика, последният има право или да присвои цялото, като заплати стойността на главната вещ на нейния собственик, или да иска отделянето на присъединената вещ, макар от това да може да произлезе повреда за другото.

б) П е р а б о т в а н е. По начало, когато една вещ бъде преработена в друг вид, собственикът на материала има право на собственост върху вещта, която е направена от не о, като заплати на майстора или другото лице цената на работата (чл. 101 ЗИСС). Напр. при направата на един костюм, едни обща с наш материал, костюмът, общата ще бъдат наши, но ние ще бъдем задължени да заплатим на майстора цената на работата. Но ако работата е толкова важна, шото тя надминава много стойността на употребения материал, тогава работата се счита главната част и майсторът има право да задържи изработената вещ, като заплати на собственика цената на

материала (чл. 103 ЗИСС). Примерът който се дава е: когато художникът изработи картина с чужд материал.

Когато едно лице е употребило една част свой и една част чужд материал, за да направи една вещь от друг вид, без да е изгубила нито едната, нито другата съвършено своя пръв вид, но по начин, че не могат да се отделят без повреждане, вещта е обща на двамата собственици, съразмерно, за единия с материала, който му принадлежи, за другия с материала, който му принадлежи и цената на работата (чл. 102 ЗИСС).

в) Смесване. Горните правила важат и за случая, когато една вещь е направена от размесването на няколко вещества, които принадлежат на разни собственици. Ако веществата могат да се отделят без повреждане, собственикът, който не е дал съгласието си за размесването, има право да изиска отделянето им. Ако веществата не могат да се отделят или пък отделянето не може да стане без повреждане, собствеността става обща, съразмерно със стойността на веществото, което принадлежи на всекиго едного (чл. 104 ЗИСС). Ако веществото, което принадлежи на едного от собствениците може да се счита като главно или неговата стойност много превишава стойността на другото, и ако двете вещества не могат да се отделят, или пък отделянето им може да стане с повреждане, собственикът на веществото, което е главно или поскъпо, има право на собственост върху вещта, която е произлязла от размесването, като заплати на другия стойността на неговото вещество (чл. 105 ЗИСС).

Във всички случаи на присъединяване, когато вещта остава обща между собствениците на веществата, от които тя е образувана, всеки един от тях може да иска да се продаде на публичен търг за в полза на всичките собственици и на техни общи разноски (чл. 106 ЗИСС).

III. Придобиване на правото на собственост чрез придобивна давност (*usucapio*). Придобивната давност е способ за придобиване на правото на собственост чрез продължително владение на една чужда вещь, при определени от закона условия. Този институт намира своето оправдание в следните съображения: когато едно фактическо положение, каквото е владението, е съществувало продължително време, то в интереса на обществото е, да се превърне в юридическо положение. Ако едно лице е владяло продължително време една вещь и собственикът ѝ през течение на дълги години не си я иска, последният не заслужава повече никаква закрила и законът придава правото на собственост върху вещта на този, който я владее и се грижи за нея. От друга страна, давността улеснява доказването на собствеността. У нас, както и в страните където е в сила френската система за прехвърляне на собствеността върху един недвижим имот, за да произведе прехвърлянето иска

ния резултат (да прехвърли имота), необходимо е продавачът да докаже че е собственик, като установи, че лицето от което е придобил имота е било и то собственик и че лицето от което последният е придобил имота и то е било собственик и т. н. т. н., доказване наречено *probatio diabolica* (дяволско доказване). С придобивната давност въпросът се улеснява в смисъл, че е достатъчно продавачът да докаже само че е владял имота през времето необходимо за придобиването на същия по давност, десет години при добросъвестно владение, или двадесет години при недобросъвестно владение.

Придобивната давност е от значение за придобиването на недвижимите имоти. За движимите е без значение, защото по отношение на последните владението ги прави незабавно собственици. Не всички недвижими имоти обаче могат да бъдат придобивани по давност. Не могат да бъдат придобивани по давност недвижимите имущества, които не сенамират в гражданско обръщение, каквито са: обществените имоти на държавата и общините, които служат за общо ползуване, като пътища, укрепления и др. Също така, не могат да бъдат придобивани по давност и частните недвижими имоти на държавата и общините, като: ниви, сгради и пр. по силата на Закона за бюджета, отчетността и предприятията.

Владение, което може да послужи за придобиване на собствеността по давност е само законното владение т. е. онова владение, при което се държи вещта като собствена и което е постоянно, непрекъснато, спокойно, явно, несъмнително. Тези, които владеят в името на други лица (простите държатели или прекарни владетели, каквито са наемателите, влогоприемателите и др.) както и техните общи наследници, не могат да придобият чрез давност за себе си.

Придобивната давност е два вида: десетгодишна и двадесетгодишна. За придобиване чрез давност правото на собственост върху недвижими имоти и други вещни права необходимо е да се владеят вещите добросъвестно и на юридическо основание в продължение на десет години (чл. 29 ЗД). Добросъвестността на владелеца се състои в увереността, че лицето от което е получил вещта е било неин собственик и е могло да прехвърля правото си (чл. 30 ЗД). Такава добросъвестност е трябвало да съществува във време на придобиването на владението (чл. 31 ал. ЗД), и тя се предполага всякога. Юридическо основание е това, което по закона може да служи за прехвърляне на правото на собственост или на друго вещно право, на което се прилага давността (чл. 32 ЗД). Юридическото основание трябва да се докаже; то никога не се предполага (чл. 33 ЗХ). Може да се придобие правото на собственост (и

другите вещни права върху недвижими имуществва) и с непрекъснато владение в продължение на двадесет години, без да има нужда в такъв случай от юридическо основание и добросъвестност (чл. 34 ЗД).

Както казахме, законът урежда придобивната давност само на недвижимите имоти, а по отношение на движимите по своето естество вещи и на ценните книжа на предявителя, владението замества в полза на трети добросъвестни лица юридическото основание (чл. 35 ЗД) Колкото се касае пък за недобросъвестните владелци, по аналогия трябва да се приеме, че за тях е нужна двадесетгодишно давностно владение за да станат собственици.

Освен тези, които владеят в името на други лица, каквито са наемателят, влогоприемателят, плодоползувателят, както и техните общи наследници, не могат да придобиват чрез давност още и една друга категория лица, пред вид особените им отношения към собственика на вещта. Така, давността не може да съществува: между съпрузи; между лицето, на което принадлежи родителската власт и онова, което е подчинено на тази власт; между непълнолетния или запрещения и неговия настойник, до когато не престане настойничеството и сметката за него не е окончателно дадена и одобрена; между освободения от настойничество непълнолетен, ограничено запрещения и попечителя; между наследника и наследството, което е прието под опек; между лицата, които са подчинени по закона на управлението на други лица и ония, на които е поверено управлението (чл. 15 ЗД). Или с други думи, съпругът не може да придобие по давност имотите на другия съпруг, колкото време и да ги владее; родителят, настойникът не могат да придобият по давностно владение имотите на лицата намиращи се под тяхна родителска респективно настойническа власт, колкото време и да ги владеят и пр. Но лицата, които владеят имота от чуждо име (наемател, влогоприемател и др.) ако изменят основанието на това владение, било поради причина, която изхожда от трето лице, било от възражението, което те са противопоставили на собственика, могат да придобият имота. Ако напр. наемателят придобие наетия имот чрез сделка от едно трето лице, което не е собственик, (такава сделка не е годна за прехвърляне на собствеността), може да придобие имота по давност, като почне да го владее като собственик въз основа на тази сделка. Или, ако предяви известни претенции за собствеността на имота и оспори правото на собственост на наеодавеца и др.

Спиране на давността. За да може да се придобие по давностно владение, изисква се през целия десет или двадесет годишен давностен срок давността да тече неспирно и непрекъснато. Възможно е обаче, давността в известни случаи да

спре, това става когато законът, за да облагодетелствува някои лица, не взема под съображение времето, което е текло в полза на едно лице. Действието на спирането е, че времето, през което трае спирането не се брои. То е едно временно преустановяване течението на давността докато трае причината, поради която тя е спряна. Изтеклата преди това давност не се губи. Ако причината, поради която е спряна давността изчезне, давността продължава, като владелецът може да използва и времето до спирането ѝ. Спирането е само един мъртъв период, който не влияе върху течението и съединението на давността от преди и след спирането, но който може само да забави придобиването по давностно владение, за разлика от прекъсването, при което изтеклата преди прекъсването давност не се смята и за да се придобие по давностно владение е необходимо след прекъсването давността да почне да тече отново, като че ли преди прекъсването давност не е текла изобщо. Давността спира да тече против непълнолетните, които не са освободени от настойничество и запретените по причина на слабоумие; по отношение на правата, които зависят от едно условие, догдето не се изпълни условието; по отношение на исковете за обезпечение, догдето съдебното отстранение не е станало; по отношение на всякой друг иск, на който упражнението е спряно от един срок, догдето не изтече този срок. Следователно, докато трае непълнолетието, слабоумието, до сбъдването на условието, до настъпването на срока и пр. давност не тече. Пример: завладявате имота на едно лице. След известно време то умира и оставя за наследник едно малолетно дете. Докато този наследник е непълнолетен, давността спира. Стане ли пълнолетен, тя пак почва да тече. Давността изтекла, докато е било живо лицето, чиито имот се завладели, се смята, и може да бъде съединена с тази, която е необходима да изтече след като лицето, против което сега тече, е станало пълнолетно.

Давността често пъти спира и по силата на закона. През време на войните и вследствие на народни бедствия, са издавани особени закони за спиране на давността, наречени закони за даване мораториум, в които е постановявано спирането течението на давностите и сроковете, докато трае войната или бедствието.

Прекъсване на давността. Прекъсването на давността е едно състояние, при което се преустановява течението на давността така, че прави безполезно всичкото изтекло вече време. Владелецът ще може след това да придобие имота по давностно владение, като почне нова давност, която ще почне да тече от момента, от който почва да владее на нов имот при усло-

вията изискани от закона. Законът различава следните две причини, поради които се прекъсва давността: естествена причина и гражданска причина (чл. 18 ЗД). Давността се прекъсва по естествена причина, когато владелецът се лиши от ползуването на вещта в продължение на повече от шест месеци (чл. 19 ЗД). Пример: аз завладявам една чужда къща. Владея я 8 години, след което съм изгонен от нея. След 7 месеци аз пак завладявам къщата, но, за да придобия по давност правото на собственост върху нея, ще трябва да почна наново на общо основание да владея десет, респективно двадесет години, ако съм недобросъвестен владетел. Предишното прекъснато владение не може никак да ми послужи. Ако обаче давността е била прекъсната само за пет месеца, изтеклата преди прекъсването давност не се губи.

По гражданска причина давността се прекъсва, когато против владелеца е подадена искова молба в съда, когато му е връчена призовка за доброволно плащане, или за налагане секвестър или възбрана съобщена на лицето, срещу което се иска да се прекъсне течението на давността (чл. 20 ЗД), и когато владелецът признае правото на тогова, против когото давността е започнала да тече (чл. 23 ЗД). Давността обаче не се счита прекъсната, ако искът се отхвърля или ищецът се откаже от него, или заведеното производство се унищожи.

Събиране на давността. Както казахме, за придобиване по давност се иска непрекъснато десетгодишно добросъвестно или двадесет годишно недобросъвестно владение. Законът дава право на известни лица да се възползват, когато тяхното владение не е достатъчно за придобиването по давност, от владението на техните правопредшественици. Чл. 309 ЗИСС разпорежда че, частният наследник и всеки друг приемник може към своето владение да присъедини владението на лицето, от което е получил имота, за да се основава и да се ползува от неговите действия. Но той ще може да се възползува от десетгодишната давност, ако и праводателят и той сам са добросъвестни владелци. Ако праводателят е добросъвестен, а правопримникът недобросъвестен, то последният ще придобие по двадесетгодишната давност.

Действието на давността. Когато давността изтече, владелецът става собственик. Той се счита за собственик не само от последния ден на изтеклия давностен срок, но от момента, от който давността е почнала да тече. Владелецът консолидира своето положение, и опорочената продажба, дарение и пр., които на времето не са могли да го направят собственик, се считат като че ли от самото начало са му прехвърлили собствеността. Същото действие произвежда придобивната давност и

в случай на недобросъвестно владение, когато владелецът е владял без никакво юридическо основание. Последниците от обратното действие на придобивната давност са, че събраните от владелеца плодове от чуждата до сега вещ остават окончателно негови, третите лица, които са придобили от него вещни права върху недвижимостта (сервитути, ипотеки и др.) през време на придобивната давност ретроактивно се консолидират и др. Но, придобиваната давност не произвежда своето действие по право. Чл. 5 от Закона за давността казва, че „съдията не може по длъжност да прилага давността, ако страната не иска да се ползува от нея“. Това означава че, за да произведе придобивната давност своето правно действие, трябва да бъде предявена (противопоставена) по един изричен начин от владелеца в съда, когато предишния собственик ревандикира (изиска) имота. Ако не бъде обезпокояван от никого, то „всякога се предполага, че всеки владее сам за себе си и като собственик . . . “с факта на владението, докато не е доказанс противното, се счита за собственик.

Отказване от давността. Законът позволява и отказването от давността. Възможността за подобно отказване обаче е поставена в известни рамки, установени от закона Така: отказването може да става само след като давността е вече придобита (чл. 3 ЗД). Само този може да се отказва от давността, който може да отчуждава, т. е. дееспособният (чл. 4 ЗД) и др.

Отказването е едностранен акт, който не е необходимо да бъде приет от другата страна. Той може да бъде извършен и мълчаливо, когато произтича от всяко действие, което е несъвместимо с желанието за ползуване от давността (чл. 7 ЗД). Отказването от давността обаче не означава отказване от собственост, а само от едно придобито право, а именно от правото да се противопостави давността чрез което се придобива правото на собственост.

Придобиване на други вещни права чрез давност. Придобивната давност е средство за придобиване не само на правото на собственост, но и на правата върху чужда вещ, доколкото те се поддават на владение. Така, могат да бъдат придобити по давност суперфицията (ограничената суперфиция, т. е. правото да се държи постройка или растение в чужд недвижим имот), плодоползуването, употреблението и сервитутите (видимите непрекъсвани сервитути). Подробно върху този въпрос няма да се спираме.

Придобиване на собственост и други вещни права върху движими вещи. Правилото тук е, че този който придобива добросъвестно владение върху движима вещ или ценна книга на приносителя,

придобива стова и собствеността върху тази вещ. Това правило се съдържа в чл. 323 ЗИСС. Изключения от него съставляват изгубените и откраднатите вещи. Тези не могат да бъдат придобивани в продължение на три години от деня на изгубването или кражбата, защото законът дава право на този, който е изгубил една вещ, или от когото е открадната тя, да може в продължение на три години от изгубването или кражбата да я иска от тогава, в ръцете на когото се намира, с запазване на последния правото на иск за обезщетение против оногава, от когото той я е получил (чл. 324 ЗИСС). От това правило Търговският закон се отклонява, като разпорежда че вещите, макар и крадени или изгубени, придобити от търговец в кръга на търговията му, стават собственост на добросъвестния купувач (чл. 314 ТЗ). Придобиването на собствеността върху движими вещи чрез добросъвестно владение не е придобиване по давност, а е самостоятелен начин на придобиване по силата на закона.

б) Производни начини за придобиване на собствеността

Производни, както казахме, са тези начини на придобиване на собственост, при които правото се придобива чрез преминаването му от един предшествуващ притежател върху неговия настоящ притежател. Към производните начини за придобиване на собственост спадат: придобиването чрез договори между живи и придобиването по наследство. Тук остава да разгледаме само придобиването на собственост чрез договор; придобиването по наследство е разгледано в лекциите по Наследствено право.

Договорно придобиване на собствеността. По договор се придобива правото на собственост чрез покупко-продажба, замяна, дарение, внасяне на една вещ като актив в едно дружество и др. То се придобива, щом се постигне съгласие между страните, между купувача и продавача напр. между дарителя и дарения и др. Съгласно чл. 30 от Закона за задълженията и договорите, в договорите, които имат за предмет прехвърлянето на собствеността или на едно друго вещно право, собствеността или правото се прехвърля чрез законно изказаното съгласие и вещта остава на риска на приобретателя, макар нейното предаване да не е станало. Така, че не е необходимо дори предаването на самата вещ, за да се прехвърли правото на собственост, а само продават да се съгласи да я прехвърли върху продавача. Има разбира се и изключения от правилото, че собствеността преминава веднага върху приобретателя; те ще бъдат разгледани в лекциите ни по Обли-

гационно право (Касае се за прехвърлянето на алтернативно и родово определени вещи, както и за прехвърлянето на бъдещи вещи).

Като последица от производния характер на договорното придобиване на собствеността е, че договорът ще произведе своето действие само тогава (т. е. ще прехвърли собствеността само тогава), ако лицето, което прехвърля собствеността, то само е било собственик. Ако то не е било собственик, договорът няма да направи приобретателя собственик. Последният може все пак да стане собственик на вещта, ако тя е движима, по силата на закона, ако е добросъвестен владеец (чл. 322 ЗИСС), или ако е недвижима, след десетгодишно респ. двадесетгодишно давностно владение, ако е добросъвестен или недобросъвестен владеец.

По различни начини е уредено у нас придобиването чрез договор на движимите вещи и на недвижимите вещи.

Придобиване на собственост и на други права върху движими вещи. Тук простото съгласие между страните постигнато устно или писмено, прехвърля собствеността, стига само страните да са способни да сключват договори, да постигнат едно действително съгласие и предметът и причината на договора да са позволени. Не се изисква спазването на никаква форма. Изключения от това правило съществува само за: 1) прехвърлянето на един домашен добитък, уредено от Закона за полицията в селските общини, съгласно който прехвърлянето трябва да стане на определено място (на тържището и където няма тържище—пред сградата на общинското управление), при спазване на известни формалности (снабдяване на приобретателя с билет); 2) за прехвърлянето на земеделски и превозни машини с значителна стойност, които съгласно Закона за уреждане на собствеността и залога върху земеделските и превозните машини с значителна стойност, трябва да стане с **нотариален акт**, и 3) за прехвърлянето на кораби, което също съгласно чл. 4 ал. I от Закона за морската търговия, се извършва, под страх на недействителност, с **нотариален акт**.

Горните правила намират приложение и за прехвърлянето на права върху чужда вещ—плодоползуването и заложеното право.

Договорното придобиване на собственост и на другите вещни права върху недвижими имоти. Договорът за прехвърляне на един недвижим имот, за да произведе своето действие, не е достатъчно страните да постигнат само съгласие под каквато и да е форма, а под страх на недействителност те трябва да го изразят пред **нотариуса**, в т. н. нотариална форма, (документ в писмена форма, подписан от страните, от двама свидетели и от нотариуса, който го е извършил).

Подробностите по извършването на нотариалния акт са уредени от Закона за нотариусите. Ето някои от тях:

Страните представят готов проект за акта в два еднообразни екземпляра (чл. 48 ал. I от Зак. за нотариусите). Проектът се представя заедно с другите книжа с писмено заявление. Той се изготвя по размери и форма според ладените от министерството на правосъдието образци (чл. 48 ал. VI ЗНот.) Екземплярът, който ще остане в нотариуса, трябва да бъде печатан или написан на ръка, с черно мастило, чисто и четливо, а показаните в него суми, номера, цифри, срокове и дати се написват и с думи (чл. 48 ал. II ЗНот). Празните места трябва да бъдат зачертани, а поправките да са направени така, щото погрешното или излишното вписване да се зачертава с тънка черта (чл. 48 ал. IV. ЗНот). Преди извършването на акта, нотариусът е длъжен да се удостовери: първо, че законите не запретиават извършването на такъв акт и второ, ако думата е за недвижим имот, че означеният в акта недвижим имот действително принадлежи на страната, която го отчуждава или се съгласява за ограничение правото на собственост (чл. 50 ЗНот). За да установи правото си на собственост, собственикът трябва да представи нужните документи за правата си. Ако няма документи, нотариусът прави обстоятелствена проверка на правата му чрез разпитване под клетва на не по-малко от трима околни предпочително стари лица, призовани по указание на общинското управление (чл. 34 ал. I. ЗНот). От обстоятелствена проверка има нужда, когато отчуждителят основава правото си на собственост на придобивна давност. Ако той основава правото си на собственост върху покупка, то той трябва да представи нотариален договор за извършването на покупката. Заедно с документите установяващи правата му, собственикът е длъжен да представи и две записки за вписване на акта, който ще се извърши, ако този последният подлежи на вписване (чл. 34 ал. II. ЗНот). Въз основа на тази записка, нотариусът извършва вписването на акта в предназначената за това книга. До вписването, тези нотариални актове, съгласно чл. 1 от Закона за привилегиите и ипотеките, не могат да се противопоставят на трети лица, които по-рано са сключили добросъвестно договор със собственика на недвижимото имущество. Вписването няма следователно значение за действителността на договора между страните, а само за противопоставяне на правата на трети лица. Ако напр. един собственик продаде един недвижим имот на две лица последователно, то първият купувач е придобил собствеността със самото сключване на договора. Ако той види акта, то действието на вписването се състои само в това, че актът може да се противопостави на втория купувач. Ако обаче вторият купувач изпревари пър-

вия, вписва своя акт, то с вписването на акта придобива собствеността върху купения имот. Подобняването става с обратно действие и има за последица прекратяването правата на първия купувач пак с обратно действие.

Вписването се извършва по искането на коя и да е от страните по акта (чл. 3 ЗПИ). То става чрез пришиването на едната от двете представени записки (втората записка се връща, като препис на молителя). Самата книга значи се състои от подвързаните записки. В книгите на вписанията всеки може да прави справки. Това е в същност предназначението на вписването: да може да се даде публичност на извършените актове.

Договорно придобиване на вещи права върху недвижими имоти. Придобиването на права върху чужда вещь става, както се придобива собствеността върху недвижими вещи: с нотариален договор.

в) Изгубване на правото на собственост и на правата върху чужда вещь

Собствеността върху една вещь се изгубва обикновено, когато собственикът прехвърля чрез продажба или дарение вещта върху друго лице. Също, собствеността се изгубва и тогава, когато тя е изоставена. Изоставянето има за действие изгубването на правото на собственост върху изоставената вещь. То се състои в един отказ от собствеността, което е едностранно волеизявление, придружено от изоставянето на владението. За изоставянето на движими вещи, отказът не трябва да бъде даден в някаква форма, обаче за отказа от собственост върху недвижим имот, трябва да се спазва, под страх на недействителност, нотариалната форма. Друга причина за изгубване на правото на собственост е погасителната давност. С погасяването на иска произхождащ от вещните права, се погасява и възможността да искаме нашата собственост (не и самата собственост). За исковете, произтичащи от вещни права върху недвижим имот, погасителната давност е двадесетгодишна, а за исковете, произтичащи от собственост върху движима вещь — петнадесет години.

Правата върху чужда вещь също се погасяват чрез отказ, чрез давност и чрез неупражнение на сервитутите. Последните се погасяват чрез двадесетгодишно неупражнение. Сервитутите могат да се погасят и поради невъзможност да се упражняват.

Съдебната защита на собствеността

Фактът на владението, както видяхме, се защитава от т. н. владелчески искове. Владелческите искове дават възможност на владелеца да защитава своето владение против всяко нару-

шение, дори когато то произлиза от истинския собственик. В тези искове не се повдига въпросът за собствеността, а само за фактическото положение. За защита на пръвото на собственост, законът е създад т.н. искове за защита на собствеността. Те се различават от владелческите искове по това, че при тях се разглежда не фактическото положение, за което взем, че може да не съответствува на правното, а съществуването на правото на собственост, като самите тези искове се основават именно върху съществуването на правото на собственост.

Различаваме два вида искове за защита на собствеността: ревандикационен иск и негаторен иск.

1) Ревандикационен иск (*rei vindicatio*). Този иск е най-ефикасният иск за собственост. Чрез него ищецът (каквото може да бъде само собственикът) иска от владелица на неговата вещ връщането ѝ въз основа на своето право на собственост. Ищец значи по този иск е собственикът, който не владее, а ответник владеецът на вещта, който може да бъде не само законният владеец, но и простия държател, стига само той да не я държи за самия ищец, (напр. собственикът не може да предяви ревандикационен иск срещу наемателя; срещу последния може да предяви личен иск, който произлиза от договора за наем, което нещо не трябва да се смесва с иска за собственост, който е вещен иск, основан на правото на собственост). От друга страна, искът може да бъде предявен само срещу лице, което владее исканата вещ при предявяването на иска. (Ако последният не владее вече вещта, то искът може да се измени в иск за заплащане на стойността на вещта). Понеже се иска осъждането на ответника да върне вещта в собственост на ищеца, то последният трябва да докаже от една страна, че той, ищецът, е собственик на вещта, а, от друга страна, че ответникът е владеец на вещта. Ответникът не е необходимо да доказва, че има някакви права върху вещта, той може да отрича само правото на собственика. Щом последният не успее да докаже своето право, то искането му ще бъде отхвърлено, по силата на правилото, че при еднакви основания владеецът се предпочита (*in pari causa melior est possidentio*). Ответникът може да прави възражения, в смисъл, че сам той има право да владее вещта, почиващи върху вещно или облигационно право, (че има право върху чужда вещ, право да се ползува от вещите въз основа на договор и др).

Различно се доказва собствеността на движими вещи от тази на недвижими. При иск за собственост върху движими вещи счита се, че ищецът е установил своето право на собственост, като докаже, че е бил в

добросъвестно владение на вещта и че вещта му е била открадната или изгубена. Потрудно е доказването на правото на собственост при иска за недвижима вещ. При този иск, ищецът трябва да докаже, че било той, било неговият праводател или праводателя на праводателя му е придобил собствеността по първичен начин (обикновено по давност). Не е достатъчно доказателството, че е придобил вещта по покупко-продажба или по дарение, защото с това не се знае още че той наистина е собственик. Възможно е неговият праводател да не е бил собственик, поради което да не му е прехвърлил собствеността върху продадената, подарената и пр. вещ.

Успее ли един път ищецът да докаже своето право на собственост, ответникът се осъжда да върне вещта. Освен вещта, той трябва да върне и плодовете, които е събрал, а именно ако е бил добросъвестен владелец, той ще върне само плодовете, които е събрал след завеждането на иска, като върху тези, които е придобил преди завеждането на иска, придобива право на собственост въз основа на добросъвестното му владение. Другояче стои въпросът за плодовете, когато ответникът е недобросъвестен владелец. Недобросъвестният владелец дължи не само плодовете, които е произвела вещта след завеждането на иска, но и тия, които тя е произвела, или е могла да произведе от началото на самото владение. Колкото се касае пък до подобренieto извършено върху ревандикирания имот, то както добросъвестният, така и недобросъвестният владелец има право на обезщетение за тия подобрения, ако те съществуват по време на съдебното отстранение, в размер до по-малката сума измежду сумата на разноските и увеличената стойност на имота вследствие тия подобрения. Но, недобросъвестният владелец може и да не бъде обезщетен, и да бъде принуден да възстанови нещата в предишното им състояние, т. е. да дигне подобренията и си ги вземе. От друга страна, добросъвестният владелец може да задържи вещта за подобренията, додето не бъде обезщетен, докато недобросъвестният владелец не може да стори това (чл. 322 ЗИСС).

2) Негаторен иск (actio negatoria). Този иск се предявява за отблъскване на неоснователно нарушение на правото на собственост, когато не е отнето владението на собственика. Напр. подобно нарушение ще имаме, ако при недвижима собственост, едно лице претендирайки за едно сервитутно право, преминава през този имот. Това преминаване е нарушение на собствеността, без да е лишен собственикът от имота си. Ищец е собственика на вещта.

Ответник е този, който нарушава правото на собственост. И при този иск ищецът трябва да докаже, че е собственик на вещта и че правото му е нарушено от ответника. Ако той успее да докаже това, съдът ще осъди ответника да възстанови нещата в предишното им състояние и ще му запрети да извършва в бъдеще нарушенията. Ако с нарушенията са причинени и вреди и загуби, то негаторният иск може да бъде съединен и с иск за вреди и загуби. Ответникът и при този иск може да прави възражения, че правото му се основава върху някое вещно право или върху лично право.

Към тези два иска се причислява още и искът за установяване на граници. Този иск има приложение само за недвижими имоти. Подробностите по тази материя са уредени в Закона за имуществата, собствеността и сервитутите. Съгласно чл. 34 ЗИСС, всеки собственик може да принуди своя съсед да се поставят на общи разносни граници между съседните им едно до друго недвижими имущества. Същото право принадлежи и на лицата, които имат реални права върху едно от съседните недвижими имущества (чл. 34 ЗИСС). Установяването на границите става съгласно с документите на собствениците, а при нямаване на такива, според владението им (чл. 36 ЗИСС). В случай че документите не определят границите и пространството, което принадлежи на всеки собственик, спорът се разрешава според владението. Но, ако и според владението не може да се разреши спора, тогава установяването на границите се извършва като се раздели на равни части цялото пространство, което е предмет на препирнята. Ако документите на съседите показват една по-голяма или по-малка повърхност от оная на цялото пространство, излишекът или недостигът се разделя съразмерно (чл. 37 ЗИСС).

Искът за защита на собствеността и на др. вещни права се погасява както следва: когато има за предмет защитата на движима вещь и няма определен особен срок за погасяване, искът се погасява с изтичане на петнадесет години от нарушението на правото, а вещните искове относително недвижими имущества се погасяват с двадесет години (чл. чл. 37 и 38 ЗД). Те се предявяват в зависимост от цената на вещта и от нейния характер — в околийския съд, ако цената на вещта не надминава 30.000 лв. и в областния съд, ако цената ѝ надминава тази сума; това става в областния или в околийския съд (в зависимост от цената на вещта), в района на който се намира вещта, ако тя е недвижима и в областния или околийския съд (пак в зависимост от цената на вещта), в района на който се намира местожителството на ответника, ако се касае до движима вещь.

Освен съдебна, различаваме още и извънсъдебна защита на собствеността. Такава защита ще има когато собствеността се защитава при условията на неизбежната отбрана, съгласно Наказателния закон. Според чл. 45 от Наказателния закон, деянието, извършено при неизбежна отбрана, за да се отблъсне противозаконното и непосредственото нападение върху имота на нападатния или на другото, не е престъпно, и следователно не е вменяемо.

Съсобствеността

Съсобственост според чл. 58 ЗИСС има, когато собствеността на една вещь или на едно право принадлежи неразделно на няколко лица. Частта на всеки един съсобственик в съсобствената вещь не е една материална част, а една идеална съчаст, от която всеки участващ има пълната собственост на своята част и на нейните приходи или плодове. Той може свободно да я отчужди, отстъпи и ипотекира и даже да се замести от други лица в ползуването от нея, ако не се касае за лични права (чл. 59 ЗИСС). Частите на участващите се предполагат равни, додето не се докаже противното (чл. 54 ал. 1 ЗИСС).

Съсобствеността може да възникне по договор и по силата на закона. Договорната съсобственост възниква, когато две или няколко лица заедно купят една вещь. Законна съсобственост има напр. когато две или повече лица наследят една и съща вещь неразделно. В отсъствие на съглашения или на особени разпореждания, съсобствеността, както договорната, така и законната, се урежда от Закона за имуществата, собствеността и сервитутите, глава III, „За съсобствеността“. Особени разпореждания за законната съсобственост, произлизаща от наследство, се съдържат в Закона за наследството, а за тази, произлизаща от общите стени, здания и окопи—в Закона за имуществата, собствеността и сервитутите, глава VII и др. Доколкото отношенията между лицата, намиращи се в законна съсобственост поради наследяване или общи окопи, стени, здания и др. не са уредени от тези правила, ваят правилата на гл. III на ЗИСС.

Всеки участващ може да си служи с общата вещь стига само да я употребява съгласно обикновеното ѝ назначение и да не си служи с нея против ползата на съсобствеността, или по начин да пречатства на другите участващи да си служат и те съгласно с правата им (чл. 55 ЗИСС). Напр. ако се касае до една обща мелница, всеки съсобственик може да си смила житото, но да не пречатства на другите съучастници да си служат и те със същата мелница, съгласно с правата им.

За управлението и за по-доброто ползуване от общата вещ, постановленията на мнозинството от участващите са задължителни и за малцинството, което е на друго мнение (чл. 58 от I. ЗИСС). Мнозинството се определя според стойността на частите на отделните съсобственици. Напр. при четирима съсобственици, частта на единия е 100,000, а на останалите трима по 30,000; съгласието на първия е достатъчно, за да се извърши някакво действие на управление върху имота. Ако мнозинството не може да се образува, или ако последствието от неговите постановления е твърде вредително за общата вещ, съдът може да вземе нужните мерки и даже да назначи, в случай на нужда, един управител (чл. 58 ал. III. ЗИСС).

Съсобствениците са длъжни да участвуват в необходимите разноси за запазването на общата вещ. Всеки съсобственик има право да принуди другите да вземат участие с него в нужните разноси за запазването на общата вещ, но последните имат право да се освободят от това с отказване от своите права на съсобственост (чл. 56 ЗИСС). За извършването на други разноси, освен необходимите за запазване на имота, каквито са разноските за полезни за имота нововъведения, необходимо е съгласието на всички съсобственици. Такива са напр. разноските за украсяване на имота, за увеличение стойността му и др. и изобщо всички разноси, които не са необходими за поддържането на вещта и не са нито във връзка с обикновеното ѝ използване.

Прекратяване на съсобствеността. Прекратяването на съсобствеността може да се иска от всекиго от съсобствениците. Никой не може да бъде принуден да стои неделен. Ако обаче между съсобствениците има съглашение да останат недедени определено време, то в такова съглашение не може да се предвиди неразделност, която да трае повече от 10 години. Но въпреки такова съгласие, съдът може по искането на някой заинтересован да заповядва прекратяването на съсобствеността, даже преди условеното време, когато важни и бързи обстоятелства изискват това (чл. 61 ЗИСС). Обаче, прекратяването на съсобствеността не може да се иска за вещи, които чрез разделянето могат да престанат да служат за употреблението, за което са предназначени и не се делят чрез продажба; такива са: общата стена, общия кладенец и други подобни (чл. 62 ЗИСС).

Делбата. Прекратяването на съсобствеността става, чрез делба. Различаваме доброволна и съдебна делба. Доброволната делба е възмезден акт, с който съсобствениците прекратяват по взаимно съгласие съсобствеността. Този акт е неформален, обаче, ако се отнася до движими вещи, които са на стойност над 10.000 лв., както и на недвижими имоти, за да има сила, трябва да бъде писмен и подписите на участващите в делбата лица да бъдат заверени по нотариален ред.

Когато в доброволната делба участвуват недееспособни или отсъстващи лица, тя за да има сила спрямо тях, трябва предварително да се одобри от съда (чл. 974 ЗГС).

Съдебната делба се извършва от съда. Всеки съсобственик, както казахме, има право да иска прекратяването на съсобствеността. Упражнението на това право става чрез предявяване в съда на иск за делба (*actio communi dividundo*). Съдът може да раздели съсобствената вещ в натура, ако вещта е делима. Ако вещта е неделима; продава се на публичен търг и цената се разделя между съделителите съразмерно с правата им.

(Казаното за делбата на наследството важи и за делбата на съсобствеността).

Етажната съсобственост. Един особен вид съсобственост, смесена с правото на изключителна собственост у нас е етажната съсобственост. Тя е уредена от особения Наредба-закон за етажната собственост от 1935 година. При здания, в които етажи или части от етажи принадлежат на различни собственици, общи на всички собственици (съсобственост) са земята, върху която е построено зданието, дворът, основите, дебелите стени, разделещите отделните части вътрешни стени, стълбите, площадките, сводовете на магазините, покривът, комините, пералните, кладенците, изкачвателите (асансьорите), приспособленията за общо отопление, осветление, канализация и всичко друго, което по естеството си или по предназначение служи за общо ползуване на всички отделно притежавани етажи и части от етажи или на няколко от тях (чл. 2 от Нар. закон за етажната собственост). Дяловете на отделните съсобственици тук са съразмерни на съотношението между стойностите на отделните помещения, които те притежават, изчислени при възникването на съсобствеността (чл. 6 от същия Нар. зак.) Всеки собственик може да използва общите части според обикновеното им предназначение, стига само да не пречи с това на някого от другите собственици да ги използва, или да не накърнява правото му на изключително използване на неговото отделно помещение (чл. 7 ал. I ЗЕС). Управлението на общите части принадлежи на общото събрание на собствениците и на избрания от него управител или управителен съвет (чл. 23 ЗЕС). Общото събрание взема решение, ако в заседанието участвуват лично или чрез представители собственици, представляващи най-малко $\frac{3}{4}$ от стойността на зданието, с мнозинство представляващо повече от половината от представената стойност на зданието (чл. чл. 26 и 27 ЗЕС). Всички поправки и подобрения в общите части се предприемат по решението на общото събрание. Когато се касае до подобрения, които не са необходими, но са полезни, нуж-

но е мнозинство от $\frac{3}{4}$ от представената стойност на зданията. За разкошни изменения е необходимо съгласието на всички собственици (чл. 29 ЗЕС). Всеки собственик е длъжен да участва съразмерно на дела си в общите части в разносните, необходими за поддържането им или за възстановяването им в предишното им състояние и в полезните разноси, чието извършване е решено с мнозинство от $\frac{3}{4}$ от представената стойност на зданията (чл. 8 ЗЕС). Собственик, който не иска да понесе припадащите му се необходими разноси, може да се освободи от това задължение, като отправи до управителя, или до председателя на управителния съвет, писмено съобщение с нотариално заверен подпис, че изоставя своите помещения.

Съсобствеността на общите части е принудителна и неделима (чл. 5 ЗЕС).

Отделно притежаваните етажи или части от етажи са изключителна собственост на техния притежател. Последният може да се ползува и да разпорежда със своята изключителна собственост по най-безусловен начин, в рамките установени от общите закони и правилници, от Наредба-закон за етажната собственост и правилниците върху етажна-собственост. Последните установяват редица ограничения в интереса на доброто съседство в етажната собственост. Така: не може да се изменя вътрешното разпределение и вътрешния вид на своите части от зданието във вреда на здравината на другите части на зданието (чл. 15 ал. I ЗЕС) При използването на своите части от зданието всеки собственик е длъжен да не върши и да не допуска нищо, което може да изложи на опасност зданието или създава по-голямо от обикновеното безпокойство за обитателите на другите помещения, или за някои от тях, или пък засяга нравствеността (чл. 16 ЗЕС). В жилищните помещения не може да се упражнява никакво занятие, без съгласието на общото събрание, с изключение на свободните професии, освен ако последните биха представлявали за обитателите на другите помещения безпокойство, по-голямо от обикновеното (чл. 17 ЗЕС)

От горното се вижда, че при етажната собственост имаме от една страна съсобственост върху тъй наречените общи части, а от друга страна обикновена собственост върху отделните помещения от едно здание. Когато един собственик прехвърля на друго лице собствеността на отделна част от помещението, приобретателят добива в общите части и съответната част от дела на праводателя, съразмерна на отношението между стойността на прехвърленото помещение и стойността на това, което праводателят си е запазил, изчислени при прехвърлянето (чл. 6 ал. II ЗЕС). При продажба, останалите собственици имат право на изкупуване съгласно чл. чл. 305 и 306 от Закона за задълженията и до-

говорите. При ипотекиране, ипотеката тежи само върху ипотекираното помещение.

III. Вещни права върху чужда вещ Плодоползуването

Плодоползуването е право да се ползува едно лице от вещи, които другиму принадлежат, както би се ползувал самият собственик, но с задължение да ги запази, както по състав, така и по форма (чл. 156 ЗИСС). То е най-широкото вещно право върху чужда вещ. Когато едно право на плодоползуване обременява един имот, собственикът му е лишен от всяка възможност да го използва, докато трае правото на плодоползуване. Неговото право обаче не се прекратява; той може валидно да се разпорежда с вещта (да я продава напр.), но той не може да се ползува от нея. В такъв случай собствеността се нарича гола собственост.

Плодоползувателят е длъжен да се ползува от вещта, както се ползува от нея самият собственик, с задължение да я запази, както по форма, така и по състав. Това значи, че той не може да извършва върху нея никакви материални промени, които не са свързани с обикновеното управление, като: събаряне на една сграда, превръщане на едно жилище в индустриално предприятие и др.

Вещи, които могат да бъдат предмет на плодоползуване. По начало, плодоползуването може да бъде установено върху всякакъв вид имущество — движимо или недвижимо (чл. 157 ал. II ЗИСС). То може да има за предмет, както телесни неща, така и нетелесни, каквито са правата, вземанията и др. Но, плодоползуването не може да бъде установено безразборно върху всякакъв вид имущество. Плодоползуването, както видяхме, дава само едно ограничено право на ползуване върху вещта, с задължение да бъде тя запазена както по състав, така и по съдържание. Има вещи, както знаем, които могат да бъдат използвани само като се изупотребят с първото употребиение (каквито са хранителните продукти, и др.) Съдържанието на тия вещи не може да се запази и те не могат да бъдат върнати на края на плодоползуването, ако биха съставлявали предмет на плодоползуване. Но, законът се отклонява от това начало и допуска плодоползуване и върху такива вещи. Когато плодоползуването има за предмет изупотребяеми вещи, на края на плодоползуването плодоползувателят не е длъжен да върне същата вещ, а вещи от същото количество и качество. Този вид плодоползуване се нарича квази плодоползуване.

Учредяване на плодоползуването. Плодоползуването се установява от закона или от волята на човека (чл. 157 ал

II ЗИСС). Освен това, различаваме още и други начини за учредяване на плодopolзуването: придобивната давност и завещанието. Установено по закона е онова плодopolзуване, което съществува по силата на закона, без да е необходимо за него някаква правна сделка. По силата на закона у нас, съгласно чл. 70 ЗЛ, бащата има плодopolзуване от имотите на детето, които са придобити по наследство, дарение или друг безвъзмезден начин и запазва това право до еманципирането или до пълнолетието на детето. Чрез договор може да се създаде плодopolзуване в случай на продажба, замяна и дарение. При една продажба напр. собственикът може да продаде голата собственост като си запази плодopolзуването и др. Договорът, с който се учредява плодopolзуване върху недвижим имот, трябва под страх на недействителност да бъде извършен по нотариален ред, защото съставлява прехвърляне на вещно право.

Завещанието е най-употребимия начин за учредяване на плодopolзуване. Завещателят може да учреди или със завет плодopolзуването и да остави голата собственост в наследството си, или пък да даде в завет голата собственост и да остави на наследниците си само плодopolзуването.

Всички сделки за учредяване на плодopolзуване върху недвижими имоти, за да могат да бъдат противопоставени на трети лица, трябва да бъдат вписани в транскрипционните книги при нотариуса по реда на Закона за привилегиите и ипотеките.

Придобиването на плодopolзуването чрез давност става, след като плодopolзувателят е владял един недвижим имот добросъвестно и на юридическо основание в продължение на десет години, или недобросъвестно и без юридическо основание непрекъснато в продължение на двадесет години (чл. чл. 29 и 33 ЗД).

Предпоставки за да започне използването на вещта.

Две са предпоставките за да може плодopolзувателят да започне да използва вещта, върху която той има право на плодopolзуване: да направи опис за състоянието на вещите и да даде обезпечение, че ще се ползува от тях като добър домакин.

Описът се съставя от надлежното общинско управление в присъствието на собственика или след призоваването му, ако не се яви, без неговото присъствие. Страните обаче могат да уговорят да се състави опис и по частен ред. Описва се състоянието на вещите, в което се намират в началото на плодopolзуването. Разноските за описа са в тежест на плодopolзувателя.

Обезпечението се дава само ако актът или законът, който установява плодopolзуването, не освобождават плодopolзувателя от даване на обезпечение. Освободени са от

закона да дават обезпечение бащата, майката, които по закона имат право на плодopolзуване върху имушествата на своите деца, продавачът или дарителят, който е продал или подарил едно имущество с запазване на плодopolзуването (чл. 173 ЗИСС). Ако плодopolзувателят не може да даде достатъчно обезпечение, недвижимите имущества се дават под наем, парите които влизат в плодopolзуването се дават под лихва, ценните книжа на предявителя се обръщат в именни ценни книжа, в полза на собственика, с обозначение на плодopolзуването, храните се продават и получената сума от продажбата им така също се дава под лихва, като лихвите и доходите от наема принадлежат на плодopolзувателя (чл. 174 ЗИСС). По същия начин се постъпва и когато плодopolзувателят не е дал никак обезпечение. Съдът обаче, по искане на плодopolзувателя, може да определи, според обстоятелствата, щото една част от движимите имущества, която е нужна за неговото употребление, да му се остави, с задължение да я представи при свършване на плодopolзуването (175 ал. ЗИСС).

Друго право, което плодopolзувателят има е, да отстъпва своето право на друго. Съгласно чл. 168 ЗИСС, той може да го отстъпва по възмезден и безвъзмезден начин.

Плодopolзувател, освободен от даване на обезпечение, може да бъде въпреки това заставен от съда да даде обезпечение, ако злоупотребява с правото, като продаде имушествата, или като ги повреди, или като ги остави да запустеят по причина на неподдржане (чл. 192 ЗИСС).

Забавянето в представяне на обезпечението не забавя и започването на самото право на плодopolзуване. То забавя само влизането във владение на вещта, предмет на плодopolзуването. Плодовете от вещта се следват на плодopolзувателя от деня в който плодopolзуването се е започнало (чл. 176 ЗИСС).

Права и задължения на плодopolзувателя. Плодopolзувателят на първо място има право да иска да му бъде предадена вещта върху която има право на плодopolзуване, у когото и да се намира тя. В това се състои вещния характер на плодopolзуването, че то следва вещта. Върху самата вещ, той има право да си служи с нея и да събира плодовете ѝ. Той може да си служи с вещта също тъй, както би си служил и собственикът. Колкото за плодовете, плодopolзувателят има право на всичките естествени или граждански плодове, които може да произведе вещта, върху която има право на плодopolзуване (чл. 158 ЗИСС).

Във връзка с придобиването на плодовете законът прави разлика дали се касае за естествени плодове или за граждански. Докато гражданските плодове, (наем, лихви и др.) се придобиват ден по ден и принадлежат на плодopolзувателя, съразмерно с продължителността на пло-

доползуването, за придобиването на естествените плодове меродавен е моментът на отделянето им от вещта. Плодоползувателят има право само върху онези естествени плодове, които се отделят от вещта през време на неговото плодopolзуване, независимо от продължителността на плодopolзуването. Естествените плодове, които при започването на плодopolзуването не са още отделени от вещта и се отделят през времетраенето на плодopolзуването, принадлежат на плодopolзувателя, без последния да бъде задължен да обезщетява собственика за работата и за семената (но не във вреда на частта от произведенията, която се пада на изполичара, ако е имало такъв в началото на плодopolзуването.) Естествените плодове, които не са още отделени когато свършва плодopolзуването, принадлежат на собственика, без последният да дължи някакво обезщетение за работата и семената (но не във вреда на частта от произведенията, която се пада на изполичара, ако е имало такъв при свършването на плодopolзуването) (чл. 159 ЗИСС).

Като задължения, плодopolзувателят на първо място е длъжен да се ползува от вещта като добър домакин. За това той е дал и обезпечение (освен ако е освободен от даване на обезпечение). Това не го ограничава в използването на вещта, но само го задължава да се грижи за запазването ѝ. Във връзка с това, той е длъжен да извършва дребните поправки, които са нужни за поддържане на имуществото и ония големи поправки, които са причинени от неизвършването на дребните поправки, които той е трябвало да извърши за запазването на вещта (чл. 177 ЗИСС). Ако обаче се наложи през времетраенето на плодopolзуването и извършването на големи поправки, каквито са: поправките на дебели стени и на сводове, променяването на греди, подновяването в цялост или в значителна част на покриви, на полове, на бевтове, на водопроводи, на подпорни и оградителни стени (чл. 180 ЗИСС), то тия поправки са за сметка на собственика и плодopolзувателят, ако ги е извършил, има право да иска без лихва връщането на стойността на извършените работи, стига тяхната полезност да съществува още при свършване на плодopolзуването (чл. 178 ЗИСС). Ако собственикът извърши сам тези поправки, то плодopolзувателят е длъжен да плаща на собственика лихвата на тази сума, додето трае плодopolзуването (чл. 179 ЗИСС), защото се ползува от направените от собственика разности.

Друго задължение на плодopolзувателя е да плаща през време на плодopolзуването всичките годишни тегоби на имота, като даждия, налози и други такива, които се считат за тегоби върху плодовете (чл. 182 ЗИСС). Собственикът е длъжен да плаща тегобите наложени върху собствеността през време на плодopolзуването, но

плодоползвателят следва да му плати лихвата на заплатената сума (чл. 183 ЗИСС), защото той се ползува от вещта. Също и заплащането на ипотеките, които тежат върху имота, тежат изключително върху собственика (чл. 184 ЗИСС).

Друго задължение на плодоползвателя е да съобщава на собственика за чуждите претенции и посегателства. Ако през траенето на плодоползуването едно трето лице направи някакво присвояване върху имота или другояче посегне на правата на собственика (предяви иск напр. за собственост), плодоползвателят е длъжен да му съобщи за това. Ако не съобщи, ще бъде отговорен за всичката загуба, която може да произлезе от това за собственика (чл. 187 ЗИСС).

Друго задължение на плодоползвателя е да върне вещта, когато се прекрати плодоползуването. Той трябва да върне вещта в състоянието, в което се е намирала при започването на плодоползуването. За подобревията направени върху вещта по начало няма право на обезщетение.

Прекратяване на плодоползуването. Плодоползуването се прекратява: а) със смъртта на плодоползвателя; б) с изтичането на времето, за което е било установено; в) със сливането в едно лице качествата на плодоползвател и на собственик; г) с неползуването от това право в продължение на двадесет години; д) със загиването на цялата вещ, върху която то е било установено (чл. 191 ЗИСС) и е) със злоупотреблението което плодоползвателят би направил със своето право. (чл. 192 ал. II. ЗИСС).

Смъртта на плодоползвателя е естествен край на плодоползуването. Плодоползуването умира с лицето и не преминава върху наследниците.

Плодоползуването може да бъде учредено не само пожизнено, но и за определен срок. Когато е учредено за определен срок, то се погасява било с настъпването на срока през живота на плодоползвателя, било при смъртта на последния, ако тя последва преди настъпването на срока. Законът прави изключение от това правило за плодоползуването, което е отстъпено за времето, додето едно трето лице достигне определена възраст; плодоползуването в такъв случай трае до този срок, макар третото лице и да умре преди определената възраст (чл. 193 ЗИСС). Срочните плодоползвания, установени в полза на общини или на други юридически лица чрез акт или завещание, не могат да продължат повече от тридесет години (чл. 194 ЗИСС).

Със сливането в едно лице качествата на плодоползвател и на собственик, плодоползуването се погасява, защото „никой не може да има сервитут върху собствената си вещ.“ Напр. сливане ще имаме, когато плодоползвателят наследи собственика и стане сам той собственик върху вещта, предмет

на неговото плодopolзуване. В такъв случай, той ще се ползува вече от вещта не като плодopolзувател, а като истински собственик, без да бъде задължен да върне вещта някому.

Пълното погиване на вещта прави плодopolзуването безпредметно. То се погасява. Но, когато само една част от вещта, която е предмет на плодopolзуването погине, плодopolзуването се запазва върху това, което остане (чл. 195 ЗИСС). Ако плодopolзуването е установено върху едно имение, в което влиза здание и това здание се разруши по каквато и да било причина, плодopolзувателят има право да се ползува от мястото и от материала. Това правило се пази и когато плодopolзуването е установено само върху едно здание. В този случай обаче, ако собственикът ако пожелае да построи друго здание, той има право да заеме мястото и да си послужи с материала, като плаща на плодopolзувателя, през траенето на плодopolзуването, лихвата на стойността на мястото.

Плодopolзуването се погасява и когато в продължение на двадесет години плодopolзувателят не си служи с правото си. Това е приложение на общото правило, че всички права се погасяват с изтичането на този срок, чрез действието на погасителната давност.

Поради злоупотреба с правото плодopolзуването се прекратява, когато плодopolзувателят или продаде имуществата, предмет на плодopolзуването, или ги повреди или ги остави да запустеят по причина на неподдръжане. Съдът обаче може, според обстоятелствата, да постанови, щото плодopolзувателят да даде обезпечение, макар и да е освободен от такова, или имуществата да се дадат под наем, или да се турят под управлението на друго лице за сметка на плодopolзувателя или най-после ползуването от тях да се върне на собственика със задължение да плаща всяка година на плодopolзувателя или на неговите имащи право на определена сума, додето трае плодopolзуването (чл. 192 ЗИСС).

Плодopolзуването върху стадо. Стадото, както казахме когато говорихме за деленето на вещите, е една съвкупност от телесни вещи, а не правна съвкупност, каквато е едно наследство. Който има право върху едно стадо, той има право не върху стадото като цяло, а върху отделните животни, части на стадото. От това начало обаче законодателят се отклонява при уреждане на плодopolзуването върху стадата. Ако плодopolзуването върху стадо би било плодopolзуване върху отделните вещи, то с погиването на едно от животните респективно би се погасявало и правото на плодopolзуване и с това и задължението да се върне вещта, предмет на плодopolзуването. Законодателят, за да избегне този резултат, разглежда плодopolзуването върху стадо като плодopolзуване върху цяло и получава следния резултат: погиването на отделните животни в

стадото не погасява съответно правото за връщане на същите на собственика. Само когато погинат всичките животни, тогава това задължение се погасява. Плодоползувателят ще бъде длъжен да даде на собственика сметка за кожите или за стойността им. Ако стадото не погине съвършено, плодоползувателят е длъжен да замести животните, които са погинали до размера на разплода, от деня, в който първоначалното число на животните в стадото е почнало да се намалява (чл. 189 ЗИСС).

Плодоползуването от гори също е уредено особено от закона.

Квазиплодоползуване. Казахме, че върху вещи, които се употребяват чрез унищожаването или отчуждението им, каквито са хранителните продукти, парите и др. не може да се учреди право на плодоползуване, защото при плодоползуването, както видяхме, плодоползувателят трябва да се ползува от вещта така, че да не засяга нейната същност и на края на плодоползуването да я върне на собственика. Законът обаче, позволява да се учредява едно подобно на плодоползуването правоотношение, което в правната наука се нарича квазиплодоползуване. Върху вещите, предмет на квазиплодоползуване, квазиплодоползувателят придобива право на собственост и като собственик, той може да ги употребява и да ги прехвърля, обаче при задължение да заплати стойността им на края на плодоползуването според оценението, което е направено в началото на плодоползуването, или ако такова оценението не е направено, да върне същото количество вещи и от същото качество, или да заплати текущата им цена във време на прекратяването на плодоползуването (чл. 162 ЗИСС).

Защита на плодоползуването. За защита на правото си, плодоползувателят може да иска по съдебен ред както предаването на вещта, когато тя се намира в ръцете на трети лица, така също, когато вещта се намира в негово владение и някой му пречи на владението, той може да иска да му бъде възстановено нарушеното право на употребление.

2 Употреблението

Употреблението е вещно право върху чужда вещ подобно на плодоползуването. То обаче е по-малко по обем. Този, който има право на употребление, може да събира плодовете от вещта само за неговите и на семейството му нужди (чл. 197 ЗИСС). От друга страна, правата на употребление не могат да се отстъпват, нито да се дават под наем (чл. 204 ЗИСС).

И правото на употребление не може да се упражнява преди да се даде обезпечение и се прави опис за

движимите и недвижимите имущества, по реда установен за плодopolзуването. Съдът може обаче да освобождава от задължението за обезпечение според обстоятелствата (чл. 201 ЗИСС). Освен това, и употребителят е длъжен да се ползува от вещите, предмет на употреблението, като добър домакин (чл. 202 ЗИСС). По отношение на разносните по поддържането и за данъците, употребителят участва в разносните за обработването, за поправките по поддържането и даждията съразмерно с това, от което се ползува. Така, ако събира всичките произведения на недвижимия имот, той е длъжен да тегли всичките разноски. Ако събира една част само от произведенията, съразмерно с това, от което се ползува (чл. 203 ЗИСС).

Правото на потребление се прекратява по същия начин както плодopolзуването.

Казахме, че обемът на правото на потребление се определя от личните и семейните нужди на употребителя. В семейството влизат мъжът, жената, техните деца по време на започване на правото на потребление (чл. 199 ЗИСС). Законът не казва дали и родителите на употребителя и другите му роднини, с които обикновено се живее заедно (зетьове на привод, храненици и др.), се числят към семейството му. Като се има предвид обаче, че у нас по обичай те влизат в състава на семейството, трябва да приемем, че и техните нужди се взимат под внимание. Лицето, което има право на потребление, може да събира само плодовете, които са нужни за задоволяване нуждите на тия лица.

3. Обитаването

Обитаването е право на едно лице да живее в една чужда сграда, заедно със семейство си. Обемът на това право също е определен от нуждите на семейството му, но се има предвид и положението му в обществото (чл. 200 ЗИСС). Казаното за състава на семейството при употреблението, задължението за съставяне на опис и даване обезпечение, задължението да се ползува от вещта като добър домакин и др. важат и за обитаването. За останалото, меродавни са правилата за плодopolзуването.

4. Сервитутите

Сервитутът е една тегаба наложена върху един недвижим имот, в полза на друг недвижим имот, който не принадлежи на същия собственик. Първият имот, в полза на който е установен сервитутът се нарича господстващ имот, а този във вреда на който се упражнява сервитутът, се нарича служащ имот. Сервитутът е също като плодopolзуването, употреблението и обитаването, вещно право върху чужда

вещ, което тежи върху служащия имот, свързано с господстващия имот. Сервитутът принадлежи на собственика на господстващия имот и не може да бъде отделен от този имот, съществува докато съществува и господстващият имот, макар и да се сменят собствениците на господстващия имот и на служащия имот. Той се смята прехвърлен заедно с прехвърлянето на господстващия или служащия имот, и новият собственик е длъжен да зачита сервитута. Но, сервитутът е може да се прехвърли без да се прехвърли заедно с него и имота; сервитутът може да се прехвърли само заедно с господстващия имот, от който той е неразделен.

Обикновено, служащият и господстващият имот са съседни, но това не е необходимо, стига само имотите да се намират в такова положение, че да може да се учреди сервитут в полза на господстващия имот. Като вещно право, той дава на собственика на господстващия имот власт върху служещия имот, която трябва да се зачита не само от собственика на служащия имот, но още и от всички други лица. Сервитутът обаче не дава власт на собственика на господстващия имот да иска от собственика на служащия имот извършването на някакви действия. Сервитутът може да се състои във въздържане от известни действия от страна на собственика на служащия имот, но не и в извършване на положителни действия.

Могат да бъдат обременени със сервитути само недвижимите имоти и то земите и оградите, които имат недвижим характер. Следователно, дърветата, макар и да са недвижими вещи по природа, и недвижимите вещи по назначение и тези по предмета до който се отнасят, не могат да бъдат предмет на сервитут.

Установеният върху един от имотите сервитут трябва да ползува другия. Без такава полза не може да се учреди сервитут. За това са били изнамерени сервитутите, да улеснят използването на известни имущества. Напр. сервитутът за водопрокарване прави възможна експлоатацията на една воденица, когато тя трябва да прекарва чрез вади вода от далечна река; сервитутът на проход прави възможно обработването на една нива, която не граничи с един обществен път и др.

Сервитутите са неделими. Ако собствениците на господстващия имот са няколко, всеки има право да използва сервитута и сервитутът не може да се погаси без съгласието на всички собственици на господстващия имот. Също, ако служащият имот принадлежи на няколко лица, за учредяването му е необходимо съгласието на всички неразделни собственици.

Сервитутът може да се използва само за нуждата на господстващия имот, не и за нуждите на други

имоти. Този който има сервитут, например за водочерпене, може да черпи вода от извора от служащия имот само за нуждите на господстващия имот (напр. за напояване или други цели) но не и за други имоти. Сервитутът съществува в полза на целия господстващ имот и ако имотът бъде разделен между няколко собственици, то собственикът на всеки къс има право на сервитут, при условие, да не се отегчава положението на служащия имот. Напр. при сервитут за проход, всички собственици трябва да преминават през същия проход, при сервитута за паша на определено число глави добитък, собствениците на отделните късове общо могат да пасат толкоз глави добитък, колкото е определен за сервитута.

Макар и да съставляват ограничение на правото на собствеността на собственика на служащия имот, все пак сервитутите се отличават от законните ограничения на собствеността. Законните ограничения на собствеността съставляват нормалния режим на поземлената собственост в рамките на които може да се упражнява правото на поземлена собственост, те тежат върху всички недвижими имоти, докато сервитутите съставляват едно изключение и съставляват тежест само за служащите имоти.

Видове сервитути. Основното деление на сервитутите според нашия Закон за имуществата, собствеността и сервитутите е, на сервитути установени от закона и сервитути установени от действието на човека. (чл. 208 ЗИСС).

Законни сервитути. Законни сервитути са тези, които са установени от закона и за учредяването на които е достатъчно едностранната воля на собственика на господстващия имот. Така напр., този който няма достъп за своя недвижим имот до един обществен път, може едностранно да осъществи учредяването на сервитута за проход, независимо от волята на собственика на служащия имот, стига да са налице условията за създаването на този сервитут.

Законът различава законни сервитути установени за обществена полза, каквито са тези, които се отнасят до течението на водите, до пътя край сплавателните или сплавни реки и канали, до построяването и поправянето на пътищата и до други обществени работи, установени с особени закони и правилници (чл. 210 ЗИСС). (Такива са сервитутите установени у нас с особените закони: Наредба-закон за пътищата и Закона за рибарството и др.), и сервитути установени от закона в частна полза. Последните са уредени от Закона за имуществата, собствеността и сервитутите и от други особени закони. Законът за имуществата, собствеността и сервитутите познава следните законни сервитути, установени в частна полза: 1) по-ниските недвижи-

ми имоти са подложени да приемат водата, която естествено се изтича от по-високите недвижими имоти, без да е способствувала за това човешка ръка (чл. 212 ЗИСС); 2) ако бреговете или плотилите в един недвижим имот, които служат за задържане на водата се разрушат или съборят, или ако се касае до отбранителни работи, които не са предизвикани от променението на течението на водата и собственикът на недвижимия имот, където са разрушени горните съоръжения не иска да ги поправи, собствениците, които търпят вреда от това, или които се намират в голяма опасност да претърпят такава, могат да направят на свои разносски нужните поправки или построявания (чл. 213 ЗИСС). Други законни сервитути установени за частна полза са спомнатите вече сервитут на проход и сервитут на водопрокарване.

Сервитутът на проход. Собственикът, на когото земята е заобиколена от чужди земи и който няма изход на обществен път и не може да добие такъв изход без извънредно големи разноски или неудобства, има право да преминава през съседни земи за обработването и сгодното ползване от своята земя (чл. 223 ЗИСС ал. 1). Редът на учредяването на този сервитут е следния: заинтересованият подава заявление до кмета на общината, в чието землище се намират имотите, а кметът от своя страна назначава комисия, която обсъжда необходимостта от искания път и разрешава въпроса за прокарването, като има предвид чл. чл. 223, 224 и 225 от ЗИСС (чл. 164 ал. 1. от Закона за подобрене на земеделието и опазване на полските имоти). Този проход се установява от тая страна, дето разстоянието от заобиколената земя до обществения път е най-късо и където причинява най-малко вреда на земята, върху която е позволено преминаването (чл. 223 ал. II. ЗИСС). Освен това, всеки собственик е длъжен да позволи достъп и преминаване върху своята земя всякога, когато има нужда от това, за да се построи или поправи стена или друга работа, която принадлежи на съседа или е обща (чл. 222 ЗИСС). За вредата, причинена от достъпа или прохода, се дължи обезщетение съразмерно с причинената вреда (чл. 224 ЗИСС), което може да бъде определено в една фиксирана сума или на годишни платещи. Сервитутът за проход се прекратява, ако проходът, който е даден, престане да бъде нужен по причина, че земята се е съединила с друга, която граничи с обществен път, или се отвори нов път, който служи на заобиколената по-напред земя (чл. 226 ЗИСС). Проходът в тия случаи се прекратява по искане на собственика на служещия имот, който е длъжен да върне полученото обезщетение, ако е получил такава (чл. 226 ЗИСС).

Сервитутът на водопрокарване. Собственикът на недвижим имот, който има нужда от вода, било за нуждите на живота, било за земеделски или промишлени потребности (чл. 228 ЗИСС), или иска да изведе излишната вода от имота си, която е довел в него за горните нужди (чл. 236 ЗИСС) или да изведе водата, която естествено се намира в имота (чл. 239 ЗИСС) може да иска да се учреди сервитут на водопрокарване. Условието за учредяването на този сервитут са: собственикът, който иска учредяването му да не може да доведе водата чрез своите имоти (респ. да я изведе), да има право да разполага с водата и най-после тази вода да бъде достатъчна за нуждите, за които се иска. Този сервитут трябва да бъде установен на място, което е най-малко вредително за служащата земя, в никой случай обаче върху къщите, дворовете, градините и харманите към тях (чл. 228 ал. II ЗИСС). И този сервитут се учредява срещу обезщетение, което обхваща стойността на мястото, заето от приспособленията на прокарването на водата, увеличена с $\frac{1}{5}$, и вредите и загубите, които прокарването на водата е причинило на служащия имот (чл. 233 ЗИСС).

Сервитути установени от действието на човека. Собствениците могат да учредяват всякакъв сервитут, стига само той да бъде наложен на един недвижим имот за ползата на друг недвижим имот и да не бъде по никакъв начин противен на обществения ред (чл. 245 ЗИСС). Според тяхната продължителност, тези сервитути се разделят на прекъсвани и непрекъсвани сервитути; според тяхната видимост, на видими и невидими сервитути и на положителни и отрицателни, в зависимост от това, дали собственикът на господстващия имот има право да извършва известни действия върху служащия имот или да иска да не се извършват известни действия от собственика на служащия имот.

Непрекъсвани сервитути са ония, на които упражнението е или може да бъде непрекъснато, без да е нужно за това действието на човека; такива са: водопроводите, капчуците, изгледите и други подобни. Прекъсвани сервитути са онези, за упражнението на които има нужда от действието на човека; такива са: сервитутите за проход, за черпене вода, за пасене и други подобни, (чл. 246 ЗИСС). Видими сервитути са онези, които се проявяват чрез видими признаци, като врата, прозорец, водопровод. Невидими сервитути са онези, които нямат видими признаци за своето съществуване, като: запрещението да се строи върху една земя или да не се строи, освен до известна височина (чл. 247 ЗИСС). Това деление на сервитутите има значение за начина, по който се установяват сервитутите. Непрекъсваните и видимите сервитути се установяват чрез акт,

чрез давност от двадесет години или чрез предназначение от домакина (чл. 258 ЗИСС), а непрекъсваните невидими сервитути и прекъсваните сервитути, били те видими или не, не могат да се установяват освен чрез акт (чл. 259 ал. I ЗИСС).

Чрез акт се учредява сервитутът както чрез сделки между живи (договори), така и чрез завещание. За действителността на сервитутите учредени чрез сделки между живи, необходим е нотариален активен писване в нотариалните регистри, по реда на закона за привилегиите и ипотеките. Чрез давност сервитутите се придобиват, както изобщо се придобива собственост върху недвижими имоти. Не могат обаче да се придобият по давност непрекъсвани невидими сервитути, прекъсвани както видими така и невидими, а само непрекъсвани видими сервитути, каквито са напр. водопровода, правото на изглед и др. Чрез предназначение от домакина сервитутът се придобива, когато по какъвто и да било начин се докаже, че две сега разделени земи са принадлежали по-рано на един и същ собственик и че този собственик е създал или оставил положението, от което произлиза сервитутът (чл. 261 ЗИСС). Чрез предназначение от домакина могат да се установяват непрекъсваните и видимите сервитути.

Упражняване на сервитутите. Правото на сервитут заключава всичко това, което е нужно за ползуване от него. Така, сервитутът за черпене вода от чужд източник заключава правото на преминаване през земята, в която източникът се намира. Също така, правото на прекарване на вода през чужда земя заключава правото на преминаване покрай водата за надзираване течението на водата, за чистене и извършване на нужните поправки (чл. 268 ал. I. II ЗИСС) и др. Този, който се ползува от един сервитут, е длъжен при извършване на работите, които са нужни за ползуване от него и за запазването му, да избере удобните за това време и способ, за да причини най-малко неудобство на собственика на служащата земя (чл. 269 ЗИСС). Тези работи се извършват на негов разноски, освен ако има противно съгласие за това в акта (чл. 270 ал. I ЗИСС), или ако ползуването е общо между собственика на господстващата земя и собственика на служащата земя, тогава казаните работи се извършват на общи разноски (чл. 270 ал. II ЗИСС). От своя страна и собственикът на служащата земя не може да направи нищо, което може да намали ползуването от сервитута, или да го направи по-неудобно (чл. 274 ЗИСС).

Прекратяване на сервитутите. Сервитутите се прекратяват поради следните причини: а) поради невъзможност. Напр. един извор пресъхне (чл. 291 ЗИСС). Това е причина за

прекратяване на сервитута за водочерпене; б) поради сливане. Всеки сервитут се погасява, когато собствеността на господстващата земя и собствеността на служащата земя се съберат в едно лице (чл. 293 ЗИСС); в) поради давност: когато се изостави ползуването от него в продължение на двадесет години (чл. 294 ЗИСС); г) с изтичане на уговорения срок, ако е имало такъв.

Защита на сервитутите. Искът за защита на сервитутите (*actio confessoria*) е вещен иск, който може да бъде предявен от собственика на господстващия имот срещу всяко лице, което пречи на упражнението на сервитута. Предметът на иска е да се признае правото на сервитут на ищеца и въз основа на него да се осъди ответника да възстанови нещата в предишното им състояние и да не пречи на упражнението на сервитута.

5. Суперфиция

Суперфицията е вещно право, по силата на което едно лице може да направи (или да държи, ако вече има) постройки или посадения върху чужда земя. Съществуването на този институт се извлича от чл. 78 ЗИСС, който като установява предположението, че всичките постройки, посадения и работи, които са направени отгоре на земята, са направени от собственика, допуска да се доказва противното т. е. да се докаже, че постройките, посаденията или работите не са на собственика, а на друго лице. Суперфицията значи се явява като едно изключение от правилото, че всичко, което се намира върху земята принадлежи на собственика на земята.

Когато се учреди право да се направи една постройка, да се посади някое растение, или да се направят други работи върху един недвижим имот, притежателят на правото може винаги да извърши тези работи, както и да прехвърли своето право върху другото. Може обаче да се учреди такова право и с оглед на съществуваща постройка: напр. едно лице прехвърля собствеността само върху постройката, като си запазва собствеността върху земята. Приобретателят в такъв случай заедно с постройката придобива правото и да държи постройка върху чужда земя.

При суперфицията съществуват значи успоредно две права: правото на собственика на почвата и правото на суперфицията (да седържи постройка и пр. върху почвата). Тези две права имат самостоятелно съществуване. Те могат да бъдат предмет на прехвърляне и на ипотека. Суперфицията е вещно право и може да бъде противопоставено на всички. Използува се за да се

заобиколят последните от ограниченията на делимостта на парцелите в населените места.

IV. Вещни права за обезпечение

Един длъжник, за да гарантира изпълнението на едно свое задължение, може да предостави една своя или чужда вещь на кредитора да се удовлетвори от нея, ако той не изпълни задължението. Понеже в такъв случай за обезпечение на кредитора служи една вещь, върху която той има право да се удовлетвори за своето вземане, то това право на кредитора се нарича вещно право за обезпечение. Това право е вещно, защото един път учредено, преследва вещта в чиито ръце и да се намира. Ако напр. аз учредя едно такова право в полза на моя кредитор върху един мой недвижим имот, то и да прехвърля собствеността на този имот върху друго лице, вещното право за обезпечение на кредитора ми не ще се погаси, а ще преследва вещта и в ръцете на моя правопримник.

Вещните права за обезпечение са две: **залогът** и **ипотеката**. Залогът има за предмет движима вещь. Кредиторът в полза на когото е установен залог, има право да се удовлетвори от заложената вещь пред другите кредитори, които нямат залог върху вещта (чл. 617 ЗЗД). Тази привилегия съществува само когато вещта, предмет на залога, е била предадена и оставена във властта на кредитора или на едно трето лице, избрано от страните (чл. 620 ЗЗД). Върху залога ще се спрем в облигационното право, когато разгледаме специалните договори.

Ипотеката. Ипотеката е вещно право, което е установено върху недвижими имущества на длъжника или на трето лице, в полза на кредитора, за да се обезпечи с тези имущества изпълнението на едно задължение (чл. 23 ЗПИ). Ипотеката се учредява само върху недвижими вещи, за разлика от залога, който може да има за предмет само движими вещи. Тя е вещно право, привързана е на имуществата и ги следва в чиито ръце и да се намират. Ипотекираният имот, за разлика от заложения, остава във владението на собственика.

Ипотеката, както и залогът, е неделима. Тя обезпечава както целия дълг, така и част от дълга. Поради частично плащане не може да се иска намаление на ипотеката.

Предмет на ипотеката. Могат да се ипотекират: 1) недвижимите имущества, които могат да се отчуждават, както и техните принадлежности, които се считат за недвижими имущества; 2) плодopolзуването от тези същи недвижими имущества и техните принадлежности, с изключение на плодopolзуването, което възходящите имат по закона върху имотите на техните низходящи (чл. 26 ЗПИ).

Видове ипотечи. Ипотеката бива законна и договорна.

а) **Законната ипотека.** Законната ипотека е тази, която е установена от закона в полза на определени лица, без да има нужда за учредяването ѝ от съгласието на собственика на имота, върху който тежи. Законна ипотека имат: 1) продавачите или друг отчуждающ — върху продадените недвижими имущества за изпълнение на задълженията, които произтичат от отчуждението; 2) сънаследниците, съдружниците и другите съделители върху недвижимите имущества, които влизат в наследството, дружеството или в общото владение за изплащане на допълненията и връщанията на деловете; 3) непълнолетният и за претеният върху недвижимите имущества на настойника, съгласно чл. чл. 47, 54 ЗЛ; 4) държавата върху недвижимите имоти на осъдените за изплащането на съдебните разноски по углавни дела и др. (чл. 28 ЗПИ)

б) **Договорната ипотека.** Тази ипотека се създава с договор, между кредитора и лицето, което притежава недвижимия имот, предмет на ипотеката. Способни да установят ипотека върху едно недвижимо имущество са само тези, които са способни да отчуждават това имущество (чл. 29 ЗПИ) Лицето, в полза на което се създаде ипотеката, може да не бъде напълно дееспособно, достатъчно е да може да извършва актове на управление.

Договорната ипотека се установява с нотариален акт, (чл. 33 ЗПИ) в който трябва да бъде означено недвижимото имущество, което се подлага на ипотеката, с показване на неговото естество, на общината, гдето се намира и най-малко на три от границите му (чл. 34 ЗПИ). Договорната ипотека може да се учреди било от самия длъжник, като ипотекира някой свой имот, било от някое трето лице. Непременно обаче, лицето, което ипотекира, трябва да бъде собственик на ипотекирания имот.

За да може да породи своите правни последици, ипотеката трябва: а) да се отнася до конкретно определен недвижим имот, б) да е определена в парисума и в) да ѝ се даде гласност.

За гласността на ипотеката. Ипотеката (договорна или законна) за да има действие, необходимо е да бъде разгласена. Тя се разгласява с вписването ѝ в предназначенията за това книга у нотариуса (чл. 36 ЗПИ) Вписването става въз основа на документа за установяването на ипотеката с записка. Записката, в два еднообразни екземпляра се представя с молба, с която се иска вписването. Тези записки трябва да съдържат: 1) имената и местожителството на длъжника и кредитора; 2) датата и естеството на документа, на основание на който се иска вписването; 3) количеството на дължимата

сума; 4) лихвите или годишните платежи, които донася вземането; 5) срока за изплащането на дължимите суми и 6) естеството и местонахождението на ипотекиранияте недвижими имущества. (чл. 38 ЗПИ) Вписването има значение не само за пораждането правото на предпочително удовлетворение, но и за реда на удовлетворението, когато недвижимият имот е ипотекиран за обезпечението на няколко вземания. Датата на вписването на отделните ипотeki показва реда; кой кредитор кога ще се удовлетвори. Върху един имот могат да са учредени няколко ипотeki — първа, втора, трета и т. н. Ипотекираният имот в такъв случай служи за удовлетворението на всички ипотекарни кредитори, обаче, този който има по-стара ипотeka, се намира в по-добро положение от другите кредитори, в смисъл, че когато имотът бъде продаден на публична продажба, от получената цена се отделя най-напред това, което е нужно за удовлетворението на първия кредитор и само ако остане нещо, се плаща на втория кредитор, и след удовлетворението на втория идва реда на третия и т. н. Така че, първият ипотекарен кредитор е най-добре обезпечен, вторият по-малко, а третият още по-малко и т. н.

За реда на удовлетворението няма значение датата на договора, а само датата на вписването. Ако един кредитор, който е сключил по-късно един ипотечен договор, успее да го впише по-рано в нотариалния регистър, той ще се удовлетвори по-напред от този, който е сключил пръв своя ипотечен договор, но го е вписал по-късно.

Действия на ипотеката. Ипотеката дава право на ипотекарния кредитор да се удовлетвори от ипотекирания имот и предпочително пред другите неипотекарни кредитори и ипотекарни, вписали по-късно ипотеката си. Ако длъжникът не заплати дълга, кредиторът може да прибегне до продажбата на имота и по този начин да събере вземането си. Удовлетворението на кредитора става по съдебен ред, по особена кратка процедура.

Погасяване на ипотеката. Ипотеката се погасява с погасяване на главното задължение, с унищожение на ипотекираниято имущество и по същите причини, по които се погасява едно задължение, независимо от главното задължение. С погасяване на ипотеката, последната трябва да бъде заличена. Заличаването става по искане на заинтересованите пак с записка, заедно с доказателство за погасяване на ипотеката, които се представят на нотариуса.

Облигационно право

1. Предмет и източници на българското облигационно право

Облигационното право, като част от Гражданско-правната наука, има за предмет системното изучаване на нормите, които уреждат облигационните правоотношения, т. е. задълженията и правата, които съответствуват на тези задължения.

Облигационните правоотношения са уредени у нас от Закона за задълженията и договорите от 3. XII. 1892 година, влязъл в законна сила на 1. III. 1893 година, и от Търговския закон, в който се съдържат специалните правила за задълженията и договорите в търговията, влязъл в сила на 1 януари 1898 год. Понеже Търговското право се изучава у нас като отделна дисциплина, ние ще се ограничим в изучаването само на правилата, които са съдържати в Закона за задълженията и договорите, които са общи правила, приложими и към търговските дела, доколкото няма особени наредби в Търговския закон.

Както споменахме, когато говорихме за източниците на българското гражданско право, нашият Закон за задълженията и договорите е заимствуван от италианския Граждански кодекс (чл. чл. 1097 — 1931) и е почти изцяло буквален превод. Не са заети само наредбите относно съпружеския договор (чл. чл. 1378-1446) и наредбите за доказването на задълженията и договорите (чл. чл. 1556-1567). Италианският кодекс, както е известно, в тази си част почива главно върху френския граждански законник, който пък от своя страна се основава върху римското облигационно право.

2. Обща теория на задълженията.

Задълженията, постановява чл. 1 от ЗЗД, произтичат от закона, от договорите или от полудоговорите, от престъпленията или от полупрестъпленията.

Преди да се разгледат по отделно тези източници и произтичащите от тях задължения, налага се едно общо теоретическо разглеждане на задължението, независимо от неговите източници. Това разглеждане именно съставлява предметът на общата теория на задълженията.

На общата теория на задълженията в правната наука се дава извънредно голяма важност. „Когато разгледаме задължението, абстрахирайки се от неговите различни източници—пише професорът по гражданско право в Парижкия правен факултет Марсел Планиол, в предговора към Елементарното ръководство по гражданско право (общата теория на задълженията и договорите, български превод на Тихомир Наследников) — когато разгледаме задължението, абстрахирайки се от негови-

те различни източници, ние ще видим да изпъква от него най-общата част на закона, тая, която съдържа всичките основни понятия на правната наука. Всички отношения, които съществуват между хората, поне всички ония, които се уреждат от законите, се свеждат към понятието задължение: извън това понятие не може да съществува никакъв въпрос от правен ред; там, гдето няма задължение, няма място за правото и юристът трябва да мълчи; в такъв случай ние ще имаме всичко друго — въпрос на изкуство, на морал или на политическа икономия, но не и въпрос на право. Всеки правен въпрос може да се изрази в тия думи „Какво може едно дадено лице да иска от едно друго определено лице“, или с други думи, като погледнем от другата страна на отношението, което ги свързва: „С какво второто лице е обвързано към първото“? Тъй че всеки правен въпрос, какъвто и да бъде той, винаги се свежда към това, да се установи съществуването на една облигационна връзка; това е то първоначалният въпрос, който се включва и предполага от всички други въпроси“.

І. За задълженията

Определение. Законът за задълженията и договорите не дава дефиниция на понятието задължение. В правната наука то се определя по следния начин: задължението е правна връзка, чрез която едно лице се принуждава спрямо едно друго да направи или да не направи известно нещо.

Анализирайки това определение, ние ще видим, че задължението съдържа следните четири елемента: а) правна връзка; б) активен субект; в) пасивен субект и г) една престация.

а) Правна връзка. Правото тук е схванато като обективно право, а не като субективно. Ролята на обективното право при задълженията е да служи като самостоятелен извор на задължения и като санкция за тяхното изпълнение.

б) Активен субект. Това правоотношение има обикновено два субекта: този който може да принуди едно лице да направи или да не направи нещо, наречен кредитор и

в) Пасивен субект. този който се задължава да направи или да не направи известно нещо, наречен длъжник. Разгледано това правоотношение от страна на длъжника, се нарича задължение. Разгледано откъм активната страна, то се нарича вземане.

г) Престация. Да се направи или да не се направи известно нещо — се нарича престация, или предмет на задължението. Престацията може да бъде положително действие (извършването на една работа или внасянето на пари, „престация“ в тесен смисъл на думата), или отрицателно действие (едно въздържание). Тия задължения, които имат за предмет една положителна престация, се подразделят на:

задължения, които имат за предмет едно прехвърляне на собственост (задължения да се даде нещо), и на положителни задължения да се направи нещо. А отрицателните задължения се наричат задължения да не се направи нещо. Така че задълженията могат да имат три възможни предмета: да се даде, да се направи, или да не се направи нещо.

Престацията или предметът на задължението трябва да има имуществен характер, т. е. трябва да представлява интерес, който да може да се изрази в сума пари. Това нещо не е предвидено в закона, но се поддържа в правната наука и от съдебната практика. Има обаче автори, които смятат, че и един нематериален интерес може да бъде предмет на едно задължение. Този гледищ се мотивира със съображението, че при липса на ограничение в закона, не може да се изведе запрещение за учредяването на облигационно отношение, целящо задоволяване на материален интерес (у нас проф. Диков).

Освен това, предметът на задължението трябва да бъде възможен, позволен от законите и да не противоречи на добрите нрави. Ако предметът на едно задължение е невъзможен, задължението не може да възникне, защото не може да се дължи нещо, което е невъможно. Невъзможността на предмета може да бъде абсолютна (когато задължението е неизпълнимо за всички хора) и относителна (когато е неизпълнимо само за длъжника). Относителната невъзможност не пречи на възникването на задължението. Позволен е предметът на едно задължение, когато не е забранен от законите. Противоречи на добрите нрави предметът на ония задължения, макар и незапретени от законите, които се осъждат от обществото като несъвместими с общоприетите схващания за морал, почтеност и пр. Кой задължения противоречат на добрите нрави е фактически въпрос, предоставен на съда. За такива се считат задълженията за прехвърляне на хазартни задължения, задължението да не се иска развод и др.

Всичките задължения не са от едно и също естество. Между задълженията на облигационното право от една страна и задълженията на вещното право и семейното право от друга страна, съществуват големи различия. Така: облигационното задължение се различава от задължението по вещното право по това, че докато правото на кредитора е насочено само към длъжника, от когото може да иска изпълнение, при задължението на вещното право пасивни субекти не са едно или няколко определени лица, а неограничен брой лица. От задължението на семейното право, облигационното задължение се различава по следното: а) семейно-правните задължения подчиняват личността на

задълженото лице под пряката власт на управомощеното лице (задълженията на децата спрямо родителите им), докато при облигационните задължения, личността на длъжника остава независима от непосредствената власт на кредитора (заемодавеца, напр.); б) семейно-правните отношения почиват върху трайни отношения на съжитие, докато облигационните отношения почиват на преходни, случайни отношения на лицата; в) различават се и по последствията от изпълнението на задължението: с изпълнението на облигационното задължение обикновено се изчерпва цялото облигационно отношение, а с изпълнението на семейно-правното задължение не се изчерпва съдържанието на семейното отношение.

Действията на задълженията. Под действия на задълженията разбираме ония правни последици, които произтичат от обвързаността на длъжника. Различаваме два вида действия: преки и непреки действия на задълженията. Към първите спадат: а) правото на кредитора да иска точното изпълнение на задължението и б) правото му да добие едно парично обезщетение в случай на неизпълнение или на закъснение на изпълнението, което е известно под името вреди и загуби. Към непреките действия на задълженията спадат: а) правото на кредитора да упражнява правата и исквете на своя длъжник; б) правото на кредитора да оспорва сир. да иска унищожението на сделките сключени от длъжника с измама и в ущърб на правата му, като с тях е създад или увеличил своята неплатежеспособност; в) правото на кредитора да вземе охранителни мерки; г) правото на кредитора на един починал длъжник да иска отделяне на длъжниковия имот от личните имоти на наследника и д) специалните средства за обезпечени е правото на кредитора, особено неустойката и правото на задържане.

Ще разгледаме последователно по-важните от тези действия, като почнем с преките действия.

1. Изпълнение на задължението

Първото пряко действие на задължението е да бъде изпълнено точно. Този, който е сключил едно задължение, постановява чл. 123 ЗЗД, е длъжен да го изпълни точно, а в противен случай, да заплати вреди и загуби. Именно в точното изпълнение се състои правното предназначение на задължението: изпълнението е целта на задължението.

Какво разбираме под точно изпълнение? Под точно изпълнение разбираме изпълнение на задължението по начин указан от съглашението, от което то произтича. Не е

достатъчно задължението да бъде изцяло изпълнено, за да бъде то точно изпълнено; трябва още и мястото и времето на изпълнението да отговарят напълно на изричната или предполагаемата воля на страните и на изискванията на справедливостта и обичая. Във връзка с точното изпълнение на задължението, трябва да се имат предвид следните основни начала:

1) Длъжникът не може да принуди кредитора да приеме на части плащането на един дори и делим дълг (чл. 151 ЗЗД). Това правило е от диспозитивен характер и страните, по пътя на съглашението, могат да го отменят. То търпи следните изключения; а) смъртта на длъжника води до разделянето на дълга; б) компенсацията позволява частично изпълнение на задължението и др.

2) По начало, всеки трябва да изпълни сам задължението си. (Това важи обаче само за задълженията сключени с оглед личността на длъжника, какъвто е случая с задълженията за въздържане и задълженията за полагане на личен труд.) И това правило търпи изключение: позволява се задълженията, които не са сключени с оглед личността на длъжника да бъдат изпълнявани и от трети лица, действувачи като представители на длъжника и дори и самостоятелно (чл. 143 ЗЗД).

3) Задължението трябва да се изпълни в определеното от договора място. Ако мястото на изпълнението не е определено, посочва се от закона. А именно: а) ако предметът е известна и определена вещ, плащането трябва да стане в мястото, което при сключаването на договора се е намирала вещта; б) когато няма уговорено от страните особено местоизпълнение и предметът на задължението не е известна и определена вещ, изпълнението трябва да стане в местожителството на длъжника.

4) По отношение на времето на изпълнението, задълженията трябва да се изпълнят: а) безсрочните задължения веднага, с възникването им, и б) срочните с настъпването на срока.

Изпълнение на задължението да се даде нещо. Задължението да се даде една вещ заключава в себе си задължението да се предаде и да се пази до нейното предаване (чл. 124 ЗЗД). Задължението да се даде една вещ, значи, обгръща и други две задължения: а) запазването на вещта до момента на предаването ѝ, като се полага за нея такава грижа, каквато полага обикновено един добър домакин (чл. 129 ЗЗД). Това задължение се отнася само до задълженията, които имат за предмет индивидуално определени вещи; б) предаването на вещта, т. е. връчването ѝ във владението на кредитора Ко-

гато предметът на задължението се състои в даване в собственост на една определена вещь или на едно право, самото съгласие произвежда този резултат, така че няма нужда от фактическо предаване на вещта, за да се счита тя в риска на кредитора. В случай, че длъжникът откаже да предаде доброволно вещьта, последните са следните: а) кредиторът може да иска изпълнителен лист от съда за насилственото ѝ вземане и евентуално вреди и загуби и б) вещьта остава в риска на длъжника, макар и преди поканването за доброволно изпълнение тя да се е намирала в риска на кредитора.

Изпълнение на задължението да се направи нещо. Ако предметът на задължението е да се направи нещо, длъжникът трябва да изпълни задължението като направи точно това, което е уговорено. Ако длъжникът не е изпълнил задължението, или го е изпълнил по начин различен от уговорения, кредиторът в първия случай може да бъде упълномощен да го изпълни сам за сметка на длъжника, а във втория случай да унищожи това, което е направено в нарушение на задължението и да го направи съобразно съгласението за сметка на длъжника. При тия задължения не може да се иска принудително изпълнение от самия длъжник, защото се предполага, че подобно изпълнение винаги би било лошо и би накърнило принципа на индивидуалната свобода. Упълномощаването на кредитора да изпълни той задължението за сметка на длъжника, трябва да бъде съдебно, ако се отнася до направата или унищожението на нещо в място, където кредиторът не може свободно да се разпоредва. В други случаи, последният може да действа по своя инициатива, но, ако бъде упълномощен от съда, той е поставен в по-благоприятно положение, защото тогава длъжникът ще му заплати всички направени разноски срещу разписки на лицата, които са извършили тия работи. Без подобно разрешение, съдът ще определи количеството на вредите и загубите. Във всеки случай, кредиторът е длъжен да предизвести длъжника, преди да извърши работата за негова сметка.

Изпълнение на задължението да не се направи нещо. Тези задължения ще се считат изпълнени, ако длъжникът се въздържа да не направи нещо, за което се е задължил. Ако длъжникът наруши задължението, то кредиторът може да иска това, което е направено в нарушение на задължението да не се прави нещо да бъде упълномощен да го унищожи за сметка на длъжника, независимо от заплащането на вредите и загубите. Кредиторът в такъв случай добива право да иска от длъж-

ника всички действително изразходвани разноски за унищожението, заедно с законната лихва на похарчените пари от деня на изразходването им.

Принудително изпълнение. Ако длъжникът не изпълни доброволно задължението си на уговореното време и по уговорен начин (при задължението да се предаде една вещ, не я предаде на уговореното място и на уговореното време; при задължението да се направи нещо, длъжникът не изпълни задължението по начина, както е уговорено; при задължението да не се направи нещо, длъжникът нарушавайки задължението си да се въздържа, направи това, за което се е задължил да не направи), той изпада в з а б а в а — положение, което влече за него различни последици. Освен това, ако той упорствува в своя отказ, кредиторът може да поиска от съда да констатира неговото право и да му предостави на разположение обществената власт, за да му се даде пълно удовлетворение. В това се състои принудителното изпълнение.

а) **Принудително изпълнение на задължението да се даде една вещ.** Ако се касае до една индивидуално определена вещ, принудителното изпълнение се състои в насилственото изнемване на вещта. Когато вещта е определена само родово, насилственото ѝ изнемване не е възможно, но съдът може да упълномощи кредитора да си достави обещаната вещ за сметка на длъжника. Когато задължението е да се брой една определена сума пари, принудителното изпълнение се състои в разните видове секвестри, които имат за цел да превърнат в пари длъжниковия актив, който е бил в натура, или да разпределят между кредиторите наличните суми, които длъжника притежава, или третите лица му дължат.

б) **Принудително изпълнение на задължението да се направи нещо.** Когато предметът на задължението е една работа или едно произведение, не може да се иска принудително изпълнение от самия длъжник, защото подобно изпълнение от една страна би било винаги лошо, а от друга страна би нахвърлило принципа на индивидуалната свобода. Затова, задълженията да се направи нещо в случай на неизпълнение се превръщат във вреди и загуби. Обаче, кредиторът може понякога да добие реално изпълнение на уговореното действие или работа, като накара някое трето лице да я извърши за сметка на длъжника. В този случай длъжникът сам не извършва работата, а само плаща разностите, тъй че за него задължението да се направи нещо се превръща в задължение да брой една сума пари. Това става, когато кредиторът се упълномощава да изпълни задължението

за сметка на длъжника. Същото важи и за случая, когато длъжникът изпълни задължението по начин различен от уговорения. Упълномощаването на кредитора да изпълни той за сметка на длъжника задължението трябва да бъде съдебно, ако се отнася до направата или унищожението на нещо в място, където кредиторът не може свободно да се разпорежла. В други случаи, кредиторът може да действа и по своя инициатива, но ако той бъде упълномощен от съда, той е поставен в по-благоприятно положение, защото тогава длъжникът ще му заплати всички направени разноски срещу разписки на лицата, които са извършили тия работи. Без подобно разрешение, съдът ще определи количеството на вредите и загубите. Във всеки случай, кредиторът е длъжен да предизвестява длъжника, преди да извърши работата за негова сметка. Към тоя способ на изпълнение може да се прибегне само за задължения, които са от естество да бъдат изпълнени от друго лице, вместо от длъжника. Когато при сключването на задължението да се направи нещо са взети предвид личните качества на длъжника, тогава има само иск за вреди и загуби.

в) Принудително изпълнение на задължението да не се направи нещо. Кредиторът може да иска да се унищожи това, което е направено в нарушение на задължението да не се направи нещо, и да бъде упълномощен да го унищожи сам за сметка на длъжника, ако последният не го унищожи доброволно (чл. 127 ЗЗД). Това постановление на закона е приложимо само за материалните действия на длъжника; ако се касае за юридически действия напр., кредиторът има право само на вреди и загуби. Казаното за упълномощаването на кредитора да направи нещо за сметка на длъжника важи и за упълномощаването му да унищожи направеното в нарушение да не се направи нещо за сметка на длъжника.

2. Вреди и загуби

Ако длъжникът не изпълни задължението си точно (т. е. по уговорения начин, на уговореното място и време), кредиторът има иск за обезщетение, т. е. има право да поиска заплащането на една сума пари, като равноценност на ползата, която той би извлъкъл от ефективното и точно изпълнение на задължението и която сума по тоя начин ще го обезщети за вредата, която му причинява неизпълнението на задължението. Това обезщетение се нарича вреди и загуби.

Видове вреди и загуби. Различаваме два вида вреди и загуби. 1) Възнаградителни вреди и загуби, които се дължат, когато задължението ~~никак~~ не е изпълнено и тогава те заместват доброволното или принудителното изпълнение, което би получавал кредиторът и 2) вакъснителни вреди и загуби, които се дължат когато задължението е изпълнено било доброволно, било принудително, след известно забавяне, вредно за кредитора. Тези вреди и загуби идат да поправят щетата, причинена на кредитора от забавянето. Изобщо и за едните и за другите вреди и загуби се прилагат едни и същи правила и се различават само: 1) в предварителното поставяне в закъснение, което не винаги се изисква за закъснителните вреди и загуби и 2) във възможността да се иска едновременно обезщетение и ефективно изпълнение на задължението, нещо, което се допуска само за закъснителните вреди и загуби.

Вредите и загубите, които се дължат на кредитора, било за закъснението или за неизпълнението изобщо, се определят винаги в пари. Паричните дългове могат да създават само вакъснителни вреди и загуби, тъй като първоначалният предмет на дълга се състои в пари и размерът на претърпяната щета е предварително определен (загубата се равнява на дължимата сума.) Тъй че не могат да се искат възнаградителни вреди и загуби за неизпълнението на едно задължение, което има за предмет една сума пари. Такива могат да се искат за неизпълнението на всички останали задължения: за неизпълнението на задълженията да се направи нещо или да не се направи нещо и за овия задължения да се даде нещо, предметът да който е друга вещ, а не пари.

Предпоставки при които могат да се искат вреди и загуби. За да могат да се искат вреди и загуби, поради неизпълнение, или поради закъсняване на изпълнението на задължението, по начало трябва да съществуват следните две предпоставки;

- 1) трябва да е била причинена една вреда на длъжника;
- 2) трябва неизпълнението на задължението да може да се вмени във вина на длъжника.

Освен това, макар и не винаги, длъжникът трябва да е бил поставен в закъснение

Поставянето в закъснение е необходимо само при вакъснителните вреди и загуби. За разлика от френското право, у нас уговореният срок поставя „по право“ длъжника в забавяне. Това означава, че, когато срокът за изпълнението на едно задължение е определен от страните, кредиторът не е длъжен да предупреди длъжника (чрез покана, протест и пр.), че желае да бъде изпълнено задължението на срока. Поканване е необходимо само в слу-

чаите предвидени в ал. 2 и 3 на чл. 128 ЗЗД, а именно: а) ако срокът изтече подир смъртта на длъжника, отговорността на наследника за неизпълнение на задължението не настъпва, освен след поканването и то 8 дни подир поканата и б) ако в съглашението не е определено никакъв срок, отговорността на длъжника за неизпълнение на задължението не настъпва, освен след поканване.

Поканата може да бъде направена устно или писмено, а може да бъде направена още и по нотариален ред и пр. Исковата молба също е способ за поставяне в законен ред; тя замества поканата и поставя длъжника в забава от деня на връчването на призовката.

Последствията от виновното забавяне са: а) длъжникът отговаря за последвалите вреди и загуби; б) рискът за вещта преминава върху длъжника.

Изключение от правилото, че уговореният срок поставя „по право“ длъжника в забава, съществува за лихвите, които се дължат не с настъпването на срока, а едвам от деня на исковата молба.

Вредата, като предпоставна за вреди и загуби. Кредиторът може да добие обезщетение само ако докаже, че неизпълнението или закъснелото изпълнение на задължението му е причинило вреда. Без интерес няма иск. Често се случва, щото кредиторът да не търпи никаква по-значителна загуба. В такъв случай няма място на вреди и загуби.

На кредитора предстои да докаже съществуването на вредата. Само морална щета не стига, за да може да се осъди длъжника за вреди и загуби.

Вината на длъжника, като предпоставка за вреди и загуби. За да бъде отговорен длъжникът за неизпълнение или забавяне, не е достатъчно да е причинил само една щета, а трябва неизпълнението или забавянето на изпълнението да е станало по негова вина. Вината на длъжника се предполага: всяко неизпълнение предполага вина. Но длъжникът, който е възпрепятствуван от едно случайно събитие или от непреодолима сила да изпълни изобщо, или да изпълни своевременно едно задължение, се освобождава от отговорност и не дължи никакви вреди и загуби. Случайното събитие и непреодолимата сила следователно изключват вината на длъжника.

Случайно събитие и непреодолима сила. Непреодолима сила и случайно събитие са синонимни понятия. Законът ги употребява заедно или едно до друго. Под случайно събитие или непреодолима сила се разбира такова събитие, което се дължи на

външна причина, на причина, която не зависи от волята на длъжника и настъпването на която не може да му се вмени във вина. Това събитие трябва да не е могло да бъде предвидено, т. е. да представлява нещо извънредно, да не е могло да бъде предотвратено, да не е предшествувало от каквато и да е вина на длъжника и да съставлява една абсолютна невъзможност за изпълнение на задължението. Някои автори считат, че между тия два израза трябва да се направи различие. Те смятат, че изразът „случайно събитие“ указва на външния произход на препятствието, което е попречило на изпълнението на задължението, защото то се дължи на външна причина, която е „чужда на длъжника“; и обратно, с израза непреодолима сила трябва да си служим, за да обозначим непреодолимото естество на това препятствие, ако длъжникът не може да го превъзмогне. По тоя начин, двата израза се оправдават, понеже изразяват две различни понятия, но те могат да се употребяват и съвкупно за един и същ факт.

Кое събитие е случайно или е непреодолима сила — е въпрос фактически. Той се преценява от съда във всеки конкретен случай. Такива могат да бъдат природните явления (земетресение, преливане на реки, необикновени студове, епидемии, пожари и т. н.), действията на законната власт (възбрана на стоки, реквизиция, забрана на внос и т. н.), действията на трети лица (война, стачка, революция, мобилизация, кражба и т. н. т. н.). Доказването на случайното събитие или непреодолимата сила е в тежест на длъжника. То може да става на общо основание (чл. 203 ЗЗД „длъжникът е длъжен да докаже, случайното събитие, което привежда в свое оправдание“) Длъжникът установява също и причинната връзка между събитието и неизпълнението. Кредиторът от своя страна може да доказва предшествуващата, съпровождателната или последващата събитие вина на длъжника.

Случайното събитие или непреодолимата сила еднакво могат да предизвикат както простото забавяне, така и невъзможността за изпълнение. По общо начало, длъжникът се освобождава от всяка отговорност щом докаже, че не изпълнението или ненавременното изпълнение се дължи на случайно събитие или непреодолима сила. При все това, случайните събития остават в негова тежест в следните два случая;

1) ако той се е задължил да отговаря за тях със специално, изрично или мълчаливо съглашение и

2) ако той е във виновно закъснение. Така, при задължението да се даде нещо, вещта остава на риск на длъжника, щом като той е във виновно закъснение (чл. 124 ЗЗД) и ще отговаря за погиването на вещта, макар и погиването да се дължи на непреодолима сила.

Длъжникът с отделно съглашение може да се задължи да отговаря за случайните събития и за непреодолима сила. Тогава той поема ролята на един вид застраховател по отношение на кредитора, който по тоя начин се освобождава от риска.

Колкото за отговорността за виновно закъснение, казахме, че вината на длъжника винаги се предполага, когато едно задължение не е изпълнено или е изпълнено късно, длъжникът, който се е провинил умишлено, в никой случай не може да се освободи от отговорност. При задължението напр. да се даде нещо, вещта остава на риск на длъжника, щом изпадне във виновно закъснение (чл. 124 ЗЗД) и ще отговаря за погиването ѝ, макар то да се дължи на случайно събитие или на непреодолима сила.

Вината на длъжника се проявява двойко: 1) умишлено (измама, длъжникът е недобросъвестен, не желае да изпълни задължението) и 2) небрежност (вина в тесен смисъл на думата, грешка, неизпълнението се дължи на небрежността на длъжника). При умисъл, длъжникът отговаря винаги за причинените вреди, при обикновената вина (грешка) отговорността свъпросна определяне на степента на вината.

Както казахме, погрешката на длъжника се предполага. Той трябва да докаже съществуването на случайното събитие, ако иска да се освободи от отговорност. (Т. е. когато кредиторът докаже своето вземане, длъжникът, който твърди, че едно случайно събитие му е попречило да изпълни задължението си, трябва да установи това обстоятелство; в противен случай, той ще бъде осъден).

Оценяване на обезщетението. Обезщетението трябва да представлява равноценността на претърпяната загуба. Тая вреда може да се състои от два елемента: от претърпяната загуба, т. е. онова, с което се е намалило имуществото на кредитора и от пропуснатата печалба (чл. 132 ЗЗД). Нищо повече от това не бива да се включва в обезщетението. Кредиторът не бива в никой случай да се обогатява.

От друга страна, длъжникът не е отговорен, освен за вредите, които са били предвидени, или които са могли да бъдат предвидени при сключването на договора. Може ли длъжникът да бъде заставен да отговаря и за непредвидените вреди? За-

кощт прави разлика между длъжник, който се е провинил в измама, и длъжник, който не се е провинил в измама, или с думите на законодателя: когато неизпълнението на задължението не произлиза по негова измама. Първият отговаря за всички вреди, дори и за непредвидените, какъвто и да бъде техният размер.

Моралната щета не дава право на вреди и загуби. Това правило се извежда от текста на закона „претърпява загуба“ и „пропуснатата печалба“. Някои автори обаче силно защищават тезата за допусчането и на тоя род вреди и загуби.

Вредите и загубите се оценяват от съда. Освен съда, и страните могат предварително сами да определят размера на обезщетението, което ще трябва да се заплати за неизпълнение на задължението. Това определение става отделно съглашение, което се нарича неустойка.

Обикновено, неустойката се помества в главния договор, но тя може да бъде уговорена и в един допълнителен договор. Неустойката е наказателно условие, чрез което някое лице, за да обезпечи изпълнението на едно задължение, се задължава за нещо в случай че не изпълни задължението или се забави с неговото изпълнение. Предметът на неустойката е една сума пари, която се определя от самото начало още или може да бъде посочен начина за определянето ѝ. Във втория случай, тя служи само за да се премахнат трудностите при оценяването на вредите, които кредиторът е претърпял. Освен това, за заплащането на неустойката не е нужно да се установи, дали кредиторът е претърпял или не известни вреди от неизпълнението на задължението. Целта на заключеното съглашение за неустойка е именно да се избегне всяка нужда от доказване от тоя род. Неустойката се дължи, щом като длъжникът е отговорен за неизпълнението. Съдът не може да измени определения с неустойката размер на вредите и загубите, т. е. да определи на другата страна по-голяма или по-малка сума (чл. 135 ЗЗД).

Освен съда и страните (чрез неустойка) още и законът определя размера на вредите и загубите. Законът определя размера на вредите и загубите за задълженията, предмет на които е заплащането на една сума пари. Тези задължения, както казахме, не могат да породят възнаградителни вреди и загуби. Що се отнася до закъснителните вреди и загуби, техният размер се определя именно от закона. Съгласно чл. 136 ЗЗД, вредите, които произтичат от забавянето на изпълнението, се заключават само в заплащане на законните лихви. Изключения правят особените правила за търговията, поръчител-

ството и за дружествата. Тези лихви се дължат без кредиторът да е длъжен да доказва някоя загуба и то от деня на исковата молба, с изключение на случаите, в които те почват да текат по право — при недобросъвестно получаване на недължимо (чл. 52 ЗЗД), за употребените от пълномощника суми (чл. 496 ЗЗД) и др.

Под лихви се разбира приходът на едно парично вземане. Тоя приход се определя според размера на вземането и времето за което се следва. Не всяко парично вземане поражда право на лихва за кредитора. Кредиторът има право на лихва само когато такава се предвижда от закона, или е уговорена между него и длъжника. Оная лихва, която се дължи по силата на закона, е законна лихва, за разлика от договорната лихва, която се дължи по силата на договора. Размерът на законната лихва е определен от закона по отделно за гражданските и търговските сделки. Особеностите на договорната лихва се състоят в това, че тя се дължи само когато е уговорена с писмен документ. Тя не може да надминава с три еливици сконтовия процент на Б. Н. Банка (сконтов процент е оная лихва, която Б. Н. Банка удържа от вземанията, облечени в менителница, записи на заповеди и др. прехвърлени върху нея, когато заплаща тия вземания). Изтеклите лихви могат също да дадат други лихви, или по законния процент въз основа на завеждане иск от деня на исковата молба, или по размера, който след настъпването падежа на лихвите е условен с едно последвало съглашение. Условената или законната лихва на изтеклата лихва за граждански дълг започва да тече когато се дължат лихви за две години, с изключение, когато се отнася до спестовните каси и други подобни заведения, когато техните съответни правилници гласят другояче (чл. 137 ЗЗД). А изтеклите доходи, като: аренда, наем, доходи от вечна или пожизнена рента, дават лихва от деня на исковата молба или от определеното в съглашението време.

Непреки действия на задълженията

За да може кредиторът ефикасно да иска изпълнението на задължението от своя длъжник, длъжникът му трябва да е в състояние да посрещне своите задължения. В противен случай, вземането изгубва всякаква стойност и всички права на кредитора, които му обезпечават било принудителното изпълнение, било обезщетението, не биха му послужили за нищо. Ето защо, законът му дава възможност, в случай на нужда, да защити ония блага от имуществото на длъжника, които съставляват негов залог. За тая цел, законът му позволява да употреби следните средства:

1) охранителни мерки. Тук спадат: а) правото на кредитора да иска след смъртта (или обявяването в несъстоятелност) на неговия длъжник запечатването на имуществото остацало след умрелия и съставяне на опис, за да се избегне укриването на ценните книжа и движими предмети; б) ако длъжникът е призван да участвува в една делба, кредиторът има право да се намеси, като поиска делбата да стане в негово присъствие, за да може да запази интересите си и да отклони едно споразумение между съделителите насочено против него. Той има право и да оспори една свършена делба, към която се е пристъпило без неговото присъствие, въпреки възражението, което той е направил (чл. 291 ЗНасл.). Тия средства са чисто охранителни. Законът обаче дава и други средства на кредитора, по-ефикасни, които му дават право не само да следи за запазването на имуществото на длъжника, но и да действува активно за това, каквито са:

2) правото да упражнява исковете на своя длъжник, когато последният сам избягва да ги упражни (Чл. 139 ЗЗД, косвен иск).

3) правото да иска унищожението на измамливите сделки, които длъжникът е сключил с трети лица във вреда на кредитора си (акцио паулиана, чл. 140 ЗЗД).

Към тия правни средства трябва да се добави още и

4) правото на кредитора да иска отделяне на имотите (*separatio bonorum*) на своя починал длъжник от личните имоти на наследника, за да отстрани личните кредитори от взыскане върху имотите на наследодателя (чл. 284 ЗНасл.).

Тук, ние ще разгледаме само правото на кредитора да упражнява исковете на своя длъжник и правото му да унищожава актовете сключени от своя длъжник с измама и в ущърб на неговите права. Останалите институции са из областта на наследственото право, за тях споменахме в лекциите ни по Наследствено право.

1. **Право на кредитора да упражнява исковете на своя длъжник.** Който се е задължил лично, гласи чл. 7 ЗПИ, длъжен е да изпълни сключените задължения с всичките свои имоти, движими и недвижими, настоящи и бъдещи. Имотите на длъжника са общо обезпечение на неговите кредитори — продължава по нататък чл. 8 от същия закон. Целият патримониум на длъжника значи, служи като залог за изплащането на неговите дългове. Тук влизат и правата и исковете на длъжника, нереализирани още. Обаче това право на кредитора би било без никаква стойност, ако длъжникът можеше да остави безнаказано да погине неговото имущество, или да се намали. Длъжникът, който е претоварен с дългове и който има да вима от други лица, ме

ще прави нищо за осъществяване на своите вземания, когато знае, че всичко, каквото би получил, ще отиде в полза на други лица, в случая — на кредиторите. При това положение, той би дочакал пълното си разорение, или постепенното обедняване, което в края на краищата ще се отрази върху правата на кредиторите му. Ето защо, законът дава право на последните да упражняват от негово име искомите му, т. е. да събират онова, което му се дължи, за да отклонят загубата, която ги заплашва. Това право се явява като следствие на правото на залог, предвидено в чл. 7 ЗПИ, за обезпечение и санкция на когото служи (Планиол).

Предмет на правото на кредитора да упражнява искомите на своя длъжник. Предмет на това право е възможността да се упражняват искомите на длъжника, т. е. да преследват по съдебен ред едно-трето лице, длъжника на длъжника, като упражняват правото на длъжника по отношение на неговия длъжник. Законът не дава право на кредитора да се намесва по друг начин в работите на длъжника, напр. да се намесва в действията на управление един имот на длъжника, като иска напр. от съда да му се предаде в неговите ръце, за да го управлява по-добре и др.

Кои искомове могат да се упражняват от кредитора?

Съгласно чл. 139 ЗЗД, кредиторите, за да съберат това, което им се дължи, могат да упражняват всичките права на длъжника, с изключение на ония, които изключително се отнасят до личността на длъжника. От това постановление на закона се заключава, че не всички искомове могат да бъдат упражнявани и че могат да се упражняват само искомите, които имат имуществен характер. А искомите, които нямат имуществен характер, не са предмет на правото на кредитора да упражнява искомите на своя длъжник.

Искомите, които са свързани с личността на длъжника, и които следователно не могат да се упражняват от кредитора са: иск за състояние на законно дете (57—61 ЗЛ), иск за развод, осиновяване, еманципация и др.

Има обаче и искомове от имуществен характер, които също не могат да бъдат упражнявани от кредитора, защото и те се отнасят изключително до личността на длъжника. Такива са: употреблението и обитаването, правото на пенсия, правото на законно плодopolзуване, искомите за отмяна поради неблагодарност, и др.

Условия, при които може да се упражни иска на длъжника: 1) кредиторът трябва да има интерес да действа; 2) неговото вземане трябва да е станало изискуемо и 3) самият длъжник трябва да бездейства.

Счита се, че кредиторът има интерес да упражни иска на своя длъжник, когато не може да се удовлетвори от

останалото имущество на длъжника си, било поради липса на средства, било поради нехайство в упражняването на правото, било поради трудностите в изпълнението.

Когато има кредиторът интерес да действа — е въпрос, който се решава от съда по същество. При липса на доказан интерес, молбата трябва да се отхвърли като безполезна. Липсата на интерес може да бъде противопоставена като възражение от третото лице, длъжник на длъжника, против когото е отправена.

Вземането на кредитора да бъде изискуемо, значи правото му да може да бъде осъществено по принудителен ред в момента на завеждането на иска, т. е. да не бъде прекъснато от един срок или едно условие. Не е необходимо кредиторът да е снабден с изпълнителен лист, защото кредиторът още не иска привеждането в изпълнение на своето вземане, а само се стреми да обезпечи това изпълнение, чрез увеличаване патримониума на длъжника.

На трето място, необходимо е длъжникът да бездейства, или да проявява нехайство чрез лошото водене на едно заведено дело. Ако той вече е завел дело, то кредиторът може да встъпи в делото, без да може да завесе ново дело. Ако прък длъжникът се реши да заведе дело, след като кредиторът е завел такова дело, неговият иск спира иска, който кредиторът вече е представил.

Форма на упражнението от кредитора иск. За да може кредиторът да упражни исковите на своя длъжник, не е необходимо той да бъде предварително упълномощен от съда, защото той се счита упълномощен за това на право от закона. Не е необходимо дори кредиторът да предупреди длъжника, че заявява един негов иск. Той може да упражнява, иска на своя длъжник, като действа сам, без длъжникът да фигурира в делото. Обаче, по-целесъобразно е длъжникът да бъде призван в делото, защото решението не би имало спрямо него сила на присъдено нещо.

Искът се завежда от името на длъжника. Кредиторът не действа, значи „пряко“ от свое име, и за това искът се нарича околел или непряк. Относно правното положение на кредитора, упражняващ исковите на своя длъжник, съществува спор в правната наука. Според едни автори, той се явява като представител на длъжника, според други, е самостоятелна страна. Изглежда по-правилно второто схващане, че кредиторът упражнява собствено право, защото, ако го считаме за представител, то той би трябвало да действа за запазване интересите на длъжника; докато, както се вижда, той в същност упражнява исковите на последния за задоволяване своите интереси.

В процеса, на кредитора могат да се противопоставят всичките възражения, които биха могли да се противопоставят на самия длъжник. Кредиторът обаче не може да се спогажда с непрекия длъжник, нито да се отказва от правото на прекия му длъжник. От друга страна пък той не е длъжен да ограничава своя иск до размера на това, което му се дължи, но непрекият длъжник може да задоволи неговото искане и с това да се прекрати производството.

Действия на иска. Когато кредиторът спечели предявения против третото лице иск, възвърнатият имот или получената сума не се присъжда изключително нему, а отива в имуществото на длъжника, от чието име е предявен искът, и остава в общия за всички залог. Тъй че кредиторът, който е водил процес, е принуден да раздели с другите кредитори придобитата полза; дори последните могат да бъдат предпочитани пред него, ако вземанията им са привилегирани. Действащият кредитор има само право, по силата на чл. 15 ЗПИ, на предпочитане за направените разноси по процеса — съдебни мита, берии и адвокатско възнаграждение. Така че, кредиторът — ищец в този иск не се ползува с никакви привилегии. Поради тия причини именно, този иск се практикува рядко. Кредиторът обикновено използва преките пътища за удовлетворението му, вместо непрекия иск.

• **2. Унищожаване на измамливо сключените сделки.** Длъжникът, който е претоварен с дългове, може не само да не предприема нищо за осъществяване на своите вземания, когато знае, че всичко, каквото би получил ще отиде в полза на неговите кредитори, но още може да прояви и недобросъвестност. Отрупаният с дългове длъжник, който се чувства заплашен от множество преследвания от страна на кредиторите си, се старее да намали своя актив с продажби и дарения в полза на роднини и приятели. Ето защо, законът дава право на кредитора да иска унищожението, да направи недействителни по отношение на себе си сделките, които неговият недобросъвестен длъжник е сключил с трети лица с цел да ошети своите кредитори. Този иск е предвиден в чл. 140 ЗЗД. Той се нарича ревокаторен иск или Павлов иск, по името на създателя му, претора Паулус. Той се основава, както искът по чл. 139 ЗЗД, на чл. 8 от ЗПИ (имотите на длъжника служат за общо обезпечение на кредиторите). Той принадлежи лично на кредитора и се води срещу третото лице, в полза на което е извършена измамливата сделка, а понякога и против трети лица-приобретатели.

Предмет на Павловия иск. Могат да бъдат предмет на иска на кредитора за унищожаване на измамливо сключените сделки (Павлов иск) всички действителни сдел-

ки, чрез които длъжникът е намалил своята имотност: възмездни, безвъзмездни договори или едностранни актове. Ако длъжникът е само пропуснал да се обогати, кредиторите нямат право на Павлов иск. Ако той напр. е отказал да приеме едно дарение, кредиторите не могат да оспорят този отказ. Обаче, когато той се откаже от едно наследство, този факт съставлява намаляване платежоспособността и кредиторите могат да приемат наследството, защото отказването от наследство има характер на отказване от едно придобито право, тъй като, както знаем от наследственото право, наследството преминава върху наследниците от момента на откриването му: когато един наследник се откаже в ущърб на своите кредитори от него, той се отказва от едно свое право, а не пропуска само да се обогати, какъвто е случаят при отказа от дарение.

Освен намаляване на платежоспособността, за да може да се предяви Павловият иск, необходимо е още сделката да бъде сключена и с измама, т. е. със съзнание, че се нанася вреда на кредитора. Във връзка с измамата, законът прави разлика, дали се касае за безвъзмезден или възмезден акт. Ако оспореният акт е безвъзмезден, каквото е дарението, за да може да се предяви искът, достатъчно е да е действувал с измама само длъжникът, макар и дароприемателят да не е знаел за измамата. Ако оспореният акт е възмезден, необходимо е да има измама и от страна на съконтрахента на длъжника.

На трето място, необходимо е още вземането на кредитора да предшества на сделката, която се унищожават, т. е. да е породено преди сделката, на която се иска унищожението.

Искът за унищожение по чл. 140 се предявява срещу длъжника. Когато бъде унищожена сделката, кредиторът насочва иска си и спрямо третите лица, които са придобили права от тази сделка. Но тези два иска обикновено се съединяват и се гледат едновременно. Искът може да бъде насочен и против по-нататъшни приобретатели, които са получили имота от лицето, с което непосредствено е сключил сделката длъжникът, стига да са на лице условията, за да може да се предяви иск спрямо първия приобретател. Унищожението става със съдебно решение и има същото действие, което има унищожението при другите унищожителни искове: възстановява положението преди сключването на сделката, при известни особености, обаче, специфични за това унищожаване.

Действие на унищожението. По отношение на кредитора, унищожението има сила само дотолкова, доколкото

е необходимо за Удовлетворение на неговото вземане. Следователно, сделката се унищожава само до размера на вредата, която е претърпял кредиторът. По отношение на длъжника, сделката се смята не унищожена. Ако напр. се иска унищожение на някоя продажба на вещь, кредиторът се удовлетворява чрез принудителната продажба на вещта, и ако след удовлетворението остане нещо от цената, остатъкът се предава на третото лице, страна в сделката. Длъжникът, естествено, ще трябва да обезщети третото лице за заплатената цена. Третото лице обаче може, за да избегне унищожението, да плати на кредитора щетата, нанесена му със сключването на сделката. В такъв случай, то също ще има право да иска от длъжника онова, което е дало на кредитора.

Както казахме, искът може да бъде предявен и срещу всеки по-нататъшен приобретател. Така че кредиторът може да иска вещта, движима или недвижима, прехвърлена от длъжника, у когото и да се намира тя, колкото и прехвърляния да са станали с нея. Обаче, ако вещта е движима и следващият приобретател е добросъвестен, т. е. не е знаел за измамата на длъжника и владее вещта на юридическо основание, то той става собственик на тази вещь въз основа на известното правило, че добросъвестното владение замества юридическото основание. Но щом приобретателят знае за измамата, т. е. той е недобросъвестен, вещта може да му бъде отнета. Същото се отнася и до недвижимите вещи. Недвижимата вещь, предмет на измамливата сделка може да бъде отнета от всяко трето лице, следващ приобретател, ако това лице е недобросъвестно, т. е. е знаело, че неговият праводател е придобил вещта по сделка, сключена с намерение да се ошетят кредиторите, или ако третото лице е придобило имота след вписването в нотариалните книги на исковата молба за унищожение на сделката, въз основа на презумцията, че всички трети лица, които придобиват права върху недвижими имоти след вписването на иска за унищожение в нотариалните книги, се смятат от закона за недобросъвестни.

II Естествени задължения

Задължението, за което говорихме дотук, е обикновеното гражданско задължение. То, както казахме, се състои в юридическата обвързаност на едно лице (длъжник) спрямо друго, (кредитор), по силата на което второто може да иска от съда осъждането на длъжника, ако не изпълни задължението. Кредиторът значи има право да иска съдебна защита и принудително изпълнение, когато длъжникът не изпълни доброволно задължението. Има обаче и задължения, които не са защитени от правото, но без да са лишени от всяко правно

значение. Те са т. н. естествени задължения. Нашият закон за задълженията и договорите се занимава с тях, само в чл. 142 ал. 2, където определя тяхното правно значение; „повръщането не се допуска за естествените задължения, които доброволно са заплатени“.

Естествени задължения има в следните случаи:

1. Когато едно вземане бъде погасено поради давност, то остава да съществува като естествено. Погасеното по давност вземане не може да бъде осъществено, (да бъде искано по съдебен ред) но, ако длъжникът го изплати, смята се, че той плаща дълг и не може да бъде искано обратно, като платено недължимо.

2. Задължението, което произхожда от игра или от обзалог, както задължението за плащане възнаграждение, на посредника за женитба и др. са също естествени задължения. Те могат да бъдат също доброволно изпълнени, но платеното срещу тях не се счита за дарение, и др.

Едни от естествените задължения от самото начало още възникват като такива, а другите са остатък от граждански задължения. Към първите спадат задълженията от игра и обзалог, задълженията на родителите да дават прехрана на своите деца и др. Към вторите — спомнатото вече погасено задължение и др.

Правното значение на естествените задължения се състои само в това, че доброволното изплащане на естествен дълг не се смята за дарение, нито за плащане на несъществуващ дълг и не подлежи на връщане. Те не могат и да се подновят чрез новация, и да се превърнат в граждански задължения. Не могат да се превърнат в граждански задължения дори и чрез припознаване или потвърждение, защото припознаването и потвърждението предполагат съществуването на граждански задължения. Те не могат и да се обезпечават със залог, нито с поръчителство, защото както поръчителството, така и залогът предполагат едно главно гражданско задължение.

Естествените задължения се различават от задълженията, които законът не одобрява, каквито са задълженията произтичащи от запретена игра и др. Също така, те се различават и от нравствените задължения и от религиозните задължения.

Различни видове задължения

1. Условни задължения

Във всяка юридическа сделка, както знаем от лекциите ни по Увода в правната наука, се различават: а) съществени елементи (*essentialia negotii*), които съставляват същината на

една определена юридическа сделка, която без тия елементи не може да съществува (цената в една продажба напр.); б) естествени елементи (*naturalia negotia*), които обикновено влизат в една сделка от определен вид, макар и да не са изрично уговорени (напр. при продажбата, задължението на продавача да обезпечи купувача за съдебно отстранение, но които могат в даден случай да бъдат изключени с изрична уговорка) и в) случайни елементи, (*accidentalialia negotia*), които влизат в една определена сделка само ако са изрично уговорени. Те представляват добавъчни уговорки. Такива са: условието, срокът и модусът. Те са такива елементи, без които сделките могат да породят своите правни последиствия, но прибавени един път, те изменяват съдържанието на правната сделка и с това и нормалното поражение на правните последиствия.

Ще разгледаме последователно условията и срока, и тяхното значение за задължението.

Определение. Задължението е условно, разпорежда чл. 62 ЗЗД, когато неговото съществуване или прекратяване зависи от едно бъдеще и неизвестно събитие. (Условието значи, може да се отнася както до съществуването, така и до унищожението на задължението).

Условието се определя, като волеизявление, по силата на което появяването или погасяването на едно задължение се поставят в зависимост от сбъдването или несбъдването на едно бъдеще и неизвестно събитие. Събитието, от което условието се състои, трябва да бъде: 1) бъдеще, а не настояще или минал факт, и б) неизвестно. Ако събитието е един минал факт или един бъдещ, но известен факт, няма условие по смисъла на закона. По отношение на неизвестността, се иска тя да бъде обективна, т. е. не е достатъчно страните по погрешка да са помислили едно известно нещо за неизвестно.

Видове условия. Първото и най-важно деление на условията е на отлагателни и прекратителни условия. Отлагателно е условието, което поставя задължението в зависимост от едно бъдеще и неизвестно събитие. Прекратително е условието, което, като се осъществи, възстановява нещата в предишното им състояние, като че задължението никога не е съществувало (чл. 63 ЗЗД). До сбъдването на отлагателното условие, задължението не съществува и, обратно, при прекратителното условие задължението съществува още от момента на неговото сключване, но съществуването му зависи от сбъдването на предвиденото събитие, което ако се сбъдне, нещата се възстановяват в предишното състояние, като че задължението никога не е съществувало. И в двата случая, сделката е в зависимост от сбъдването на събитието — в първия случай, с отлагателното условие, възникването, а във втория случай, с пре-

кратителното условие, преустановяването на действието. Пример за отлагателно условие: „Продавам Ви мебелите си, ако до 1 януари бъде назначен на работа в София“. Действието на договора се смята отложено, докато се види, дали ще бъде назначен до 1 януари на работа в София. Ако купувачът е заплатил нещо от цената на условното задължение, той е заплатил недължимо и може да си го иска обратно. Пример за прекратително условие: „Купувам коня Ви при условие да го върна, ако се укаже, че не може да прескача препятствия“. Тук продажбата проявява своето действие още от момента на сключването ѝ (прехвърля собствеността върху купувача), но тези правни последици ще бъдат отменени, ако се укаже, че конят не прескача препятствия и всичко ще се върне в предишното състояние, като че задължението никога не е съществувало.

Друго деление на условията е на случайни условия и на условия потестативни или произволни, и смесени. Според чл. 64 ЗЗД, случайно е условието, което зависи от едно случайно събитие, което не се намира във властта нито на кредитора, нито на длъжника. Произволно или потестативно е условието, на което изпълнението зависи от волята на единия от договарящите се. Смесено е това условие, което зависи едновременно от волята на една от договарящите се страни и от волята на едно трето лице или от случая (чл. 64 ЗЗД). Случайно условие е: ако утре вали; произволно: ако искам; смесено: ако се ожените за еднa коя си. Това деление е без голямо значение. За произволното условие, чл. 67 ЗЗД постановява: задължението сключено под едно условие, което го поставя в зависимост само от волята на този, който се е задължил, е недействително. Когато зависи от волята на кредитора (напр. „ще Ви дам 1000 лв, ако отидете до София“) произволното условие е напълно валидно. Но, когато то е турено в зависимост само от волята на длъжника, законът го счита за недействително.

Трето деление на условията е на позволени от правския ред, добрите нрави и обичаи условия и условия противни на правския ред, добрите нрави и обичаи. Противни на правския ред са условията, които целят ограничението при възползуването на правните субекти от някак права, установени от обективното право. Пример: ограничението за встъпване в брак. Неморални са условията, които изискват от дадено лице извършване на деяния, непозволени от добрите нрави. Пример: незаконно съжителство. Съгласно чл. 65, ЗЗД всяко условие, което е противно на добрите нрави или на закона, или което възлага изпълнението на едно невъзможно нещо, е недействително и прави недействително задължението, което зависи от него. Това правило се прилага

само за възмездните сделки. При безвъзмездните сделки, условията, които са противни на закона или на добрите нрави или невъзможни, се считат като невалидни, (съгласно чл. 130 от З. Насл.), и като така, не влияят върху правната действителност на сделките.

Друго деление на условията е на възможни и невъзможни условия. Невъзможността бива: правна, физическа, абсолютна и относителна. Правна е невъзможността, когато съществува една пречка установена от правото (ако еманципирате едно 10 годишно момиче, напр.) Условието е невъзможно поради физическа невъзможност, когато природните закони се противопоставят на неговите събдвания. Пример: ако отидете на луната. Абсолютна невъзможност имаме, когато условието не може да бъде изпълнено от никого. Относителна, когато то не може да бъде изпълнено само от определени субекти.

Значението на това последно деление е голямо; защото уговарянето на едно невъзможно условие в сделки между живи, прави недействително задължението, което зависи от него. Защото задълженията са сериозни актове в живота на хората и когато някой се задължава под условие, което е невъзможно, това показва, че той няма намерение да се задължава. Акът, който той сключва на шега напр., е несериозен и не произвежда никакви правни последици. Изключение от това правило съществува за завещанието. Ако едно завещание бъде направено под едно такова условие, то условието се смята за незаписано, а завещанието ще бъде действително.

Условието обаче, да не се извършва едно невъзможно нещо не прави недействително задължението сключено под това условие (чл. 66 ЗЗД). Това задължение (под условието да не се извършва нещо невъзможно) е просто задължение, понеже по хипотеза това условие никога не ще се реализира и от сега още се знае, че това отрицателно условие е вече изпълнено. Пример: продажба, при условие, че купувачът не ще спре вървежа на слънцето.

Кои актове могат да бъдат сключени под условие? Всички актове, които имат имуществен характер, по начало могат да бъдат сключени под условие. Актовете обаче, които се отнасят до личното състояние на лицата, като напр. брак, осиновяване, припознаване на незакопородено дете и др. не търпят условия, т. е. тяхното действие не може да се подчини на събдването или несъбдването на едно бъдеще и неизвестно събитие.

Действие на условието. I. Действие на висящото условие. До събдването на условието, настъпването на правните последици, с които то е свързано е несигурно. а) Ако условието е отлагателно до събдването на събитието сделката не може да породи своите действия. Ако напр.

се касае за договор за покупо-продажба, продавачът не ще бъде длъжен да предаде стоката, купувачът да заплати цената, докато не се сбъдне условието, с което е свързано действието на договора. Ако събитието настъпи и условието се сбъдне, договорът проявява всички свои действия и то от момента на сключването му, а не от момента на сбъдването на отлагателното му условие, т. е. последното има обратно действие. Кредиторът обаче, съгласно чл. 76 ЗЗД, може преди изпълнението на условието да извърши всичките действия, които се отнасят до запазването на неговите права, т. е. с други думи, за кредитора се поражда все пак едно право от сделката с отлагателно условие, което някои автори наричат „право в очаквателно състояние“, по силата на което той може; 1) да взема всички мерки, необходими за запазване бъдещето му безусловно вземане, (да впише ипотеката, която обезпечавя подобно вземане, да си служи с истра по чл. 139, ЗЗД, да иска да участва в една делба, въ която участва и условния му длъжник и т. н.) 2) да го прехвърля.

б) Ако условието е прекратително, до настъпването на събитието сделката проявява всички свои действия, но, осъществи ли се един път условието, сделката прекратява своите действия и се възстановява всичко в предишното състояние, като че задължението никога не е съществувало. Смята се, че сделката никога не е била сключена. И понеже тя е вече проявила своите действия, страните трябва да направят всичко, за да отменят тия действия, и да възстановят нещата в това положение, в което са се намирали преди сключването на сделката. При примера с покупо-продажбата на коня, при условие че коня скача препятствия, ако се укаже, че последният, не прескача препятствия, продавачът трябва да си вземе обратно коня и да върне цената, а купувачът да върне коня. Скат ли обаче конят препятствия, то продажбата си остава в сила.

Какво е положението на страните, докато не се е сбъднало прекратителното условие?

Тъй като при сделките с прекратително условие се отлага само преустановяването на действието на сделката, а не самия правен ефект, заключава се: този който е отчуждил под прекратително условие напр. не е вече собственик, а собственик е съконтрагентът му, който има право по силата на чл. 76 да взема мерки, необходими за запазване бъдещето му безусловно вземане и може да прехвърля правото си под прекратително условие, а също да иска плащането му, както принудително така и доброволно.

Кога може да се счита условието сбъднато?

Тази материя е предмет на уреждане на чл. чл. 71—75 ЗЗД. Според тези постановления, условието ако е положително, се счита за сбъднато, ако се случи онова,

което страните вероятно са искали и разбирали (чл. 71 ЗЗД) и обратно, не се счита за сбъднато, ако през уговорения период от време това не стане или по-рано, ако е известно, че събитието не ще да настане (чл. 72 ЗЗД). При отрицателните условия (когато едно задължение е сключено под условие, че едно събитие не ще настане), при отрицателните условия, събитието ще се счита за сбъднато, когато с положителност се знае, че събитието не може да настане (чл. 73 ЗЗД). А също така, условието се счита за сбъднато и когато сам длъжникът, който се е задължил под условие, е попречил за неговото осъществяване.

II Положението на сделката след сбъдването на условието. а) Положението на сделката сключена при отлагателно условие. Изпълненото условие има обратно действие до деня, в който задължението се е сключило. Ако кредиторът е умрял преди изпълнението на условието, неговите права преминават на неговия наследник (чл. 75 ЗЗД). Това правило за обратното действие на сбъднатото се условие не е от публичен ред и страните могат да уговорят друго действие (от деня на сбъдването напр.). По начало, принципът за обратното действие на сбъднатото се отлагателно условие се прилага при всички условни сделки. Изключение правят само тъй наречените суксесивни договори, каквито са: трудовият договор, рентата, наемът и др. При тези договори сбъднатото се отлагателно условие действа само за бъдеще.

Какви са последиците от обратното действие на сбъднатото се условие?

1) От момента на сключването на сделката, кредиторът се счита като да е бил носител на едно безусловно вземане; 2) след сбъдването на условието, приобретателят става собственик с обратна сила, от момента на сключването на сделката; 3) приобретателят има иск за вреди и загуби, ако вещта е погинала преди осъществяването на събитието по вината на отчуждителя (чл. 68 ал. III ЗЗД).

Принципът за обратното действие на сбъднатото се условие има и известни изключения. Така: плодовете, които се получават от вещта през времето от сключването на сделката до осъществяването на събитието, се получават и задържат от отчуждителя и той не дължи връщането им на приобретателя след като се сбъдне условието; действията на обикновеното управление на отчуждителя остават валидни.

б) Положението на страните след сбъдването на прекратителното условие. Прекратителното условие, съгласно чл. 69 ЗЗД, не отлага изпълнението на задължението; то задължава само кредитора да върне това, което е получил, когато дойде предвиденото в условието събитие. Дойде ли предвиденото условие, приобретателят под прекратително условие се смята като да не е бил никога собственик. Поради

това, законът, както се вижда, го задължава да върне това което е получил. Затова, ако една продажба е била направена под условие, че при настъпване на дадено събитие тя да се развали, настъпи ли това събитие, договорът се счита че не е съществувал. Какво обаче става с извършените от купувача актове през време, когато прекратителното условие е било висящо? Извършените от приобретателя под прекратително условие преди събдването на последното сделки не разпореждане след това събдване стават относително недействителни по отношение на онази страна, в полза на която се е събднало условието. Управителните актове, трябва да бъдат зачетени, стига да не се установи, че те са били извършени с намерението да се вреди на продавача. Колкото за плодовете получени преди събдването на прекратителното условие, — тъй като купувачът при събдване на прекратителното условие се счита, че никога не е бил собственик на имота, той е задължен да даде сметка за прибранияте плодове от чуждата вещ, а продавачът от своя страна му дължи лихвите на платената сума.

Действие на условието, което не се е събднало. Действието на този род условия е, че правните последици, очаквани от задължението няма да се породят. Ако условието е отлагателно, сделката е абсолютно недействителна. Страните ще бъдат в положението, в което щяха да се намират, ако не бяха договаряли. Ако те са дали нещо предвид възможността да настъпи условието, полученото трябва да се върне. Ако пък условието е прекратително — сделката е действителна, като една напълно безусловна сделка.

Несъбдналото се условие обаче се счита осъществено, когато длъжникът с своето действие е попречил за неговото изпълнение (чл. 74 ЗЗД).

Рисковете за погиването на вещта преди осъществяването на условието. При отлагателните условия:

Чл. 68 установява редица правила по тази материя, а именно:

1) Когато вещта е погинала не по вина на длъжника. (Не по вина на длъжника, значи поради случайно събитие или непреодолима сила). По право, би трябвало рискът да е за кредитора: законодателят обаче смята задължението за несклучено и загубата остава за сметка на длъжника.

2) Вещта погива по вина на длъжника. Рискът е пак за длъжника; освен това, длъжникът е длъжен да заплати и вредите на кредитора поради неизпълнение. Ако вещта не е погинала изцяло, а само се е повредила, кредиторът има право да развали договора или да иска вещта в състоянието, в което се намира, както и заплащането на вреди.

При прекратителните условия: Рисковете при пълно погиване са в тежест на приобретателя. При частично по-

гиване (повреждане), рискът е в тежест на продавача. Страните могат със съгласение да изменят тези правила, тъй като те имат разпоредителен характер.

2. Срочни задължения

Срокът се различава от условието по това, че не отлага задължението, но само забавя неговото изпълнение. Значи, сключеното със срок задължение съществува от момента на сключването му, поражда всичките действия на обикновена сделка, при особеността само, че длъжникът не може да бъде принуден да изпълни задължението, докато не настъпи срока. Това именно иска да каже законодателят в чл. 77 ЗЗД., като разпорежда, че срокът не отлага задължението, но само забавя неговото изпълнение.

За да се превърне едно срочно задължение в условно задължение, необходимо е уговореният срок да бъде ясен по отношение на това, което се отнася до неговото съществуване. Ако някой каже: задължавам се да ти дам хиляда лева, когато се ожениш, — в такъв случай имаме условно задължение, защото не е положително, дали ти ще се ожениш. Ако каже обаче — ще ти платя хиляда лева, когато Петър умре, задължението е срочно, а не условно, защото смъртта на Петра е положителна, и е неизвестно само времето, когато тя ще дойде. Впрочем, и законът се старае да разграничи срока от условието, като изрично в посочения текст подчертава действието на единия и на другия.

Под срок разбираме известен период от време даден на длъжника, за да изпълни своето задължение. А под срочно задължение се разбира онзи правен акт, при който правните действия настъпват в момента на сключването му, но правото да се иска изпълнението се поражда с настъпването на срока.

Видове срокове. 1. **Законен срок.** Този срок е предвиден от закона. Такъв е срока по чл. 128 п. 2. ЗЗД („ако срока изтече подир смъртта на длъжника, отговорността на наследника за неизпълнение задължението не настъпва, освен след поканване и то 8 дни подир поканата“), по чл. 328 ТЗ, сроковете определени със специалните закони за мораториуми и др.

2. **Договорни срокове.** Договорните срокове са онези, които са уговорени в отделните договори от страните. Страните могат и да не предвидят никакъв срок. В такъв случай, задължението трябва незабавно да бъде изпълнено. Поставеният срок в задължението може да бъде изричен или мълчалив. Когато е изричен, задължението трябва да се изпълни непосредствено с изтичането на срока. Срокът се разбира мълчаливо поставен в задължението в два случая: единият е, когато, било поради качеството

на задължението, било поради начина, по който то трябва да се изпълни, е нужно да се даде един известен срок, в който да се изпълнят поетите задължения. Пример: задължавате се да построите една къща. В договора не е поставен срок. Не може да се предполага, че страните са искали задължението да бъде изпълнено незабавно, а че са имали предвид нужното време за построяването на къщата. Другият случай е, когато изпълнението на задължението е предоставено на волята на длъжника. Тук се предполага, че страните са имали предвид времето, през което един разумен човек, който действа добросъвестно, би изпълнил задължението си. В тези случаи, съгласно чл. 78 ал. 2 ЗЗД, на съда принадлежи да назначи един достатъчен срок за изпълнението на задължението.

3. Съдебен срок. Когато настъпи срокът, ако длъжникът не е в състояние да плати поради крайно затруднение, съдът може да даде нов срок на длъжника. Така, съгласно чл. 70 ал. 3 ЗЗД, „на ответника може да се даде срок за изпълнение, според обстоятелствата“, а съгласно чл. 568 ЗЗД „ако няма условен срок за връщането, съдът може да даде на заемателя един срок, според обстоятелствата“, и др. Този срок се нарича съдебен срок.

Срокът бива още: известен („ще Ви заплатя дълга на 1 януари“) и неизвестен („ще се издължа при смъртта на чичо си“) и пр.

Правилата за изчисляване на сроковете се съдържат в ЗГС (чл. чл. 562—575) Съгласно тези правила, сроковете се броят по месеци, седмици и дни. Срокът, който се брой по месеци, изтича в съответното число на последния месец от този срок. Ако края на срока, който се брой по месеци се пада в такъв месец, който няма съответно число, той се брой в последния ден на тоя месец. Срокът, който се брой на седмици, изтича в съответния ден на последната седмица от този срок. Когато свършването на срока, според правилата за броенето му, се пада в не присъствен ден, то тоя ден, и другите, които идат след него по ред неприсъствени дни, не се броят, а за последен на срока ден се брой първия след тях присъствен ден. Когато срокът се брой по дни, не се брой деня на извършването на действието, от което срокът започва да тече. Последният ден на определеното число дни се счита за свършване на срока. В последния ден на срока, правото на страните, което зависи от срока, се продължава до изтичането на целия ден, т. е. до края на двадесет и четвъртия час; но, когато действието трябва да се заяви или извърши в съда, ограниченото със срок право на страните се прекратява с изтичането на присъствените часове и пр.

В чия полза се установява срокът? Изобщо, срокът се установява в полза на длъжника, за да може той да изпълни задължението си в течението на срока. У нас

в чл. 80 ЗЗД е установено предположението, че срокът всякога е условен в полза на длъжника, ако от условието или от обстоятелствата не произлиза, че той е условен така също и в полза на кредитора. Това означава, че докато не е настъпил срокът, длъжникът не може да бъде заставен да плати. Но, често пъти срокът се уговаря едновременно в полза и на двете страни и в известни случаи и изключително в полза на кредитора. Така напр., срокът при заема с лихви е уговорен в полза и на двете страни. Срокът при влога е в полза на влогодателя (кредитора), тъй като влогоприемателят (длъжникът) няма интерес да пази вещта, защото нито може да си служи с нея, нито получава възнаграждение за това, — и съхранението на вещта съставлява една услуга за влогодателя, която трябва да трае, докато той има нужда от нея.

Действие на срока. Отлагателният срок (прекратителният срок ще бъде разгледан при способите за погасяване на задълженията) не влияе върху съществуването на задължението, а само забавя неговото изпълнение. Ще разгледаме положението на задължението, докато срокът е висящ, и положението му, когато настъпи срокът.

а) Докато срокът е висящ, това което се дължи, ако срокът е уговорен в полза на длъжника, не може да се иска. Това забавяне на изпълнението се счита като най-характерното действие на срока. Но, ако длъжникът изпълни доброволно задължението преди срока, то той не ще може да иска платеното назад, макар и да не е знаел, че съществува срок. Длъжникът е заплатил това, което дължи, значи няма недължимо платено. Ако обаче срокът е бил уговорен в интереса на кредитора, който е имал интерес да не се изпълни веднага задължението, в такъв случай длъжникът може да бъде заставен да плати преди установения срок, защото срокът е само едно благодеяние, дадено на кредитора, който има право да се откаже от него. Ако срокът е бил установен в интереса и на двамата, и на кредитора и на длъжника едновременно, едната страна не може да се откаже от него във вреда на другата и кредиторът не може да действува за изпълнението преди срока, нито длъжникът може да плати преди настъпването на срока. При съмнение, предполага се, че срокът е бил уговорен в полза на длъжника; затова, длъжникът може да застави кредитора в такъв случай да получи плащането преди установения срок да е бил настъпил.

Рискът, докато още срокът не е настъпил, е в тежест на кредитора, за разлика от условното задължение, където рискът е в тежест на длъжника.

б) Когато настъпи срокът. Задължението става изискуемо със самото изтичане на срока. В такъв случай се казва, че задължението настъпва и занаяпред задължението се чис-

ли като обикновено задължение. Освен това, длъжникът изпада в забавя, без да е нужна особена покана, ако чрез самото изтичане на срока, той не изпълни задължението си. Това е действието на отлагателния срок. Прекратителният срок, както ще видим, действува погасително и със самото негово идване, сделката престава по право да проявява правни последици.

Изгубване преимуществата на срока. Задължението може да стане изискуемо не само поради отказване от облагите на срока, но и поради изгубване на същите. Според чл. 81 ЗЗД, длъжникът не може да се ползва от преимуществата на срока, ако той е станал несъстоятелен, или със своите действия е намалил дадените обезпечения на кредитора, или не му е дал обещаните обезпечения. Изгубва се следователно само срока установен в интереса на длъжника, а не и този, установен в интереса на кредитора. И така, длъжникът се лишава от благодеянието на срока и задължението му става изискуемо преди да е настъпил срокът, в два случая; 1) Когато е станал несъстоятелен и 2) когато не е дал обещаните обезпечения, или със своите действия е намалил дадените вече такива.

Кога длъжникът е несъстоятелен?

По нашата правна система, под думата несъстоятелност се разбира онова икономическо състояние на длъжника, при което той не може да плаща. Не е нужно пасивът му да надминава актива, нито да има формално обявяване в несъстоятелност, което у нас може да се извърши само по отношение на търговци. При обявена обаче търговска несъстоятелност, изгубването на срока става автоматически. За да се лиши длъжникът от преимуществата на срока, поради „гражданска несъстоятелност“, необходимо е да се заведе установителен иск, с който именно да се обявяват за изгубени тези преимущества.

Когато не е дал обещаните обезпечения, или е намалил дадените обезпечения, длъжникът също се лишава от преимуществата на срока. Въпросът дали длъжникът е дал или не обещаните обезпечения, е изцяло фактически въпрос. Във връзка с това трябва да се отбележи само, че заместването на обещаното обезпечение с друго равноценно не може да бъде наложено на кредитора. Напр., вместо една ипотека върху имот в един град не може да се принуди кредитора да приеме ипотека, макар и за равноценен имот в същия град. По-големи мъчнотии представлява хипотезата за намаляване на обезпеченията. Тук, преди всичко, трябва да се има предвид, че длъжникът не се лишава от благодеянията на срока, поради намаление на дадените обезпечения, освен ако това намаление е последица на собствено-

то му действие, т. е. може да му се вмени във вина. Пример: изоставяне на една ипотекирана сграда вследствие което стойността ѝ се намалява. Ако обаче ипотекираната сграда е унищожена от пожар, който не може да се вмени във вина на длъжника или от земетресение, или от друго случайно събитие, длъжникът не може да се счита за лишен от преимуществата на срока. В такива случаи (ако следствие на такива нещастия длъжникът бъде доведен до несъстоятелност), той не може да бъде заставен да плати преди изтичането на срока. Намаляване на дадените обезпечения е значи намаляване стойността на вещите които служат за залог на кредитора: събаряне на ипотекирани постройки, изсичане на гора несъобразно с правилата за експлоатацията на горите и др. Не се намалява обезпечението с факта на продажбата на ипотекирания имот, също с учредяването на една втора ипотека. И тук, изгубването на срока трябва да стане със съдебно решение.

Последствията от изгубването на срока е, че дългът става веднага изискуем и кредиторът тобива право на принудително изпълнение.

3. Задължения с право на избор

1. **Алтернативни задължения.** Задължението е алтернативно, когато отняколко престации, които поотделно са споменати в задължението, се дължи едната или другата, по такъв начин, че длъжникът се освобождава напълно с изпълняването само на една от тях, по негов избор, или по избора на кредитора. Трябва да се подчертае, че множеството престации трябва да се разбират отделно в задължението, защото ако се разбират заедно, те биха се дължили всички и на задължението би липсвал алтернативният характер, а относно правото на длъжника да се освободи напълно с изпълнението само на една от тях, трябва да се има предвид, че ако той може да се освободи, като изпълни една от престациите, той не може да иска да бъде освободен от задължението, като изпълни част от едната престация и част от другата. Значи, ако аз ти дължа десет хиляди лева или библиотеката си, то аз не мога да те принудя да приемеш пет хиляди лева и половината от библиотеката ми.

Алтернативното задължение се различава от условното задължение по това, че последното прави дълга неизвестен, а при алтернативното, дългът е известен и неизвестността се отнася само до това — коя между повечето вещи, дължими алтернативно, ще трябва да бъде предадена на кредитора. От сега още трябва да посочим и разликата между алтернативните задължения и т. н. факултативни задължения. От факултативното задължение (при

което длъжникът може да се освободи като плати друга вещ вместо истински дължимата), алтернативното се различава по това, че при такова задължение и двете вещи са дължими. Пример за факултативно задължение: задължен съм да предам имота си във В. Търново, но, за да се освободя от задължението си, мога да дам имота си във Варна. Тук нямаме алтернативно задължение, защото предметът е една единствена престация.

Кому принадлежи изборът при алтернативните задължения?

Изборът принадлежи на длъжника, ако изрично не е предоставен на кредитора, постановява чл. 83 ал. 1. ЗЗД. Длъжникът има по отношение на правото на избор едно предположение в своя полза; иска ли кредиторът да упражни избор, той трябва първо да докаже, че нему му е било предоставено правото на избор. Веднаж изборът станал, той има ретроактивно действие: избраната престация се счита да е била единствена дължима от самото начало на възникването на алтернативното задължение и до неговото изпълнение се счита, че се е дължила една престация, тази, избраната от едната от страните.

Правото на избор не е лично право — то преминава след смъртта върху наследниците на носителя му. Също така, това право може да бъде прехвърляно заедно с алтернативното вземане на общо основание, както и да се залага, както се алага едно обикновено вземане.

Изборът може да бъде предоставен и на кредитора. В такъв случай, постановява чл. 83 ЗЗД, задължението става просто от деня, в който кредиторът съобщи избора си на длъжника. Също, задължението е просто, макар и да е сключено с право на избор, ако едната от двете обещани вещи не може да бъде предмет на задължението (чл. 84 ЗЗД). Пример: обещавам Ви две вещи, от които за едната се установява по-късно че не съществува. Алтернативното задължение в този случай става просто и аз оставам да Ви дължа само едната вещ, която съществува.

Как се упражнява правото на избор, когато принадлежи на повече длъжници или кредитори?

Този въпрос представлява практически интерес, когато няма съгласие помежду им. Ако задължението трябва да се изпълни и ако от друга страна несъгласието върху избора пречи на това изпълнение, нужно е съдията да се намеси и да направи избора, като държи сметка за интересите на всички тия, които имат право на избор.

Кой носи рисковете и опасностите за вещите, които се дължат алтернативно?

Чл. чл. 84 - 87 ЗЗД различават няколко хипотези:

А) когато изборът не е бил още направен:

1) когато изборът принадлежи на длъжника и а) една от двете вещи погине даже по вина на последния, задължението става просто и длъжникът дължи останалата вещ; б) ако и двете вещи са погинали и длъжникът е виновен за погинването на двете, или само на едната от тях, той е длъжен да заплати стойността на погиналата по-после вещь (чл. 85 ЗЗД); в) ако и двете вещи са погинали не по вина на длъжника и преди да е бил настъпил срока за предаване, задължението се погасява.

2) Изборът принадлежи на кредитора: а) ако едната само вещь е погинала, не по вина на длъжника, кредиторът е длъжен да приема останалата; б) ако погинването е станало по вина на длъжника, кредиторът може да иска останалата вещь или стойността на погиналата и в) ако и двете вещи са погинали и длъжникът е виновен за погинването и на двете, или на едната само от тях, кредиторът може по свое усмотрение да иска стойността на едната или другата. (чл. 86 ЗЗД)

Б) Изборът е направен и е останал неотменяем. Какви ще бъдат последиците ако погине вещта?

В този случай задължението след избора е станало просто по отношение на избраната вещь. Затова, въпросът за риска се урежда по същия начин, по който се урежда при простите задължения. Ако вещта погине, когато длъжникът е в закъснение, кредиторът има право на обезщетение, а не да иска друга вещь. Когато пък погине вещта без вина на единия или другия, задължението се погасява.

Правилата, с които се занимавахме дотук, се прилагат както разпорежда чл. 88 ЗЗД, и когато задължението с право на избор съдържа повече от две вещи. Следователно, ако се дължат вместо две, три или повече вещи и ако едната вещь е погинала, без някоя да има вина за това, задължението остава пак алтернативно по отношение на останалите вещи и т. н.

II. Факултативни задължения. Факултативни са онези задължения, при които длъжникът трябва да престира само една определена престация, която се дължи от момента на сключването на сделката, при тази особеност, че той може да се издължи, като даде друго нещо.

Правото да се погаси задължението с друга престация, а не с уговорената при сключването на сделката, може да принадлежи както на длъжника, така и на кредитора. Когато правото на избор принадле-

жи на длъжника, той може да го упражни до момента на изпълнението. Ако длъжимата престация погине по негова вина, кредиторът може да иска само вреди и загуби поради невъзможност на изпълнението. Когато тази вещь погине, поради случайно събитие или непреодолима сила, преди длъжникът да е изпаднал в забава, задължението на длъжника се погасява.

Ако правото на избор е уговорено в полза на кредитора, въпросът дали със случайното погинване на вещта той ще изгуби правото си да иска тази определена вещь, зависи от всеки конкретен случай.

4. Солидарни задължения

За солидарност при задълженията говорим, когато участвуват по няколко лица откъм активната или откъм пасивната страна: 1) когато едно вземане принадлежи на няколко кредитора и то така, че всеки от тях може да събере цялото вземане и 2) когато един дълг тежи върху няколко длъжници така, че всеки е длъжен да заплати целия дълг и престирането от страна на един от няколкото длъжници освобождава останалите, както и събирането на цялото вземане от един от кредиторите, когато вземането принадлежи на няколко кредитори, погасява вземането по отношение на всички кредитори. С това се отличава солидарното задължение от съвместното задължение, което също има няколко кредитори или длъжници, но което, по начало се разделя на равни части, както от активна, така и от пасивна страна, (освен ако самото съглашение разпорежда задължението да не се разделя на равно, или когато един от длъжниците е починал и е оставил няколко наследници, или когато един от първоначалните кредитори е прехвърлил частта си на няколко лица). При съвместните задължения, за разлика от солидарните, всеки кредитор може да иска само своята част и всеки длъжник дължи само своята част. Докато при солидарността, както казахме, плащането погасява задължението по отношение на всички кредитори или на всички длъжници.

Солидарността, гласи чл. 93 ЗЗД, не се предполага; тя трябва да бъде изрично условена. (Това правило не се прилага, когато солидарността съществува по силата на закона). Това означава, че когато две или няколко лица дължат съвместно една сума и не е уговорено, че всеки отговаря за цялото и тяхната солидарна отговорност не е предписана изрично от някакъв закон, всеки от длъжниците отговаря за част от дълга, която може да бъде равна с другите или по-голяма или по-малка. Източници на солидарността са: а) Волята на човека. За да има солидарност по волята на човека, трябва да проличава от договора, че изрично е уговорена солидарността. (За търговското право важи в това отношение правилото на чл. 290 ТЗ, според който:

„лицата, които чрез една сделка, която е за тях търговска поемат задружно задължение спрямо трети лица, се считат за солидарни длъжници“, т. е. обратния принцип: тук, за да се освободят от солидарна отговорност, длъжниците трябва изрично да предвидят в договора, че не отговарят солидарно); б) за ко- в ъ т. Така, съгласно чл. 557 ЗЗД, ако няколко лица са взели нещо съвместно в заем, отговарят солидарно за връщането на взето- то; съгласно чл. 502 ЗЗД, ако пълномощието е дадено от няколко лица за една обща работа, всеки един от тях е отго- ворен спрямо пълномощника за всичките действия на пълно- мощието; ако няколко лица извършат заедно едно престъпле- ние, разпорежда чл. 61 ЗЗД, всеки един от тях отговаря соли- дарно за щетата нанесена от престъплението.

Видове солидарност. Когато солидарността съществува в лицето на кредиторите (има няколко кредитори на едно взе- мане), имаме активна солидарност. Когато тя съществу- ва в лицето на длъжниците (вяколко длъжници на един дълг), имаме пасивна солидарност.

А. Активна солидарност. Съгласно чл. 89 ЗЗД, задължението е солидарно между няколко кредитори, когато документът изрично дава право на всеки един от тях да иска заплащането на цялото вземане и направеното заплащане на едного от тях освобождава длъжника, макар ползата от задължението да може да се раздели между кредиторите. В какво се състои следователно солидарността между кре- диторите?

Когато аз се задължавам, като обещавам да платя една сума пари на Иван и на Драган и те и двамата уговорят, че всеки един от тях има право да изиска от мен цялото взе- мане и че аз се освобождавам чрез плащането, което ще на- правя на един от тях. в такъв случай имаме солидарност меж- ду кредиторите. Солидарността между кредиторите, или наре- чена още активна солидарност, предполага значи съществуването на едно единствено взема- не в полза на двамата или повече кредитори, като всеки един от тях може да иска и да получи плащането на цялото вземане, с което се и осво- бождава длъжника спрямо всички кредитори.

Отношенията между кредиторите. Всеки кре- дитор има право да събере цялото вземане. С правото да събере цялото вземане, солидарният кредитор обаче не придо- бива право на цялото вземане. Вземането му принадлежи само в неговата част и ако той може да събере и част- та на останалите кредитори, това става по сила- та на пълномощието, което е получил от другите, — както се обяснява този факт в правната наука. Всеки един от солидарните кредитори, се казва, е натоварен да пази и събере общото вземане; но той не може да го задържи за себе

зи, а трябва да разпредели сумата между всички пропорционално с частите им, а ако тия части не са определени, разпределението ще стане по равно.

Активната солидарност няма почти никакво приложение в гражданското право. Тя е една преживелица от древния Рим. Не намира приложение в практиката, защото оставя всички кредитори на произвола на всеки един от тях, понеже всеки може да получи цялото вземане и да го присвои и да не се отчете пред другите. Много по-добре е за кредиторите да бъдат кредитори само за техните части, а събирането на цялото вземане само от един от кредиторите може да се постигне и с пълномощието.

Действие на плащането. Плащането, направено от длъжника на който и да е от кредиторите, ако той не е бил предизвестен от одного от тях чрез завеждане на иск, го освобождава спрямо всички кредитори. Длъжникът, съгласно чл. 90 ЗЗД, може да заплати дълга на когото иска от кредиторите. Всеки кредитор обаче може да лиши длъжника от това право на избор, чрез завеждане на иск за цялото вземане. Завеждането на иск представлява забрана да се плати на друг кредитор, освен на ищеца. Който длъжник плати на друг кредитор, въпреки завеждането на иска, той эле плаща и ще трябва да плати повторно: *qui paie mal, paie deux fois*.

Б. Пасивна солидарност. Задължението е солидарно от страна на длъжниците, постановява чл. 91 ЗЗД, когато те са се задължили за една и съща вещь по такъв начин, щото всеки един от тях може да бъде принуден да заплати цялото. Заплащането направено само от одного, освобождава и другите спрямо кредитора. С други думи, пасивна солидарност имаме, когато за едно задължение има няколко длъжници и всеки един от тях е отделно обвързан по силата на едно съглашение, или поради разпореждането на закона да заплати целия дълг, макар и предметът на задължението да е делим. Характеристична черта следователно на солидарното задължение е, че всички съдлъжници се задължават за цялото задължение.

Действие на пасивната солидарност. Най-главното действие на пасивната солидарност е, че всеки солидарен длъжник отговаря на целия дълг. Длъжникът няма право да иска от кредитора да раздели дълга между всички солидарни съдлъжници и да плати само принадлежащата се нему част. Освен това, кредиторът може да се обърне по свой избор към одного от длъжниците и да иска от него целия дълг (чл. 94 ЗЗД). Заведеният в съда иск против одного от съдлъжниците не лишава кредитора от правото за заяви подобен иск и против другите длъжници (чл. 96 ЗЗД) от което следва, че кредиторът може да

завежда искове против длъжниците до когато не бъде напълно удовлетворен. Само след като бъде заплатено цялото вземане от всичките или от един от съдлъжниците, се погасява дългът.

Всеки съдлъжник може да предложи на кредитора цялото плащане и с това да освободи останалите длъжници. Не само плащането има погасително действие, а и някои от останалите способности на погасяване на задълженията имат подобно действие. Така: опрощаването на дълга направено на едно от солидарните съдлъжници проявява погасително въздействие спрямо всички, освен ако кредиторът изрично не си е запазил правата против тях. В такъв случай, той може да иска от останалите остатъка, след като се приспадне частта на този, комуто е опростил дълга. Подновяването, сключено между кредитора и един от солидарните съдлъжници, погасява задължението на всички. Прекъсването на давността спрямо единия от солидарните съдлъжници има действие и против останалите. Решителната клетва положена от единия от солидарните съдлъжници, че не дължат нищо, освобождава не само този, който е положил клетвата, но и останалите съдлъжници.

Не всички способности за погасяване действуват погасително за целия дълг. Такъв е случаят с компенсацията. Ако един от солидарните длъжници е и кредитор на общия кредитор, вземането на този длъжник може да се компенсира със солидарното задължение и да погаси дълга само до размера на частта от дълга, която му се пада.

Тия действия на солидарността се обясняват също с идеята за представителството, а именно, с идеята за взаимно представляване между съдлъжниците, като се счита, че извършеният от единия от тях акт е извършен от всички и обратно, извършеният против един от съдлъжниците акт е извършен против останалите.

Солидарният съдлъжник, който е заплатил целия дълг, има право на обратен иск против другите съдлъжници: може да изиска от другите съдлъжници частта на всекиго едного от тях (чл. 104 ЗЗД), т. е. онова, което превишава неговата част. Ако един от тях е станал несъстоятелен, то причинената загуба от неговата несъстоятелност се разпределя съразмерно между всичките други съдлъжници, включително и оновова, който е заплатил (ал. 2 чл. 104 ЗЗД). Това последно правило се обяснява с идеята за дружество между съдлъжниците, където загубите и печалбите се разпределят пропорционално на техните части.

Също с идеята за съдружие и представителство се обяснява и отговорността за погиването на дължимата вещ. Съгласно чл. 96 ЗЗД, ако дължимата вещ е погинала по вина на едного от няколкото солидарни

длъжници, или е погинала след настъпване на времето за предаването ѝ от едного или няколко от тях, другите съдлъжници не се освобождават от задължението да заплатят нейната стойност, но те не са отговорни за вреди и загуби. Кредиторът може да иска заплащането на вреди и загуби от длъжниците, по вина на които е погинала вещта, или за които е било настъпило времето за предаване, когато тя е погинала.

Възражения на солидарните длъжници. Възражение е, както знаем от Увода в правото, отказ да се изпълни едно задължение, като се изтъкват известни основания. Солидарният длъжник, против когото е заявен иск от кредитора, може да предяви в своя защита всичките възражения, които се отнасят лично до него и ония, които се отнасят общо до всичките съдлъжници (чл. 98 ал. 1 ЗЗД). Солидарният длъжник, за да може да отблъсне иска на кредитора, може следователно да му противопостави два вида възражения: а) общи възражения и б) лични възражения.

а) Общи възражения са тия, които се отнасят общо до всички съдлъжници и могат да бъдат направени от който и да е от длъжниците. Такива са възраженията за: несъществуване на задължението изобщо, за погасяване на задължението, за неизтичане на срока или несбъждане на условието, за унищожаемост, когато причината на унищожаемостта няма нищо лично за едного само от съдлъжниците — пример: *laesio enormis*, абсолютна нищожност и др.

б) Лични възражения са тия, които могат да бъдат противопоставени за целия дълг само от длъжника, в лицето на когото са се породили. Останалите длъжници могат да си служат с тях само за частта, която им се пада на техния дълг. Такива са: опрощаването, сливането, прихващането и т. н. Кредиторът е опростил дълга на едного от солидарните длъжници, като си е запазил правото против останалите. Облагодетелствуващият длъжник се освобождава изцяло от задължението; останалите съдлъжници могат да възразят на кредитора и да искат да намали с опростената част своето вземане, когато той се обръща за удовлетворение към тях. От стъпия характер е и възражението за сливане.

в) Длъжникът не може обаче да предявява възраженията, които са чисто личния на единия или на няколко от другите съдлъжници (чл. 98 ал. 2). Такива са тия, които принадлежат само на едного от длъжниците или на някои от тях, но не на всичките, като: причините за унищожаемост (насилне, измама, погрешка, неспособност, които се отнасят само за един или за няколко длъжници); модалитетите (още ненастъпилия срок или условие на неговото задължение) и др.

Отношение на солидарните длъжници помежду им. Ако спрямо кредитора всеки от солидарните длъжници е задължен за целия дълг, в отношенията между отделните съдлъжници дългът се смята за разделен на равни части, (на глава), като всеки е задължен за своята част. (Задължението, поставява чл. 103, което е сключено солидарно по отношение на кредитора, се разделя по право между длъжниците и те отговарят помежду си всеки за своята част. Те следователно, помежду си са прости длъжници: всеки дължи своята част). Това правило обаче намира приложение, само когато между страните няма особени съглашения или когато не се установи, че интересът на страните в сделките не е еднакъв (чл. 106 ЗЗД). В противен случай, дългът ще се разделя съгласно договора, а ако няма договор — съгласно действителния интерес на съдлъжниците. На това се основава правото на оня длъжник, който плати целия дълг на обратен иск против другите съдлъжници за заплащане на попадащите им се части от дълга.

- Прекратяване на солидарността. Причина за прекратяване на солидарността е отказът от солидарността. Този отказ не се предполага, а трябва да бъде направен изрично в съглашението.

Законът обаче познава при известни условия някои изключения от това правило, като предполага в четири случая мълчаливо опрощаване на солидарността — два в чл. 101 и два в чл. 102-ЗЗД. Съгласно чл. 101, кредиторът, който получи отделно частта на едного от длъжниците без да си запази в разписката солидарността или изобщо своите права, отказва се от солидарността само спрямо този длъжник. Не се предполага, че кредиторът освобождава длъжника от солидарността, когато получи от него сума равна на неговата част, ако в разписката не се казва, че я получава за неговата част. Това са две законни презумции, за приложението на които, както се вижда, се изискват следните четири условия: а) кредиторът да е получил отделно частта на едного от солидарните длъжници; б) да е издал разписка за полученото; в) в разписката да е изрично упоменато, че плащането е направено за частта на платеща и г) кредиторът да не си е запазил в разписката солидарността или изобщо своите права. А съгласно чл. 102, кредиторът, който получи отделно и без уговорка от едного из съдлъжниците следуюмата се нему част от дължимите доходи или лихвина на дълга, губи солидарността само за изтеклите доходи или лихви, но не и за неизтеклите още, нито за капитала освен ако отделното изплащане се е продължавало

последователно в течение на пет години. Третото предположение за мълчаливо опрощаване, както се вижда от този текст, има място когато кредиторът получи отделно и без уговорка от едного от съдлъжниците следуемата му се част от дължимите доходи или лихви на дълга, в който случай отказът от солидарния иск става по отношение на дължника, който плаща само за изтеклите доходи или лихви. не за тия, които не са още изтекли, нито за капитала. Тук са необходими само две от условията, които чл. 101 изисква: плащане отделно и без запазване правото на солидарност. Четвъртото и последно предположение е също установено в чл. 102 и то е на лице, когато плащавето от едного от дължниците на неговата част от лихви или доходи се е продължило последователно в течение на пет години, без уговорка от страна на кредитора, в който случай се приема, че кредиторът се е отказал по отношение на дължника, който е извършил плащанията от солидарния си иск, както за бъдещите доходи или лихви, така и за капитала.

Характерното за опрощаването на солидарността е, че то не погасява задължението, а само изменя неговите действия относно някои от съдлъжниците. То бива: абсолютно по отношение на всички и относително по отношение на едного или няколко от дължниците.

Освен опрощаването, смъртта на едного от солидарните дължници също изменя действията на солидарното задължение. Когато един от солидарните дължници почине, то наследниците му продължават да отговарят за плащането на целия дълг, но всеки съразмерно с тежестите, които носи от наследството.

5. Делими и неделими задължения

Задължението е неделимо, се казва в чл. 107 ЗЗД, когато то има за предмет една вещь или едно действие, което не може да се дели на части. Така също, неделимо е и задължението, което има за предмет една вещь или едно действие, което макар и да е делимо по своето естество, е престанало да бъде такова предвид на начина, по който договорящите се страни са гледали на него — казва по-нататък същият чл. 107 ЗЗД. Всяко друго задължение е делимо.

От сега още трябва да подчертаем, че неделимост и солидарност са две различни неща, които не трябва да се смесват. Между солидарното и неделимото задължение има общо това че, както всеки солидарен кредитор може да изисква цялото вземане и всеки солидарен дължник може да бъде заставен да плати целия дълг, така също един само кредитор при неделимото задължение може да иска цялото вземане и от един само дължник може да се

иска удовлетворението за целия дълг; но въпреки това, неделимото задължение не е солидарно и разликата между едното и другото се състои както в различния произход на двата вида задължения, така и в различните действия, които двете произвеждат. По отношение на произхода, неделимото задължение се различава от солидарното по това, че докато последното произхожда от договора, или от закона, или от завещанието, неделимостта е предимно чисто обективна: тя се състои в самата неделима вещь, която, независимо от каквото и да е задължение, трябва само цяла да бъде предадена. По отношение на действията, те си приличат по своето главно действие, а именно по това, че и двете се противопоставят на разделянето на задължението. Обаче те се различават в следното: солидарността е един вид обезпечение на кредитора, докато неделимостта е само една проста естествена пречка, която е препятствие за разделянето на дълга. Също така, различават се още и по това, че солидарното задължение се разделя между сънаследниците на длъжника, докато неделимото задължение остава неделимо и спрямо наследниците на един длъжник (чл. 111 ЗЗД).

А. Неделими задължения. Неделимо е онова задължение, което не може да се изпълни частично. Различаваме и тук: неделимост при няколко длъжници и неделимост при няколко кредитори. Ако неделимостта съществува в лицето на длъжниците, последиците от неделимостта са, че всеки длъжник дължи целия дълг. Ако неделимостта съществува в лицето на кредиторите, всеки кредитор може да иска плащането на целия дълг.

Причини на неделимостта. Според чл. 107 ЗЗД, неделимостта може да се дължи било на естеството на дължимата престация, било на едно съглашение между страните.

Неделимост поради естеството на дължимата престация имаме, когато предметът на задължението не може да се дели на части. Например: задължението да се предаде едно животно, да се учреди една ипотека, един залог и др.

Договорна неделимост или неделимост по волята на страните има, когато една престация материално делима, се превръща по силата на едно съглашение в неделима. Договорната неделимост от своя страна бива изрична и мълчалива. Изрично, страните обикновено уговарят, че длъжниците се задължават солидарно и неразделно, за да може кредиторът едновременно да използва и двете облиги. Мълчаливо установена неделимост има, когато неделимостта може да се извлече косвено от

някое обстоятелство (целта, желанието напр., които страните си поставят, когато една делима вещь се обещава неделима.

Действия на неделимостта. Погледнато откъм пасивната страна (когато има множество длъжници), действието на неделимостта се състои в това, че всеки длъжник дължи сам цялото задължение и всеки може да бъде преследван за цялото. Всеки един от длъжниците, постаювява чл. 111 ЗЗД, които съвкупно са се задължили за неделим дълг, е длъжен за целия дълг, макар задължението и да не е сключено солидарно. Това правило се отнася и за наследниците на лицето, което е сключило задължението. Наследникът на длъжника обаче, който е привлечен да отговаря за цялото задължение, може да привлече към делото своите сънаследници, стига само дългът да не бъде от такова естество, щото да не може да бъде изплатен, освен от привлечения наследник, който в този случай се осъжда сам. с право на обратен иск против сънаследниците (чл. 113 ЗЗД). Ако само един от съдлъжниците заплати целия дълг, той ще има право на обратен иск против другите, по такъв начин, щото всеки един от тях да понесе в края на краищата своята част.

Друго действие на неделимостта, погледнато откъм пасивната страна е, че прекъсването на давността по отношение на един от съдлъжниците, прекъсва същата и по отношение на всички. (чл. 24 ал. 1. Зак. за давността).

Погледнато откъм активната страна (няколко кредитори искат изпълнението на една неделима престация), неделимостта е свързана с правото на всеки кредитор да иска изпълнение на цялото, но като даде достатъчно поръчителство за обезщетение на другите съкредитори (чл. 112 ЗЗД). Задължението за даване поръчителство се обяснява в правната наука с липсата на каквото и да е взаимно пълномощно между съкредиторите, каквото има при солидарните задължения. Там, както знаем, един от солидарните кредитори представлява по силата на мълчаливото пълномощно всичките други кредитори и действ вайки (събирайки вземането), действува отчасти от свое име и отчасти от името на другите. Заради това, той не е задължен да дава никакво обезпечение. При неделимите задължения няма пълномощно между съкредиторите и с това се обяснява в правото нуждата от обезпечение. От друга страна, кредиторът не може да опрости сам целия дълг, нито да получи в замяна неговата стойност. Когато един само от кредиторите е направил подобно опрощаване или е приел вместо вещта неговата стойност, останалите кредитори имат право да искат изпълнение, но след като се спадне частта на техния другар, който е направил опрощаването или е приел стой-

ността. В последния случай, те трябва да върнат на длъжника броевата на техния съкредитор сума, за да могат да искат от длъжника дължимата вещь в натура (чл. 113 ЗЗД.)

5. Делими задължения. Делими са онези задължения, които могат да бъдат изпълнени на части.

Правилото е, че задълженията са делими. Неделими са само тогава, когато неделимостта произлиза било от естеството на самата престация, било от едно съглашение между страните (чл. 107 ЗЗД).

Различаването на задълженията на делими и неделими представлява интерес, когато задължението е поето от няколко съдлъжници и когато длъжникът или кредиторът почине и остави няколко наследника. В този случай именно е важно да се знае, дали задължението е делимо или неделимо. Ако е делимо, всеки един от съдлъжниците ще заплати само своята попадаща част и всеки кредитор ще получи само своята част, докато при неделимите задължения, както видяхме, всеки длъжник ще бъде задължен да заплати цялото и всеки кредитор може да получи цялото.

Видове делими задължения. Делимото задължение бива делимо по своето естество, по волята на страните и по разпореждането на закона. По своето естество делимо е онова задължение, на което сборът от частите при разделянето му на части, е стопански равноценен на целия предмет на задължението. Пример: една сума пари. Делимо е задължението по волята на страните, когато последните уговорят задължението да се изпълнява делимо, макар и по своето естество да не е делимо. По определение на закона, задължението е делимо, когато има за предмет нещо което може да се дели и почине кредитора или длъжника. Тогава наследниците, като представители на кредитора могат да искат вземането само за принадлежащите тям части, или когато почине длъжникът, неговите наследници са длъжни да заплатят дълга само за частите, за които те отговарят (чл. 109 ЗЗД).

Действие на делимото задължение. Чл. 109 ЗЗД постановява, че задължението, което може да се дели, трябва да се изпълнява между кредитора и длъжника, като да е неделимо. С други думи, при единствен кредитор и длъжник, дългът, който може да се дели на части, трябва да бъде заплатен изцяло, като че е неделим. Длъжникът не може да принуди кредитора да приеме на части плащането на един даже и делим дълг, — постановява и чл. 151 ЗЗД. При множество кредитори или длъжници обаче, вземането или дългът се разделят по равно или съгласно договора. В този слу-

чай, всеки кредитор може да разполага само със своята част както и всеки длъжник е обвързан само за своята част от дълга. Законът обаче в чл. 110 предвижда и хипотези, при които и при множество длъжници един длъжник може да бъде принуден да заплати цялото. Тези хипотези се отнасят до случая, когато дългът на един длъжник се плаща от неговите наследници. Тогава: 1) когато се дължи един определен предмет; 2) когато един само от наследниците е ватоварен по силата на документа с изпълнението на задължението; 3) когато било от естеството на задължението, било от вещта, която е негов предмет, било от целта, която се е имала пред вид при сключването на договора произлиза, че намерението на договорящите се е било, щото дългът да не може да бъде изплатен на части (чл. 110), дългът се изплаща изцяло.

Погасяване на задълженията

Правоотношенията между длъжника и кредитора се прекратяват чрез погасяване на задължението. Способите, чрез които се погасяват задълженията, според чл. 141 ЗЗД са: плащане, подновяване, опрощаване на дълга, прихващане на насрещни дългове, сливане, погиване на дължимата вещ, унищожение, действие на прекратителното условие, давност.

Това изброяване на закона не е пълно. Към него се прибавят още и взаимното отменяване на съгласието, изтичането на времето, за което е било създадено задължението, смъртта на една от страните (пример: при пожизнената рента), волята на една от страните (по волята на една от страните се прекратява напр. пълномощието) и невъзможността за изпълнение.

По начало, задължението се погасява, само когато кредиторът се удовлетвори под една или друга форма. Способите за погасяване чрез удовлетворението на кредитора са: плащането, подновяването, прихващането. При опрощаването, сливането, погасителната давност, унищожаването и др. задълженията се погасяват без да е удовлетворен кредиторът.

1. Плащане

Плащането е ефективно изпълнение на задължението. Думата плащане не означава само наброяване на сума пари, а изобщо изпълнение на задължението, какъвто и да бъде неговият предмет: предаване на вещ или извършване на работата, която се дължи и др.

Плащането е обикновеният способ за погасяване на задължението. С него се прекратява юридическата връзка между страните.

За да има плащане, трябва да има дълг. Всяко плащане предполага един дълг — постановява чл. 142. Това, което е заплатено без да се дължи, подлежи на връщане. Напр. ако се плати един дълг, който не съществува, то платеното подлежи на връщане.

Кой може да плаща?

По нач. о. всяко лице може да плати на кредитора. Преди всичко, може да плати длъжникът, след това всяко заинтересовано лице: солидарният съдлъжник, поръчителят, держателят на ипотекиран имот и др. и най-сетне, всяко лице, макар и да не бъде нито задължено, нито заинтересовано. Изобщо, от когото и да бъде направено плащането, кредиторът е длъжен да го приеме. Изключения съставляват задълженията да се направи нещо, при които талантът или специалната подготовка на длъжника е било решаващо съображение за кредитора при сключването на задължението.

Ако се касае за задължение да се даде нещо, кредиторът не може да откаже на третото лице да направи плащането. Най-много може да не се съгласи щото третото лице, което плаща, да встъпи в неговите права спрямо длъжника. Ако обаче и длъжникът и кредиторът се противопоставят на третото лице да плати дълга, то третото лице не може да плати валидно.

• **Условия за действителността на плащането.** За да бъде платеното действително, чл. 145 ЗЗД изисква, щото този, който дава вещта в изплащане, да бъде неин притежател и да бъде способен да я отчуждава. Ако длъжникът даде в изплащане една чужда вещ, плащането е недействително, тъй като длъжникът не може да прехвърля собствеността на вещта. Недействителността на плащането може да се предявява, както от кредитора (при условие да върне получената вещ), така и от длъжника (при условие да предложи вместо нея едно действително плащане). Собственикът си запазва правото да ревандикира своята вещ, както от кредитора, който владее вещта по време на предявяването на иска, така и срещу длъжника. Обаче плащането, което съставлява една сума пари или вещ, която се унищожава чрез употребление, не може да се иска назад от кредитора, който я е употребил, макар и плащането и да е направено от лице, което не е бил неин притежател (145 ал. 2 ЗЗД).

Ако длъжникът е дал една вещ, на която е бил пълен собственик, но която е бил неспособен да отчуждава, плащането е пак недействително. Искът за унищожение в този случай обаче може да се предяви само от неспособния, не и от кредитора. Неспособният може да упражни правото си да иска унищожение винаги, когато има интерес от това: платил е преждевременно и иска да използва вещта до срока, или е платил една заместима вещ по-скъпа от една средна такава, (в последния случай може да иска унищожение на плащането, за да плати с

вещ от средна стойност). Но, ако платеното е вещ, която се консумира или сума пари, която кредиторът добросъвестно е употребил, в този случай връщане не може да се иска и плащането се счита действително.

Кому трябва да се плати? Плащането може да бъде направено на кредитора или на лице, което е упълномощено от самия кредитор, от съда или от закона, за да го получи (146 ал. 1 ЗЗД).

Кой е кредитор? Този въпрос е от голямо значение, защото не винаги първоначалният кредитор си остава до край такъв. Вместо него, може да се яви неговият наследник, заветник или дори преди да умре, цесионера. Кредиторът трябва да бъде способен да получи плащането. Неспособни да получат плащане са малолетните и запретеите. Направеното плащане на един неспособен кредитор е недействително, освен ако длъжникът може да установи, че платеното е отишло в полза на кредитора.

Плащането може да се направи и на пълномощника на кредитора. Пълномощието, което позволява да се получи едно плащане вместо кредитора, може да бъде: а) договорно пълномощие. То бива изрично и мълчаливо. За да може да опълномощи един кредитор да се приберат суми от негово име, той трябва да бъде сам способен да приема плащане, защото плащането направено на неговия пълномощник, се счита направено нему лично; б) съдебно. Съдебно пълномощие е пълномощието на временния управител, който е назначен на отсъстващия по силата на чл. 83Л; синдикът, попечителят на едно вакантно наследство, съгласно чл. 233 ЗНасл., са също съдебни пълномощници; в) законно. Законно е пълномощието на настойника, попечителя и др.

Освен на кредитора, или на опълномощеното от самия кредитор, от съда или закона лице, плащането може да бъде направено валидно и на трето лице, неопълномощено да получи плащане, когато; а) кредиторът го потвърди. Потвърждението може да бъде направено и мълчаливо — ако произтича от действията или обстоятелствата; б) когато кредиторът се е възползвал от плащането (напр. броеите на третото лице суми са послужили за погасяване на един дълг на кредитора).

Също така, плащането, което е направено добросъвестно на тогава, който се намира във владение на вземането, е действително, постановява чл. 147 ЗЗД, макар владелецът да се отстрани отпосле по съдебен ред от владението. Такова положение се среща при така наречения привиден наследник, (лице, което фактически е приело едно наследство, понеже в момента на откриването му не е знаело за съществуването на един друг по-близък по степен наследник; последният се явява отпосле и отстранява съдебно първия. Отстраненият от наследството е минавал за истински наслед-

ник и като такъв, той е имал възможността да приеме плащането от длъжниците на наследодателя). Законът счита тия плащания за действителни, при условие да са били направени добросъвестно.

Какво трябва да се плати? Длъжникът трябва да плати това, което е предмет на задължението. Кредиторът има право да иска престацията, която му се дължи, а длъжникът не може да принуди кредитора да приеме друга вещ, макар стойността на предлаганата да бъде равна или даже по-голяма (чл. 150 ЗЗД). Заместването на дължимата вещ с друга може да стане само по силата на съглашение още при самото сключване на договора. Но, страните могат да постигнат съгласие за даване на една вещ вместо друга и след сключването на договора. В такъв случай имаме даване в изплащане, което прилича на продажбата, защото длъжникът прехвърля собствеността на вещта и компенсира вземането си за цената до размера на дълга, като евентуално получава остатъка или доплаща недостига.

По начало, всяко задължение трябва да се изпълни изцяло. Длъжникът не може да принуди кредитора да приеме на части плащането на един даже и делим дълг (чл. 151 ЗЗД). Делимостта намира място само при преминаването на вземането или дълга върху наследниците на първоначалния кредитор или длъжник: в тоя случай, между двамата наследници напр. става едно разделение, което не настъпва когато задължението е неделимо. Освен при наследството, принципът за неделимостта на плащането търпи изключения още и по причина на съглашението (с отделна клауза, длъжникът може да си запази правото да плати на части); при прихващането (когато длъжникът придобие срещу своя кредитор едно вземане по-малко от своя дълг, прихващането, което става по силата на закона, погасява в определена част вземането и кредиторът може да иска от длъжника само горницата); съдът също може, при известни условия, да разсрочи изплащането на определени срокове и да задължи кредитора да получи своето вземане в няколко последователни вноски. Когато длъжникът е дал няколко поръчителни, поръчителят, против когото е отправен искът, може да противопостави възражение за разделяне на дълга.

Освен че задължението трябва да се изпълни, като се даде общащата вещ, при задълженията да се предаде една определена вещ, длъжникът трябва да предаде вещта без повреждания, и се освобождава от отговорност за тия повреждания, само ако те не са произлезли от негово действие или по негова вина или от действието, или по вината на лицата, за които той отговаря и да не е бил изтекъл срока за предаването на вещта, преди станалите ѝ повреждания (чл. 152 ЗЗД). Длъжникът трябва да докаже случайното съби-

тие вследствие на което е станало повреждавето, и ако е станало по негова вина, или ако е станало във време на забавата, той отговаря. Той обаче може да отхвърли отговорността, като докаже, че вещта би се повредила и в ръцете на кредитора, в случай че би му била предадена.

Каква вещь трябва да се даде? Ако предметът на задължението е предаването на една вещь, която е определена само по своя вид, длъжникът ще се освободи, като даде вещь от средно качество (чл. 153 ЗЗД). Той не е задължен да даде вещь от най-доброто качество, а и не може да даде вещь от най-долно качество. Изключение от това правило се среща при заема за консумация. При заема за консумация, заемателят е длъжен да върне заеманите вещи в същото количество и качество, а не от средно качество, което нещо се обяснява с предполагаемата воля на страните.

Плащането трябва да стане в определеното от договора място. Ако мястото не е определено и предметът е известна и определена вещь, плащането трябва да стане в мястото, дето при сключването на договора се е намирала вещта. С изключение на тези два случая (ако мястото е определено и ако не е определено — предметът на задължението е определена вещь), плащането трябва да става в местожителството на длъжника, с изключението установено в чл. 278 за договора за покупко-продажба, (когато нищо не е уговорено по отношение на местоизпълнението, купувачът е длъжен да заплати цената в мястото, дето трябва да стане предаването).

Длъжникът има право, като изплати целия си дълг, да поиска връщането или унищожението на документа, установяващ неговия дълг. Ако плащането не е за целия дълг, а само за част от него, или ако документът съдържа и други някои права на кредитора, длъжникът може да иска само разписка за платената сума и да се забележи плащането върху документа. При изгубване на документа от страна на кредитора, длъжникът като плаща може да иска от последния да му издаде заверено по нотариален ред заявление, че е изгубил документа и че е заплатен дълг, или да постави кредитора в забава, като предложи и предаде на хранение у нотариуса дължимата сума или вещта (чл. 164 ЗЗД). Ако обаче длъжникът е вече заплатил на кредитора и последният не му издаде разписка, или не върне документа — длъжникът може по съдебен ред да го принуди за това. Това правило не се прилага относно унищожението на изгубени полици, ценни книжа на заповед или на предявителя (чл. 155 ЗЗД).

Плащане с заместване на кредитора в правата му. (Суброгация) Формалното действие на плащането е да се погаси задължението и с това да се прекрати отношението между страните. Това става винаги, когато плащането е

направено от длъжника. Когато обаче плати някое друго лице, кредиторът естествено, престава да бъде кредитор, и между него и длъжника се прекратява правната връзка, установена с задължението, но длъжникът почти никога не се освобождава, защото плащането направено от трето лице има за последица почти винаги само заместването на кредитора и той остава длъжник към тоя, който е платил вместо него и който има право да си получи обратно това, което е платил за чужд дълг, стига да не е платил *animus donandi*.

Фактът на плащането за сметка на друго създава за лицето, което плаща, право на специален иск, въз основа на доброволното управление на имота на длъжника, каквото представлява от себе си плащането на чужд дълг. Освен това, платецът, при известни условия, може да придобие собствения иск на кредитора, когато е удовлетворил. Това преминаване в полза на платеща на правата и исковете, които са принадлежали на кредитора, става посредством една специална операция, която се казва суброгация.

Суброгацията е един юридически институт, по силата на който платеното от трето лице със суброгация не освобождава длъжника, а прехвърля вземането върху платеща с всичките му принадлежности, макар и да се счита то спрямо кредитора за погасено.

Не винаги обаче третото лице, което плаща чужд дълг, замества кредитора в неговите права. За да може да стане едно такова заместване, суброгацията трябва или да се уговори в едно съглашение, или пък третото лице да се намира в някои от определените в закона случаи, при които суброгацията става по силата на закона. В първия случай имаме договорна суброгация, а във втория случай — законна (чл. 156 ЗЗД). Договорната суброгация от своя страна бива по волята на кредитора, който получава плащането и по волята на длъжника (чл. 157 ЗЗД).

1) Суброгация със съгласието на кредитора. Кредиторът, когато получи плащането от едно трето лице, винаги може да постави това трето лице в правата, исковете, привилегиите или ипотеките, които той има против длъжника, за да му обезлечи обратния иск, а също тъй и да му откаже. Това право го има и всяко друго лице, което има правото да получава плащането от името на кредитора. Условията, при които трябва да се извърши суброгацията са: а) да бъде изрична, т. е. волята за заместване да бъде положително изразена. Обикновено в съглашението се употребяват думите „заместване“, „суброгация“. При съмнение, смята се, че имаме обикновено плащане, без заместване; б) съгласието за суброгацията трябва да бъде дадено едновременно с плащането. Веднаж получил плащането, кредиторът не може повече да разполага с вземането си, като го прехвърля

върху третото лице, защото вземането му се погасява с получаването на плащането. Така че, всяко заместване извършено след плащането, а не най-късно до момента на плащането, е нищожно. Обаче, ако заместването е направено с оглед плащането, т. е. предшествува плащането, счита се валидно.

Формата на заместването не е определена от закона; може да бъде писмена (нотариален или домашен акт) или устна. Обикновено, суброгацията се отбелязва в самата квитанция, която третото лице получава от кредитора при плащането и може да бъде обща или частична.

2) Суброгацията учредена от длъжника. Законът позволява на длъжника да вземе в заем една сума пари, за да заплати своя дълг, като постави за модавеца в правата на кредитора. Това заместване обаче е подчинено на строги формалности които не се изискват за действителността на суброгацията по съгласието на кредитора. Тези формалности са следните: 1) заемният запис и разписката трябва да имат заверена дата и 2) в заемния запис да е казано, че сумата е взета в заем, за да се направи плащането, а в разписката да е казано, че плащането е направено с парите получени от новия кредитор.

Това заместване се извършва без участието на кредитора (чл. 157 ЗЗД).

Законна суброгация. Има случаи, при които, когато едно трето лице, плаща за да встъпи в правата на кредитора, няма нужда да прибегва до договорната суброгация, защото то се суброгира по право, по силата на закона. Тия случаи са изброени в чл. 158 ЗЗД и са: 1) когато едно лице, кредитор на един длъжник, заплаща на другия кредитор на същия длъжник, който има предпочително право на удовлетворение, дълга на длъжника; тогава платецът кредитор встъпва по силата на закона в правата на удовлетворения. Не е абсолютно необходимо, този който плаща и този, който получава, да имат за длъжник едно и също лице; достатъчно е да имат един и същ недвижим имот за залог на техните вземания. От тази суброгация могат да се ползват както ипотекарните кредитори, така и хирографарните; 2) когато купувачът на един недвижим имот заплати цената на един или няколко кредитори в полза на които имотът е ипотекан, той се замества в правата на последните по силата на закона. Ако купувачът плати по-малко от размера на цената, той се счита заместен до размера на платеното; 3) когато някой задължен с други или заради други заплати, то той замества кредитора в правата му спрямо останалите съдлъжници или на този заради който е обвързан. Считат се задължени заедно с други: солидарните съдлъжници, съдлъжниците на едно неделимо задължение и различните поръчители на един и същ дълг в отношенията им помежду

тях. Считат се задължени заради други и следователно могат да платят при заместване на кредитора по силата на закона: поръчителят в отношението му с длъжника, реалният поръчител (собственикът, който е ипотекирал имота си за дълга на друго, без сам той да се е задължавал) и третото лице приобретател на един ипотекиран имот, което плаща на кредиторите вписани върху придобития от него имот. Докато тези, които плащат заради други се суброгира за всичко това, което са платили, тези които плащат поради това, че са задължени с други, могат да упражнят обратния иск против съдлъжниците си само за разликата в повече, след като спаднат онази част от дълга, за която лично са задължени: 4) когато един наследник под опис заплати със свои средства дълговете на наследството, той ще се суброгира в правата на кредиторите, чиито вземания е погасил.

Действия на суброгацията. Суброгацията, била тя договорна или законна, произвежда едни и същи действия: прехвърля върху платеща всички права на удовлетворения кредитор (привилегии, ипотеки, поръчителства и др.). Значи, суброгацията произвежда действие не само в отношенията на заместения кредитор и длъжник, но и по отношение на поръчителите и против държателите на един ипотекиран за чужд дълг недвижим имот. Преминават обаче върху суброгирания само онези права и искове, които са съществували в момента на суброгацията, а онези, които са престанали да съществуват преди това, поради отказ напр., не преминават. Прехвърлителното действие, свързано с суброгацията обаче, търпи известни ограничения 1) когато кредиторът е бил удовлетворен за една част само, суброгацията се учредява само за платената сума; в този случай, суброгираният и суброгентът - кредитор участвуват заедно, за да осъществят своите права, съразмерно с това, което им се дължи: 2) когато суброгираният е създаден, суброгацията, която той има срещу своите съдлъжници или съпоръчители не му позволява да преследва всеки един от съдлъжниците му или съпоръчителите му за цялото; той трябва да разделя обратния си иск и да иска от всеки едного припадащата му се част в дълга.

Прихващане на плащанията. Длъжникът, който има към едно и също лице няколко еднородни дългове, има право съгласно закона, когато плаща да означае кой дълг иска да се заплати (да направи прихващане). Това право на длъжника обаче е парализирано в три случая: 1) той не може да прихване без съгласието на кредитора за капитала това, което плаща преди прихващането на лихвите и доходите. Ако дългът носи лихви, направеното плащане трябва да се прихване по-напред за лихвите, като от капитала се спадне само излишъкът; 2) не може да прихване без съ-

гласието на кредитора бросната сума срещу един дълг, падежът на който още не е настъпил, ако срокът е бил уговорен в полза на кредитора и 3) длъжникът не може да прихване платеното срещу дълг, размерът на който надвишава броената сума, понеже той не може да принуди кредитора да получи частично плащане.

Прихващането не е формален факт. Волята на длъжника може да бъде и мълчаливо изразена. Имам напр. дълг от десет хиляди и друг от осем хиляди. Плащам осем хиляди: явно е, че плащам втория дълг.

Освен от длъжника, прихващането може да бъде направено и от кредитора. Когато длъжникът при плащането не означаи, кой дълг иска да погаси, (т. е. не предложи никакво специално прихващане), то кредиторът сам има право да избере дълга, който следва да се погаси с плащането, като посочи своя избор в квитанцията, която дава на длъжника. Така направеното прихващане се обяснява с идеята за споразумение, като се счита, че длъжникът, с приемането на разписката дава съгласието си за прихващането направено от кредитора. Длъжникът, обаче, може да установява липсата на подобно съгласие, (т. е. че е изказал несъгласие за подобно прихващане, а също, че е имало измамване или заблуждаване от страна на кредитора) и да иска прихващането да стане за друг дълг. Това нещо той трябва да направи в най-скоро време, защото ако много се бави, съдът може да приеме бездействието му като акт на потвърждение.

Когато при плащането нито длъжникът, нито кредиторът, нито общо и двамата не са направили никакво прихващане, то последното става съгласно с правилата на закона и се нарича законно прихващане. Съгласно закона: а) ако падежите на едни дългове са настъпили, а на други—не, прихващането става най-напред за първите и то като се изберат тия дългове, които са най-износни за длъжника (напр. дълговете, които носят лихви), а между последните, тия които обременяват имотите на длъжника с ипотека; б) ако дълговете са еднакво неизносни, погасява се най-старият от тях, като се има пред вид датата на възникването на дълга, а не падежа; в) вай-сетне, ако дълговете са еднакво неизносни и еднакво тягостни, и еднакво стари, прихващането става пропорционално върху всички дългове. Тия правила търпят известни изключения в случай на несъстоятелност и при текущата сметка. В случай на несъстоятелност, законът прави прихващане съразмерно върху всичките дългове към даден кредитор, независимо от всички предпочитания, установени за прихващането по закона. При текущата сметка също не се прилагат тия правила, защото отделните пера в една текуща сметка съставляват едно цяло и при плащането не може да се определи, за кое перо се плаща.

За предлагането на плащане и предаването на хранение. Плащането не е само дълг, но и право на длъжника. Кредиторът обикновено има интерес да приеме плащането, но понякога се случва той да откаже да получи това, което длъжникът му предлага, за да се издължи и това той може да сторя вследствие на несъгласие между него и длъжника относно предмета на плащането, относно размера, начина или мястото на плащането, а понякога може да откаже приемането и само по каприз. За да не бъде длъжникът изложен на произволния отказ на кредитора, който може да се дължи, както казахме и на каприз, законът му дава възможност да се освободи от отговорност чрез предлагане на дължимото и предаване на хранение. Законът счита, че чрез едно действително предлагане на дължимата вещ, а след това, като се констатира отказа да се приеме, вещта се предаде на хранение на определено място, длъжникът се освобождава също тъй, както ако кредиторът би приел плащането (чл. 164 ЗЗД).

Условия за предлагането. За да бъде законно действителното предлагане за плащане, законът изисква да са на лице следните условия: 1) предлагането да е направено на кредитор, който е способен да иска, или на лице, което има право да получава за него; 2) да е направено от лице, което е способно да плаща; 3) да заключава цялата дължима сума или вещ. дължимите плодове и лихви, приведените в известност разности, с уговорка за нейното попълване, ако тя не бъде достатъчна; 4) срокът да е изтекъл, ако той е условен в полза на кредитора; 5) условието, под което дългът е бил сключен да се е изпълнило; 6) предлагането да е направено в условното място за плащане, а ако няма особено съглашение за мястоплащането, то да е направено или лично на кредитора, или в неговото местожителство, или в избраното за изпълнението договорно място; 7) предлагането да е направено чрез нотариус или околийския съдия, който извършва нотариални дела (чл. 165 ЗЗД).

Действие на предлагането. Ако кредиторът приеме предложената вещ, плащането се извършва и дългът се погасява. Ако не го приеме, то с това длъжникът не се счита освободен още, защото действителното предлагане самостоятелно взето не е равносилно на плащане, а трябва да бъде последвано и от предаване на хранение. За това, лихвите продължават да текат и рисковете не се прехвърлят върху кредитора. Действието на предлагането се състои само в това, че длъжникът не се счита изпаднал в забава и в неизпълнение и не отговаря за последствията от това (вреди и загуби, унищожение на договора, неустойки).

Предаването на хранение. Ако кредиторът приеме предложеното му чрез нотариуса или околийския съдия

плащане, то той е длъжен да издаде квитанция и с това се погасява вземането му. Но, ако откаже, длъжникът следва да предаде предмета на хранение. За действителността на хранението законът изисква следните условия: 1) да е станало поканване направено на кредитора с означение деня, часа и мястото, където предлаганата вещ ще се вложи; 2) длъжникът да преставе да владее предложената вещ, като я предаде с изтеклите лихви до деня на влога у нотариуса или околийския съдия, който извършва нотариални дела; 3) длъжностното лице да е съставило един протокол, който да показва вида на предложените вещи, отказа на кредитора да ги приеме или неговото неявяване и най-после, че самото предаване на хранението е извършено; 4) когато кредиторът не се е явил, протоколът за влога да му е бил съобщен, с поканване да изтегли вложената вещ (чл. 166 ЗЗД).

Действия на предаването на хранение. От деня на влога, законно извършен, постановява ал. 2 на чл. 164, лихвите престават да текат и вложената вещ остава на риска на кредитора. Но, докато предадената на хранение вещ не се приеме от кредитора, длъжникът може да я изтегли. (Длъжникът си запазва правото значи, да си получи обратно вложената вещ, докато влогът не се приеме от кредитора, или докато не се признае с влязло в законна сила решение за редовен и действителен, защото предлагането и действителния влог не са достатъчни, за да се прехвърли собствеността върху кредитора; изисква се още за едно таква прехвърляне и волята на последния). Ако длъжникът изтегли влога си, то и поръчителите му и неговите съдлъжници продължават да бъдат отговорни с него.

Но ако длъжникът е изтеглил влога със знанието на кредитора, след като влогът е бил признат за действителен с влязло в законна сила решение, съдлъжниците на длъжника и неговите поръчители, които чрез действителното предлагане и даване на хранение са били освободени, си запазват облагите от освобождаването (чл. 169 ЗЗД). Кредиторът, който се е съгласил за изтеглянето на влога, не може вече да се възползува за изплащането на светото вземане от привилегиите и ипотеките, които са били свързани с него (чл. 170 ЗЗД).

Дългове на определени вещи. Когато дължимата вещ е определено тяло, което трябва да се предаде там, дето се намира, законът не изисква да се прави действително предлагане на кредитора. В такъв случай, длъжникът е длъжен само да покани кредитора да я вдигне от там. Ако кредиторът и след това поканване не вдигне вещта, длъжникът има право да иска от съда разрешение да я дигне той и да я вложи на друго място.

При задълженията да се направи нещо, процедурата за предлагането на плащането и даването на хранение е неприло-

жима. Също и за тези — да не се направи нещо. При първите, най-много може да става дума за покана, но не и за други актове.

Колкото за разноските по предлагането и влагането, доколкото тези актове са действителни, те са в тежест на кредитора.

Секвестърът. Длъжникът може да не се освободи, макар и да плати дори на самия кредитор. Кредиторите на кредитора му могат да секвестрират вземането, което фигурира като елемент в актива на имуществото на техния длъжник и с това да парализират погасителното действие на плащането. В такъв случай, той трябва да се въздържа от плащане, под страх да заплати в противен случай два пъти.

Секвестърът се определя като акт, чрез който един кредитор забранява на длъжника на своя длъжник да плати на последния. Всеки секвестър по необходимост предполага, както се вижда, три лица: 1) кредитор, който налага секвестъра и който се нарича взыскател; 2) длъжник, комуто се налага запора и който е трето лице по отношение на взыскателя, комуто не е непосредствен длъжник и 3) кредитор-посредник, който едновременно е длъжник на взыскателя и кредитор на третото лице. Вземането, на последния се нарича секвестрирано вземане.

Производството по секвестъра се урежда от Закона за гражданското съдопроизводство. Неговото действие се състои в това, че третото лице (лицето — длъжник) не може да заплати валидно на кредитора си, (т. е. прави неразполагаемо запорираното вземане.) Ако третото лице — длъжник, след получаване запорната призовка плати на своя кредитор, макар и да бъде действително плащането, счита се ненаправено по отношение на взыскателя, и последният може да принуди третото лице — длъжника да заплати нему повторно до размера, до който неправилното плащане го е уредило, както и да се възползува от привилегиите и ипотеките, които принадлежат на длъжника му. Заради това, третото лице — длъжник, за да не бъде отговорен, трябва да изчака производството по секвестъра да се свърши с решение, което ще му предпише да заплати на взыскателя или ако са няколко взыскатели, ще определи частта на всекиго от тях, или пък да вложи запорираната сума или вещь у съдебния пристав, или да я даде на съхранение у нотариуса.

Когато третото лице — длъжник е принудено да плати два пъти, то има право на обратен иск срещу своя кредитор за всичко онова, което е заплатило в повече, защото последният чрез заплащането се освобождава от дълга му спрямо взыскателя, а с направеното нему плащане, се обогатява.

2. Подновяване

Подновяването или новацията, (както още се нарича този способ за погасяване на задълженията от римски произход), погасява задължението чрез създаване на ново задължение, предназначено да замести старото. За да има подновяване, изисква се второто задължение да се различава от първото с някои нов елемент. Без един подобен нов елемент, старото задължение ще продължава да съществува непроменено и „новацията“ ще представлява само едно потвърдяване на старото задължение.

Условия, при които може да стане новацията. 1) Съществуването на един дълг за погасяване. Ако такъв дълг не съществува, новото задължение не ще възникне, защото всяка новация, както и всяко плащане предполага дълг, който следва да се погаси. Едно задължение с незаконна причина напр. не може да се новира. Срочните задължения се новират на общо основание с нови срочни или безсрочни такива. Условните се новират условно, и новото задължение ще възникне, ако условието, което отлагаше първото задължение се осъществи, или ако прекратителното условие, на което то е било подчинено, не се сбъдне. Но, може страните да заменят със специално волеизявление условното задължение с обикновено.

2) Създаване на едно ново задължение. Погасяването на старото задължение е в зависимост от възникването на ново задължение. Не възникне ли ново задължение, то и старото не се погасява. Същото е и когато новото задължение е нищожно или зависи от едно отлагателно условие; в този последен случай, новацията ще стане само след сбъдването на условието. Ако новото вземане възникне, но неговото съществуване е заплашено от действието на едно прекратително условие, или от упражняването на някой иск за унищожаване, то задължението съществува и произвежда всичките си действия. Тъй че новацията в този случай се извършва, но ако искът за унищожение се упражни успешно или ако прекратителното условие се сбъдне, новото задължение ще се унищожи с обратно действие, от момента на възникването му: новацията ще се счита за нестанала, а старото задължение ще продължи своето действие, като че ли никога не е било погасявано.

3) Да има разлика между двете задължения. Ако новото задължение не се различава от старото, няма новация, и новата сделка има значение само на едно признание на стария дълг. Трябва да има някаква промяна, било промяна която засяга лицата (субективна промяна), било промяна, която засяга предмета на задължението (обективна промяна). Естествено, тези два вида промени не се изключват, а могат да съществуват и съвместно — съвместна промяна на лицата и на предмета.

Субективна промяна: а) промяна на длъжника. Субективна промяна, с промяна на длъжника има, когато едно трето лице, пратево от длъжника или спонтанно предлага да се задължи на мястото на длъжника. В този случай не е необходимо съгласието на първия длъжник, но съгласието на кредитора е необходимо. При тази новация, както изобщо при новацията със субективна промяна, не е необходимо да се променя и предмета на задължението — достатъчно е само да има разлика в лицето на длъжника.

б) промяна на кредитора. При новация с промяна на кредитора съгласието на стария кредитор е необходимо. Необходимо е и съгласието на длъжника, който поема дълга към новия кредитор. Този вид новация чрез променяване на кредитора, прилича много на прехвърлянето на вземания и се различава от последното главно по това, че новацията неминуемо предполага съгласието на длъжника, защото той сключва едно ново съглашение, докато при прехвърляне на вземане, кредиторът, за да прехвърли вземането си, не се нуждае от съгласието на длъжника. От друга страна, новацията се извършва без спазване на формалностите установени за прехвърлянето на вземане. Новацията се различава също и от плащането със суброгация, в което длъжникът може никак да не участва.

Обективна промяна: а) променяване на предмета на задължението. Кредиторът и длъжникът остават същите — само предметът на задължението се променя. Заменяването напр. на една пожизнена рента с един капитал е новация чрез промяна на предмета на задължението.

б) промяна на причината на задължението. Аз дължа на Ивана две хиляди лева за наем и понеже в момента нямам пари да се издължа, уговаряме да ми ги дължа като заем за две години с лихва. Тук, моят дълг по причина на наема е погасен и е новиран с друг дълг, по причина на заем.

в) променяване в модалитетите. Възможна е новация чрез вмъкване или премахване на едно условие, когато условието засяга самото съществуване на задължението. Отстъпването от кредитора на длъжника на един срок или отказването на длъжника от срока, който от по-рано му е бил даден, не новират задължението, защото срокът засяга само изпълнението на задължението, а не и неговото образуване; в този случай не се установява никакъв нов дълг, нито някое ново правоотношение, а само изпълнението на старото задължение ще последва малко по-скоро или малко по-късно.

4) **намерение да се новира.** Такова намерение е необходимо; ако у страните няма намерение да се новира, новото задължение ще възникне редом със старото, без да го погаси. Не е необходимо волята за извършване новация да се изразява в някоя особена форма; достатъчно е само това на-

мерение ясно да се вижда от акта (чл. 174 ЗЗД). Намерението да се новира може да бъде и мълчаливо, когато се извлече от някои външни обстоятелства.

б) способност на страните. Подновяването може законно да се извърши само между лица, способни да встъпят в задължение (чл. 173 ЗЗД). Не е достатъчно знач. кредиторът да е способен да получи плащането и длъжникът да плати, а изисква се още те да бъдат способни и да договорят, което означава длъжникът да може да се задължава, защото сключва едно ново задължение, а кредиторът трябва да е способен да отчуждава, защото се разпоредителен със старото задължение.

Действия на новацията. Две са действията на новацията: погасява едно вземане и създава друго. Тоя двояк резултат се постига с един и същ акт, едновременно, и едното от тия действия не може да се постигне без другото. Погасителното действие на новацията се равнява на плащане: задължението престава да съществува заедно с всичките му принадлежности, ипотека или привилегии и др., като вместо него възниква едно ново задължение, което по начало е голо, (без никакви обезпечения), освен ако страните не уговорят запазването на обезпеченията. В последния случай обаче, поръчителите на старото задължение, които се освобождават с новацията, трябва отново да се съгласят да поръчителствуват, а привилегиите и ипотеките се запазват само със съгласието на собственика на имотите, върху които са били установени и др.

Делегация. Близко до новацията е делегацията. Делегация се нарича актът, чрез който едно лице замолва друго лице да приеме за длъжник едно трето лице, което е съгласно да се обвърже към другото лице. Тук участвуват три лица: старият длъжник (д е л е г а н т), новият длъжник (д е л е г е) и кредиторът (д е л е г а т е р). Най-често, делегантът е длъжник на делегатора и кредитор на делегето, и делегацията служи за погасяване дълга на делеганта към делегатора. Действието на делегацията е погасяване дълга на първия длъжник, чрез този на втория, без употреба на пари. Тази делегация обаче не произвежда подновяване, ако кредиторът положително не е изразило своето съгласие да освободи длъжника, който е направил предложението (чл. 176 ЗЗД). Когато кредиторът се съгласи за едно такова делегиране, имаме съвършена делегация. Но, той може да не се съгласи: в такъв случай, спрямо него остават двама задължени: делегантът и делегето. Тази делегация се нарича не съвършена.

3. Прихващане на насрещни дългове (компенсация)

Когато две лица взаимно са си кредитори и длъжници за еднакви вещи, техните взаимни задължения се погасяват чрез прихващане и то напълно, ако тия задължения са рав-

ни или — до размера на по-малкото, ако не са равни, без да е необходимо всеки един от тях да плати на другия това, което му дължи, т. е. без да е необходимо ефективно изпълнение. Чрез прихващането на насрещните дългове се улеснява оборота, защото прави излишно употребяването на суми и изплащането на пари, което причинява труд и разходи.

Различаваме три вида прихващания: законно, договорно и съдебно.

Законно прихващане. Прихващането е законно, когато става по силата на закона и при определените от него условия. ЗЗД се занимава само с този вид прихващания. Условието при които може да има законно прихващане са: 1) взаимност, на задълженията. Кредиторът и длъжникът трябва взаимно да си дължат; 2) заменяемост на дължимите вещи. Прихващането на дълговете става само между два дълга, които имат за предмет една сума в пари или едно определено количество еднородни вещи, които в изплащането могат да се заменят едни с други (чл. 192 ЗЗД), (т. е. не е достатъчно всеки един от двата предмета взети по отделно да бъде заменяем, а трябва и двата да бъдат заменяеми помежду си). Пример: двата дълга са за жито от същия сорт и същото качество; кредиторът не може да бъде заставен да получи друга вещь, освен тая, която му се дължи (Законът обаче позволява по изключение, да се прихващат и вземания за жита и други припаси с пари, ако припасите имат борсови цени); 3) ликвидност на дълга, т. е. определеност на дълга в сума пари. Дългове, които не са ликвидни, т. е. не са определени в сума пари, не могат да се прихващат. 4) изискуемост, т. е. да може да се изисква веднага плащането. Условният дълг, чието отлагателно условие още не се е сбъднало, и срочният дълг, чийто отлагателен срок не е изтекъл, не могат да се прихващат, понеже и двата дълга не са изискуеми.

Това са по-важните условия, при които може да се извърши прихващане по силата на закона. Няма значение обстоятелството, че двата дълга произлизат от различни основания, с изключение: 1) когато е въпрос за иск да се върне вещь, възконно отнета от притежателя; 2) когато е въпрос за иск да се върне един влог или един заем за послужване; 3) когато е въпрос за периодическо плащане за храна подлежащо на секвестър и 4) когато длъжникът предварително се е отказал от прихващането (чл. 194 ЗЗД). Тези дългове значи, не могат да се прихващат. Безразлично е също, че единият дълг е обезпечен с ипотека, поръчителство или привилегия, а другият не, а също без значение е и формата в която е облечено задължението.

Действие на законното прихващане. Двата дълга се погасяват взаимно от момента на едно-

временното им съществуване в съответствувашите им части, даже без знанието на длъжника (чл. 191 ЗЗД) по силата на закона. Така че, не е необходимо да се иска, дори не е необходимо да се знае от страните възможното погасяване на дълговете. От момента на едновременното съществуване на двата дълга, престават да текат и лихвите, безразлично дали и двете вземания произвеждат лихви. Давността се смята също прекъсната. Остатъкът обаче, продължава да съществува, заедно с поръчителствата и другите обезпечения и лихви, защото „в съответствувашите части“ означава: до размера на по-малкия дълг. Когато едно и също лице има няколко дълга, които могат да бъдат прихванали, пазят се правилата, установени за прихващането в чл. 163. ЗЗД (виж стр. 172 и сл.)

Освободеният чрез прихващане може да се откаже от прихващането и да заплати своя дълг. В този случай, той придобива наново вземането, което е имал по-рано, обаче не може да упражнява и занапред във вреда на трите лица привилегиите и ипотеките или поръчителствата, привързани към неговото вземане, освен ако е имало законна причина, за да не знае вземането, което би трябвало да се прихване с неговия дълг (чл. 200 ЗЗД.)

Договорно прихващане. То е онова прихващане, което става по волята на страните. До това прихващане се прибягва, когато не е на лице някое от условията за законното прихващане, (когато напр. вземането на едната от страните не е ликвидно и трябва да се определи чрез съглашение). За разлика от законното прихващане, договорното прихващане произвежда своите действия само от деня, в който страните са дали своето съгласие за него, и няма обратно действие (не от деня на едновременното съществуване на двата дълга.)

Съдебно прихващане. Това прихващане се извършва от съда при съдебни спорове, когато се установи, че страните са едновременно една на друга кредитор и длъжник и съдът осъжда страната с по-големия дълг да заплати разликата на другата страна. Съдебно прихващане има и когато не са на лице условията за законно прихващане и когато няма съгласие за едно договорно или факултативно прихващане (както се нарича още договорното прихващане).

4. Сливане

Сливането е съединяване качеството на кредитор и длъжник в едно и също лице. В такъв случай, дългът и вземането се погасяват, защото юридически е невъзможно едно лице да бъде кредитор сам на себе си, или длъжник сам на себе си. Трябва обаче да се има пред вид, че

сливането не е плащане, а е само препятствие да бъде изпълнено едно задължение чрез плащане.

Причини за сливане са: а) кредиторът наследява длъжника (или обратно), било по силата на закона, било по силата на едно завещание; б) прехвърляне на едно вземане между живи.

Ако обаче длъжникът има за наследници няколко души то вземането на кредитора-наследник се погасява съразмерно с неговата наследствена част. Същото е и когато длъжникът наследи кредитора. Няма сливане, когато наследникът приема наследството по опис, или когато имотите на наследника са разделени от имотите на наследодателя по искане на кредиторите.

Действие на сливането. Сливането погасява вземането, защото неговото изпълнение става невъзможно. Сливането, което става чрез съединяване качествата на кредитор и длъжник, ползува и поръчителите. Когато обаче става съединяване на качеството на кредитор и длъжник в лицето на поръчителя, не се погасява главното задължение. Съединяването в едно лице при солидарните задължения качеството на кредитор и на едного от солидарните длъжници ползува неговите съдължници само за припадащата се нему част от дълга (чл. 202 ЗЗД).

5. Погасителен срок

Срочните задължения се погасяват с изтичане на прекратителния срок. Длъжникът се освобождава за напред от задължението си. С изтичането на прекратителния срок се прекратяват всички временни задължения, каквито са: договорите за работа, пожизнените ренти и др. Този способ намира значи приложение само за задълженията, които имат за предмет една продължителна престация или редица от последователни престации.

6. Опрощаване на дълга

Опрощаването на дълга е доброволно отказване на кредитора от правата му. То е едно съглашение между кредитора и длъжника, при което са необходими две волеизявления: волеизявлението на кредитора и на длъжника. От това следва че, кредиторът сам не може да опрости дълга, ако неговото предложение за опрощаване не е още прието от длъжника, а, от друга страна, докато то не бъде прието, кредиторът може и да го оттегли.

Обикновено, опрощаването е безвъзмезден акт, но то може да бъде направено и срещу известни тежести и условия. В последния случай, имаме частично опрощаване: само за разликата между размера на вземането и стойността на тежестите и условията. Колкото за формата, не се изисква

спазването на никаква форма за валидността на едно опрощаване. То може да бъде изрично и мълчаливо и може да се доказва с всички доказателствени средства. Законът обаче установява и едно законно предположение за освобождаване на длъжника чрез опрощаване и тогава длъжникът не трябва да доказва опрощаването на дълга, а само да се позовава на това предположение, установено в чл. 184 ЗЗД, според което от доброволното възвръщане от кредитора на длъжника документа за вземането се подразумява опрощаването на дълга, както на самия длъжник, така и на солидарните съдлъжници. Следователно, от доброволното връщане на документа се предполага, че той е върнат с намерение длъжникът да бъде освободен, и последният не трябва да доказва нищо друго за своето освобождаване, освен доброволното връщане на документа. Ако кредиторът твърди, че той не е върнал документа с намерение за освобождаване, кредиторът ще трябва да доказва, че обстоятелствата, при които е върнал документа, изключват едно такова намерение у него.

Действие на опрощаването. Опрощаването на дълга погасява задължението, заедно с всичките му принадлежности. При солидарните задължения, когато кредиторът обявява, че опрощава дълга на едного от солидарните съдлъжници и не иска да освободи всички други, той е длъжен изрично да заяви това и от останалите той може да иска вземането, като извади частта на оногова, на когото е опростил дълга (чл. 188 ЗЗД). Освобождението от дълга, направено на поръчителите, не освобождава длъжника (чл. 187 ЗЗД), а когато са няколко поръчители и освобождението е направено на едного само от тях, без съгласието на другите, то ползува последните за частта на освобождения.

7. Погиване на дължимата вещ

Ако задължението има за предмет известна и определена вещ и тя погине, задължението се погасява. Не се погасява задължението, когато предметът на дълга е някоя родова определена вещ, защото родът не погива и длъжникът има възможност да си набави друга вещ от същия род и да се издължи. Не се погасяват по начало и задълженията да се направи нещо, когато извършването на обещаното е невъзможно, освен ако извършването е станало действително невъзможно. В противен случай, длъжникът трябва да плати вреди и загуби.

Законът приравнява към погиването на вещта изваждането на същата из гражданско обращение (възбрани, монополи и други специални режими) и безследното изгубване (изгубване в тесен смисъл на думата, изчезване и др). И в тези два случая значи, задължението се погасява, както се погасява при погиване на дължимата вещ.

Условия, при които погиването на дължимата вещ погасява задълженията. Три са условията, при които при погиване на дължимата вещ се погасява задължението: 1) вещта да е погинала или излязла от гражданско обращение, или да се е изгубила не по вината на длъжника; 2) вещта да е погинала, излязла от гражданско обращение, или да се е изгубила, преди да е настъпил срокът за предаване. Длъжникът обаче се освобождава от отговорност и следователно задължението се погасява, когато той докаже, че дължимата вещ би погинала така също и в ръцете на кредитора, в случай че му би била предадена. (Напр. естествената смърт на едно животно е независима от това дали то е било предадено на кредитора, или е останало в ръцете на длъжника); 3) длъжникът да не е взел върху себе си отговорността за случайните събития. Ако той се е задължил да отговаря и за случайните събития, то погиването на вещта поради случайно събитие не погасява задължението.

Длъжникът, който иска да бъде освободен от изпълнението на задължението поради погиване на дължимата вещ, е длъжен да докаже случайното събитие, на което се дължи погиването на вещта. Ако вещта погине не поради случайно събитие, а поради небрежност, длъжникът остава отговорен (напр. когато едно животно погине поради не доброто отглеждане). Също, длъжникът отговаря и когато погиването става по вина на лицата, за които той е длъжен да отговаря.

Законът по този въпрос (чл. 203 от ЗЗД ал. последна), съдържа едно изключително разпореждане за крадците: „по какъвто начини да е погинала или се е изгубила една откраднатата вещ, нейното погиване или изгубване не освобождава похитителя от връщането на нейната стойност“, с други думи, задължението на крадеца да повърне вещта не отпадна чрез погиване или изгубване на откраднатата вещ. Тъй като това разпореждане е от изключителен характер, то се прилага само към случая на кражба и не се разширява към другите случаи на незаконно отнемане на вещ, като напр. за случаите на присвояване или измама.

По-нататък, законът в чл. 204 постановява че, когато вещта е погинала, излязла от гражданско обращение, или се е изгубила не по вината на длъжника, принадлежащите на същия права и искове по отношение на тази вещ преминават върху кредитора. Това нещо впрочем се съдържа и в общите принципи на правото, според които със сключването на самия договор преминава върху кредитора не само собствеността, но и всички права и искове.

8. Прекратителното условие

Задължението сключено под прекратително условие, се погасява с настъпването на условието. Както се знае от

лекцията ни за условните задължения, до настъпването на събитие, сделката проявява всички свои действия, но осъществя ли се един път условието, сделката прекратява своите действия, и се възстановява всичко в предишното състояние, като че задължението никога не е съществувало. (Подробности виж в лекцията ни за условните задължения).

9. Унищожението на договорите

Ако един договор бъде унищожен по съдебен ред, с влизането в сила на съдебното решение, смята се погасено и задължението, което произлиза от този договор и то с обратно действие, от датата на сключването на договора.

Кои договори могат да се унищожават?

Унищожаем е онзи договор, който макар и да притежава всички елементи, които законът изисква за неговата действителност, е засегнат от някакъв порок или по-късно придобива такъв, който дава право да се иска неговото унищожение. Причините, които правят унищожаем един договор които съществуват още при сключването на договора са: 1) пороците на съгласието. Съгласието е недействително, постановява чл. 13 от ЗЗД, когато е дадено по погрешка, изтръгнато е чрез насилие или е получено чрез измама“. (Погрешката е погрешната представа, която имаме за нещо. Погрешката прави договора ту унищожаем, ту нищожен. Насилието е едно физическо или морално действие, упражнено върху едно лице, за да се изтръгне от него едно съгласие. И насилието прави договора ту нищожен, ту унищожаем. Измамата е всяко излъгване, заблуждаване, с цел да се накара съконтрахента да сключи договор. И измамата прави договора ту унищожаем, ту нищожен. Подробностите по този въпрос ще бъдат разгледани при изучаването на елементите на договорите); 2) Неспособността на длъжника да сключва договор поради непълнолетие, запрещение или поради други причини, предвидени за известни договори. Договорите сключени от неспособен са унищожаеми. 3) Унищожаеми са договорите и поради чрезмерна повреда. Чрезмерна повреда имаме, когато продавачът, при продажбата на един недвижим имот се е излъгал в повече от половината от действителната стойност на имота, (го е продал на цена по-малка от половината действителна стойност). В такъв случай, продавачът има право да иска унищожението на договора, поради чрезмерна повреда.

Исковете за унищожение се заявяват в течение на три години, ако този срок не е намален от някой специален закон. Тригодишният срок представлява една погасителна давност. Той почва да тече в случай: а) на насилие — от деня, в който насилието е престанало; в случай на погрешка или из-

мама — от деня, в който те са открити; б) за актовете на непълнолетните, запретените и непосредствените — от деня на пълнолетието, или от деня, в който е дигнато запрещението или е престанала неспособността и в) за унищожението на договора поради чрезмерна повреда — от деня на сключването на договора.

Намалени срокове има в изобилие по нашия Закон за задълженията и договорите. Така напр., съгласно чл. 310; искът за унищожение на продажбата по причина на повреда не се допуска след изтичането на една година от деня на продажбата; съгласно чл. 465 „когато частите на съдружниците са изчислени по начин очевидно противен на справедливостта, заинтересованият съдружник може да иска изменение в срок от три месеца, откак се е известил за това“ и др.

Какво е действието на прогласеното унищожение?

Действието на прогласеното унищожение не е предвидено в закона, а се извлича от общите принципи на правото. Между страните — ако не е почнало изпълнението на договора, последните се намират в положение, в което биха се намирали, ако договорът изобщо не е бил сключен. Ако изпълнението е почнато, или е вече свършено, страните си извърщат взаимно изпълнените престации, за да възстановят положението, в което се намирали преди сключването на договора. По отношение на третите лица важи правилото „унищожаването правото на прехвърляча влече след себе си унищожаването на това право и в ръцете на следващите приобретатели“. Да вземем за пример една покупко-продажба, при която една вещь е продадена при опорочено съгласие на продавача. Ако купувачът прехвърли вещта на едно трето лице, продавачът може да търси вещта от това трето лице, след като е поискал по съдебен ред унищожението на договора. Унищожението на договора няма никакви действия по отношение на третото лице, освен когато то е приобретател на движимости или ценни книжа на предявителя и ако е добросъвестно, т. е. не знае за пороците на правата на своя праводател. В такъв случай то става собственик на вещта по силата на своята добросъвестност, ако е придобило и владението на вещта (чл. 323 ЗИСС).

Искът за унищожение може да бъде предявен не само от страната, волеизявлението на която е засегнато от един порок при сключването на сделката, но и от нейните наследници и частни правоприменници. От друга страна, недостатъците на унищожаемите задължения могат да бъдат и заздравени. Заздравяване на недостатъците на една унищожяема сделка имаме, когато онзи, който може да иска унищожението поради недостатъка, потвърждава задължението чрез едно ново волеизявление, което не страда от недостатъка, от който страда първото волеизявление. За да бъде дей-

ствително потвърдяването, изисква се този, който го прави, да означа в потвърдителния акт същността на волеизявлението, причината, която опорочава волеизявлението и да заяви, че иска да поправи недостатъка, който прави първото задължение недействително. Потвърждението може да се извърши и мълчаливо, когато лицето, волеизявлението на което е опорочено от недостатъка изпълни задължението изцяло или отчасти във време, когато той е в състояние да потвърди законно своето опорочено задължение. Един път потвърдено, счита се, че унищожаемото задължение по отношение на страните не е имало никога пороци, т. е. има обратното действие, а по отношение на третите лица, потвърдението има действие само от деня на неговото потвърждение.

Договорите, които при сключването си са напълно перфектни и валидни, но по-късно придобиват някой недостатък, подлежат на разваляне. Така напр. при един двустранен договор, ако едната от страните не изпълни никак или не изпълнява изцяло поетите задължения, задължението на изправната страна остава без причина и ѝ дава право, ако го изпълни, или е готова да го изпълни, да иска разваляне на договора. Разликата между този вид договори (подлежащи на разваляне) и унищожаемите договори се състои в това следователно, че при първите, порокът, който ги прави унищожаеми настъпва след сключването на договора, а при вторите, той е опорочен от самото начало още.

Развалянето на договора става по съдебен ред, по искане на изправната страна и произвежда същите действия, както и унищожението: с влизането в сила на съдебното решение страните се намират в положение идентично с това, в което биха били, ако договорът изобщо не беше сключен. Ако изпълнението е почнато, страните си възвръщат каквото са претърпели. Няма значение по каква причина едната от страните не изпълнява задължението. Случайното събитие се взима под внимание само за евентуално освобождение от отговорност от вреди и загуби. От друга страна, ако задължението е изпълнено, законът дава на съда право да даде срок на неизправната страна да изпълни задължението си и ако и след изтичане на дадения срок не го изпълни, да постанови развалянето.

Не трябва да се смесват унищожаемите и подлежащите на разваляне задължения с т. н. нищожни, наречени още и несъществуващи, недействителни заявлениа. Такива са задълженията, които още от поемането им страдат от такива недостатъци, които им пречат да породят онези правни последици, които са им присъщи, понеже не са могли да се образуват, било поради липса на един от необходимите елементи за тяхното съществуване, било поради неспазване на нужните формалности. Нищожните задължения не произвеждат никакви действия, за това няма и нужда да се иска тяхното унищожение по съде-

бен ред. Съдът няма какво да унищожава, може само да констатира, че задължението е нищожно, когато при разглеждането на някой спор, някоя от страните се позове на едно такова задължение. Нищожното задължение с нищо не обвързва страните и те се намират в същото положение, в което се намираха преди сключването на нищожния акт. Но, ако една от страните претендира, че задължението съществува, съдът не може да откаже да се произнесе по въпроса дали задължението съществува или не.

10. Погасителната давност

Погасителната давност е също способ за погасяване на задълженията. Давността е средство за придобиване на едно право, или за освобождаване от едно задължение чрез изтичане на известно време и под определени в закона условия (чл. 1 ЗД) Погасителната давност е основание за загубване на съдебната защита на едно право, поради неупражнението на това право в течение на определено време, предвидено в закона. Законът, в желанието си да се избегнат трудни за разрешение процеси, отнима правото на иск на кредитора, когато той продължително бездействува. Обаче, неизплатеното задължение поради давност може да се изплати като естествено задължение и оня, който плати такова задължение, плаща едно съществуващо задължение и не може да иска повръщанс.

За различните вземания или по-право за различните иски, има различна погасителна давност. Исковете, които имат за предмет недвижими вещи или права върху недвижими вещи, се погасяват с 20 годишна давност. Исковете, които имат за предмет движими вещи и парични вземания, се погасяват с изтичане на 15 години. Исковете, произхождащи от престъпни деяния (граждански или углавни), се погасяват с изтичане също на 20 години. Тези са т. н. дълги давности. Законът за давността предвижда и кратки давности от пет години, три години, една година и шест месеци. Така, с изтичането на пет години, се погасяват исковете за плащане на периодическите платeжи на вечни пожизнени ренти, периодическите платeжи за прехрана, наемите на здания и полски имоти и лихвите от дължими суми изобщо на всичко, което се плаща на годишни или по-къси периодически срокове (чл. 46 ЗД). С изтичане на три години се погасяват следните иски: на професорите и учителите на наука и изкуство, на които заплатата е условена за по-дълги периоди от един месец; на лекарите и аптекарите за техните посещения, операции и церове; на адвокатите за плащането на възнаграждението им и за направените от тях разноски (Трите години се изчисляват от решението или прекратяването на делото, помиряването на страните или от отнемането на пълномощното); на

инженерите и архитектите за плащането на тяхното възнаграждение. (Трите години се броят от деня на извършването на техните работи чл. 42 ЗД). С изтичането на една година се погасяват искове на: професорите и учителите на наука и изкуство за уроците, които преподават на ден или на месец; на търговците за цената на продадените стоки на частни лица, които не са търговци; съдържателите на пансионери или на възпитателни заведения от всякакъв род за учението и възпитанието на техните пансионери, възпитаници и ученици; слугите, работниците и надничарите за плащането на техните заплати, доставки и работни дни (чл. 40 ЗД). С изтичането на шест месеца се погасяват искове на съдържатели на хотели, на гостилници и на кръчми за стая, за храна и за пиене, които доставят (чл. 40ЗД).

Давността почва да тече от деня, от който искът може да бъде упражнен. Ако в закона не се предвижда никакъв друг момент, то за парични вземания искът може да бъде упражнен от деня, в който вземането става изискуемо, а ако се касае за други вещи,—от деня, в който вещта може да бъде поискана.

Погасителната давност не се прилага служебно, т. е. съдията не може по длъжност да прилага давността, ако страната не иска да се възползува от нея (чл. 5 ЗД.) Във връзка с противопоставянето на давността от страна на длъжника за кратките давности от три години, една година и шест месеца, законът дава право на тия, на които се противопоставя (на кредитора), да могат да предлагат на ония, които си служат с давността, клетва, в удостоверение на това, че задължението е наистина погасено. Тая клетва може да бъде предложена и на наследниците и настойниците на длъжниците, (ако те са малолетни,) на управляващите и др. лица,—че тям не е известно, че задължението не е погасено.

Казаното за прекъсването и спирането на давността при придобивната давност (стр. 89-90) важи и за погасителната давност.

III. Източници на задълженията

Източници на задълженията се наричат онези факти, които произвеждат задължения. Задълженията, съгласно чл. 1 от Закона за задълженията и договорите произтичат от закона, от договорите или от полудоговорите, престъпленията или от полупрестъпленията.

В същност, всички задължения произтичат от закона. Законодателят обаче, когато изрежда останалите източници, не взима пред вид последната причина на задълженията, а непосредствената причина, на която те пряко се дължат. Договорите, полудоговорите, престъпленията и полупрестъпленията са източници на задълженията само затуй, защото законът им да-

ва това значение. Без санкцията на закона, те не биха произвеждали никакви правни последици.

Договорът е съглашение, което произвежда задължения. Така, източник на едно задължение е един договор, когато то произлиза от заем, наем, продажба и др. Полудоговорите са доброволни и незапретени от закона действия, които също пораждат задължения. Полудоговорите се различават от договорите по това, че при тях няма съглашение между страните, а само действие или редица действия на една от страните, незапретени от закона и извършени доброволно. Полудоговор е напр. управлението на един чужд имот. При управлението на чужд имот, едно лице доброволно, без изрично да е натоварено за това от другата страна, извършва чужда работа, от което произтичат задължения и за двете страни, и за управителя и за господаря. Престъпленията и полупрестъпленията са запрети от закона и вредни за друго действие. Казваме, че едно задължение произтича от престъпление или от полупрестъпление, когато е причинена щета някому. Престъпленията се различават от полупрестъпленията по това, че при първите, действията, с които се вреди някому, се извършват съзнателно и с намерение да се вреди, докато при полупрестъпленията, вредата не се дължи на едно съзнателно, с намерение да се вреди действие, а на небрежност. Колкото за закона като източник на задълженията, счита се, че той е източник на всички задължения, които не произлизат нито от договора, нито от полудоговора, нито от престъплението, нито от полупрестъплението. Такива са напр. задълженията на съпрузите за издръжка, задълженията на родителите към техните деца и др. Тези задължения се характеризират с това, че за тях няма нужда от някое действие на човека, от което да се обуславя съществуването им.

В следващото изложение ние ще разгледаме само договорите, полудоговорите, престъпленията и полупрестъпленията, като източници на задълженията, които са получили уреждане и от Закона за задълженията и договорите, а законът, като източник на задълженията, няма да бъде разгледан, тъй като за задълженията, произтичащи от закона, вече говорихме в лекциите ни по Семейно право.

1. За договорите.

Договорът е съглашение между две или повече лица, за да се създаде, уреди или унищожи една юридическа връзка помежду им (чл. 2 ЗЗД). (Съглашение значи съгласуване на две или повече воли върху един и същ правен предмет). Договорите, сключени законно, както ще видим, имат сила на закон за тези, които са ги сключили, така че тяхното значение е извънредно

голямо в правния живот. Те се явяват като най-важното средство за уреждане на частно-правните отношения на лицата, в рамките на позволената от законите свобода на договорянето. Естествено, договорите макар и да се сравняват с закона касателно тяхното действие, не са източник на обективно право, а на признати от обективното право субективни права.

Видове договори. Договорите се разделят на първо място на двустранни и едностранни договори. Договорът е двустранен, когато договарящите се взаимно се задължават едни към други (чл. 3 ЗЗД). Двустранен договор е напр. договорът за покупко-продажбата. Покупко-продажбата, както се знае, създава задължения и за двете страни: за продавача, да предаде продадената вещ, а за купувача—да заплати нейната цена. Едностранен е договорът, когато едно или повече лица, се задължават към друго едно или повече лица, без да има от последните някакво задължение към първите (чл. 4 ЗЗД). Такъв договор е напр. заемът. При заема, само заемателят се задължава (да върне заетата вещ). Едностранността на договорите не бива да се смесва с едностранността на правните сделки. От учението за правните сделки знаем, че едностранните правни сделки са такива действия, при които за настъпването на правните последствия е достатъчно волеизявлението само на едно лице, на една страна. Като пример за едностранна сделка посочихме завещанието. При договорите обаче, е необходимо непременно съгласуването на две волеизявления. Никакъв договор не може да съществува, без съгласието пове на две воли. Разликата между двустранните и едностранните договори следователно не се състои в това, дали едно или две волеизявления са необходими за създаването на договора (винаги е необходимо съгласуването на две волеизявления), а от задължението, което произтича от тях. Едностранността или двустранността на договора зависи от връзката установена в момента, когато се сключва договорът. Ако при сключването на договора се създава задължение само за една страна, договорът ще бъде едностранен, ако се създадат задължения за двете страни, договорът ще бъде двустранен. По-късно обаче, ако се измени едностранният характер на договора, като се предвижда задължение и за другата страна (при един договор за пълномощие напр. се породи задължение и за упълномощителя за направените разноси от пълномощника, едностранният договор не се превръща в двустранен договор и източник на новото задължение е не договора, а последващия факт, от който се е породило задължението. От друга страна, договори, които по своя характер са едностранни, могат в известни случаи да бъдат източник на задължения и за двете страни. Напр. пълномощното е по начало едностранен договор. Но, ако се уговори щото пълномощникът да получи възнаграждение от упълномощителя, пълномощното е двустранен договор.

Практическото значение на делението на договорите на едностранни и двустранни се състои в следното: 1) въпросът за риска за случайното погиване на вещта се повдига само при двустранните договори, не и при едностранните, при които рискът се носи само от собственика. Пример: при заема, който е едностранен договор, заетата вещь погива поради случайно събитие (пожар, наводнение и пр.) Щом няма вина у заемателя, загубата ще се понесе от заемодавеца. При двустранните договори, какъвто е напр. договорът за покупко-продажбата, въпросът се поставя другояче. Ако напр. аз купя вещь, без да я взема и след това настъпи едно случайно събитие, което я унищожава (купя дрехи и магазина бъде опустошен от пожар), загубата е моя, въпреки, че не може да ми се предаде вещта,—щом няма вина за унищожението от страна на продавача; 2) въпросът за унищожението на договорите също така по начало се поставя само при двустранните договори; 3) възражението по *adimpleti contractus* намира приложение също само при двустранните договори. (Това възражение се състои в възможността на едната страна от двустранния договор да откаже да изпълни задължението си, докато другата страна не предложи изпълнение на своето задължение), и др.

Договорите се делят още на възмездни и безвъзмездни договори. Договорът е възмезден, когато всяка една от страните иска срещу една равноценност да си достави една полза. Договорът е безвъзмезден, когато една от страните иска да достави една полза на другата даром (чл. 5 ЗЗД). Възмездни договори са: покупко-продажбата, наемът и др. Безвъзмездни са: дарението, влогът, поръчителството, заемът, пълномощието. Някои от безвъзмездните договори обаче, могат да бъдат и възмездни, като напр. влогът, пълномощието, когато влогоприемателят, пълномощникът са платени. Дали един договор е възмезден или е безвъзмезден, всеки случай не зависи от характера на договора, а от неговата същност. Така че, както един договор по своето естество едностранен може да бъде по своето съдържание двустранен, така също и един безвъзмезден договор може да стане възмезден, ако всяка една от страните е искала срещу една равноценност да си достави една полза. Практическото значение на това деление може да се изрази в следното: 1) упражнението на павловия иск е по-лесно при безвъзмездните договори, отколкото при възмездните. Ако длъжникът увреди кредитора си чрез безвъзмездна сделка, за да може да се предяви успешно павловия иск е достатъчно да има измама само от страна на длъжника, а не и в лицето на неговия съдоговарящ, както е при възмездните сделки; 2) грешката в личността е причина за унищожаване на сделката само, когато договорът е безвъзмезден. Напр. ако аз подаря една вещь на едно лице, мислейки, че я подарявам на моя племенник, грешка-

та е от значение за прогласяването на унищожението на дарението. Не е от никакво значение грешката в лицето за възмездните договори. Ако аз продам една книга на А, мислейки че я продавам на Б, това не е основание да се иска унищожение на сделката; 3) противозаконните условия и условията, които са противни на добрите нрави в една сделка, произвеждат различни действия за възмездните и за безвъзмездните договори. Ако сделката е възмездна, противозаконното условие прави цялата сделка недействителна. Ако сделката е безвъзмездна, условието се счита неписано. Ако напр. в едно завещание завещателят условия предаването по наследство на едно лице имот, при условие да не се жени никога, това условие, което се счита за противно на добрите нрави, се смята за неписано; 4) по отношение на отговорността за грешките, законът прави също разлика, дали договорът е възмезден или не. Когато договорът е безвъзмезден, длъжникът трябва да полага грижи за поверената му чужда вещ подобна на тези, които полага за своите вещи. Напр. при договора за влог: ако влогът е безвъзмезден, влогоприемателят носи по-малка отговорност, отколкото ако влогът би бил възмезден. При възмездния влог, влогоприемателят трябва да полага грижи за вложената у него вещ като добър домакин, а не подобни на тези, които полага за своя имот; 5) от безвъзмездните договори се събират по-високи мита, отколкото от другите и пр.

Договорите биват още и случайни, когато и за двете договарящи се страни или за едната от тях ползата зависи от едно неизвестно събитие. Такива са: договорът за застраховане, заемът на риск, играта, обзалогът и пожизнената рента (чл. 6 ЗЗД). Тези договори се наричат още и алеаторни и се противопоставят на комутативните (неслучайните), при които размерите на онова, което си дължат страните е известно от самото начало.

Случайният договор влиза в категорията на двустранните възмездни договори. Той обаче се отличава от последните (наречени неслучайни) по това, че при него няма съответствие между задължението и ползата, която може да се извлече от тях. В неслучайния двустранен договор мярката на това, което се дава, зависи винаги от мярката на онова, което се получава. Освен това, ползата ни принадлежи от момента в който сме поели задължението, докато в случайните договори, срещу поетото от нас задължение ползата, която искаме да си доставим, зависи от едно неизвестно събитие. Напр. осигурявам се при едно осигурително дружество. Плащам ежесечно вноски, за да ми се изплати една сума пари, когато навършва шестдесетгодишна възраст. Дали ще се сбъдне събитието при което е уговорена ползата срещу равноценността, която давам, не е сигурно. Това деление на договорите не представлява почти никакъв практически интерес.

Законът дели договорите и на наименовани и на ненаименовани договори. Наименовани са договорите, които имат собствено название и които са уредени от законите, каквито са: покупко-продажбата, заемът, наемът, залогът, дружеството и др. Ненаименовани са договорите, които нямат собствено название. Ненаименованите договори се подчиняват на общите правила на Закона за задълженията и договорите, отдел I. Страните могат да сключват и договори, каквито не са предвидени в Закона на задълженията и договорите, стига те да не са противни на обществения ред и на добрите нрави. И това деление също не представлява практически интерес. Особените правила на някои граждански договори са установени в отделите за всякой един от тях. Ония които са свойствените на търговските дела, са изложени в Търговския закон (чл. 7 ЗЗД).

Според начина на образуването на договорите, различаваме съгласителни и реални договори. Съгласителните договори са тези договори, за сключването на които е достатъчно само постигането на съгласие. Съгласителен договор е договорът за покупко-продажбата, за наем и др. За да бъде сключен договорът за покупко-продажба, не е необходимо нищо друго, освен съгласуваното волеизявление на страните. Задълженията се пораждат веднага, щом страните се споразумеят относно главните условия на договора. Предаването на вещта, предмет на покупко-продажбата напр., не е необходимо да се съвпада със сключването на договора, защото предаването съставлява изпълнение на договора. Реални са тези договори, за сключването на които е необходимо освен постигането на съгласие, още и предаването на вещта, предмет на договора. Залогът, влогът и др. са реални договори. Без предаване на заложената вещь, или вещьта предмет на влога, договорът за залог, респ. за влог не може да породи своите правни последици.

Според формата, която е необходима за съществуването на договорите, различаваме: формални и неформални договори. Формални или солемелни са тия договори, при които съгласието трябва да бъде изразено в една определена форма. Формалността на договорите не се предполага, а трябва да бъде установена в закона. Формални договори са, съгласно Закона за задълженията и договорите (чл. 219), договорите за прехвърляне право на собственост или на друго някое вещно право върху недвижими имоти. Тия договори трябва да стават под страх на недействителност с нотариален акт. Формален договор е и дарението, когато има за предмет недвижими имоти. Съгласно чл. 311 ЗНасл., всеки акт за дарение на недвижими имоти трябва да се извършва от нотариуса по установения ред за извършване нотариалните актове, под страх на недействителност. (Дарението на движими вещи може да стане освен

чрез нотариален акт, още и чрез непосредственото предаване на вещите). Неформални са тия договори, за сключването на които не е необходимо спазването на особена форма. Всички договори, за които не е предвидена особена форма, са по начало неформални. Такива са: договорите, които имат за предмет движими вещи (покупко-продажба на движими вещи напр. и др.).

Друго деление на договорите, без голямо практическо значение, е делението на договорите на главни и аксесорни договори. Главни договори са тия, които имат отделно, самостоятелно съществуване. Повечето от договорите са главни. Аксесорни са договорите, които могат да съществуват само като се свържат с един главен договор. (Такива са: поръчителството и ипотеката). Аксесорните договори имат за цел да разширят, стеснят или преобразат неговото изпълнение, какъвто е случаят с поръчителството и ипотеката. Практическото значение на това деление се състои в това, че нищожността на главния договор влече със себе си и нищожността на аксесорния договор. Нищожността на аксесорния договор обаче, по начало не засяга валидността на главния договор, а има само за последица нищожността на задължението произтичащо от аксесорния договор.

1. Условия за действителността на договорите.

Съществените условия, които се изискват за действителността на един договор, са следните: 1) способност за сключване на договори; 2) действително съгласие на договарящите се; 3) един определен предмет, за който може да става съглашение и 4) една позволена от закона причина за задължение (чл. 8 ЗЗД). Ще разгледаме последователно тия условия.

Способност за сключване на договори. Съгласно чл. 9 от Закона за задълженията и договорите, всяко лице може да сключва договори, ако то по закона не е неспособно. Неспособни да сключват договори в определените от закона случаи са: 1) непълнолетните; 2) за претените; 3) тези, които се намират под ограничено запрещение и 4) изобщо всички, на които законът запрещава сключването на известни договори.

1) **Непълнолетните.** Непълнолетните т. е. лицата, които не са навършили 21-годишна възраст, не могат да сключват договори. Договорите, които следва да бъдат сключени от тях, се сключват от техните законни представители (родителите, ако имат родители и са под родителска власт или настойниците, ако нямат родители, или родителите им поради една или друга причина не упражняват родителската си власт т. е. когато непълнолетните се намират под настойничество).

Във връзка с условията за сключване на договорите от законните представители за сметка на непълнолетните, законът има

предвид дали се касае за договори, отнасящи се до обикновеното управление на имотите на непълнолетния, или до договори, съставляващи действия на разпореждане с имуществата на непълнолетния. Законните представители, по начало могат да сключват сами, без разрешение от някоя власт договорите отнасящи се до обикновеното управление на имотите, съставляващи акти на непълнолетния. Така, те сключват всички договори във връзка с обикновеното стопанисване на имотите на непълнолетния, като: договорите за наем за срок до три години, за събиране на приходите от имотите и др. За сключване на договори, които съставляват действия на разпореждане, законът изисква спазването на известни предписания, а именно: а) Ако законен представител е родителят, за да може да сключи договор на разпореждане, както е напр. договорът за продажба на недвижим имот, ипотекиране, сключване на заеми и др.—родителят трябва да получи разрешение за това от областния съд, който разрешава, ако сключването на договора се налага от нуждите на непълнолетния или е от очевидна полза за същия, (напр., ако продажбата на имотите, или сключването на заема е необходимо за издръжката на изпълнолетния или за по-доброто оползотворяване на имотите му и др.). Ако непълнолетният притежава движими вещи, които подлежат на разваляне, за продажбата на тези вещи не е необходимо разрешение от областния съд, достатъчно е само разрешението на околийския съдия.

б) Когато законен представител на непълнолетния е настойник, за сключването на известни договори, които съставляват актове на разпореждане, като: договор за заем за непълнолетния, ипотекиране на недвижими имоти за обезпечение на заемите отпуснати на непълнолетния, се изисква разрешение на роднинския съвет и одобрението на областния съд. Продажбата на недвижими имоти се извършва, само с разрешение на роднинския съвет, одобрено от областния съд и то само: 1) ако това се налага за издръжката на непълнолетния и движимите имоти и доходите от недвижимостите не са достатъчни; 2) когато трябва да се изплатят дълговете на непълнолетния и 3) ако имотите са сгради и са вежди или слаби или, когато за тяхното поддържане се харчи повече отколкото са доходите от тях. В тези случаи, продажбата на недвижимостите и на движимостите на непълнолетния се извършва на публичен търг и получените от продажбата суми, ако не се разходват веднага, се внасят в БЗК Банка на името на непълнолетния и може да се тегли от тях само с разрешението на роднинския съвет и одобрението на областния съд. Настойникът не може да приеме дарение за непълнолетния, не може да сключва спогодби, да приеме или отхвърли едно наследство открито в полза на непълнолетния без разрешението на роднинския съвет. Ако роднинският съвет

разреши приемането на наследството, то приемането трябва да стане всякога по опис.

Това са по-важните функции на законните представители във връзка сключването на договорите от името на непълнолетните. Тази материя е уредена в законите за лицата и за настойничеството, където са предвидени по-подробни правила за правата и задълженията на родителите и настойниците.

2) **Запретените.** В тази категория неспособни да сключват договори влизат онези пълнолетни, които не могат да се грижат за своите интереси поради слабоумие. Запретеният е съвършено недееспособен и не може да извършва никакви действия с правни последици. Слабоумието обхваща всички форми на накърнени интелектуални и изобщо душевни способности. Запретеният е в състояние на лице, което се намира под настойничество, (т. е. той има за законен представител настойник, така, както малолетният, който се намира под настойничество). Казаното по-горе за функциите на настойника във връзка със сключването на договорите от името и за сметка на непълнолетния важи и за случая на запрещение.

3) **Ограничено запретените.** Ограничено запретени са: 1) малолетните, които са освободени от родителска или настойническа власт; 2) пълнолетните, които се намират в състояние на слабоумие, което не е до такава степен тежко, че да служи за основание да се иска да бъдат поставени под пълно запрещение; 3) разточителите, които прахосват своите имоти; 4) глухонемите и слепите по рождение. Тези лица не са под настойничество или родителска власт, а се намират под друг правен режим. Те могат да извършват сами всички действия, които съставляват актове на управление на имотите си, а за извършване на актове на разпореждане, необходимо е съдействието на едно напълно дееспособно лице, което се нарича попечител. Попечителят не е законен представител, който сключва сделки и извършва действия от името и за сметка на ограничено запретения, а е лице, което само подпомага, напътствува ограничено запретения, когато последният извършва действия, съставляващи актове на разпореждане. Попечителят се назначава от роднинския съвет, ако ограничено запретеният преди поставянето му под попечителство е бил под настойничество и се освобождава от настойничество когато навърши 18 години. Ако обаче ограничено запретеният се е намирал под родителска власт, или е бил напълно дееспособен преди поставянето му под попечителство, попечителят се назначава от областния съд.

4) **Лица, на които законът запретява сключването на известни договори.** Законът в някои случаи забранява на определени лица да сключват известни сделки, поради особеното тяхно положение. Така, съгласно чл. 229 ЗЗД, не могат да купуват дори от публичен търг, под страх на не-

действителност на договора, нито непосредствено, нито чрез поставени лица: 1) бащата и майката — имотите на децата, които се намират под тяхната родителска власт; 2) настойниците, поднастойниците и попечителите — имотите на лицата, които се намират под тяхното настойничество или попечителство; 3) пълномощниците — имотите, които са натоварени да продадат; 4) управляващите — имотите на общините или на обществениите учреждения, които са поверени на техните грижи, освен ако по особени обстоятелства им е разрешено в акта, който позволява продажбата, да вземат участие в наддаването; 5) длъжностните лица — имотите, които се продават под тяхната власт или под тяхната служба. Освен това, съдиите, лицата от прокурорския надзор, секретарите, съдебните пристави, адвокатите и нотариусите не могат да бъдат приобретатели на спорни права, които са подсъдни на апелативния съд, на областния съд или на околийското съдилище, в състава на които влизат, или във ведомството на което действуват, под страх на недействителност и на вреди и разноски. Адвокатите не могат също нито непосредствено, нито чрез поставени лица да правят със своите упълномощители никакво условие, нито договор за продажба, дарение, замяна или други подобни върху нещата, които се заключават в поверените им дела, под страх на недействителност и вреди и разноски (чл. 230 ЗЗД).

• **Последствия от сключване на договор с неспособен.** Договорът, сключен от един непълнолетен е унищожаем. Унищожаем е и договорът сключен от законния представител на един непълнолетен или запретен, когато не са спазени гореизложените предписания на закона (разрешение от роднинския съвет, одобрено от областния съд, когато непълнолетният е под настойничество, или разрешение от областния съд, когато е под родителска власт и когато се касае за актове на разпореждане). Унищожаеми са и договорите, сключени от ограничено запретенни лица без съгласието на попечителя, когато съставляват актове на разпореждане. Унищожаеми са най-после и договорите сключени от лица, на които законът запретява сключването на известни договори. Унищожението става по съдебен ред и с обявяването на един договор за унищожен, договорът се счита изобщо неключен. Искове те за унищожение на един договор могат да се заявяват в течение на три години, когато този срок не е намален от един специален закон (чл. 205 ЗЗД). Този срок тече от деня в който е вдигнато запрещението или неспособността, а за актовете на непълнолетните, от деня на тяхното пълнолетие. Ако неспособният не поиска унищожението на договора в определения срок, договорът проявява всички правни последствия, които проявява един напълно действителен договор. Унищожението може да бъде поискано само от неспособния. Противната страна не може да иска унищожението на договора, като се позовава на неспо-

способността на непълнолетния, на запретения или на ограничено запретения, с когото тя е сключила договора (чл. 11 ЗЗД). Обаче, договорът не може да бъде оспорван от непълнолетния, който чрез измама или лукавства е скрил своето непълнолетие (чл. 210 ал. 1 ЗЗД). При унищожението на договора, поради неспособността на една от страните, дееспособната страна е длъжна да върне на неспособната всичко, каквото е получила. Неспособната страна трябва да върне на дееспособната само онова, което е получила и което е отишло в нейна полза.

Договорите сключени с лица, на които законът запреща сключването на известни договори, се унищожават по искане на лицата, чиито интерес пази и законът. То има същите действия, които има и унищожението поради непълнолетие, запрещение, или ограничено запрещение на една от страните.

Унищожаемият договор може да бъде заздравен. Това означава че овзи, който може да иска да се унищожи договора, може да го потвърди чрез едностранно волеизявление, което обаче не трябва да страда от недостатъка, от който страда първото волеизявление. За да се заздрави един унищожаем договор, актът за заздравяването трябва да съдържа същността на самото задължение, причината която го опорочава и обявяване, че се иска да се изправи недостатъка, който прави договора унищожаем. Заздравяването може да стане и мълчаливо. То е мълчаливо, когато страната, която има право да иска унищожението, доброволно изпълни задължението поето с договора в своята цялост, или в своята по-голяма част във време, когато той е в състояние да потвърди законно своето опорочено задължение. Заздравяването има обратна сила и се смята, че договорът не е бил никога унищожаем. По отношение на третите лица, то има действие от деня на извършването му.

Съгласие. Съгласието е съгласуване (съвпадение) на волеизявленията на две страни, относно условията на договора. Във всеки договор, независимо от това дали е тържествен или реален, съгласието съставлява същността на договора. То трябва не само да съществува, но още и да не бъде опорочено. Ако съгласието е напълно унищожено от някой от порочите, които го унищожават, договорът не може да възникне: договорът в такъв случай съставлява само един външен факт. Ако съгласието е дадено под влиянието на една причина, която засяга свободата на договарянето на една от страните, договорът ще съществува, но ще бъде унищожаем.

Съгласието се постига, когато волите на страните бъдат взаимно възприети. Волеизявленията, чрез размяната на които се постига съгласието, се наричат предложение и приемане.

Предложението е волеизявлението на едната от страните за сключване на договор. То трябва да се отнася до всичките елементи на договора. При договор за покупко-продажба напр., предложението трябва да се отнася както до предмета на договора, така и до цената на продажбата.

Предложението може да бъде изрично (устно или писмено) и мълчаливо. Мълчаливо е, когато може да се изведе от конклюдентни действия (поставянето цената на предмета, който искаме да продадем, поставянето на автомати и др. съставлява мълчаливо предложение за продажба. Освен това, предложението може да се направи на определени лица, а също тъй и на лица индивидуално неопределени. В последния случай, когато предложението е направено на неопределени индивидуално лица, всеки който иска, може да встъпи в облигационното отношение. Във всеки случай, предложението трябва да бъде сериозно и да има определено съдържание.

Предложението, докато не бъде прието е незадължително и може да бъде оттеглено. Тази незадължителност на предложението продължава дотогава, докато предложителят се научи за приемането от страна на приемателя. Ако предложението бъде направено със срок, до изтичането на който то може да бъде прието, с изтичането на срока се погасява и предложението. В такъв случай, приемането трябва да бъде съобщено на предложителя преди изтичането на срока.

Във връзка с правото на предложителя да оттегля своето предложение, положението ще бъде различно в зависимост от това, дали то се прави на присъстващо или отсъстващо лице.

1. Когато бъдещите съдоговарящи са присъстващи, т. е. стоят лице срещу лице, — ако лицето, до което се прави предложението не заяви веднага, че приема предложението, последното губи своето действие и предложителят не се смята повече обвързан.

2. Когато бъдещите съдоговарящи са отсъстващи, т. е. когато предложението се прави на едно отделено лице, с писмо напр., и предложителят не е поставил срок за приемане на предложението си, предложителят се смята обвързан с предложението толкова време, колкото е необходимо за да се получи отговор, като се изхожда от положението, че предложението е получено на време и отговорът е изпратен на време. До изтичането на необходимото за отговор време предложителят е обвързан с предложението си. Ако до изтичането на това време не се получи отговор за приемане на предложението, последното губи своята сила. Ако обаче отговорът е отправен на време, но не е получен на време, предложението губи своята сила само ако предложителят преди получаването на отговора или веднага след като го е получил, оттегли предложението си. Освен това, предложителят може

да оттегли предложението си, и ако след като го е направил, извести адресанта за оттеглянето, но преди последният да е получил предложението или трябва да получи съобщението за оттеглянето едновременно с предложението. Например: предложението е направено с писмо; преди да пристигне писмото у адресанта, предложителят му съобщава по телефона или телеграфически, че оттегля предложението си; или, ако писмото, с което е направено предложението и писмото, с което се оттегля, се получават едновременно.

От момента, от който предложителят се е научил за приемането на предложението му, договърът е окончателно сключен и предложението вече не може да се оттегли.

Смъртта на предложителя или на лицето, на което е направено предложението, по начало не отменява предложението, стига да се касае за предложение за сключване на сделка, имаща за предмет не личните действия на предложителя или на лицето, на което се прави предложението, (ако напр. се касае до покупко-продажбата на една вещь и др). В такъв случай предложението обвързва наследниците. Ако предложението се отнася до личните действия на починалия, то губи своята сила. Напр. прави се предложение на едно лице да бъде назначено на работа и то умира: предложението губи своята сила.

Приемането е волеизявлението на другата страна, към която е било отправено предложението, с което изразява съгласието си с условията на предложението. И приемането може да бъде изрично и мълчаливо. Мълчаливо е, когато то произлиза от конклюдентни действия. Простото мълчание не се счита за приемане.

Адресантът не е длъжен да приеме предложението. Само ако иска да сключи договор, при условията на предложението, приема предложението. Приемането трябва да бъде направено безусловно, (т. е. предложението трябва да бъде прието така, както е направено). Ако приемането е придружено с условия непредвидени в предложението, то означава отхвърляне на предложението и не може да се образува съгласие поради несъгласуване на волеизявленията на двете страни. Приемане, придружено с условия или с условия, се смята за ново предложение направено от страна на адресанта до предложителя.

В какъв срок трябва да стане приемането? Ако адресантът присъствува при отправянето на предложението за сключване на договора, приемането трябва да стане веднага. Ако предложението е междуотсъстващи (направено е напр. по пощата), на предложението трябва да се отговори незабавно, като под „незабавно“ се разбира: нормалния ход на работите в даден клон на народното стопанство, предложението да е получено на време, отговорът да е изпратен на време и съобщенията да са редовни. Ако предложението е направено със

срок, приемането трябва да се направи в срока. Закъснялото приемане не е приемане, а е ново предложение. Колкото пък за оттеглянето на приемането, веднаж направено, приемането може да се оттегли само докато предложителят не се научи за него.

С приемане на предложението, договорът се счита сключен. Поставя се въпросът: от кой момент се смята сключен договорът? При договори сключени между присъстващи, въпросът не създава никакви затруднения: договорът се смята сключен в момента, когато приемателят заявява, че приема предложението. (Договорът сключен по телефона е договор между присъстващи). При договори между отсъстващи, моментът на сключването е този, в който предложителят е узнал за приемането на предложението, като за момент на узнаването се смята моментът на получаването на отговора (получаването на писмото, ако е изпратено по пощата). Това правило се съдържа в чл. 12 ЗЗД, според който: всеки договор се смята за сключен в момента, в който предложителят е узнал за приемането на предложението му. Колкото за мястосключването на договора, за такова място се смята обикновено мястото, отдето е отправено предложението, т. е. местожителството на предложителя.

• **Липса на воля.** Волеизявлението за образуване на един договор, проявено от едно дееспособно лице, трябва да отговаря на истинската негова воля. Продавачът при един договор за покупко-продажба напр. трябва да е имал действително намерение да продаде предложената за продажба вещь или купувачът да е искал сериозно да купи предложената му вещь и пр. Общ принцип в правото е, че волеизявлението обвързва само доколко, доколкото отговаря на истинската воля на личността която го изявява. Волеизявление, което не изразява истинската воля на страната в един договор, прави същия нищожен, защото договорът е лишен от един съществен елемент, съгласието. Няма ли воля, страните (или само една от тях), не искат договорът да произведе правни последици.

Въпросното предложение търпи изключения в случай на *reservatio mentalis*, волеизявление на шега и при симулацията.

Ресервацио менталис. Волеизявлението на предложителя или приемателя не съответствува на неговото истинско намерение, но това той го крие от другата страна. Напр. едно лице, за да попречи на друго лице да купи една вещь, я купува, но без да има истинско намерение да я купи. По изключение от общия принцип, че при липса на воля договорът е нищожен, предложението или приемането при ресервацио менталис обвързва като да е съответстващо на истинската воля на изявителя и по-

ражда всички правни последици, въпреки че лицето, което го прави не желае същите. Това изключение е направено, за да се защити добросъвестния съдоговорител от страната, която е направила или е приела предложението при резервацио менталис.

Волеизявление на шега. Волеизявление, при което е на лице несериозност, което се дължи било на шега, било на самохвалство, е абсолютно нищожно. Такова волеизявлението има, когато едно лице направи предложение не с намерение да сключи договор, а да се пошегува или да използва договора за самохвалство. Ако лицето, до което е отправено волеизявлението на шега, не знае за това намерение на своя съдоговарящ, нито може да заключи за същото от обстоятелствата, при които се прави предложението или приемането, то волеизявлението се смята за сериозно и обвързва страната, която го прави, и договърът се третира за редовно сключен. Ако другата страна е могла да разбере шеговития характер на волеизявлението, волеизявлението изобщо няма да произведе никакво действие.

Симулация. Симулация има, когато волеизявляенията и на двете страни са приторени, било относно самия договор, било относно лицето, което го сключва или относително цената. Към симулацията се прибъгва обикновено за да се ошетят или подведат третите лица. Понеже волеизявляенията, съставляващи съществен елемент от договора не съответствуват на истинската воля на страните, договърът е нищожен. Различаваме абсолютна и относителна симулация. Абсолютна симулация има, когато привидната сделка не прикрива никаква друга истинска сделка. Пример: един длъжник, за да прикрие от кредиторите си своите имоти, продава ги на едно друго лице, обаче ги задъръа у себе си, като уговаря с мнимия купувач имотите да останат в негова собственост и владение, а договърът да служи само за измамата на кредитора. Относителна симулация има, когато привидната сделка се сключва за да прикрие една друга истинска сделка. Напр. с една продажба се прикрива едно дарение. Прикритата сделка (в нашия пример — дарението) се нарича дисимулирана, а привидната (явната) — продажбата — симулация. Действието на симулацията е, че между страните се смята за действителна скритата сделка, а по отношение на третите лица, ако са добросъвестни (не знаят за съществуването на прикритото споразумение и придобиват права, основавайки се на явната сделка), действителна е явната сделка. Онези трети лица обаче, които са увредени от явната сделка, за увреждането на чиито права е сключена сделката, могат да се позовават на скритата сделка, стига да могат да докажат, че се

касае до прикрита сделка. За тях прикритата сделка е действителна.

• **Пороци на волята.** При опорочената воля, несъответствието между изявената воля и намерението е нежелано, за разлика от разгледаните по горе случаи, където то е съзнателно и желано. Нежеланото несъответствие между изявената и истинската воля не е липса на воля, а само порок на съгласието. Несъответствието е нежелано и съгласието е опорочено при погрешка, измама и насилие.

Погрешката. Погрешката е нежелано несъответствие между истинската и изявената воля на едно лице, което се дължи на неправилното възприемане на външната действителност. В погрешка ще се намира следователно онзи съдоговарящ, който при сключването на договора ще изхожда от неверна представа било за естеството на договора, било за неговия предмет, било за лицето с което договаря.

Погрешката може изцяло да изключи съгласието или само да го опорочи: в първия случай няма договор, по причина на липса на един от съществениите елементи на договора; във втория случай има договор, но договорът е унищожаван. Законът не се занимава с ония погрешки които унищожават съгласието в договорите по един абсолютен начин, а само с тия от тях, които пречат даденото съгласие да бъде действително.

Коя погрешка изключва съгласието? Погрешката върху естеството на съглашението и погрешката върху тъждеството на предмета на съглашението. Напр. аз Ви продавам един имот, а Вие сте искали да го вземете под наем; или аз съм искал да го продам условно, а Вие сте разбрали, че купувате безусловно (грешка върху естеството на съглашението); или: Ви продавам къщата си от ул. 6 септември, а Вие разбрахте тази от бул. Сливница и др. (грешка върху тъждеството на предмета). В тези случаи, липсва изцяло съгласието, защото двете страни са искали различни неща. Техните воли не са се срещнали и никакво съгласуване на двете волеизявления не се е образувало.

Останалите грешки,—една част правят договора унищожаван, а друга част са безразлични за действителността на договора.

Погрешката прави договора унищожаван, когато се отнася до съществениите качества на вещта, предмет на договора. За съществено качество се счита онова качество на вещта, което страната е имала главно пред очи, когато е дала съгласието си за сключването на договора и без което тя не би договаряла. Пример: едно лице иска да купи сребърни свещници, но му продават посребрени медни свещници. Тук имаме погрешка върху същественото качество на вещта, тъй като естеството на употребения мате-

риал е обусловило покупката. Въпросът, дали едно качество е или не е съществено при сключването на един договор, е фактически въпрос, който се решава след преценка на обстоятелствата. Унищожават се и договорите, сключени при погрешка, когато погрешката се отнася до лицето, с което е сключен, ако договорът е от категорията на ония договори, които се сключват с оглед на личността, каквито са: 1) договорите, които са продиктувани от едно особено разположение, което съществува само спрямо едно определено лице (напр. дарението). Ако един дарител се намира в погрешка върху идентичността на облагодетелствуваното лице, неговото съгласие ще бъде опорочено и договорът ще бъде унищожаван; 2) договорите, които се обуславят от таланта или от професионалните качества или пък от особените способности на едно лице. Поръчват една картина при един известен художник. По погрешка поръчват я при един любител. Намират се в погрешка, защото идентичността на художника не Ви е безразлична, а тя е именно която Ви накара да сключите в същност договора. По начало обаче, като изключим тези два особенни случая, грешката в лицето е без значение за договорите. Никакво значение няма личността напр. при продажбата, при размяната и пр., където срещу равностойност се получава друга равностойност. Изобщо, при договори, при които от съдържанието на същите се вижда, че личността на съдоговарящия не е от съществено значение грешката в лицето е без значение.

Погрешката в правото влече подире си недействителност на договора, само когато тя е била единствената или главната негова причина. Напр. аз не зная, че законът ми дава право да допра зданието си до стената на съседа, която се намира на едно разстояние по-малко от един метър и половина от граничната линия и сключвам с него договор, по силата на който мога да опра моята сграда до неговата стена срещу една сума пари. Тук, единствено погрешката в правото е причината за сключването на договора, защото не бих сключил договор, ако знаех правото. Договорът може да бъде унищожен.

Погрешки, които са безразлични за действителността на договора са: погрешките отнасящи се до несъществените качества на вещта, предмет на договора, до стойността на вещта и до мотивите на договора. Качеството е несъществено, когато неговото съществуване не е било главната цел за образуването на договора. Този въпрос е фактически, както е фактически въпрос и тоя за погрешката върху съществените качества на вещта. Погрешката върху стойността на вещта също, по начало не е причина за нищожност на договора, освен в случай на чрезмерна повреда, с който ще се занимаем при разглеждането на договора за покупко-продажба. Безразлична за действителността на договора е и погрешка

та върху мотивите на договора, за каквито се считат съображенията на полезност или на приятност, които карат всяка една страна да сключи договор.

За да направи погрешката договора несъществуващ или да бъде основание за унищожението му, достатъчно е само едната от договарящите страни да е била в погрешка. От друга страна, за да може изобщо грешката да окаже влияние върху волеизявлението, трябва да бъде извинителна. Ако грешката се дължи на невнимание, на небрежност на страната, която изпада в грешка, грешката е без значение.

Когато се унищожи договорът следствие на погрешка, в която един от договарящите се е бил изпаднал, последният може да бъде принуден да плати на другия обезщетение за вредите, на основание чл. 56 ЗЗД, според който, всяко действие на човека, което причинява вреда на другото, задължава тогава, по вина на когото е последвало то, да поправи вредата.

Измамата. Измамата е нежеланото несъответствие между истинската и изявената воля на едно лице, което се дължи на излъгване, на хитрини и лукавства, за да се въведе даден съдоговарящ в заблуждение или да се поддържа у него известно заблуждение и, под влиянието на което да направи необходимото волеизявление за сключване на договора. Измамата влече подир себе си унищожимостта на договора, защото е порок на съгласието. За да има измама, необходимо е този, който действа измамливо, да знае лъжливостта на своите действия, с които заблуждава противната страна. Като средства, измамата предполага употребяването на всякакви похвати, които са годни да се възбуди лъжлива представа у противника, както простата лъжа, така и простото премълчаване. Във всеки случай, необходимо е измамата да изхожда от другата договаряща страна. Ако тя изхожда от трето лице, чуждо на договора, сделката си остава действителна и измамената страна ще има иск само против автора на неопозволеното деяние на основание чл. 56 ЗЗД за вреди и загуби. От друга страна, измамата трябва да бъде решаваща причина на договора, т. е. употребените лукавства и пр. да са такива, щото без тях, другият да не би сключил договор. Във връзка с това, различаваме и позволени измами, каквито са тези в търговията, състоящи се напр. в хваленото на стоките от страна на продавачите и прекомерното преувеличаване на техните качества, с цел да бъдат убедени съдоговарящите да сключат договор.

Измамата има известно сходство с погрешката. Положението на лицето, което е действувало под влияние на една измама, до голяма степен прилича на положението на онзи, който е действувал под влиянието на една погрешка, тъй като и в двата случая, главната причина за сключването на договора са били погрешните представи. Разликата между

тези два порока се състои в това, че измамата е винаги умишлено заблуждаване и по тая причина законът свързва с нея по-тежки последици. Така: измамата унищожава договора и когато не се отнася до съществените качества на вещта, предмет на договора; води до унищожението на договора винаги, в каквото и да се състои погрешната представа, щом като, фактически, волята на измамения е била определена от лъжливи представи, възбудени от противната страна.

Когато измамата е причина за едностранни волеизявления, тя опорочава волеизявлението независимо от кого произхожда дали от този, който има интерес от волеизявлението, или от друг някой, който няма никакъв интерес.

Измамата не се предполага, а трябва да се докаже. Тежестта на доказването тежи върху ищеща, който иска унищожението. Допустими са всички доказателствени средства за доказване на измамата, както т. н. материални улики, (т. е. материалните следи, които са могли да останат от измамата), така също и простите предположения.

Насилието. Насилието е нежеланото несъответствие между истинската и изявената воля, което се дължи на действие, внушаващо страх от някое значително зло за волеизявителя или за ближните му. Насилието действа, не както измамата и погрешката върху ума, чрез напластяване на погрешни представи, а непосредствено върху волята, като намалява свободата за самопределяне на личността. Насилието, или по-скоро страхът, който то поражда, е порок на съгласието, който влече подире си недействителността на договора.

Счита се, че съгласието е изтръгнато чрез насилие, когато насилието е такова, постановява чл. 17 ЗЗД, щото да може да направи впечатление на едно здравомислящо лице и да му внуши основателен страх, че може да изложи себе си или своето имущество на значителна вреда. В това отношение се обръща внимание на възрастта, на пола и на положението на лицата. Следователно, признаците които трябва да съединява едно насилствено действие ще бъдат: а) насилието да бъде от естество да направи впечатление на едно здравомислящо лице, като се има пред вид възрастта, пола и положението на лицата; б) насилието да породи страх от едно значително зло, независимо от това дали се касае за личността или за имотите на съконтрахента; в) заплашването да бъде насочено против самото застрашено лице или поне против някой от близките му: съпругата, някой възходящ, низходящ; г) злото трябва да бъде значително и настояще (не бъдеще). За да се знае дали злото е значително, необходимо е също злото да се съпостави с положението на лицето, което трябва да го понесе.

Насилието, което едно лице упражнява върху друго, за да му въздейства чрез страх да сключи договор, не съ-

ставява винаги „насилие“, което да е причина за унищожаването на договора. Когато се касае за почтителен страх на низходящите, или когато се касае за употребление на законни форми на принуда, страхът (ако не е имало и насилие), не е достатъчен, за да направи договора недействителен. Почтителен страх на низходящите е страхът на последните от бащата, майката и другите възходящи, които се упражнява в семейството. Така напр., ако едно лице се реши да сключи договор от страх да не разсърди възходящите си, то не ще може да иска унищожението на договора на това основание. Така също и страхът от кредитора напр., който се явява като приносител на един изпълнителен лист, не е основание за унищожението на договора, защото кредиторът в случая упражнява само едно свое право и ако длъжникът от страх се съгласи да му даде обезпечение, за да отложи за известно време преследванията, той това не е сторил под насилие.

Насилието, извършено против лицето, което се е задължило, е причина за унищожение на договора, макар то да е извършено не от онова лице, в полза на което е станало съглашението (чл. 16 ЗЗД). В това се различава насилието от измамата, за която, казахме, че е порок на съгласието само дотолкова, доколкото е била извършена от една от страните против другата. Може да иска унищожение само този, който е сключил договора под влиянието на страх.

Предмет. Договорът строго казано, няма предмет. Само задълженията имат предмет. Но, договорът бидейки източник на задълженията не може да има друг пряк и непосредствен предмет, освен предмета на задължението. Договорът се сключва, както се знае, за да се създаде едно задължение или една връзка, която по-рано не е съществувала, или да видоизмени или унищожи съществуващи досега задължения. Тъй че, когато се говори за предмет на договорите, се има предвид предметът на задълженията, които произтичат от договорите.

По отношение на предмета на договорите важи казаното за предмета на задълженията. Предмет на задължението е, както знаем, това, което един длъжник дължи: едно действие, положително или отрицателно. В първия случай, (когато предметът на задължението е едно положително действие) то се казва престация: във втория—въздържание. Престацията може да бъде или да се даде нещо, или да се направи нещо. Задължението да се даде нещо има за предмет една вещ, а задължението да се направи нещо, както и това за въздържание да се направи нещо, има за предмет винаги едно действие.

Предметът за задължението (както споменахме, когато говорихме за задължението изобщо, абстрахирайки се от неговите източници) трябва да отговаря на известни качества. Така: първо, той трябва да бъде определен, второ: възможен; трето: позволен и четвърто: да се отнася лично до длъжника. Освен

това, изисква се още предметът да представлява и известен имуществен интерес за кредитора.

1. Предметът трябва да бъде определен. Договорът не може да се създаде, ако предметът на задължението, чиито източник е, не е определен. Напр. ако аз продавам едно животно и не определям какво именно животно продавам, или ако продавам жито и не определям какво количество жито продавам, договорът не се създава, защото задължението може да се сведе до едно животно (насекомо в първия ни пример) или до едно минимално количество вещи (едно зърно жито във втория пример), и вземането да не представлява никакъв имуществен интерес за кредитора. Ето защо, за валидността на договора, изисква се вещта, предмет на задължението да бъде определена поне по своя род и количество. Определен един път родът (видът), ако и да не е посочена вещта в своята индивидуалност, това е достатъчно за да може задължението да произведе своето действие. В случай че се касае за вещи, които не могат да се определят само с посочване на вида, към които те принадлежат, необходимо е да се посочи и количеството им. Ако аз се задължа да Ви продам хартия мителфайн, — само това посочване не е достатъчно за установяване предмета на задължението. Количеството обаче, разпорежда чл. 22 ал. 2 ЗЗД може да бъде неизвестно, стига то да може да се определи. Ако аз Ви продавам хартия мителфайн за напечатването на една книга, количеството при сключването на договора е неизвестно; но, тъй като това количество в последствие (след напечатването на книгата) може да се определи, сключеният договор има правно действие.

2. Предметът трябва да бъде възможен. Никой не дължи невъзможното — гласи една правна поговорка. За да се счита предметът невъзможен, изисква се, щото невъзможността да бъде абсолютна и непреодолима. Ако напр. предметът на задължението е вещ, която длъжникът трябва да даде, предметът ще бъде невъзможен, само когато се касае за определена вещ, която е погинала преди сключването на договора. Относителната невъзможност, каквато е тази, която произлиза от някоя неспособност или лична грешка на длъжника (напр. едно лице се задължава да върши някоя работа, за която не е способно, или да предаде една вещ, която не е негова) с нищо не засяга действителността на договора.

Не се смята за невъзможен предметът на един договор да се дадат т. н. бъдещи вещи, (вещи, които не съществуват в момента на сключването на договора). Напр. продавам плодовете от нивата си засята с жито. Купувачът ще купи житото, което тази нива ще произведе през настоящата стопанска година. Този договор е валиден, защото макар и вещта, предмет на задължението да не съществува още, страните имат пред вид той да се изпълни в един момент, когато

вещта ще съществува. Тези договори са един вид договори сключени под отлагателно условие.

3. Предметът трябва да бъде позволен. Договорът, който има непозволен предмет, е нищожен. Непозволен е предметът на договора за продажбата на едно неоткрито наследство напр. Съгласно чл. 23 ал. 2 ЗЗД, никой не може да се откаже от едно наследство, което не е още открито, нито да прави каквото и да било съглашение относително това наследство, било с тогава, за наследството на когото е въпрос, било с трети лица, даже със съгласието на наследодателя. Санкцията за нарушението на това правило е пълната недействителност на съглашението. Съображенията на законодателя да уреди по такъв начин този въпрос бяха да се отстранят всевъзможните мотиви за подбуждения за извършване на престъпления срещу наследодателя и противонравствени пожелания да умре по-скоро. Смята се, че договорът има незаконен предмет, когато се отнася не само до цялото наследство, но и когато се отнася и за част от наследството.

Трябва да споменем още, че вещите, за да могат да бъдат предмет на договори, трябва да се намират и в гражданско обращение (чл. 21 ЗЗД). В гражданско обращение се намират онези вещи, които съставляват част от имуществото на лицата. По начало, всички вещи са в гражданско обращение. (Гражданско обращение означава, възможността за една вещь да служи за предмет на един правен акт). Всичи извън гражданско обращение са: а) тези, които по своето естество са изключени от гражданския оборот. Такива са обществените имущества, като въздухът, морето и др., които не могат да бъдат завладявани. Те могат да бъдат предмет на договор, само когато се отделят в малки части (сгъстен въздух напр., морска вода в отделен съд и др.); 2) човешката личност, личната свобода, гражданското състояние и др. също са неща извън гражданския оборот и следователно не могат да бъдат предмет на договор.

Договор, който има за предмет вещь, която е изключена от гражданския оборот, е договор не унищожаем, а неществуващ, защото му липсва един от съществените елементи—предметът. По начало, само законът може да изважда от гражданското обращение вещите. По пътя на частни съглашения, се допуска само при известни строго установени от съдебната практика и правната наука условия.

4. Обещаното действие да бъде лично на длъжника. Това произлиза от основния принцип, че никой не може да бъде задължен по договор, без да е искал това. Изключения съществуват само за запретените, които се задължават посредством техните законни представители. Ако някой обещава действието на едно трето лице, задължението (и с това и договорът) ще бъде абсолютно недействително, по причина на

липса на предмет: насрещната страна не може да иска нищо, нито от лицето, което е направило обещанието, (защото това лице не се е ангажирало лично с нищо), нито от третото лице, което не е обещавало нищо, нито е упълномощавало някого да обещае от негово име. Този принцип се съдържа в чл. 33 ЗЗД, който гласи, че „никой не може да встъпва в съглашение от свое име, освен за себе си“.

Причина. Четвъртият съществен елемент, който се изисква за действителността на един договор е: една позволена от закона причина за задължение. Какво е причината в един договор?

Този въпрос е един от най-спорните въпроси в правната наука. Ние няма защо да се занимаваме с този още неразрешен спор, а ще се задоволим да изложим само накратко, в какво се състои причината в един договор. Причината може да се определи като обективно основание, за да се поеме едно задължение от имуществен характер. При договора за покупко-продажба напр., причината на задължението на продавача да предаде вещта е престацията на другата страна, т. е. плащането на цената. Когато договърът е едностранен, причината се преплита със самия предмет на задължението. При дарението напр., причината на задължението е да се облагодетелствува едно лице, което нещо се изразява в безвъзмездното отстъпване на вещта.

Всички задължения в гражданското право имат причина. Задължение, което няма причина, или което е основано върху лъжовна или незаконна причина, не може да има никакво действие, постановява чл. 24 ЗЗД. В тези случаи значи, договърът е несъществуващ. Не се изисква причината да бъде изразена в договора (чл. 25 ЗЗД). Нещо повече: причината се предполага да съществува, догдето не се докаже противното (чл. 26 ЗЗД). Върху лъжовни причини са основани симулативните сделки. Причината е незаконна, когато тя е противна на закона, на добрите нрави или на обществения ред. Незаконната причина, както казахме, прави договора несъществуващ, както го прави несъществуващ и непозволюения предмет.

Обикновено, причините се делят на три групи: а) *causa solvendi*, при която престативното действие цели погасяването на едно съществуващо или подлежащо на възникване задължение; б) *causa aquirendi*, която има за цел да доставя една равноценност на обещаната или дадената вече престация и в) *causa donandi*, при която престативното действие става с дарствена цел.

От правилото, че всички сделки имат по необходимост причина, съществува изключение за т. н. абстрактни сделки, в които причината не влиза като съставен елемент. Абстрактна сделка е менителницата. Менителницата няма като законен елемент причината, а последната се крие в друга, кау-

зална сделка. Тези задължения се наричат задължения без причина.

2. Действия на договорите

Основното правило за действията на договорите е че, договорите, които са сключени законно, имат сила на закон за тези, които са ги сключили (чл. 38 ал. 1 ЗЗД). Това правило подчертава, че страните са длъжни да съблюдават и изпълняват съдържанието на договора така, както се изпълняват законите и че никоя страна не може да се освободи от договора, без съгласието на другата. Такова действие имат само договорите, които са законно сключени, т. е. които имат всички реквизити, необходими за тяхното съществуване. Договорите, които не са законно сключени, нямат никаква сила и не обвързват страните.

Освен за страните, договорът има сила на закон още и за съда. Последният, когато е сезиран от едната от страните да се произнесе по един спор, във връзка с приложението на договора, е обвързан от съдържанието на договора, и е длъжен да реши спора съобразно с установеното от страните съдържание.

Договорите имат действие само между договарящите се страни; те нито вредят, нито ползват третите лица, освен в определените от закона случаи (чл. 35 ЗЗД). За договарящи се страни се смятат и лицата, които са били представени от едно друго лице при сключването на договора, (от един представител). Но, наред със страните, действието на договора се разпростира и върху една друга категория лица, които не могат да се считат нито за страни, нито за трети лица. Такива са наследниците и правоприменниците на страните. Наследниците, когато наследят цялото имущество на наследодателя се третират за продължители на неговата правна личност, тъй че действието на сключения от наследодателя договор се понася от наследниците, които ако са няколко, ще си поделят ползата или тежестта съразмерно с техните наследствени части. Освен върху наследниците, договорът произвежда действие и върху кредиторите на страните. Всяко уголемяване или намаляване на имуществото на едно лице, вследствие сключването на един договор, намалява или нараства обезпечението за изплащането на дълговете си.

Казахме по-горе, че договорите имат действие само между договарящите се страни и че нито вредят, нито ползват третите лица, освен в определените от закона случаи. Такива определени от закона случаи са: а) когато договорът е сключен в полза на едно трето лице и б) плащането е направено от трето лице за освобождение на длъжника. Съгласно чл. 33 ЗЗД, може да се сключват

договори за в полза на трето лице, когато това съставлява едно условие на сключения между страните договор. Колкото пък за плащането направено от трето лице за освобождение на длъжника, чл. 175 ЗЗД постановява, че подновяването, което се извършва чрез заместване на един длъжник, може да се извърши без съгласието на първия длъжник.

Договорите трябва да бъдат изпълнени добросъвестно. Те задължават не само за това, което е изразено в тях, но още и за всичките последствия, които според справедливостта, обичая или закона изтичат от тях (чл. 29 ЗЗД). Когато предметът на договора е прехвърляне на правото на собственост или на някое друго право, собствеността или правото се прехвърля и се придобива чрез законно изразеното съгласие. Както вече знаем, за прехвърлянето на правото на собственост не е нужно предаването на вещта. От момента на законно изказаното съгласие между страните, вещта остава на риска на приобретателя и ако случайно загине в ръцете на отчуждителя, преди да е била предадена, приобретателят не се освобождава от връзките на договора и трябва да заплати уговорената цена. Това правило не е от публичен ред и страните могат да се отклонят от него, като уговорят напр., че владението на вещта да не мине върху приобретателя в момента на съгласието, а по-сетне.

Когато предметът на договора е недвижим имот или вещно право върху недвижим имот, собствеността или правото не могат да се противопоставят на едно трето лице, което е придобило по-сетне същия недвижим имот или същото право, но което е вписало по-рано своя акт в предназначенията за това книга у нотариуса при областния съд или околийския съдия, по реда на вписването на актовете, с които се прехвърлят или признават вещни права върху недвижим имот, установен в Закона за привилегиите и ипотеките. Когато се касае за движимости по естеството си или за ценни книжа на предявителя, лицето, на което е предадено владението, се предпочита от другите, макар неговото право и да е възникнало по-после, стига само владението да е добросъвестно (чл. 31 ЗЗД). Това е извод от правилото легнало в основите на вещното право, според което, по отношение на движимите по своето естество вещи и на ценните книжа на предявителя, владението произвежда в полза на третите добросъвестни лица същото действие, както юридическото основание (чл. 322 ЗИСС).

Договорите могат да бъдат отменени само по взаимно съгласие, или по предвидените от закона причина (чл. 28 ал. 2 ЗЗД). Тогава тяхното действие се отменява за бъдеще.

По взаимно съгласие договорите могат да бъдат отменени винаги от страните. Това положение се обяснява по следния начин: договорите са закон за страните, които те сами

си налагат и естествено ще бъде щото тия закони същите лица да могат ги отменят, както законодателят е властен, след като създаде един закон, да го отмени или измени.

Всички договори могат да бъдат отменявани по взаимно съгласие. Дори и брачният договор, съгласно чл. 30 от Нар. зак. за брака може да бъде отменен по взаимно съгласие.

По предвидена от закона причина договорът се отменява по волята на една само от страните, което е едно отклонение от правилото, че договорите се прекратяват само по взаимно съгласие. По волята на една от страните може да бъде отменен договорът за пълномощие и за наеми.

Отменението, както казахме, има действие за в бъдеще, т. е. няма обратно действие.

Договаряне в полза на трето лице и обещаване действието на трето лице. а) Договор в полза на трето лице. Казахме по-горе че, въпреки че по начало никой не може да встъпва в съглашение от свое име, освен за себе си, (чл. 33 ал. 1 ЗЗД), при всичко това, могат да се сключват съглашения за в полза и на трето лице (чл. 33 ал. 2 ЗЗД). (Трето лице е този, който не е дал съгласието си за договора и който не е бил представен от никого от договарящите се страни). За да има договор с действие по отношение на трето лице, необходимо е да има такава уговорка в самия договор, и да е явно, че ползата или тежестта произлизащи от договора са за сметка на третото лице. Освен това, за да могат да преминат правата и задълженията от договора върху третото лице, необходимо е още последното да е заявило, че желае да се възползува от правата, уговорени в негова полза в договора. В случай че то откаже, приемателят на обещанието може да посочи ново трето лице и ако не посочи, искът за изпълнение ще принадлежи нему. Както приемането, така и отказът на третото лице имат обратно действие: от момента на самото сключване на договора. Третото лице, което е заявило, че желае да се възползува от съглашението, може да иска по съдебен ред изпълнението на обещанието от промитента.

б) Договор обещаващ действието на трето лице. Законът позволява едно лице да се задължава към друго, като обещава действието на едно трето лице. (Под действие се разбира изобщо всичко, каквото може да бъде предмет на задълженията: да се направи нещо, да се даде нещо, или да не се направи нещо. Напр., че едно лице ще одобри продажбата, която, се сключва от негово име). Ако третото лице приеме да изпълни задължението или да потвърди или одобри съглашението, обещателят се освобождава от своето задължение, освен ако не е гарантирал за изпълнението на задължението. Обещанието дава право само на обезщетение срещу оновова, който се е задължил, или който е обещал потвърдението от

третото лице, ако третото лице откаже да изпълни задължението. Така че, ако ние обещаем действието на едно трето лице, ние се задължаваме само да платим обезщетение, в случай че третото лице не иска да извърши обещаното от нас действие, а не да извърши самото действие. Също така, не се създава и право да се застави третото лице да извърши обещаното от нас негово действие.

3. Тълкуване на договорите

Да се изтълкува един договор значи, да се установи неговото истинско съдържание, като се изтълкува волята на страните изразена в самия договор. Издирването истинското съдържание на договорите има голямо практическо значение, защото без него, те не могат да се приложат правилно.

Страните не винаги изразяват ясно и пълно своите намерения, когато дават съгласието си за сключването на договорите. За изясняване смисъла на волеизявленията, (тълкуване на договорите), които поради своята неяснота или непълнота поражда спорове, Законът за задълженията и договорите установява известни правила. Така, според тези правила в договорите трябва да се дири повече кое е било общото намерение на договарящите се страни, отколкото да се обръща внимание на буквалния смисъл на израженията (чл. 36 ЗЗД). Ако напр. страните погрешно определят един договор, като вместо договор за плодopolзуване го назоват договор за наем, гледа се не буквалния израз, а общия смисъл на договора. Двусмислените изражения трябва всякога да се разбират в смисъла, който най-много съответствува на предмета на договора. Напр. сключваме договор за наем на една сграда срещу цената от 5,000 лв. Не е оточнено, дали пет хиляди на месец или на година. Приложено въпросното правило, че условието трябва да се разбира в този смисъл, който най-добре подхожда на предмета на договора, ще излезе, че цената е уговорена за година, тъй като цената на договорите за наем на сгради обикновено се уговаря за година. От друга страна, двусмисленото съглашение може да се тълкува и според практиката в мястото, где то е сключен договорът (чл. 39 ЗЗД). При нашия пример, ако в населеното място, където е сключен договора договорите за наем се сключват за две години, то цената от пет хиляди лева е уговорена за две години. Освен това, когато едно условие е двусмислено, то трябва да се разбира повече в този смисъл, в който може да има някое действие, отколкото в онзи, в който не може да има никакво действие. Това правило се обяснява с предположението, че съгласенията се сключват за една цел и страните, сключвайки договора, са искали нещо сериозно, а не да вършат празна работа.

В договорите трябва да се считат поместени и овия условия, които са приети по обичаите, макар те и да не са в тях изразени (чл. 41 ЗЗД). Условиата на договорите се тълкуват едни с други, като се дава на всяко едно смисъла, който произлиза от договора. Ако страните желаят да не бъдат включени в договора им и условиата, които са приети от обичаите, трябва да ги изключат изрично. Напр. при един договор за покупко-продажба на жито от един житен склад при уговорка „продавачът предава стоката от склада“ ще се появи спор, кой трябва да плати разноските за поставянето на житото в чували и вдигането им от склада. Този спор ще се разреши според местните обичаи.

В случай на съмнение относно съдържанието на договора, последният се тълкува против тогова, който е турил условието, и в полза на тогова, който е взел задължението (чл. 42 ЗЗД).

Това са по-важните ръководни правила за тълкуването на договорите.

4. Развалянето на договорите

Когато една от страните в двустранния договор не изпълни задължението си, другата страна също не е длъжна да изпълни своето задължение. Договорът в такъв случай не се унищожавя по право, а само страната, срещу която задължението не е изпълнено добива право или да принуди другата страна да изпълни договора, ако изпълнението е възможно, или да иска неговото унищожение и заплащане на вреди, като и в двата случая (за изпълнението или унищожението) предяви иска по съдебен ред (чл. 70 ЗЗД). С влизането въ сила на съдебното решение, договорът се смята като не сключван никога: заличават се напълно произведените от него в миналото действия и нещата се възстановяват в предишното им състояние. (Ако напр. в договора за покупко-продажба купувачът не е платил цената, продавачът може да иска развалянето на договора и ако е предал вещта, да му се върне) Причината, поради която едната страна не изпълнява договора е без всяко значение; неизпълнението може да се дължи и на случайно събитие. В случай, че изпълнението се дължи на случайно събитие, може да става дума само за освобождаване на неизправната страна от отговорност за вреди и загуби — но развалянето е допустимо и в този случай.

Изправната страна може да иска вместо разваляне на договора, неговото изпълнение, ако това е възможно. В такъв случай, съдът може да даде срок на неизправната страна за изпълнение според обстоятелствата. Ако до изтичането на този срок последната не изпълни договора, съдът може да постанови развалянето.

Възможно е, неизправната страна да не изпълни договора само частично. Ако неизпълнената част е толкова важна,

че може да се счита за пълно изпълнение, изправната страна се намира в същото положение, както при пълното изпълнение. Ако ли изпълнената част не е толкова важна, изправната страна може да иска или изпълнение на останалата (неизпълнената част), или частично унищожение и вреди и загуби и в двата случая.

Развалянето на договора не се допуска, когато самата „изправна“ страна е виновна за невъзможността на изпълнението или за неговото забавяне. Освен това, по общо схващане, развалянето на договора може да бъде изключено и по договорен ред, под форма на отказ и др.

За да бъде развален един договор, необходимо е изправната страна да заведе иск пред компетентния съд. Съдът, след като установи, че е на лице пълна и окончателна невъзможност на изпълнението, причинена виновно от длъжника, или от хората, за които той отговаря, прогласява развалянето на договора с обратно действие.

Не винаги развалянето на договорите може да има обратво действие. Не може да има обратво действие развалянето на договорите с продължително или повтаряема престация какъвто е напр. договорът за наем и др.

Поставя се въпроса: след развалянето на договора какво става с правата на третите лица? По отношение на тях, както вече отбелязахме, важи правилото „унищожението правото на прехвърляча влече след себе си унищожението на това право и в ръцете на следващите преобретатели“. Развалянето на договора няма никакво действие по отношение на третите лица само когато те са приобретатели на движимости или на ценни книжа на предявителя, ако са добросъвестни, въз основа на чл. 323 ЗИСС. Ако се касае за право върху недвижим имот, действието на развалянето се проявява и по отношение на третите лица приобретатели, даже ако са добросъвестни. (Подробности по този въпрос виж на стр. 185 и сл.).

II. Полудоговорите

Полудоговорът е доброволно и незапретено от закона действие, от което изтича едно задължение към трето лице или взаимно задължение между две лица (чл. 45 ЗЗД). Полудоговорът се различава от договора по това, че докато при договорът, за да възникне задължението, е необходимо съгласуването на волите на две или повече лица, при полудоговорът задължението възниква без да е необходимо подобно волесъгласуване: задължението възниква от едностранното действие само на едната страна. Полудоговор ще има когато напр. аз се нагърбвам по мой личен почин да извършва една работа за чужда сметка, без някой да ми е давал някаква поръчка.

Действието, от което се ражда полудоговорът, трябва да бъде доброволно и незапретено от закона. Доброволно действие е това, което съзнателно и непринудително се извършва от някое лице. Ако действието не се извършва съзнателно, а случайно, както и ако то е недоброволно, няма полудоговор. Освен това, действието трябва да бъде и позволено от закона и морала. Ако действието не е позволено, то съставлява едно престъпление или полупрестъпление, — други източници на задълженията.

Между полудоговора и договора има и известна прилика. Тази прилика се състои в това, че и полудоговорът произвежда както договорът, едностранни задължения и двустранни задължения. Затова се и нарича полудоговор. Освен това, и договорите са доброволни и незапретени от закона действия. Затова някои автори предлагат при определението на полудоговорите да се прибавят след изречението: „полудоговорът е едно доброволно и незапретено от закона действие“ думите: „които не са договори“.

Полудоговори по нашата правна система са: управлението на чужд имот, връщане на недължимо платеното и връщане на полученото без причина. Общото и за трите полудоговори е това, че те се основават на обогатяване за чужда сметка, което обогатяване трябва да се върне. Ще разгледаме последователно тези полудоговори.

Управлението на чужд имот. Управлението на чужд имот е едно доброволно и незапретено от закона действие, от което произтичат задължения и то взаимни задължения. Управление на чужд имот има когато едно лице доброволно (да не е задължено по договор за пълномощие или по закона) се наговори с извършването на една чужда работа. Лицето, което се заема с извършването на чужда работа се нарича доброволен управител за чужд имот (*negotiorum gestor*), а лицето, което има полза от това управление, се нарича господар (dominus). Управлението на чужд имот трябва да представлява действително „чужда работа“ (т. е. да се състои в извършване на материални или юридически актове на чужда сметка, в чужд интерес). Впрочем, елементите на управлението на чужд имот са следните: а) действие на управление. Напр. поправка на някоя сграда, на която собственикът ѝ отсъства от населеното място, където се намира сградата; б) да се касае за чужда работа, в чужд интерес, а не в интерес на управителя. Ако чуждата работа се върши заедно с нашите, но ако това става със съзнанието, че вършим чужда работа, пак има, полудоговор; в) управителят да е приел доброволно извършването на работата, (т. е. да не е задължен да я извърши по силата на един договор); г) господарят да не е дал съгласието си за извършване на работата. Не е необходимо той да не знае за работата

изобщо, а само да не си е дал съгласието. Обикновено той не знае, но и когато знае, не значи че е дал съгласието си. Ако ли пък си е дал съгласието, ще имаме договор. Ако господарят изрично е забранил на управителя да извършва каквато и да било работа в негов интерес и ако управителят, въпреки забраната извършва такива действия, не ще има управление на чужд имот. Защото, ако управлението на чужд имот предполага отсъствие на каквото и да е съгласие между управителя и господаря, то не трябва да бъде против изричната воля на заинтересования. Ако въпреки едно изрично запрещение е била извършена чужда работа, господарят ще дължи обезщетение на управителя по правилата на незаконното забогатяване, само в размер на разноските, които последният е направил в неговия интерес, доколкото с тези разноски той се е обогатил. От своя страна и управителят отговаря пред господаря за щетите, които му е причинил чрез управлението, извършено въпреки запрещението.

Управлението на чужд имот се различава от пълномощието по това, че управлението на чужд имот е полудоговор, а пълномощието е истински договор (пълномощникът действа по силата на правото, което му е дадено от упълномощителя, а управителят действа по собствен почин). Освен това, господарят при управлението на чужд имот остава задължен само когато работата е била добре извършена, а при пълномощието, упълномощителят остава или не задължен не според ползата или вредата от това, което пълномощникът е направил в негово име, а според това, дали последният се е движил или не в границите на правата, които са му били дадени от упълномощителя.

По отношение способността на страните, управителят трябва да бъде дееспособен, (т. е. да бъде способен да сключва договори). Господарят не е необходимо да бъде дееспособен, защото не сключва никакви договори.

Права и задължения на страните. От управлението на чужд имот произлизат редица права и задължения, както за управителя, така и за господаря.

а) **Задължения на управителя.** Управителят има всички задължения, които би имал, ако той имаше едно пълномощно от господаря. Той е длъжен да даде сметка за своето управление и за всички задължения. Освен това, той е задължен да продължи започнатата работа и да я кара, додето господарят бъде в състояние сам да се грижи за нея; той е длъжен още да се подчини на всичките последствия от тази съща работа и на всичките задължения, които биха произлезли от едно дадено пълномощие (чл. 46 ЗЗД). Така напр., ако едно лице — управител се нагърбва да управлява имотите на един отсъстващ, управителят няма да изпълни задачата си като събере само произведенията от тия имоти, а е задължен още

и да продаде тия произведения, преди да се развалят. Управителят е длъжен да продължи работата, макар господарят и да умре преди да бъде тя свършена, догдето наследникът я поеме (чл. 47 ЗЗД). Така също, той е длъжен да действа по отношение на управлението с всичките грижи на един добър домакин (за разлика от пълномощника, за който не се иска грижа на добър домакин). Тази отговорност съдът може да я смекчи, като има пред вид обстоятелствата, които са накарали управителя да се намеси в чуждата работа, и може да намали оценението на вредите, които биха произлезли по вивата или немарливостта на управителя. Подобно на пълномощника, управителят е длъжен да плаща лихви за сумите принадлежащи на управителя, които е изразходвал за своя сметка и др.

б) За дължения на господаря Ако работата е била добре управлявана, господарят е длъжен да изпълни задълженията, сключени в негово име от управителя, да го обезщети за личните задължения, които той е взел и да му повърне необходимите и полезните разноски, които той е направил, заедно с лихвите, от деня на тези разноски (чл. 49 ЗЗД). Да е била работата добре управлявана, не значи да е излязла успешна, или ползата да е на лице, а да се касае изобщо до работа ползна, която в дадения случай сам господарят би предприел. Само тогава произлизат задължения за господаря. Тия задължения, както казахме, могат да се породят и когато господарят е лице недееспособно.

Исковете, които произлизат от управлението на чужд имот се просрочват в петнадесет години от деня на свършването на работата (чл. 38 ЗД).

Връщане на недължимо платеното. Всяко плащане предполага дълг, затова този, който по погрешка, или със знание получи нещо, което не му се дължи, длъжен е да го върне на тогова, от когото недължимо го е получил (чл. 50 ЗЗД), а този, който по погрешка се е считал длъжник, когато е заплатил дълга, има право на обратен иск срещу кредитора. Последният, ако е бил недобросъвестен, е длъжен да върне, както капитала, така и лихвите или доходите от деня на заплащането (чл. 52 ЗЗД). Предпоставките за възникване на правото за иск за връщане на недължимо платеното са: а) да има една престация за един дълг; б) дългът да не е съществувал по време на плащането и в) платецът да не е знаел за несъществуването на дълга.

Горните правила се прилагат не само когато погрешно се плаща една сума пари, но и когато погрешно се предава една недължима вещ. Този, който е получил една недължима вещ, е длъжен да я върне в натура, ако тя съществува; ако ли не съществува вече, или е развалена, в случай че е получил вещта недобросъвестно, е длъжен да върне нейната стойност, макар

и да е погинала или да се е развалила случайно; ако той е получил вещта добросъвестно, длъжен е да върне само това, от което се е възползвал (чл. 53 ЗЗД). Ако е продал вещта добросъвестно, е длъжен да върне само сумата, която е получил от продажбата, или да отстъпи правото на иск за нейното изплащане (чл. 54 ЗЗД).

Връщане на полученото без причина. От частноправната ни система, по-конкретно от началата на справедливостта и от разпорежданията на Закона за задълженията и договорите относно управлението на чужд имот и връщане на недължимо платеното се извежда едно правило, според което незаконното забогатяване във вреда на друго е забранено и полученото без причина подлежи на връщане. Незаконното забогатяване в тесен смисъл на думата е полудоговор, сроден с управлението на чужд имот и връщането на недължимо платеното, които също се основават на забогатяването за чужда сметка. Под него се подвеждат всички случаи в живота на забогатяване за чужда сметка, които не могат да бъдат подведени нито под управлението на чужд имот, нито под връщането на недължимо платеното. В съдебната практика този институт има извънредно голямо значение, защото служи за обосноваване на всички онези искове, които не могат да бъдат обосновани по друг начин. Случаи на незаконно забогатяване има напр., когато един наемател на един недвижим имот достави строителен материал, който използва за постройка върху чуждото място. След използването на материала, наемателят е отстранен от мястото. Доставчикът вместо да иска заплащането на материала от наемателя, може да се обърне към собственика на мястото и да иска от него заплащането на материала, (доколкото чрез този материал е подобро място). Ако доставчикът не би имал иск срещу собственика, последният щеше да се обогати незаконно с подобренията направени от наемателя.

За да има незаконно забогатяване, трябва да са на лице следните елементи: а) забогатяване на едно лице; б) обедняване на друго лице и причинна връзка между забогатяването и обедняването, (т. е. забогатяването да се дължи именно на обедняването); г) забогатяването да е станало без причина. От полученото без причина (незаконното забогатяване в тесен смисъл на думата), обогатеният плаща само онова, което съставлява забогатяване, но не повече от онова, което е изразходвало лицето, за сметка на което е станало забогатяването, за да не би и последното да се обогати без причина.

III. Престъпленията

Престъпление в Гражданското право е всяко виновно деяние на едно лице, с което се причинява щета на

друго лице. От това деяние произлизат задължения за виновния да обезщети ощетения.

Понятието престъпление в гражданското право не се покрива с понятието престъпление в наказателното право. Докато престъплението в наказателното право нарушава обществения интерес, престъплението в гражданското право нарушава правото на отделната личност. Има гражданско-правни престъпления, които не смушават общественя ред, а също има и наказателно-правни престъпления, които не засягат правото на отделната личност. Пример: опитът за убийство не вреди никому и не създава иск за обезщетение, но е наказуем в наказателното право. Измамата в договорите, повреждането на една чужда вещь и др. е гражданско престъпление, което не се наказва по углавен ред, но поражда иск за вреди. Повечето от гражданските престъпления са същевременно и углавни престъпления: такива са лосегателствата върху личността, кражбата, мошеничеството и др. От голямо значение е да се знае, дали едно престъпление е същевременно гражданско и наказателно, защото наказанието взима преднина пред обезщетението и се изиаква присъдата на углавния съд и др.

Престъплението се различава и от виновното неизпълнение на едно договорно задължение. Докато с виновното неизпълнение на договорно задължение се нарушава задължението, което съществува по силата именно на договор, престъплението съставлява нарушение на задължения, които съществуват по силата на закона или на обичаите.

Елементи на гражданското престъпление. а) Вината. За да има престъпление, необходимо е на първо място да има вина у този, който е извършил деянието, причиняващо щета на друго. Всяко действие на човека, което причинява вреда на друго, задължава тогава, по вината на когото е последвало то, да поправи вредата — постановява закона (чл. 56 ЗЗД). Вината, както знаем, е онова правно релевантно психологическо състояние на дееца, при което законът го прави отговорен за неговото поведение. Без вина няма престъпление. Ако напр. причинената щета се дължи на случайно събитие или на непреодолима сила, няма вина: няма вина и когато деецът е невменяем (малолетен, луд). Вината трябва да бъде умислена. Умисъл има тогава, когато виновният съзнателно извършва деянието причиняващо щетата. Ако щетата се дължи на небрежност или непредпазливост, няма престъпление, а полупрестъпление. Вината никога не се прелполага, а трябва да бъде доказана.

б) Щета. Щетата или вредата е всяко намаление на имотното ни състояние, вследствие било на едно лишене от онова, което е част от нашия имот, било като ни се попречи да придобием това, което следва да бъде в нашия

имот. В повечето случаи щетите са материални, и могат да бъдат оценени в сума пари. Има обаче щети и морални, каквито са тези, които съставляват едно накърнение на честта, уважението, доверието и др. Моралните щети също се оценяват в сума пари, която съставлява размерът на обещанието на моралните вреди. Морална вреда е напр. прелъстяването на мома, което нещо представлява за нея морална щета и др.

в) Не позволено действие. Действието, което причинява вреда, трябва да бъде не позволено. Ако известна щета се причинява при упражнението на едно законно право, няма да има престъпление и следователно няма и отговорност за вреди. Ако напр. действувам за изпълнението на едно съдебно решение, или ако упражнявам някое мое право, като строя в собственото си място и с това отнемам изгледа към морето на съсела, или нанеса вреда на крадеца при неизбежна отбрана и др., тези действия не се считат за незаконни и щетата причинена от тях не се смята за резултат на престъпно деяние.

г) Причинна връзка между вината и щетата. За да има престъпление, необходимо е още да има и причинна връзка между вината и щетата, (т. е. щетата да се дължи именно на виновното деяние на деца, не и на нещо друго, напр. на действията на други лица, на непреодолима сила, или на случайно събитие). Причинната връзка между вината и щетата трябва да бъде непосредствена, т. е. да бъде нормална негова последица.

Това са предпоставките, при които се пораждат задължения за обезщетение за вреди, причинени от виновно деяние. Виновният е длъжен да обезщети пострадалия за всички непосредствени вреди и загуби, които са могли да бъдат предвидени или не при извършването на виновното деяние.

IV. Полупрестъпленията

Полупрестъплението е също виновно деяние, с което се причинява щета на едно лице, само че деянието се извършва по небрежност или по непредпазливост, а не умишлено, както е при престъплението. Съгласно чл. 57 ЗЗД, всеки е отговорен за вредата, която е причинил не само със своето действие, но още и със своята небрежност или непредпазливост. Небрежността или непредпазливостта е психическо състояние, при което виновният не предвижда щетата, но е могъл и е трябвало да я предвиди. Полупрестъпленията съставляват всички действия причиняващи щета, които се дължат на небрежност или непредпазливост. Деянията, които се дължат на умишъл, са престъпления.

Разликата между престъпленията и полупрестъпленията впрочем почива само върху степента на вината. Ако се касае за умишъл, има престъпление. Ако се касае за небрежност или непредпазливост, има полупрестъпление. И едните и дру-

гите обаче са запрети от закона действия и задължават по еднакъв начин виновния да поправи вредата, която е причинил. По-новите законници изоставят различието между тези два източника на задълженията и ги сливат в едно, под името противозаконни деяния, или наречени още непозволени деяния. Казаното за състава на престъплението нажи и за състава на полупрестъплението, при помената вече разлика в степента на вината.

Основанието за отговорността при престъплението и полупрестъплението, както видяхме, е вината на дееца, който може да действа умишлено или небрежно и по начало никой не е отговорен за виновните деяния на другото, в които не е съучастник. От това начало за личната отговорност за виновните деяния има обаче важни изключения, като в известни случаи се предвижда отговорност за вредите причинени и от други лица или предметни или пък от животни. В същност, тия изключения са привидни само, защото и в тези случаи, основанията на които почива отговорността е пак вината на лицето, което според закона е отговорно, а именно на вината му за недостатъчния надзор и на вината му при избора. Съгласно чл. 58 ЗЗД, бащата, и в негово отсъствие майката, отговаря за вредите, причинени от техните непълнолетни деца, които живеят с тях, на настойниците — за вредите, причинени от находящите се под тяхно настойничество лица, които живеят с тях, господарите и упълномощителите — за вредите, причинени от техните слуги и пълномощници при изпълнението на длъжностите, на които те са ги поставили, притежателите и управителите на железните пътища, както и на други заведения или предприятия — за вредите причинени по изпълнение на службата им, учителите и занаятчиите — за вредите, причинени от техните възпитаници и ученици, догдето се намират под тяхно надзираване. При тази отговорност законът именно изхожда от предположението, че за нанесените щети от въпросните лица имат известна вина и тия, които ги надзират или им заповялват, като вината на родителите, настойниците, учителите и занаятчиите се състои в недостатъчното упражнение на надзора, а при лицата подчинени на господарите, упълномощителите, държавата — във вина при избора на тези лица. Това предположение по отношение вината на родителите, настойниците, учителите и занаятчиите, е оборимо и може да се доказва, че те не са могли да възпрепятствуват действията на лицата, които трябва да надзират (чл. 58 ал. последна ЗЗД). По отношение вината на господарите, упълномощителите и държавата, предразположението за вина е необоримо и последните не могат да се освободят от отговорност, като установят своята независимост в избора. Притежателят на едно животно или този, който

си служи с него, през времето на служенето е отговорен за вредата причинена от животното, било че то се намира под негов надзор, било че се е изгубило или избягало (чл. 59 ЗЗД). И тук, отговорността не се основава на личната вина, а върху правилото, че за вредите причинени от едно животно отговаря онзи, който получава ползите от него. В същото положение се намира и притежателят на една сграда; той е отговорен за вредите, които са причинени от нейното падане, когато падането е произлязло от непоправяне или от недостатък в построяването (чл. 60 ЗЗД). Ако щетите в последните два случая се дължат на непреодолима сила или на вината на пострадалото лице, собственикът респ. ползвателят от животното или сградата не отговарят.

На края трябва да се спомене още че, когато престъплението или полупрестъплението се дължи на няколко лица, те отговарят солидарно за причинената вреда (чл. 61 ЗЗД). Ако напр. някоя щета е причинена от слугата при изпълнение на възложената му работа, ще отговаря и той и господарят му солидарно. Поставя се въпроса: ако щетата е настъпила както по вината на този, който я е причинил, така и по вината на ощетения, кой ще понесе отговорността? В такъв случай, отговорността се разделя, като половината от щетата се понася от ощетения, а половината от извършителя.

Отделни договори

1. Покупко-продажба

Продажбата, според чл. 217 ЗЗД е договор, чрез който едната страна се задължава да даде една вещ, а другата да заплати нейната цена. Този договор се сключва на практика най-често и служи при дневното парично стопанство за размяна на богатата.

Продажбата е двустранен, възмезден и съгласителен договор. Той е двустранен, защото от него се пораждаат задължения и за двете страни. Продажбата е възмезден договор, защото всяка една от страните си доставя полза срещу една равноценност. На трето място, продажбата е и съгласителен договор, защото се смята сключен с постигане на съгласие между страните относително предмета и неговата цена. С постигане на съгласието, договорът за покупко-продажба поражда всички свои последствия. Предаването на вещта и изплащането на цената не е необходимо да стане в момента на сключването на договора; предаването на вещта и заплащането на цената съставляват изпълнение на договора.

От даденото от закона определение на продажбата се вижда, че този договор поражда задължение и за едната от двете страни да даде една вещ, а за другата да заплати нейната цена. Въпросът за самото прехвърляне на собствеността

обаче остава открит. Счита се, че по силата на самата продажба се прехвърля автоматически и правото на предаване върху купувача веднага, с поемането на задължението, или по-късно, без да има вужда отделна сделка за това. Във връзка с това автоматическо прехвърляне на собствеността, различаваме няколко хипотези:

1. Когато предметът на продажбата е една известна и определена вещ. При липса на уговорка, собствеността върху вещта, се прехвърля по начало незабавно, от момента на постигане на съгласието, без да е необходимо фактическото предаване на самата вещ или заплащането на цената (чл 218 ЗЗД). Това е т. н. вещно действие на договора продажба, което се различава от действието на продажбата в древното римско право, където за да се прехвърли собствеността, не бе достатъчно да се постигне съгласие само относно вещта и цената, но беше необходимо още и предаването на вещта.

2. Когато предметът на продажбата е вещ, определена само родово, собствеността преминава върху купувача от момента, в който се индивидуализира вещта, което нещата с отделянето, премерването или претеглянето на продадените вещи.

3. Когато предметът на продажбата е една бъдеща вещ, собствеността преминава върху купувача от момента на нейното създаване. (Продажбата на реколтата на едно лозе преахваля реколтата от момента на отделянето на гроздето от лозето).

4. Ако продажбата е сключена под условие за предварително опитване и одобрение на вещта, собствеността преминава върху купувача от момента на одобрението на вещта и др.

Да се знае, от кой момент преминава правото на собственост над вещта, предмет на продажбата върху купувача е от голямо значение, защото с този въпрос е свързан един друг въпрос: въпросът за риска и случайното погиване на вещта. Когато една продадена вещ погине случайно след продажбата, загубата ще се носи или от продавача или от купувача, според това, преминала ли е собствеността на вещта върху купувача или не. При продажбата на родово определени вещи, напр. рискът преминава върху купувача от момента на индивидуализацията на вещта. При продажбата на индивидуално определена вещ обаче, рискът преминава със самото сключване на продажбата.

Правилата относно прехвърлянето на собствеността, както и тези за риска могат да се изменят. Страните са свободни да определят различни моменти за преминаване на собствеността и на риска. Съглашение от този род ще бъде напр. продажбата на известна и определяща вещ при отлагателно условие.

Елементи на продажбата За да се сключи договoрът продажба, необходимо е да са на лице всички съществени елементи на договора изобщо: способност, съгласие, предмет и причина.

Способност. За да се сключи един договор за продажба, трябва страните, които го сключват да са способни да договарят. Съгласно чл. 228 ЗЗД, способни да купуват и да продават са всички лица, с изключение на тия, на които законът изрично забранява. А такива са: пълно и ограничено за претяните. (Последните, ограничено запретиените каквито са еманципираниите напр., могат сами да купуват и да продават само в крага на сделките на обикновеното управление). Освен това, законът изрично забранява и на известни дееспособни лица да купуват имоти от определени лица, поради особените техни отношения. Не могат да купуват, даже от публичен търг, под страх на недействителност на договора, нито непосредствено, нито чрез подставени лица: а) бащата и майката — имотите на децата, които се намират под тяхната родителка власт; б) настойниците, поднастойниците и попечителите — имотите на лицата, които се намират под тяхното настойничество или попечителство; в) пълномощниците — имотите, които са натоварени да продават; г) управляващите — имотите на общините или на обществените учреждения, които са поверени на техните грижи, освен, ако по особени обстоятелства, им е разрешено в акт, който позволява продажбата, да вземат участие в налданването; д) длъжностните лица — имотите, които се продават под тяхната власт или по тяхната служба (чл. 229 ЗЗД.). Съдиите, лицата от прокурорския надзор, секретарите, съдебните пристави, адвокатите и нотариусите не могат да бъдат приобретатели на спорни права, които са подсъдни на съдилищата, в които служат. Освен това, адвокатите не могат нито непосредствено, нито чрез подставени лица да правят със своите упълномощители никакво условие, нито договор за продажба, дарение, замяна или други подобни върху нещата, които се сключават в поверените им дела, под страх на недействителност и вреди и развоски (чл. 230 ЗЗД). Последствията от сключването на договора за покупко-продажба с лица, на които законът забранява да сключват такъв договор е, че договoрът е унищожаем. Унищожението става по съдебен ред, по искане на лицата, чийто интереси законът защитава.

Предмет. Вторият елемент на продажбата е предметът. Предмет на продажбата е предметът на задължението на продавача —вещта и предметът на задължението на купувача —цената. По начало, всека вещь, която се намира в гражданско обращение може да бъде предмет на пролажба. Законът изрично определя, кои вещи не могат да се продават. Такива са: а) чуждите вещи. Продадената вещь трябва да бъде собствена на

продавача. Продажбата на чужда вещь е недействителна и влече след себе си унищожението на продажбата. Унищожението може да се иска само от купувача, който, ако е знаел, че вещта е чужда може да иска и вреди и загуби (чл. 231 ЗЗД); б) неоткритото наследство. Продажбата на едно бъдеще наследство на едно още живо лице, даже и със съгласието на лицето, за чие наследство се касае, е недействителна. На тая недействителност могат да се позоват както купувача, така и продавача; в) несъществуващите вещи. Когато предметът на продажбата е една индивидуално определена вещь, последната трябва да съществува в момента на сключването на продажбата. Ако при сключването на продажбата, продадената вещь е била изцяло погинала, продажбата е недействителна (чл. 233 ЗЗД). Ако само една част от вещта е била погинала, купувачът има право на избор: или да се откаже от продажбата, или да иска да вземе запазената част, като плати само тая част по оценка (чл. 233 ал. II ЗЗД).

Предметът на задължението на купувача е цената. Каква трябва да бъде цената? Последната трябва да бъде на първо място определена или определяема. Страните могат да предоставят и на едно трето лице, избрано от тях да определи цената. Могат също да уговорят, щото тя да бъде определена според пазарните цени в определено място и време (чл. 226 ЗЗД). Относно размерът на цената, определянето му е предоставено на волята на страните. Продажбата е действителна макар и цената да не съответствува на стойността на вещьта. Изключението съществува само за продажбата на недвижим имот: такъв не може да се продаде за цена по-малка от половината на неговата стойност. Продавачът, който е продал един недвижим имот за цена по-малка от половината на неговата стойност, може да иска в едногодишен срок от продажбата нейното унищожение (унищожение поради чрезмерна повреда). От друга страна, при днешното военновременно и следвоенновременно стопанство, принципът за свободното определение на цените от съдоговорящите се страна търпи и други ограничения: за много вещи цените са нормирани по административен ред и продажбите на по-високи цени от нормираните са недействителни.

Съгласието. Както при всеки договор, и при продажбата съгласието съставлява същността на договора. Съгласието трябва не само да съществува, но още и да не бъде опорочено. Казаното за образуването на съгласието, за липсата на волята и пороците на съгласието и др. като съществен елемент на договорите изобщо, важи и тук.

За да се сключи договорът, необходимо е да се постигне съгласие върху съществените елементи (*essentiaia negotii*): страните да се съгласят относно предмета и причината на двете насрещни задължения. Върху останалите подробности на договора, уредени от диспозитивните норми, не е необходимо

да е постигнато съгласие. Няма да има договор за покупко-продажба когато страните, постигайки съгласие върху двете насрещни задължения, се съгласяват тези задължения да възникнат в бъдеще по силата на друг договор. В такъв случай има обещание за продажба, от което се поражда само задължение да се направи нещо.

По начало, за действителността на договора не е необходимо спазването на никаква форма. Достатъчно е само действителното съгласие на страните, в каквато и форма и да е постигнато, даже и мълчаливо. От това правило обаче, у нас съществуват важни изключения, установени за продажбата на недвижими вещи, на едрия домашен добитък, на земеделските и превозни машини от значителна стойност и на кораби. Съгласно чл. 219 ЗЗД, продажбата на недвижими имоти, както и прехвърлянето на други вещни права върху недвижими вещи трябва да става винаги с нотариален акт. Така че, с устно съгласяване или писмен договор, но не в нотариална форма (даже и нотариално заверен) не може да се купува-продава недвижим имот или право върху недвижим имот. Освен това, изисква се още, съгласно чл. 1 от Закона за привилегиите и ипотеките, нотариалният акт да бъде вписан в нотариалните книги при нотариуса. За продажбата на едрия домашен добитък (воллове, крави, биволи, биволици, коне, кобили, магарета, магарици и мулета), Законът за полицията в селските общини изисква тя да се извърши на общинското тържище, пред кмета или закупчика, а дето няма тържище — пред общинското управление, като за всяка такава сделка се издава билет на продавача, отрязан от кочан. Предписана е особена форма и за продажбата на земеделски и превозни от значителна стойност машини. Съгласно чл. 2 от Закона за уреждане собствеността и залога на земеделски и превозни машини от значителна стойност, продажбата на подобни машини, за да бъде действителна, трябва да е извършена с нотариален акт, ако действителната им стойност надминава 25,000 лв. и др.

Причината: Продажбата е двустранен договор и както при всеки двустранен договор причината на едно от задълженията е поемането на насрещното задължение, така и тук поемането на задължението на купувача да плати цената е причина на задължението на продавача да прехвърли правото на собственост. Тези две причини са от категорията на кауза аквиренди.

Права и задължения на страните. 1. Задължения на продавача. Продавачът има две главни задължения: а) да предаде и б) да обезпечи вещта, която е продал (чл. 234 ЗЗД).

а) **Предаване на вещта.** Предаването е връчване на продадената вещ във властта и владението на купувача (чл. 235 ЗЗД). (Собствеността на вещта е преминала върху купувача с пос-

тигаве на съгласието при сключването на договора). Предаването може да стане по начина, уговорен от страните, или ако нищо не е уговорено, по начините, които според естеството на вещта са годни за тая цел. Законът изброява няколко такива начини. Така, съгласно чл. 236 ЗЗД, продавачът изпълнява задължението си да предаде един недвижим имот, или като предаде документите си, или като посочи имуществото, или като предаде ключовете, ако се касае за здания или за оградени места. А предаването на движими имущества се извършва: или чрез тяхното действително връчване; или чрез предаването на ключовете на зданията, в които се намират; или чрез самото съгласие на страните, ако връчването не може да стане във време на продажбата, или ако купувачът ги има вече под своята власт на друго основание (чл. 237 ЗЗД).

По отношение на мястото, предаването става на уговореното от страните място. Ако такова не е уговорено, местоизпълнението зависи от предмета на задължението, а именно: ако предметът е една индивидуално определена вещь, на мястото, гдето се е намирала вещта по време на сключването на договора; ако предметът на задължението е родово определена вещь или сума пари, изпълнението трябва да стане в местожителството на продавача. Разноските по предаването са в тежест на продавача, а онези за пренасянето — в тежест на купувача, ако противното не е уговорено от страните (чл. 239 ЗЗД).

По отношение на времето на предаването, предаването трябва да се изпълни у уговореното от страните време. Ако не е уговорен никакъв срок, то предаването трябва да се извърши в зависимост от естеството на сделката. Ако естеството на сделката не изисква никакъв срок за изпълнение, предаването трябва да стане при поискване. Но, продавачът, ако не е дал срок за плащане на купувача, не е длъжен да предаде вещта, ако купувачът не заплати нейната цена (чл. 241 ЗЗД).

В какво състояние трябва да се предаде вещта? Вещта се предава в състоянието, в което се е намирал във време на продажбата. Ако след продажбата вещта претърпи някакво изменение, продавачът я предава такава, каквато си е. С вещта се предават и всички нейни принадлежности и плодосе и всичко, предназначено за нейното постоянно употребуване (чл. 243 ЗЗД).

Относно количеството на вещите, които трябва да се предадат, продавачът е длъжен да предаде количеството, което е условено в договора. Законът установява обаче и известни особени правила в това отношение за продажбата на недвижими имоти. Те са: а) ако е продаден един недвижим имот с показано в договора пространство за цена определена върху еди-

ица мерка, продавачът е длъжен да предаде на купувача означеното в договора пространство. (Напр. продавате 10 декара ниви по 15 хиляди лв. декара.) При това положение, ако пространството на продажения имот излезе по-голямо или по-малко от онова, което е показано в договора, цената на имота се увеличава или намалява съобразно. Но, ако излишъкът или недостигът надминава една десета част от показаното в договора пространство, купувачът има право да се откаже от договора (чл. 245 ЗЗД); б) ако цената на продажения недвижим имот е определена общо, за целия имот, а не върху единица мярка,—ако разликата между действителното и означеното в договора количество на мерките не е с една десета част по-голяма или по-малка, нито продавачът може да иска увеличението на цената, нито купувачът намалението. Но ако действителното пространство излезе с една десета част повече или по-малко от означеното в договора пространство, купувачът има право или да се откаже от договора или да приеме намалението на цената, или в случай на излишък, да допълни цената, заедно с лихвите, ако е задържал недвижимия имот (чл. 246 ЗЗД). (Напр. купувате едно дворно място от 1000 кв. м. за един милион лева. Установява се, обаче, че мястото не е 1000 кв. м., а 920 кв. м. Вие, купувачът, не можете да искате нито намаление на цената, нито разваляне на договора. Същото положение ще бъде и ако мястото вместо 1000 кв. м. излезе 1100; продавачът в такъв случай също няма да може да иска нито увеличението на цената нито развалянето на договора). Но, ако разликата в по-вече или по-малко е над една десета част, позволява се или отказването от договора или допълването, респективно намалението на цената за излишъка или недостига (чл. 246 ЗЗД).

Колкото за качеството на вещта, ако то не е определено, продавачът е длъжен да предаде вещь от уговорения вид, със средно качество.

б) Задължението за обезпечение на вещта. Обезпечението, което продавачът дължи на купувача е двояко: първото се отнася до спокойното владение на продадената вещь; второто, до нейните скрити недостатъци (чл. 251 ЗЗД).

а) обезпечението в случай на съдебно отстранение. По силата на това задължение, продавачът трябва да гарантира на купувача свободното и спокойно владение на вещта и да го защити срещу евентуалните правни претенции на трети лица, основани върху някакъв недостиг на правото на продавача, които искат да отстранят купувача от цялата или от част от продадената вещь. Задължението на продавача в случай на съдебно отстранение на купувача (евикция) се състои в това, че той е длъжен да подпомогне купувача в процесите, заведени от трите лица, претендиращи вещни права върху продадената вещь и да обезщети своя купувач, ако бъде отстра-

нен по съдебен ред от имота, въпреки защитата която му е оказал. За да отговаря продавачът за съдебното отстранение на купувача необходимо е следователно: 1) купувачът да бъде отстранен от имота по съдебен ред (с влязло в законна сила решение); 2) поради порок на правата на продавача и 3) купувачът да е привлякъл продавача в процеса за да му помага. Ако купувачът не е привлякъл в делото продавача, последният не отговаря за съдебното отстранение, ако установи, че е имал достатъчно основание да отблъсне иска. Обезщетението, което продавачът дължи на купувача се състои: 1) във връщане на цената на продадената вещ отнета по съдебен ред от купувача; 2) във връщане на плодовете на същата вещ; 3) в плащане на разносните, които купувачът е направил при воденето на делото по отстраняването; 4) в плащането на разносните, които купувачът е направил при сключването на продажбата и 5) в плащането на вредите и загубите, претърпени от купувача, вследствие отстранението (чл. 256, 257 ЗЗД). Това са задълженията на продавача, когато купувачът е отстранен от цялата вещ. Ако купувачът е претърпял съдебно отстранение само от една част на вещта и тази част е от такава важност по отношение на цялата, щото той не би купил цялата без частта, от която е отстранен, той може да се откаже от договора (чл. 262 ЗЗД). Когато купувачът е избегнал съдебното отстранение от имота с заплащане на една сума пари, продавачът може да се освободи от всичките последствия на обезпечението, като върне заплатената сума, лихвите и разносните (чл. 266 ЗЗД).

Страните са свободни обаче да уговорят щото продавачът да не отговаря за никакво обезпечение или да определят друг размер на обезщетението, а не онзи, който е предвиден от закона (чл. 253 ЗЗД). В първия случай (когато се уговаря продавачът да не бъде отговорен за никакво обезпечение), продавачът пак остава отговорен за онова, което произлиза от личното негово действие (чл. 254 ЗЗД). Такъв ще бъде случаят напр., ако продавачът, като наследник на третото лице, което претендира за продадения имот поиска да отстрани купувача. Или: продавачът, след като е продал един недвижим имот и го е предал на купувача, го продаде повторно на едно друго лице и то вписва своя нотариален акт преди първия купувач. Вторият купувач, ако е добросъвестен, ще стане собственик и ще може да отстрани първия от купения недвижим имот. И в двата тези примера, отстранението ще се дължи на действието на продавача.

б) отговорност за скритите недостатъци на продадената вещ. Скрити са ония недостатъци на вещта, които не могат да бъдат забелязани при продажбата и които правят вещта негодна за употреблението, за което е предназначена, или които намаляват нейното употреб-

ление до толкова, щото купувачът, ако бе ги знаел, не би я купил, или би дал по-малка цена. Пример: купувате учебник, от който липсват страници, което не се забелязва при покупката на учебника и ако бихте го забелязали, не бихте купили учебника. Ако вещта има скрити недостатъци, купувачът има следните две възможности: или да върне вещта и да изиска обратно цената, или да задържи вещта и да изиска да му се върне от цената една част, която съдът ще определи (чл. 271 ЗЗД). Продавачът отговаря за скритите недостатъци, макар и да не са му били известни, освен ако е било условно да не отговаря (чл. 270 ЗЗД). Отговорността се състои в това, че той е длъжен да върне получената цена и да заплати на купувача направените разноси по случай на продажбата (чл. 273 ЗЗД). Ако ли пък е знаел недостатъците на продадената вещ, той е длъжен не само да върне цената, но да заплати и вредите на купувача (чл. 272 ЗЗД).

Продавачът не отговаря за явните недостатъци, които купувачът би могъл сам да съгледа (чл. 269 ЗЗД). (Явни недостатъци са тези, които могат да бъдат забелязани при самото приемане на вещта, при проява на една обикновена грижа на купувача и които също правят вещта негодна за обикновеното ѝ употребление).

Исковете за унищожение поради недостатъци на вещта, се заявяват от купувача в следните срокове: за недвижим имот — до една година; за животни — до осем дни; а за движими вещи — до един месец. Срокът тече от предаването на вещта. Искът за унищожение продажбите на животни се допуска само за определените от закона или от местните обичаи недостатъци, (чл. 275 ЗЗД). Унищожението продажбата на домашните животни поради скрити недостатъци, се допуска при липса на противно съглашение, само за изброените към чл. 1 от Закона за скритите недостатъци при продажбата на домашни животни недостатъци и то ако се появят в определените за всяка болест срокове. За бяс, напр., ако болестта се прояви в срок от 60 дни. За козе — напр. за болестта месечна сляпога и епилепсия — ако болестта се прояви в срок от 30 дни след продажбата и др. Продавачът не дължи обезпечение, ако болестта, порокът или недостатъкът на животното не го правят негодно за употреблението, за което го е предназначил купувачът при продажбата (чл. 3 от Закона за скритите недостатъци при продажбата на домашни животни). И при тези пороци, вместо иск за унищожение на продажбата, купувачът може да заведе иска за намаление на цената, в размер определен от съда. Продавачът има право обаче, като предложи на купувача получената сума и разносните по случай продажбата, да вземе обратно животното (чл. 10 от горния закон). Не се допуска унищожението на продажбата на домашни животни: а) когато тя е станала на публичен търг;

б) когато животното е продадено без единична цена наедно с други предмети, напр. с инвентара на един имот и др.; в) когато животното е изнесено във пределите на страната (чл. 7) Искът за унищожение породи скрити недостатъци по Закона за скритите недостатъци при продажбата на домашни животни се завежда в един месец от изтичане на гаранционния срок (чл. 9).

2. Задължения на купувача. Главното задължение на купувача е да заплати цената в определените в договора за продажбата ден и място (чл. 227 ЗЗД). Ако в това отношение не е уговорено нищо купувачът е длъжен да заплати цената и мястото и времето гдето и когато трябва да стане предаването (чл. 278 ЗЗД). Купувачът има право да откаже да заплати цената ако продавачът откаже предаването, стига да не е уговорено, че той е длъжен да предплати вещта. Ако купувачът е претърпял нарушение на владението си, или има достатъчно основание да се страхува, че то може да бъде нарушено с заявяване на иск за собственост или иск за продажба на имота, поради ипотека, той може да отложи плащането на цената, догдето продавачът отстрани нарушението на владението или опасността, — освен ако последният предпочита да даде поръчителство, или ако е било условено, че купувачът ще заплати цената, независимо от всяко нарушение (чл. 280 ЗЗД).

Ако купувачът не изпълни задължението си, продавачът може да иска разваляне на продажбата. Ако предметът на продажбата е движима вещ, развалянето става по право, без намесата на съда, ако купувачът не се е явил да получи вещта преди да е изтекъл определения за предаването ѝ срок, или като се е явил да я получи, не е предложил в същото време нейната цена (чл. 282 ЗЗД); ако вещта е била предадена на купувача преди той да заплати цената и продажбата не е била на кредит, а в брой, договорът също се разваля, обаче развалянето може да стане само по съдебен ред, при условие искът за възвръщане да бъде заявен в течение на петнадесет дни от предаването и казаните вещи да се намират в същото състояние, в което са били във време на предаването (чл. 283 ЗЗД). Ако предметът на продажбата е недвижима вещ и купувачът не заплати цената, продавачът също може да иска развалянето на договора поради това че купувачът не изпълнява своите задължения. Тук обаче се поставя въпросът и за положението на третите лица, които са придобили права върху недвижимия имот по нотариален ред. В това отношение важи известното, правило, че развалянето не вреди на третите лица, които са придобили права върху недвижими имущества по нотариален ред, преди регистрирането на молбата за разваляне.

Особени видове продажби. 1. Продажба с договорно право на изкупуване. Така се нарича

продажбата, при която продавачът уговаря да получи след известно време обратно вещта си, като заплати цената, която е получил за нея, заедно с разносните, направени от купувача при продажбата, разносните за нужните поправки, и ония разходи които са увеличили стойността на недвижимия имот, до размера на това увеличение. Договорното изкупуване с условие, по силата из което продавачът си запазва правото да си възвърне обратно продадената вещ. То е прекратително потестативно условие.

Правото на изкупуване трябва да бъде упражнено в срок най-много пет години от деня на сключването на продажбата (чл. 286 ЗЗД). Ако страните са предвидели срок по-дълъг от пет години, той се намалява на пет години. Уговореният от страните срок е окончателен и не може да бъде продължаван (чл. 287 ЗЗД). Ако продавачът упражни правото си на изкупуване в уговорения срок, продажбата се разваля и собствеността на продадената вещ се връща обратно у продавача. Изкупуването се упражнява чрез декларация на продавача, че иска да се възползува от правото си на изкупуване и връщане на купувача цената, разносните за продажбата, разносните за направените разходи за нужните поправки и ония разноси, които са увеличили стойността на недвижимия имот до размера на това увеличение. Това право може да бъде упражнено дори и когато собствеността е преминала върху трето лице. Имотът се връща в ръцете на продавача чист от тежестите, които са учредили купувача или следнащите го приобретатели, ако имотът е преминал върху трето лице.

2. Изкупуване по закона. Изкупуването по закона става по силата на закона, без да е необходимо за това съгласието на лицето, от което имота се изкупува. Три са основанията, поради които може да се упражни правото на изкупуване по закона: а) съпритежанието; б) съседството и в) съжителството.

а) изкупуване по съпритежание. Съпритежателят на един общ имот, може да се възползува от правото на изкупуване за частите, които другите съпритежатели или само някои от тях са продали на едно чуждо лице. Когато двама или няколко от съпритежателите искат да се възползват от това право, те могат да изкупуват продадените части за себе си по равно (чл. 300 ЗЗД).

б) изкупуване по съседство. Когато се продаде едно полско имущество, ако то е с пространство не повече от три декара, притежателите на съседните имоти имат право да го изкупят от купувача. В такъв случай, ако двама или няколко от съседните притежатели искат да се възползват от това право, предпочита се ози, който има по-малко пространство

полски имущества в землището на общината. Това правило не се прилага, когато купувачът е един от съседите, или когато той не притежава имот повече от средния тип частно трудово земеделско стопанство (чл. 301 ЗЗД).

в) Изкупуване по съжителство. Ако притежателят на едно полско имущество, намиращо се в землището на една община, го продаде на някое лице от друга община, жителите на общината, в която се намира продаденото имущество, имат право да го изкупят. В такъв случай, предпочитат се ония от жителите на общината, които имат най-малко по пространство полски имущества в общината (чл. 302 ЗЗД).

Правото на изкупуване може да се упражни само в разстояние на две седмици от деня, в който имащото право на изкупуване лице се е научило за продажбата, и най-много до два месеца от констатирането на продажбата по нотариален ред (чл. 305 ЗЗД). То се състои в правото да се замести купувачът, при условията, уговорени между него и продавача. Предмет на правото на изкупуване може да бъде само недвижимо имущество.

Правото на изкупуване по съседство се предпочита пред правото на изкупуване по съжителство, а правото на изкупуване по съпритежание се предпочита пред правото на изкупуване, както по съседство, така и по съжителство (чл. 308 ЗЗД). Не се допуска право на изкупуване по съседство върху всички полски имоти с пространство повече от три декара, както и върху ония полски имоти, които ако и по-малко от три декара, са отделени от съседните с река, дол, път или междуселска граница (чл. 304 ЗЗД).

3. Продажба със запазване собствеността. (*Reservatum reservati dominii*). Продажбата със запазване на собствеността е продажба, при която продавачът си запазва правото на собственост върху вещта до окончателното заплащане на цената. Тази продажба се практикува най-често при продажбата на изплащане главно на машини. Особено при нея е че, ако купувачът не изпълни задължението си относно плащането на уговорената в продажбата цена на определените срокове, продавачът има право да иска да му се предаде във владение продадената по условна собственост машина. Тази материя у нас е уредена от Закона за уреждане собствеността и залога на земеделски и превозни машини от значителна стойност, от 1930 година.

Унищожение на продажбата по причина на повреда. Независимо от причините за унищожение, изложени по-горе и ония, които са общи на всички съглашения, договорът за продажба може да бъде унищожен още и по причина на повреда (чл. 284 ЗЗД), за което споменахме вече няколко пъти. Унищожението на продажбата по причина на повреда се състои в следното:

Продавачът, който се е излъгал за повече от половината от действителната стойност на едно недвижимо имущество, има право да иска унищожението на продажбата. Той има право да иска унищожението макар в договора изрично да се е отказал от това право и да е обявил, че подарява повечето от стойността (чл. 308 ЗЗД). За да се определи, дали има повреда и дали повредата е повече от половината, взима се под внимание оценката на недвижимото имущество според състоянието и стойността му във време на продажбата (чл. 309 ЗЗД).

Искът за унищожение поради повреда се предявява в едноголишен срок от деня на продажбата. Този иск съществува само в полза на продавача, не и на купувача. Ако искът е уважен, купувачът може или да върне вещта, или да я задържи, като заплати допълнително остатъка до действителната стойност (чл. 312 ЗЗД). Във втория случай (ако купувачът предпочита да задържи вещта), той е длъжен да заплати и лихвите на допълнението от деня на подаването молбата за унищожение (чл. 313 ЗЗД). Унищожението на продажбата по причина на повреда не се допуска за продажбите, които стават чрез публичен търг (чл. 314 ЗЗД).

Прехвърляне на вземания. (Цесия). Цесията е договор, по силата на който се прехвърля едно вземане от едно лице върху друго лице. Цесията се различава от продажбата по това, че докато с продажбата се прехвърлят телесни неща, със цесията се прехвърлят права, (т. е. нетелесни неща).

Лицето, което прехвърля вземането, се нарича **цедент** (прехвърляч) Лицето, комуто се прехвърля вземането, се нарича **цесионер** (приемател), а лицето, против което съществува вземането, подлежащо на прехвърляне, се нарича **цезус** (дебитор). Цесия ще имаме в следния случай: ако напр. аз (цедента) дължа една сума на някое лице (цесионер, приемател), вместо да му платя, прехвърлям му едно мое вземане от някое друго лице (цезуса, лебитора). Цесията може да служи както за погасяване на едно задължение, така също и с цел да се продаде едно вземане срещу една цена. В Закона за задълженията и договорите, който урежда тази материя, е уредено прехвърлянето на вземания срещу определена цена (продажба на вземания), но неговите правила се отнасят и до прехвърлянията на вземания и на други основания.

По начало, всяко вземане може да бъде предмет на прехвърляне. Изключенията съставляват вземанията от заплати на държавни и общински служители и на служители при държавните автономни учреждения, вземанията от пенсии на същите служители, вземанията за издръжка и др.

Продажбата или прехвърлянето на друго основание на едно вземане е свършена и собствеността върху вземането се

придобива по право от купувача или приемателя, щом се е постигнало съгласие върху прехвърляемото вземане или право и цената, макар владението и да не е било предадено. (Владението се прехвърля, чрез предаване на документа, който установява прехвърленото вземане или право (чл. 316 ЗЗД)). Съгласието на длъжника (на лицето, против което съществува вземането), не е необходимо за действителността на прехвърлянето на вземането. Обаче, за да има сила прехвърлянето и по отношение на длъжника и на третите лица, необходимо е и длъжникът да бъде уведомен за прехвърлянето (чл. 317 ЗЗД). Прехвърлячът е длъжен да обезпечи съществуването на вземането във време на прехвърлянето му, макар то да е направено без обезпечение (чл. 320 ЗЗД). За състоятелността на длъжника той не отговаря, освен ако се е задължил за това и то само до сумата, която е изтеглил от прехвърляното вземане (чл. 321 ЗЗД).

2. Замяната

Замяната е договор, чрез който всяка една от страните се задължава да даде една вещь, за да получи вместо нея друга (чл. 327 ЗЗД). Между замяната и продажбата има голямо сходство. Разликата между тях два договора е, че при замяната не възниква задължение да се плати цена, защото предметите и на двете насрещни задължения са все вещи. Затова, за замяната се прилагат правилата за продажбата, с изключение на някои специални правила, съдържащи се в чл. чл. 328 — 332 ЗЗД, установени специално за замяната (чл. 333 ЗЗД).

3. Наемът

След продажбата, най-много сключваният на практика договор е договорът за наем. Понятието „наемен договор“ има твърде широко значение и обхваща както наемите на вещи, така и наемите, които имат за предмет действията на човека. Прочее и Законът за задълженията и договорите разглежда тази материя все с оглед на предмета който може да има наема, като разделя наема на наем на вещи и на наем на работа.

Наем на вещи. Наемът на вещи е договор, чрез който едната от договарящите се страни се задължава да дала на другата ползуването от една вещь за определено време и срещу определена цена, която последната се задължава да ѝ плати (чл. 335 ЗЗД). Предмет на договора за наем на вещи могат да бъдат както движимите, така и недвижимите вещи. От наема на движими вещи, законът урежда само наема на добитък, като за наема на останалите движими вещи се прилагат съответно правилата за наема на недвижимите вещи. Вещи, които при употреблението им се унищожават (каквито са напр. хранителните продукти и др.) не могат да бъдат предмет на до-

говор за наем. Съвкупностите от вещи, (търговски, индустриални предприятия и пр.) могат да бъдат предмет на наема.

Наемът на вещи е двустранен, възмезден и съгласителен договор. Той е двустранен договор, защото създава задължения и за двете страни: за наемодавеца да предаде вещта, за наемателя — да заплати цената на наема. Той е съгласителен, защото се сключва с постигане съгласието между страните. По начало, наемът на вещи е неформален.

По силата на договора за наем на вещи, наемателят добива власт над вещта. Въпреки това, обаче, правото му не е вещно право. Неговото право е лично право, а не вещно и не следва вещта. Ако наетата вещь му бъде отнета от едно трето лице, той не може да противопостави своето право и да иска да му бъде върната. Той може да противопостави своето право само на наемотателя. На действията на третите лица наемателят може да се противопостави при предпоставките предвидени в чл. 311 ЗИСС (когато тия действия насилствено или по скрит начин го лишават от владението, като иска в течение на шест месеца от претърпяното лишаване да бъде възстановен във владението).

Общи правила за договорите за наем на здания и полски имоти. а) **Способност.** Способни да сключват договор за наем на здания и полски имоти са и лицата, които могат да извършват само действия съставляващи актове на управление. Те обаче не могат да сключват договори за наем за повече от три години. б) **Съгласие.** Договорът се счита сключен с постигането на съгласие между страните. По начало, както казахме, за договора за наем на вещи не се изисква спазването на никаква форма. Предписанията на фискалните закони за писмена форма на договорите за наем на недвижими имоти, когато наемът изчислен месечно е повече от 1000 лв. на месец, не влекат след себе си недействителността на договора, а само глоби. Също и изискването на чл. 1 от Закона за привилегиите и ипотекиче за вписване на договора за наем на недвижими имоти за срок повече от три години в нотариалните книги, има значение само за отношението на наемателя с третите лица. в) **Срок.** Договорът за наем на недвижими имоти (сгради и полски имоти) не може да бъде сключени за срок по дълъг от десет години. Договорът за наем на земи за обработване и на разни земеделски и индустриални заведения може да се сключва за повече от десет години, но не за повече от петнадесет години. Ония договори за наем, които са направени за по-дълго време, се считат сключени само за десет или петнадесет години, от деня на започването им.

Права и задължения на страните. 1. **Задължения на наемодавеца.** Наемодавецът е длъжен: а) да предаде на наемателя наетия имот; б) да го поддържа в състояние да

може да служи за употреблението, за което е нает; в) да обезпечи на наемателя спокойното ползуване от него през всичкото време на договора за наем (чл. 341 ЗЗД).

Наемодавецът е длъжен да предаде на наемателя наетия имот в добро състояние и поправен във всяко отношение. Той е длъжен през траянето на договора за наем да прави всичките необходими поправки за поддържането на имота в състояние да служи за предназначения му употребление, с изключение на дребните поправки, които по обичая тежат върху наемателя (чл. 342 ЗЗД). Той не може през траянето на договора за наем да измени формата на наетия имот (чл. 345 ЗЗД). Освен това, дължи и обезпечение на наемателя за всички скрити недостатъци на наетия имот, които биха възпрепятствували на ползуването от него, макар и да не са му били известни във време на договора. Ако от тия недостатъци произлезе някаква вреда за наемателя, наемодавецът е длъжен да го обезщети за нея, освен ако докаже, че не ги е знаел (чл. 343 ЗЗД). Наемателят може да иска, ако наетата вещь се окаже със скрити недостатъци, било развалянето на наемния договор, било намалението на наемната цена. За явните недостатъци, наемодавецът не отговаря. Наемодавецът трябва да защити наемателя срещу всички трети лица, които претендират някакви права върху наетата вещь. Ако ползуването на наемателя е нарушено вследствие на иск за правособственост върху наетия имот, или наемателят е призован в съд, за да бъде осъден да напусне имота цял или отчасти, или да търпи упражнението на някакъв сервитут, той трябва да привлече наемодавеца в делото и ако поиска, може да се оттегли от делото, като остави последното да бъде водено против наемодавеца (чл. 348 ЗЗД). Ако обаче, безпокойствията се дължат на самоуправни действия на третите лица, които не претендират някое право върху наетия имот, наемодавецът не е длъжен да защити наемателя; последният има право да преследва сам, от свое име нарушителите (чл. 347 ЗЗД).

2. Задължения на наемателя. Наемателят има две главни задължения: а) той е длъжен да си служи с наетия имот, като добър домакин и за определеното в договора употребление, или ако няма подобно съглашение, за употреблението, което може да се предполага, че страните са имали пред вид според обстоятелствата; б) той е длъжен да плаща цената на наема в условията срокове (чл. 349 ЗЗД); в) той е длъжен да върне имота такъв, какъвто го е приел, съгласно с описа, съставен от него и наемодавеца, с изключение на това, което е погинало или се е развалило от вехтост, или по непреодолима сила (чл. 351 ЗЗД). Ако не е бил направен опис, предполага се, че наемателят е приел имота в добро състояние, с нужните поправки и е

длъжен да го върне в същото състояние, освен ако се докаже противното (чл. 352 ЗЗД); г) наемателят отговаря за всички повреди и липси във време на наема, които са станали по негова вина. Той отговаря също и за повредите и загубите, причинени от лицата на неговото семейство или на неговите пренаематели (чл. 354 ЗЗД); д) наемателят е длъжен да съобщава на наемодавеца за всички нарушения на правата на последния върху наетия имот от страна на трети лица, за да може своевременно да се защитава; е) наемателят няма право да пренаеме изцяло или отчасти наетия имот или да прехвърля своя договор за наем другиму, освен ако това право изрично му е дадено в договора (чл. 339 ЗЗД).

Прекратяване на договора за наем на вещи. Договорът за наем на вещи се прекратява: а) с изтичане на срока за който е сключен; б) по взаимно съгласие на страните; в) чрез разваляне на договора, когато една от страните не изпълнява своето задължение и г) чрез пълно погиване на наетата вещ. Смъртта на една от страните не прекратява договора. Също и продажбата на наетата вещ не прекратява по начало договора, освен ако наемодавецът си е запазил правото в случай на продажба да прекрати договора.

Обособени правила за наема на здания и полски имоти. Горните правила се отнасят до наема на всички недвижими имоти, били те здания или полски имоти. Законът обаче предвижда и някои особени правила за наема на здания, и за наема на полски имоти.

Обособените правила за наема на здания се отнасят до задълженията за извършване на дребните поправки, до срока и до прекратяването на договора. Дребните поправки, като: поправките на огнищата, комините и печките, измазването на долните части на стените в стаите, и другите обитаеми места, поправките на подовите на стаите, когато има само няколко дъски повредени, поправките на стъклата на прозорците, освен ако са били счупени от град или от друга извънредна случайност и от непреодолима сила, за които наемателят не отговаря, поправките на рамките на вратите и прозорците, преградите между долапите, ръчките, ключалките и ключовете, както и всички други дребни поправки, които по местните обичаи са в тежест на наемателя, се извършват от последния, ако няма противно условие в договора (чл. 369 ЗЗД). Не са в тежест на наемателя ония от гореказаните поправки, които са причинени от вехтост или непреодолима сила (чл. 370 ЗЗД). Чистенето на кладенците и заходите е в тежест на наемодавеца, а чистенето на комините и хвърлянето на сметта са в тежест на наемателя (чл. 371 ЗЗД). Колкото за сроковете и прекратяването на договора за наем на здания,

правилата съдържащи се в чл. чл. 372-377 ЗЗД са отменени от особено законодателство за уреждане на жилищния въпрос, създадено през годините от 1944-1947. Режимът установен от това законодателство обаче има временен характер — докато се преодолее жилищната криза, причинена от последната война. Ето защо, този въпрос няма да ни занимава тук.

Особени правила за наема на полски имоти. Законът съдържа особени правила за случаите, когато в договора за наем на земи земите са показани в по-малко или по-голямо пространство от онова, което имат в действителност, за развалянето на договора, за прекратяването на договора и за случаите, когато наемателят вследствие извънредни случайни събития е изгубил всичките или поне половината от плодовете.

а) Съгласно чл. 378 ЗЗД, ако в договора за наем на земи земите са показани в по-малко или по-голямо пространство от онова, които имат в действителност, намалението или увеличението на цената на наема става по правилата, които са изложени при разглеждането на договора за продажба.

б) Наемодавецът може да иска развалянето на договора, ако наемодателят изостави обработването на наетата земя, ако не я обработва като добър домакин, или ако употребява наетата земя за друго назначение от онова, за което е била предназначена, или изобщо ако не изпълнява условията на договора за наем, вследствие на което произлиза вреда за наемодавеца (чл. 379 ЗЗД).

в) Ако наемателят, вследствие извънредни случайни събития, е изгубил всичките или поне половината от плодовете за една година, той се освобождава от една съразмерна част на наетата цена за съответстващата година. Той не може да иска никакво намаление, ако загубата е по-малка от половината, или макар и да е по-голяма от половината, ако тя е произлязла от обикновени случайни събития (чл. 380 ЗЗД). Също, не може да иска намаление и ако загубата на плодовете е станала след като те са били пожънати, освен ако договорът определя за наемодавеца едно количество плодове в натура; в този случай, наемодавецът трябва да претърпи загубата за своята част, освен ако следуетата му се част не му е била предадена по вината на наемателя, или загубата е последвала подир настъпването на срока за предаването ѝ (чл. 331 ЗЗД).

г) Колкото се отнася до срока и прекратяването на договора за наем на полски имоти, законът разпорежда 1) наемът без определен срок се счита сключен за времето, което е нужно за да събере наемателят всичките плодове на наетите земи. Когато работните земи са разпределени на части, които се обработват последователно една след друга, наемът се счита сключен за толкова години, колкото има раз-

ни части за обработване (чл. 383 ЗЗД); 2) наемът на земи, макар и да е сключен без определен срок, престъва по право с изтичането на срока, за който се предполага да е сключен (за времето, което е нужно да събере наемателят всичките плодове на наетата площ (чл. 384 ЗЗД). Ако след изтичането на наема сключен за неопределено време наемателят продължава да владее земите и е оставен във владението без възражение, то от това произлиза нов договор за наем без определен срок (чл. 385 ЗЗД).

Наемът на изполица. Законът за задълженията и договорите предвижда и някои особени правила относително наема на полските имоти на изполица. Наемът на изполица е договор, чрез който едната страна предоставя на другата един имот да го обработва, със задължение да дели плодовете с наемодавца. Този договор е един вид договор за наем на вещи и за него се прилагат общите правила изобщо за наема на вещи и особените правила за наема на полски имоти, със следващите изменения:

Случайната загуба на цялата или на част от поделимата жътва на плодовете се пснася заедно от наемодавца и изполичаря и тя не дава право на никакъв иск за обезщетение в полза на единия срещу другия (чл. 404 ЗЗД). Развалянето на договора за наем на изполица може да се иска преди срока, когато има основателни причини, например, когато наемодавецът или изполичарят не изпълнява своите задължения, или когато една постоянна болест направи изполичаря неспособен да обработва земите или други подобни случаи (чл. 406 ЗЗД). Договорът за наем на изполица се прекратява със смъртта на изполичаря в края на текущата земеделска година; но ако смъртта е последвала в шестия последни месеци, наследниците на покойния имат право да продължат договора за наем още за следващата година (чл. 407 ЗЗД).

За останалите правоотношения, които не са уредени от Закона за задълженията и договорите, меродавно е съгласението между страните. В отсъствие на съгласение, пазят се местните обичаи. Ако и местни обичаи няма, прилагат се правилата на чл. чл. 409—414 ЗЗД.

Наемът на добитък. Наемът на добитък е договор, по силата на който едно лице (наемодавец) дава добитък на друго лице (наемател), за да го гледа и храни, с условие да делят ползите от него. Законът за задълженията и договорите различава три вида договори за наем на добитък: 1) обикновен наем на добитък; 2) наем на добитък по половина; 3) наем на добитък заедно с именни (чл. 415 ЗЗД). Общото между тези три вида договори за наем е, че имат за предмет добитък, който е способен да се разплодява или е полезен за земеделието и търговията, и че тези договори се уреждат от

съглашенията между страните, а ако няма особени съглашения, от правилата на Закона за задълженията и договорите. Тъй като тези договори почти не се сключват на практика, то ние няма и да се занимаваме с тях.

Наем на работа. Законът за задълженията и договорите различава три главни видове наем на работа: 1) наем на лица, за да работят за потребата на друго; 2) наем на преносвачите по сухо и вода, за пренасяне на лица или на неща и 3) наем на предприемачи на работи по единични цени или изцяло (чл. 386 ЗЗД). Първият, (трудовият договор) е уреден от Наредбата-закон за трудовия договор и Наредбата-закон за колективния трудов договор и уреждане на трудовите конфликти от 1936 година. Той се изучава подробно от дисциплината Трудово право, където препращаме. Вторият (транспортният договор), съгласно чл. 279 п. 5 от Търговския закон е абсолютна търговска сделка и се изучава от Търговското право. Ще разгледаме накратко само третият договорът за предприятие.

Договорът за предприятие. Договорът за предприятие е съглашение, по силата на което едната страна (предприемачът) се задължава да извърши определена работа (да достави определен резултат от своята трудова енергия), а другата страна (господарът) се задължава да плати определено възнаграждение. Предмет на задължението на предприемача е следователно извършването на определена физическа или умствена работа. Този договор е уреден в чл. чл. 391 и сл. от Закона за задълженията и договорите, които могат да се считат за общи правила за договора на предприятие. Относно предприятията сключвани от държавни, общински учреждения, които се намират под надзора на държавата и общините като поръчители, важат правилата на Закона за бюджета, отчетността и предприятията, които се изучават в административното право.

Общо взето, различаваме: а) предприятие с точно определена цена, която не може да бъде превишавана и б) предприятие определено по девиз, т. е. с цена, първоначално приблизително определена по известна мерка и която се определя окончателно след извършването на работата, според стойността на работата и употребените материали. (Напр. ако се задължа да изкопая един канал и цената на предприятието е определено в куб. съдържание).

От договора за предприятие произлизат права и задължения както за предприемача, така и за лицето, което поръчва работата. Като задължения на предприемача могат да се изредят: а) да извърши работата според уговорените условия б) да предаде в срок обещания резултат на предприятието; в) да отговаря за всички недостатъци на изработената вещ, които се дължат на лошото изпълнение на работата

или на лошото качество на материала. Във връзка с това последно задължение на предприемача, законът в чл. 396 съдържа особено разпореждане за отговорността на предприемачите и архитектите при пострройки на сгради и други строежи. Така, ако в течение на десет години от деня на свършването на постройката на здание или на друга значителна работа, едното или другото се събори цяло или отчасти, или представлява видима опасност, че ще се събори по недостатък в постройката или по нездравина на почвата, архитектът и предприемачът са отговорни за това — постановява ал. 1 от въпросния чл. 396 ЗЗД. Искът за общетение трябва да се заяви в течение на две години от деня, в който е забелязан единият от горепоменатите случаи (чл. 396 ал. 2). Отговорността на архитекта и предприемача е солидарна и не може да бъде изключена с изрично съглашение.

Задълженията на лицето, което поръчва работата са: а) да заплати уговорената цена и б) да предаде материала от който ще бъде изработена поръчената вещь (ако е уговорено поръчившия да достави материала). Във връзка с това последно задължение на поръчившият се поставя и въпросът за риска за случайното погиване на изработената вещь. Законът прави разлика в това отношение дали материала се доставя от поръчившия или от предприемача. Когато материала се дава от поръчившият, а предприемачът дава само работата, погиването на вещица поради случайно събитие е в тежест на поръчившия; предприемачът обаче губи правото на възнаграждение за труда си. Обратно: ако предприемачът дава материала, за погиването на изработената вещь отговаря последния, без да има право да иска заплащането на уговорената цена.

Във връзка със задължението на лицето, което поръчва работата да заплати уговорената цена, законът предвижда особено правило в негова защита при предприятието за построяване на здания. Съгласно чл. 397 ЗЗД, когато един архитект или един предприемач се е натоварил изцяло с постройката на едно здание, според установен и условен план с притежателя на мястото, той не може да иска никакво увеличение на цената, нито под предлог, че са станали изменения или увеличения в плана, ако тези изменения и увеличения не са били позволени писмено и не е била условена цената им с притежателя (чл. 397 ЗЗД).

Предприятието се прекратява със смъртта на предприемача. Поръчившият обаче е длъжен да заплати на неговите наследници, съразмерно с определената цена в съглашението, стойността на извършените работи и на приготвения материал, когато тия работи или този материал могат да му бъдат полезни (чл. 399 ЗЗД). Поръчившият може да развали едностранно договора за предприятие, макар и работата

да се е почнала, при условие да обезщети предприемача за всичките негови разноски, за всичките извършени от него работи и за всичко, което той би спечелил от това предприятие.

На края, трябва да спомена още, че предприемач е както лицето, което се задължава да построи една сграда или друго здание, така и дребният занаятчия, който се задължава да ни направи нещо с наш материал. В чл. 402 ЗЗД изрично е казано, че правилата за договора за предприятие се отнасят и за зидарите, дюлгерите и другите работници, които се договарят да извършат една известна работа за определена цена и се считат за предприемачи на работата, която те извършват.

4. Дружеството

Дружеството е договор, чрез който две или повече лица се съгласяват да турят нещо в общо, с цел да делят ползата, която може да последва от това (чл. 444 ЗЗД). Дружеството е двустранен, съгласителен и възмезден договор. За сключването му не е необходимо спазването на никаква форма: може да бъде сключен както изрично, така и мълчаливо. Способни да сключват договор за дружество са само пълноспособните.

Трябва да предупредя, че дружествата, с които се занимава нашата дисциплина не бива да се смесват нито с търговските дружества, уредени от Търговския закон и другите особени закони, нито със сдруженията, с които се занимахме при изучаването на юридическите личности. Тези дружества, наречени граждански, не са юридически личности и не са носители на отделни права и задължения от тези на съдружниците, какъвто е случаят напр. с повечето от търговските и др. дружества.

Елементите на дружествата са: а) един общ имот, образуван от вноските на отделните съдружници (от нещото, което съдружниците се съгласяват да турят в общо); б) намерение на страните да сключат договор за дружество (т. е. намерение за постигане дружествената цел—осъществяване на материална полза) и в) намерение да делят печалбите и загубите, реализирани от дружеството.

Видове дружества. Законът различава два вида граждански дружества: общи и частни. Общите дружества от своя страна се делят и те на: общи дружества на всичките настоящи имоти и общи дружества на всичките печалби (чл. 447 ЗЗД).

а) Дружество на всичките настоящи имоти е онова, чрез което страните турят в общо всичките движими и недвижими имущества, които владеят във време на съставянето на дружеството и ползите, които ще могат да изтеглят от тях (чл. 448 ЗЗД).

б) Общо дружество на всичките печалби е онова, чрез което страните турят в общо всичките си печалби,

които могат да придобият със своята промишленост, на каквото основание и да бъде, догдето трае дружеството. Имуществата, както движимите, така и недвижимите, които всякой един от съдружниците владее по време на сключването на договора, не влизат в дружеството, освен само за ползуване (чл. 449 ЗЗД).

Частните дружества от своя страна също се делят на два вида: а) на частни дружества за използване на определени вещи или плодовете, които могат да се добият от тях (чл. 452 ЗЗД) и на частни дружества за определено предприятие или за упражнението на някое занятие (чл. 453 ЗЗД).

Правоотношения, които се пораждат от дружеството. От дейността на дружеството се пораждат редица правоотношения, от които едни са правоотношения между съдружниците помежду им, (вътрешни отношения) а други са между съдружниците и трети лица. Първите обхващат взаимните права и задължения на съдружниците. Тия права и задължения са: 1) задължението на всеки съдружник да направи обещаната вноска. Ако вноската се състои в една известна и определена вещь и дружеството бъде отстранено от нея по съдебен ред, съдружникът, който я е внесъл отговаря спрямо дружеството по същия начин, както отговаря продавачът спрямо купувача за съдебното отстранение (чл. 456 ЗЗД). Ако съдружникът не внесе в дружеството това което е обещал, отговаря за вредите, които произлизат от това за другите съдружници. Ако вноската се състои в сума пари и съдружникът не я е внесъл, независимо от загубите, които произлизат от невнасянето, съдружникът дължи и лихвите на тази сума от деня, в който той е трябвало да я внесе (чл. 457 ЗЗД). А съдружниците, които са се задължили да употребяват своята работа за дружеството, трябва да дадат сметка за всичките извлечени печалби от тази работа, която е предмет на дружеството (чл. 458 ЗЗД); 2) всеки от съдружниците отговаря за вредите, които са причинени на дружеството по негова вина (чл. 461 ЗЗД); 3) ако по дружествения договор съдружникът се е задължил да извърши известна работа за сметка на дружеството, той трябва да извърши работата с грижата на добър домакин; 4) всеки съдружник има право на част от печалбите на дружеството, както и е длъжен да участва в загубите на същото. Ако договорът не определя частите на отделните съдружници в печалбата или в загубата, тази част е съразмерна с вноската която всеки един е внесъл в капитал на дружеството, а частта на този, който е внесъл само своята работа, е равна на частта на онзи съдружник, който е внесъл най-малко капитал (чл. 464 ЗЗД). Съглашение, което предоставя на един или на няколко от съдружниците всичката полза, е недейст-

вигелното. Също, недействително е и съглашението, чрез което вноските на някои от съдружниците са обявени за свободни от всяко участие в загуби (чл. 466 ЗЗД); 5) по отношение на управлението на дружеството меродавен е договорът. Ако договорът дава на един от съдружниците право да управлява, той може да извършва всички управителни действия, макар и другите съдружници да се съпротивляват на тях (чл. 467 ЗЗД). Ако дружественият договор натоварва няколко съдружници да управляват, без да бъдат техните обязанности определени, или без да е казано, че единият не може да действа без другите, всякой един от тях може да върши отделно всичките действия по това управление (чл. 468 ЗЗД). Ако е условено че един от управляващите не може нищо да направи без другите, един сам не може без ново съглашение да действа в отсъствието на другите, макар някой от последните да е в действителна невъзможност да участва в управлението, освен ако се касае за действия, които не търпят отлагане и от неизвършването на които може да произлезе важна и непоправима загуба за дружеството (чл. 469 ЗЗД). Ако дружествения договор не определя нищо относно управлението на дружеството, предполага се, че съдружниците са си дали взаимно властта да управляват един за друг и всеки има право да извършва всякакви действия на управлението, като и всеки от останалите може да се противопоставя на онова, което някой друг би желал да извърши. В случай на конфликт, решава мнозинството. Последното се образува по броя на гласовете, а не според стойността на частите им, както изобщо е възприето в дружественото право. Ако обаче се касае за нововъведения, необходимо е съгласието на всички (чл. 470 ЗЗД).

Колкото за правоотношенията между съдружниците и третите лица, тези правоотношения са винаги правоотношения между отделни лица. Тъй като дружеството не е юридическа личност, то от сделките сключвани от името на дружеството с трети лица придобиват права и поемат задължения отделните съдружници, доколкото те имат право да сключват сделки с третите лица във връзка с дейността на дружеството. Съгласно чл. 473 ЗЗД, съдружниците не отговарят солидарно за дълговете на дружеството и един от съдружниците не може да задължи другите, ако те не са го упълномощили за това (чл. 473 ЗЗД). Кредиторът на дружеството може да иска от някой от съдружниците равна част от дълга, макар той и да има в дружеството по-малка част, освен ако договорът е ограничил задължението му до размера на неговата част (чл. 474 ЗЗД). Задълженията, сключени за сметка на дружеството, задължават само съдружника, който ги е сключил. Другите съдружници се задължават от действията

на техните съдружници само ако са го упълномощили, или ако вещта е отишла в полза на дружеството (чл. 475 ЗЗД).

Прекратяване на дружеството. Дружеството се прекратява: 1) с изтичане на времето за което то е било сключено. Преди изтичането на срока, за който е създадено дружеството, последното може да се прекрати само ако има основателни причини, като напр., когато един от съдружниците не изпълнява своите задължения или някоя постоянна болест го прави неспособен за делата на дружеството, или други подобни случаи (чл. 481 ЗЗД); 2) със смъртта на единия от съдружниците. Може обаче да се уговори, щото в случай на смърт на един от съдружниците, дружеството да продължава с неговия наследник или само между преживелите съдружници (чл. 478 ал. 1 ЗЗД); 3) със запусването или несъстоятелността на единия от съдружниците; 4) с изчезването на капитала или свършване на предприятието; 5) с едностранния отказ от дружеството на някои от съдружниците. По тази последна причина се прекратяват само дружествата, сключени за неопределено време. Отказването трябва да бъде съобщено на всички съдружници, стига само това отказване да е добросъвестно и да е направено на време (чл. 479 ЗЗД).

След прекратяването, дружеството престава да съществува. Пристъпва се към подялба на дружествения имот, по правилата за делба на наследството.

5. Спогодба

Спогодбата е договор, чрез който страните, като си правят взаимно отстъпки, прекратяват една съществуваща вече препирня или предварват една препирня, която може да се появи (чл. 509 ЗЗД). Напр., при пренасянето на една стока от София във Варна, стоката се поврежда. Възниква спор между собственика на стоката и превозвача относно причината на повреждането. Изходът от този спор е неизвестен, както за собственика на стоката, така и за превозвача, защото, възможно е повреждането да се дължи на недостатъчната опаковка на стоката, а също и на вината на превозвача. Затова, те се споразумяват, вместо да се отнесат до съда, да си разделят загубата по равно.

Спогодбата е двустранен, съгласителен и възмезден договор. Различаваме съдебна и извънсъдебна спогодба. Съдебна спогодба има, когато спорът е отнесен до съда и със спогодбата се прекратява съдебното дело. Когато със спогодбата се урежда спор, който не е отнесен още до съда, имаме извънсъдебна спогодба.

Елементи на спогодбата. а) Способност. За да може едно лице да се спогажда, трябва то да е способно да разполага с предметите, които се заключават в спогодбата

(чл. 510 ЗЗД.). Ограничено дееспособните могат лично да сключват спогодби само за спорове относно управителни действия. б) Съгласие. По начало, съгласието не трябва да бъде дадено при спазването на някаква форма. Само когато се касае до спогодби, чрез които се прехвърля правото на собственост или друго някое вещно право върху недвижими имоти, спогодбата следва да бъде сключена при спазване на предписаната от закона нотариална форма. За съдебната спогодба обаче ЗГС предписва специална форма. Съгласно чл. 156, за постигната спогодба трябва да се състави протокол, в който да се отбележат предметът и условията на спогодбата. Този протокол, подписан от съдиите и от страните, не подлежи на обжалване пред по-горен съд и има сила на влязло в законна сила решение. За изпълнение на възникналите по силата на съдебната спогодба задължения, всяка една от страните може направо, въз основа на съдебно спогодителния протокол, да се снабди с изпълнителен лист. в) Възможен и позволен предмет. Не може да се прекратяват чрез спогодба спорове върху семейни и лични права.

Действие на спогодбата. Съдебната спогодба има сила и значение на влязло в законна сила решение. Извънсъдебната спогодба има сила на договор. Съдебната (и извънсъдебната) спогодба прекратява само препирните, които са показани в нея. Тя има сила само между лицата, които са я сключили. Иск за унищожение на спогодбата се допуска само в случаите на измама, на насилие или на погрешка в лицето или в предмета на препирнята (чл. 518 ЗЗД). Погрешката в правото и повредата не са причина за унищожение. Ако обаче при сключването на спогодбата е станала грешка при пресмятането, тая грешка може да се поправи.

6. Заем

Друг договор, който има голямо приложение в стопанския живот е договорът за заем. Законът различава три вида заеми: а) заем за послужване; б) заем за потребление и в) заем па пари.

Заем за послужване. Заемът за послужване е договор, по силата на който една от страните прелава на другата страна една вещ, за да си послужи с нея за определено служене или за определено време, с задължение да я върне. (Напр. давате на колегата си един учебник да се подготви за юнската изпитна сесия; или му давате една прочитна книга за една седмица).

Този договор е едностранен, безвъзмезден и реален договор. Едностранен договор е, защото поражда задължения само на една от страните—за заемателя да върне вещта. Безвъзмезден договор е, защото заемателят не е длъжен да заплати никакво възнаграждение за ползуването от вещта. Заемът

за послужване е реален договор, защото за негово сключване е необходимо предаването на вещта, предмет на заема.

Способни да сключват договор за заем за послужване са само пълно дееспособните. Предмет на договора могат да бъдат както движимите, така и недвижимите вещи. Не могат да бъдат предмет на този договор вещите, които при употреблението им се унищожават, защото заемът за послужване предполага връщане на заетата вещ след послужването с нея. Относно формата, законът не предвижда никаква особена форма за сключването на този договор.

Задължения за заемателя. 1) Заемателят е длъжен да запази заетата вещ с грижата на добър домакин и не може да си служи с нея, освен за служеето, определено от естеството на вещта или от съглашението. В противен случай, ако употребява вещта за други нужди, отговаря за всичките вреди и загуби, даже и за тези, които се дължат на случайно събитие, освен ако докаже, че вещта би погинала така също, макар и да не е била употребена за друго служене или макар и да е бил върнал на определения в договора срок (чл. 551—552 ЗЗД) 2) Заемателят е длъжен да върне вещта в определения в договор срок, или след свършване на определеното служене. Ако не е определен нито срокът, нито послужването, заемодавецът може да иска всякога връщането на заетата вещ и заемателят е длъжен да я върне. Освен това, когато договорът е с определен срок, заемодавецът може да иска връщането на вещта преди изтичането на срока, ако вещта му потрябва вследствие бърза и непредвидена нужда.

Задължения за заемодавца. За заемодавца договорът за послужване не поражда никакви задължения. Той предава вещта и по-нататък има само право да иска нейното връщане. Все пак, възможно е в последствие да се породят и за него известни задължения, но те не ще произхождат от договора. Така, ако в течение на срока за заема заемателят е бил принуден да направи за съхранението на вещта някои необикновени разходи, които са били нужни и толкова неотлагателни, щото той не е могъл да предизвестя за тях заемодавца, последният е длъжен да ги върне на заемателя (чл. 560 ЗЗД). И ако заеманата вещ е имала такива недостатъци, които са причинили вреда на заемателя, заемодавецът е длъжен да заплати повредата, ако като е знаел недостатъците, не е известил за тях заемателя (чл. 561 ЗЗД).

Заем за потребление. Заемът за потребление е договор, чрез който едната страна предава на другата едно определено количество вещи, със задължение за тази последната да върне също толкова вещи от същия вид и качество (чл. 562 ЗЗД). (Напр. давате някому в заем 50 кг. брашно, за да ги употреби за нуждите на живота. Заемателят се задължава

да ви върне не същото брашно, както е при заема за послужване, а друго брашно, само че от същото качество и количество).

Особеностите на заема за потребление се състоят в това че, докато при заема за послужване заемодавецът си запазва собствеността на заетата вещ (заемателят връща същата вещ), тук, заемателят става собственик на заетата вещ и може да разпорежда с нея както желае.

Предмет на заема за потребление могат да бъдат само заместими вещи. Заемодавецът трябва да бъде собственик на зетите вещи и да е способен да се задължава. Този договор е също безвъзмезден.

Задължения на страните. 1. Задължения на заемателя. Заемателят е длъжен да върне заеманите вещи в същото количество и качество и на условения срок; ако не може да направи това, той е длъжен да заплати тяхната стойност във времето и мястото, гдето според съглашението е трябвало да направи връщането. Ако нито времето, нито мястото са били определени, плащането трябва да бъде направено от заемателя според текущата стойност във времето, когато е бил поканен да заплати и в мястото, гдето заемът е станал (чл. 570 ЗЗД). Тук заемателят може да си служи с вещите, както желае. Той не е длъжен да си служи с тях като добър домакин.

2. Задължения на заемодавеца. Както при заема за послужване, така и тук, за заемодавеца по начало не се поражда задължения. Но, ако заеманата вещ има такива недостатъци, които могат да причинят повреда на заемателя, заемодавецът е длъжен да заплати вредата, ако, като е знаел за недостатъците на вещта, не е известил за тях заемателя (чл. 566 ЗЗД). Освен това, той не може да иска заеманите вещи преди условения срок. Ако няма условен срок, съдът ще определи срока, според обстоятелствата. Съдът определя срока и ако е било условено само, че заемателят ще заплати, когато може или когато има средства (чл. 568 — 569 ЗЗД).

Заем на пари. Този договор, както и самото му название показва, има за предмет сума пари. По отношение на заема за пари, важат правилата за заема за потребление: заемателят е длъжен да върне същото количество пари. Лихва може да се иска само ако е уговорено плащането на лихва с писмен документ. Следователно, ако не е уговорено да се плаща лихва или ако е уговорено, но съглашението е било устно, не се дължи лихва.

Особеностите при заема с лихва са следните: а) ако заемателят е заплатил лихва, макар и такава да не е била уговорена, той не може да иска връщането ѝ; б) ако заемателят е платил лихви по-големи от уговорените, но не по-големи от позволените от закона (не по-вече от три пункта

над сконтовия процент на БН Банка) пак не може да иска връщането им, нито да ги прихваща на капитала. Ако обаче, платевата лихва е надвишавала максимално допустимата от закона лихва, нейното връщане може да се иска; в) длъжникът има право преди срока да върне на заемодавеца заеманата сума, заедно с изтеклите лихви до дена на изплащането, макар и да има противно съглашение. Той трябва обаче поне един месец по-напред да извести заемодавеца за това.

7. Пълномощието.

Голямо практическо приложение има и договърът за пълномощие. С него ние се занимахме по-подробно в лекциите ни по Увода в правната наука, във връзка с учението за правните сделки, затова тук ще се спрем на него съвсем на кратко.

Пълномощието е договор, чрез който едно лице се задължава безвъзмездно или за някакво възвграждение да направи нещо за сметка на друго лице, което го е натоварило с това (чл. 483 ЗЗД). С пълномощието се създава представителна власт — особено субективно право по силата на което неговият носител (пълномощникът) има право да сключва сделки от името на едно друго лице — представлявания. (Представителната власт както знаем, може да се създаде и по силата на закона: такава е представителната власт на родителите относно управлението имотите на находящите се под тяхната родителска власт деца, на настойниците и др.).

Договорът за пълномощие може да бъде едностранен или двустранен. Той е едностранен, когато е безвъзмезден, (т. е. когато едната от страните доставя услуга на другата даром). Двустранен е, когато се уговаря заплащането на възвграждението на пълномощника. По начало обаче договорът за пълномощие е едностранен и безвъзмезден и само по изключение е двустранен и възмежден. Договорът за пълномощие е и съгласителен (сключва се със самото постигане на съгласието). Освен това, този договор е и неформален.

За сключването на договора-пълномощие, необходимо е страните да са дееспособни за извършване на правните действия, за които е създадено пълномощието. Предметът на задължението на пълномощника трябва да бъде позволен и възможен. Пълномощието може да бъде дадено изречно или мълчаливо. Приемането може също да бъде мълчаливо и да произлиза от изпълнението на пълномощието, което пълномощникът е извършил (чл. 484 ЗЗД). Макар по начало пълномощието да е неформален договор, в някои случаи, договорът за пълномощието е формална сделка. Така, за нея може пълномощникът да сключи сделка, за която е предписана нотариална форма (напр. продажбата на един недвижим имот), необхо-

димо ще бъде пълномощието да се сключи във формата на нотариално заверен акт. В такава форма трябва да бъде и адвокатското пълномощие.

Видове пълномощно. Законът в чл. 486 и 487 ЗЗД провежда различие между частно и общо пълномощие и между съставено в общи изрази и изрично пълномощие. Пълномощието е частно, когато е дадено поръчка за извършването на определено едно или няколко правни действия. Пълномощието е общо, когато е дадено за извършването всички видове правни действия. Общо пълномощие е и пълномощието, при което е дадено поръчка за извършване изброени видове правни действия.

Пълномощието е съставено в общи изражения, когато то е редактирано в изражения, които нямат правно значение. Такова пълномощие се отнася само до управлението на работите на упълномощителя. Пълномощието е изрично, когато поръчката се отнася до извършването на изброени правни действия.

Правата и задълженията на страните. Задължения на пълномощника. 1) Пълномощникът е длъжен да изпълни пълномощието. Той трябва да извърши обещаните правни действия дори и ако в течение на времето за което е дадено пълномощието почи е упълномощителя, ако от забавянето на изпълнението може да има някоя вреда (ал. 491 ЗЗД). 2) Пълномощникът е длъжен да изпълни пълномощието с грижата на добър домакин. Той отговаря не само за злоумишлеността, но още и за грешките, които е направил при изпълнението на пълномощието. Отговорността за грешките се прилага с по-малка строгост, когато пълномощието е безвъзмездно, отколкото в противен случай (чл. 492 ЗЗД). 3) Пълномощникът трябва да извършва тъкмо дадените му с пълномощието правни действия. 4) Той е длъжен да даде сметка за всичко което е получил по силата на пълномощието, макар и това което е получил да не се е дължало на упълномощителя (чл. 493 ЗЗД). 5) Пълномощникът дължи лихвите на сумите, които е употребил за своя потреба от деня на това употребление и на ония, които той остава да дължи от деня, в който е поканен да ги внесе. 6) В случай на преупълномощаване, пълномощникът отговаря за действията на лицата, които е преупълномощил, щом в пълномощието не му е дадено изрично правото да се замества с друго, или когато такова право му е дадено, без да е означено лицето и избраното от него лице е било очевидно неспособно или несъстоятелно.

Задължения на упълномощителя. 1) Упълномощителят е длъжен да изпълни задълженията, сключени от пълномощника, съгласно пълномощията, които му е дал (чл. 498 ЗЗД). 2) Упълномощителят е длъжен да обезщетя пълномощника за загубите, които последният е

претърпял по повод изпълнението на пълномощието. (чл. 500 ЗЗД). 3) Когато е уговорено възнаграждение на пълномощника, упълномощителят е длъжен да му заплати възнаграждението, заедно с направените разноски по изпълнението на пълномощието (чл. 499 ЗЗД).

Действие на пълномощието. От действието на пълномощника се порождаат права и задължения за упълномощителя. Тези права, ако пълномощникът действа в рамките на пълномощието, преминават направо върху упълномощителя. Ако пълномощникът излезе извън рамките на своето пълномощие, правата от действието на пълномощника ще преминат върху упълномощителя само ако той в последствие одобри действията на пълномощника. И най-после, ако пълномощникът действа от свое име, правата и задълженията, които произлизат от тия действия са за него. В този случай, пълномощникът с един последващ акт ще трябва да прехвърли тия права върху упълномощителя.

Прекратяване на пълномощието. Пълномощието се прекратява: а) с оттеглянето му от упълномощителя. Този договор почива върху взаимното доверие на страните и затова естествено е упълномощителя да може във всеки момент да оттегли пълномощието и да принуди пълномощника да му върне пълномощното (чл. 504 ЗЗД). Оттеглянето може да бъде и мълчаливо, ако напр. упълномощителят назначи за пълномощник за същата работа друго лице; б) с отказването на пълномощника. Пълномощникът може също да се откаже от пълномощието. Обаче ако това отказване е вредително за упълномощителя, той трябва да бъде обезщетен от пълномощника, ако този последният не може да продължава изпълнението на пълномощието, без да претърпи той значителна вреда от това (чл. 507 ЗЗД); в) със смъртта, със заповедта или с обявената несъстоятелност било на упълномощителя, било на пълномощника. В случай на смърт на упълномощителя, пълномощникът все пак е длъжен да довърши изпълнението, ако от забавянето на изпълнението може да има някоя вреда; г) най-после и поставянето под ограничено запрещение на упълномощителя или на пълномощника, ако пълномощието има за предмет такива действия, които те не би могли да се извършат непосредствено, без съдействието на попечителя (чл. 503 ЗЗД).

8. Дарението.

Дарението, за разлика от другите договори, е уредено не от Закона за задълженията и договорите, а от Закона за наследството в чл. 306 и сл. Според чл. 306 ЗНасл., дарението е договор, чрез който дарителят отстъпва веднага и безвъзвратно дадено нещо за полза на надарения, който го приема.

Дарението е безвъзмезден договор. Ако дарителят получи от надарения една каквато и да е равностойност, няма да има дарение. Все пак, смята се за дарение отстъпването на нещо в знак на признателност, от уважение заслугите на надареното лице, или когато дарът налага на надарения известни тежести (чл. 307 ЗНасл.).

Предмет на дарението могат да бъдат само настоящи имоти. Бъдещи вещи не могат да бъдат предмет на този договор, тъй като за действителността на договора дарение се изисква отстъпване веднага и безвъзвратно на предмета на договора.

Условия за действителността на дарението. 1. **Способност на страните.** а) Способност на дарителя. Не могат да дарят непълнолетните, запретените и лицата които са неспособни да правят завещание, независимо от това, дали са навършили 21 годишна възраст или не. (Виж стр. 37). б) Способност на надарения. Не могат да получават дарения лицата, които са неспособни да получават по завещание. (Кои са те, виж стр. 41). 2. **Съгласие.** Съгласието за приемане на дарението трябва да бъде изрично. Ако дареният е запретен, дарението се приема от настойника, ако той се намира под настойничество, или от родителя, ако се намира под родителска власт. С приемането на дарението, договорът се смята сключен, без да е необходимо предаването на подарената вещь. Но, дарителят, до приемането на дарението, може да оттегли дарението. Веднаж обаче прието, дарението по начало е неотменимо. 3. **Форма.** Когато дарението има за предмет недвижим имот, за да бъде действително извършено трябва да бъде направено в нотариална форма. Когато има за предмет движими вещи, може да се сключи и с частен писмен акт, но съдържанието му трябва да се завери пред нотариуса. Само при ръчните дарове на движими вещи, сключването може да стане без писмен акт (със самото предаване на вещите). Предмет на дарението могат да бъдат не само вещи, но и права.

Дарението може да бъде сключено под условие, със срок или с модус (тежест). Казаното за значението на условията и срока при учението за задълженията важи и тук. Дарение, направено под условие, че страните ще сключват брак е недействително, ако бракът не бъде сключен. Недействително е и дарението, изпълнението на което зависи само от волята на дарителя.

Действие на дарението. Собствеността на дарените имоти преминава върху надарения със сключването на самия договор. Надареният има право да иска предаването на тези имоти след като е приел дарението. Дарителят, поради това, че дарението е акт на щедрост, не отговаря за скритите недостатъци на подарената вещь, нито за съдебно отстране-

ние. За надарения, по начало, не се поражат никакви задължения от този договор, освен ако дарението е направено под тежест (т. е. ако в договора се предвижда известна тежест за дарения в полза на едно трето лице: ако напр. подарения имат дава плодове и надарения е задължен да дава плодовете на това трето лице).

Отменяване на даренията. По начало, дарението направено валидно е неотменимо. Законът обаче позволява по изключение в известни случаи то да бъде отменено.

Дарението се отменява: 1) поради неизпълнение на условията, под които то е било направено; 2) поради непризнателност на надарения и 3) поради раждане на деца на дарителя.

Поради неизпълнение на условията, под които е било направено, дарението се отменява, когато надарения не изпълнява тия условия. Дарителят може да иска и изпълнение на условието, но по-износно за него е да иска отменение. В случай на отменение, по причина на неизпълнение на условията, имотите се връщат на дарителя свободни от всяка тежест и ипотека, учредени от дарителя.

За непризнателност дарението може да бъде отменено в следните случаи: 1) ако надареният е посегнал на живота на дарителя; 2) ако надареният е осъден за други престъпления и за важни оскърбления против него и 3) ако му отказва прехрана (чл. 323 ЗНасл.). Искът за отменение трябва да се предяви в течение на една година от престъплението предписано от дарителя на надарения или от деня, в който престъплението е могло да стане известно на дарителя (чл. 330 ЗНасл.). Този иск не вреди на правата, които трети лица са придобили върху подарените имоти.

Поради раждане на деца дарението може да се отмени, ако дарителят не е имал деца или законни низходящи и, ез време на извършване на дарението и впоследствие му се роди законно дете, родено след дарението. Искът за отменение на дарението по причина че се е родило дете на дарителя, може да бъде предявен в продължение на пет години от деня на раждането на най-подирното дете на дарителя, но не и след смъртта на децата или на техните низходящи.

9. Влог

Влогът е договор, по силата на който едно лице, влогодател, дава на друго лице, влогоприемател една движима вещ, със задължение да я върне при поискване. Целта на този договор е да се пази вещта. Влогът е едностранен, реален и безвъзмезден договор. Едностранен е, защото по начало създава задължения само за едната от страните: за влогоприемателя. Реален е, защото за неговото сключване е необходимо предаването на вещта, предмет на влога. Безвъзмезд-

ден е защото по начало, влогоприемателят не получава възна-
граждение за пазенето на вещта. (Може обаче да се уговори и
възнаграждение за влогоприемателя, в какъвто случай влогът
ще бъде двустранен и възмезден договор).

Закоът различава два вида влогове: доброволен
влог и необходим влог. Различнето между тези два вида вло-
гъве се състои в това, че първият се създава с постигане на
съгласие между влогоприемателя и влогодателя, (изобщо, как-
то се създава всеки договор), а вторият възниква от предава-
нето за пазене на вещта вследствие на някое бедствие, като
пожар, разрушение, грабеж, корабкрушение или друго непред-
видено събитие, когато влогодателят няма възможност да из-
бира своя влогоприемател и да сключва с него договор за влог.

Доброволен влог. Доброволният влог възниква с пости-
гане на съгласието и с предаването на вещта във влог. Този
влог може да се извърши само от лица, които са способни
да сключват договори и са притежатели на вложената вещ,
или ако не са притежатели имат изричното или мълчаливото
съгласие на собственика. Изисква се пълна дееспособност и
за влогоприемателя. В противен случай, ако влогодателят е
вложил своята вещ у неспособен влогоприемател, и ако пос-
ледният не може да му върне вещта, влогодателят може да
иска от него заплащането на нейната стойност, само доколкото
стойността на вещта е отишла в полза на неспособния вло-
гоприемател.

Задължения на страните. **Задължения на влого-
приемателя** 1) Влогоприемателят трябва да се грижи за съ-
хранението на вложената вещ по същия начин,
по който се грижи за съхранението на собстве-
ните си вещи (чл. 585 ЗЗД) (следователно не като добър дома-
кин, защото пази вещта безвъзмездно). Като добър
домакин той трябва да се грижи за вложената вещ само в
следните случаи: а) когато той сам е предложил да приеме
влога; б) когато е било условено едно възнаграждение за
пазенето на влога; в) когато от влога се ползува и вло-
гоприемателят и г) когато изрично е било условено, че вло-
гоприемателят ще отговаря за всяка вина (чл. 556 ЗЗД).
Той не може да си служи с вложената вещ, без
изричното или подразумяваемо позволение на влогодателя (чл.
588 ЗЗД). 2) Да върне вложената вещ, когато влогода-
теля я поиска, даже и ако е уговорен срок. Той трябва да
върне същата вещ в състоянието, в което се намира във вре-
ме на връщането, заедно с плодовете, които вещта е дала и
които той е събрал и др.

Задължението на влогодателя е да върне на
влогоприемателя разноските, които е направил за съхранение-
то на вложената вещ и да го обезщети за всичките вреди,
които влогът може да му е причинил (чл. 604 ЗЗД).

Необходим влог. Необходимият влог е подчинен на всичките правила за доброволния влог. Освен тия правила, законът съдържа и особени правила за влога у гостилничарите. Предмет на влога у гостилничарите са вещите, донесени от пътника в гостилницата. Гостилничарите са отговорни, като влогоприематели за вещите, донесени в техните гостилници от пътника, който пребивава там; влогът на тези неща трябва да се счита, като необходим влог (чл. 608 ЗЗД). Тяхната отговорност в известни случаи е дори по-тежка: те отгоняват не само за поврежданията или кражбите, които биха били причинени от тях, от техните прислужници и помощници, но отговорни са и за поврежданията и кражбите причинени от чужди лица, които се навъртат из техните заведения (чл. 609 ЗЗД).

Нередовен влог. Когато влогът има за предмет пари или други заместими вещи, обикновено се уговаря влогоприемателя да не върне същата вложена вещ, а вещ от същия вид, качество и количество. Този влог се нарича нередовен. Той прилича на заема за потребление по това, че не трябва да се върне същата вещ, която е дадена за пазене, но и се различава от засма, защото влогодателят всякога може да иска вложената вещ, макар и да е бил уговорен срок за връщането. Влоговете на пари напр. спадат към този род влог. Влогът на пари, както се вижда, се различава от заема на пари по това, че влогодателят всякога може да си изтегли вложените пари, ако влогът не е срочен.

Законът познава още един вид влог: влогът на една спорна вещ, направен от две или повече лица у едно трето лице, което се задължава след свършването на препирнята да я върне на тогоя, комуто тя бъде присъдена. Този влог се нарича секвестър. И за секвестърът важат общите правила установени за редовния влог, при тази особеност, че секвестърът може да има за предмет както движими вещи, така и недвижими, докато обикновеният влог може да има за предмет само движими вещи.

10. З а л о г

Залогът е вещно право за обезпечение на едно вземане, което създава право на предпочително удовлетворение на кредитора от заложената вещ. Тази материя е из областта на Вещното право, но тъй като залогът е уреден от Закона за задълженията и договорите и се учредява предимно с договор, тя се изучава в Облигационното право. (По силата на закона има залози само в търговското право, каквито са: залога на превозвача върху вещите, които пренася — за удовлетворение на вземанията, произхождащи от разносните за превоза; залога на комисонера върху находящите се в негово владение или разпореждаме стоки — за удовлетворение вземанията

си, произходящи от комисионната слежка, разноските, авансите, възнаграждението и др.).

Залогът е договор, чрез който длъжникът предава на кредитора една движима вещ за обезпечение на вземането, която вещ трябва да се върне в натура, след погасяването на дълга (чл. 616 ЗЗД). Заложният договор е едностранен, реален договор. Той е едностранен договор, защото създава задължения само за залогоприемателя. Реален е, защото се смята сключен само с предаването на вещта. Предмет на заложния договор могат да бъдат както телесни движими вещи, така и вземанията. Не могат да се залагат онези вещи и вземания, които не подлежат на отчуждаване, каквито са пенсиите, заплатите на държавни служители, вземанията за издръжка и др. Относно изискването на закона щото вещта да бъде предадена и оставена във властта на кредитора или на едно трето лице, избрано от страните до погасяването на дълга, съществуват в нашето законодателство някои изключения. Така, съгласно чл. 6 от Закона за уреждане собствеността и залога на земеделски и превозни машини от значителна стойност, машината, предмет на залога може да остане у залогодателя, но при условие зalogът да бъде вписан в книгата за движими вещи при нотариуса. Същото е и с заложените животни при Б.З.К. Банка: добитъкът заложен при Б.З.К. Банка не се предава във владението на банката, а остава у залогодателя, под надзора на общинското управление.

Способен да залага е всеки, който може да разпорежда със своите имоти. Залогодателят трябва да бъде собственик на заложената вещ. Залогоприемателят не е необходимо да бъде напълно дееспособен. Достатъчно е само да може да извършва актове на управление (може да бъде и ограничено запретен). Относно формата, за действието на договора между страните не се изисква спазването на никаква форма; но, за да може договорът да има сила и значение и по отношение на третите лица (другите кредитори на длъжника), необходимо е договорът да бъде сключен или по нотариален ред, или с частен писмен акт със заварена дата. Писмена форма не е необходима, ако стойността на заложенния предмет не надминава 500 лв. (чл. 618 ЗЗД).

Действие на залога. Залогът създава следните права за кредитора: 1) право на задържане на вещта, докато бъде удовлетворен напълно. (Ако залогоприемател е трето лице, кредиторът може да иска задържането на вещта до постигане на същата цел.); 2) право на следване. В това се състои именно вещния характер на залога: кредиторът има право да иска да му бъде предадена вещта, за да се удовлетвори от нея, ако по една или друга причина му бъде отнета; 3) право на предпочително удовлетворение. Креди-

торът може да се удовлетвори от заложената вещ пред всички останали кредитори, които нямат залог върху същата вещ. Това нещо означава, че ако длъжникът не изпълни задължението си, кредиторът има право да иска от съда да бъде продадена вещта на публичен търг и да му се плати от получената сума. Кредиторът не може сам да продаде вещта, или да я задържи за себе си, и по тоя начин да се удовлетвори. Той трябва да се обърне към съда и съдът, чрез съдния изпълнител да съърши тази работа. Всяко съглашение, което би дало на кредитора право да се удовлетвори от заложената вещ без съдебна намеса (чрез нейното свободно продаване или задържане за себе си) е недействително. (Когато предмет на залога е вземане, залогът се осъществява чрез заплащане заложеното вземане на зложния кредитор.)

Права и задължения на страните. Залогоприемателят е длъжен да върне заложената вещ, щом длъжникът се издължи за дълга, за който е учреден залога. Той отговаря за изгубването или за повреждането на залога, което е последвало по негова небрежност (чл. 623 ЗЗД). Залогодателят е длъжен от своя страна да върне на кредитора необходимите разноски, които той е направил за съхранението на залога (чл. 623 ал. 2 ЗЗД). Ако кредиторът злоупотребява с залога, длъжникът може да иска да се тури заложената вещ под секвестър (чл. 625 ЗЗД). Длъжникът не може да иска връщането на залога, преди да заплати напълно главницата, лихвите и разноските на дълга, за обезпечението на който е бил даден.

Залогът е неделим. Това означава, че макар дългът да е делим, не може да се иска намаление на залога, поради частичното плащане на дълга. Ако например за обезпечение на едно вземане от 100.000 лв. залогите десет пендари, не можете да искате връщането на 5 пендари, когато заплатите 50,000 лв. Десетте пендари гарантират вземането във всичките му части.

11. Поръчителство

Поръчителството е договор, чрез който едно лице се задължава към кредитора на един длъжник по дадено задължение да изпълни това задължение, ако длъжникът не го изпълни. Поръчителството е едностранен, съгласителен и безвъзмезден договор. То предполага съществуването на един дълг, за който се дава и за обезпечението на който служи. Ако няма такъв дълг, поръчителството не може да съществува. Тази материя е уредена сравнително подробно в Закона за задълженията и договорите, в чл. чл. 635 — 667.

•Правоотношения произлизащи от поръчителството.

1. Правоотношения между кредитора и поръчителя. Кредиторът има право да иска от поръчителя изпълнение на задължението, ако длъжникът не заплати. Но, за да

може той да се обърне за удовлетворение към поръчителя, необходимо е най-напред да се е обърнал за удовлетворение към главния длъжник и да не бъде удовлетворен. Ако поръчителите са няколко души, всеки отговаря за целия дълг, при тази особеност, че ако бъде заведено дело против един от тях, той има право да иска разделянето на дълга между всички. Ако кредиторът сам доброволно е разделил своя иск, то не може вече да се повърне от направеното разделяне. Поръчителят може да прави на кредитора всички възражения, които може да направи длъжникът, с изключение на тези, които са чисто лични, (лично е напр. възражението за недействителността на дълга поради недееспособността на главния длъжник). Той може да възрази напр. че задължението е погасено по давност, че кредиторът не е изпълнил едно свое насрещно задължение и др.

2. Правоотношения между поръчителя и длъжника. Поръчителят, който е заплатил дълга, има право на обратен иск против длъжника. С оборотния си иск той може да иска от длъжника както капитала, така и лихвите и разноските; той обаче има обратен иск само за тези разноси, които е направил, след като е уведомил длъжника за заявения срещу него иск. Освен това, той встъпва в правата, които кредиторът е имал против длъжника. Когато няколко лица са поръчителствували за един и същ дълг, поръчителят, който е заплатил дълга, има право на обратен иск против другите поръчители за принадлежащите им се части (чл. 656 ЗЗД).

Погасяване на поръчителството. Поръчителството взето отделно се погасява по същите причини, по които се погасяват и другите задължения. Освен това, поръчителството се погасява още и когато бъде изпълнен дълга. Друга причина за погасяване на поръчителството е и лишаването на поръчителя от възможността да замести кредитора в правата, ипотеките и привилегиите му, случай за обезпечение на вземането (чл. 664 ЗЗД). Простото продължение на срока, дадено от кредитора на длъжника, не освобождава поръчителя от неговото задължение. Ако обаче поръчителят изрично е ограничил своето задължение със срок, не отговаря ако кредиторът не предяви искът си в месечен срок от изтичането на срока, до който поръчителят е ограничил отговорността си.